

Проект фінансується
Європейським Союзом

Міністерство освіти і науки
України, Міністерство
соціальної політики

Проект виконується
Сумським державним
університетом

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДІ ГЕНДЕРНО-ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ВНЗ)

Навчальний посібник – збірник кращих практик

УДК 378.4.017:172:316.663.2-055.2(072)
ББК 66.75(4Укр)Я7
Ф 79

Ф 79 Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ) : навчальний посібник /за заг. ред. Н. Світайло. – Суми : Видавництво РА «Хорошие люди», 2013. – 210 с.

У навчальному посібнику «Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ)» подані матеріали, що висвітлюють підходи до визначення гендерно-відповідальної поведінки та особливостей її прояву у сучасному ВНЗ. Окрема увага приділяється аналізу можливостей та напрямів роботи ВНЗ з формування гендерно-чутливого середовища та гендерно-відповідальної поведінки. Висвітлюються досвід роботи окремих ВНЗ України у цьому напрямку.

Цей посібник адресований представникам адміністрації вищих навчальних закладів, які працюють на різних рівнях прийняття рішень та роботи з молоддю, а також широкому викладацькому загалу, зокрема, науковцям, які вивчають гендерні аспекти суспільного життя. Матеріали будуть корисними студентам, журналістам та всім, хто цікавиться зазначеною проблематикою.

Здійснено Сумським державним університетом у рамках проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах» за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Офіційні партнери проекту – Міністерство освіти і науки України та Міністерство соціальної політики України.

Під час використання матеріалів посилання обов'язкове.

УДК 378.4.017:172:316.663.2-055.2(072)

ББК 66.75(4Укр)Я7

© Колектив авторів, 2013

© Сумський державний університет, 2013

ПРОЕКТ РЕАЛІЗУЄТЬСЯ В РАМКАХ ТЕМАТИЧНОЇ ПРОГРАМИ «ІНВЕСТУЮЧИ У ЛЮДЕЙ»

Ціль проекту:

Сприяння гендерній рівності, поширення практики створення у вищих навчальних закладах України рівних можливостей для здобуття професії молодими матерями-студентками.

ВСТУП

Особливостями нинішнього етапу у розвитку українського суспільства є зосередженість навколо системних соціально-економічних перетворень та входження до європейської спільноти як рівноправного партнера. А одним із ключових напрямків забезпечення демократичного поступу України на принципах євроінтеграційних цінностей є впровадження гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, оскільки Україна як європейська держава ставить своїм завданням не лише забезпечення успішних соціально-політичних та соціально-економічних реформ, але й досягнення нової якості життя, гармонізації суспільних відносин.

Актуальність гендерних перетворень в Україні зумовлена як міжнародними зобов'язаннями держави, так і її внутрішніми потребами. Гендерного реформування потребує кожна сфера нашого життя – від промисловості та сільського господарства до державного управління, охорони здоров'я, екології, будівництва чи транспорту. Не є винятком і система освіти. З тією лише різницею, що, потерпаючи від структурного гендерного дисбалансу, освітня система повинна одночасно виконувати набагато складнішу функцію – інформаційно-просвітницьку та виховну, сприяючи гендерним перетворенням і формуючи у молодого покоління нові підходи і стандарти у цій сфері.

26 вересня 2013 року уряд відповідною постановою затвердив розроблену Міністерством соціальної політики Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. Реалізація цієї Програми дасть можливість запровадити в Україні стандарти рівності жінок та чоловіків з урахуванням кращого європейського досвіду, в основу якого покладені принципи гендерної рівноваги та гендерної демократії.

Варто зазначити, що Державна програма забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2016 року розроблена не лише з орієнтацією на європейську модель, але й з урахуванням особливостей українського суспільства. Спираючись на Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» (2005 р.), яким визначено основні напрями гендерної політики в українському суспільстві, зокрема забезпечення паритетного становища чоловіків та жінок у всіх сферах життєдіяльності, ліквідація всіх форм дискримінації, і в якому гендерна рівність розглядається як «рівний правовий статус жінок та чоловіків і рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» //Відомості ВР України. – 2005. – № 52. – С. 561], у концепції Програми і самій Програмі вдалося відійти від певної упередженості та її спрямування перш за все на покращання становища жінок. Натомість Програма передбачає врахування особливостей обох статей та необхідність залучення до процесу гендерних перетворень як жінок, так і чоловіків. Більше того, вона є відображенням поступового руху суспільства і влади від теоретичного сприйняття і осмислення гендерних проблем до їх визнання та розроблення конкретних механізмів державної політики.

У той самий час упровадження принципів гендерної рівності в усі сфери життя українського суспільства передбачає об'єктивну оцінку існуючого стану справ і розроблення стратегії, яка враховувала б особливості економічного, соціального та духовного розвитку як держави у цілому, так і окремих регіонів та окремих соціальних груп. Адже прийняття закону чи програми і визнання існуючої гендерної нерівності саме по собі не забезпечить готовності чоловіків та жінок у своєму повсякденному житті керуватися закладеними у зазначених документах принципами та вимогами. Водночас уже існуючі соціально-економічні результати нерівності посилюються через укорінення гендерних стереотипів.

Саме тому особливого значення набуває повсякденна робота щодо поширення гендерних знань, упровадження в життя принципів гендерної рівності та формування нових стандартів і традицій поведінки, які б закріплювали ці принципи на рівні прийнятних і звичних кроків, незалежно від того, в якій сфері ця поведінка проявляється – в економіці, політиці, в інформаційному просторі, у педагогічному процесі чи у повсякденному спілкуванні, у сімейному житті, побуті. Ця складова у забезпечення гендерної рівності є не менш важливою, ніж робота на державному рівні, оскільки також вимагає реалізації цілого комплексу механізмів, включаючи гендерний аналіз, гендерні підходи і гендерну чутливість. Особливістю ж ситуації є те, що на рівні пересічних громадян більшість проблем, які насправді мають гендерні корені та ознаки, такими не сприймаються та ще й супроводжуються додатковими емоційними складовими, що спотворюють їх сприйняття або ж зводять у рамки звичних стереотипів.

Ми виходимо з того, що саме система вищої освіти, яка має сьогодні потужний науково-педагогічний потенціал і працює з молодими людьми, які в майбутньому стануть елітою країни і вестимуть за собою інших, здатна стати основною ланкою у формуванні нових підходів і традицій, що сприятимуть проникненню принципів гендерної рівності в усі сфери життя українського суспільства. Саме в українських університетах напрацьовані методики і технології, які дозволяють не лише продукувати і поширювати знання, але й формувати навички відповідної поведінки, в основу якої будуть покладені знання і принципи гендерної рівності. Одночасно активізація такої роботи сприятиме накопиченню якісних змін і у самому освітньому середовищі, роблячи його більш .....

Цілями навчального посібника є:

- забезпечення чіткого розуміння суспільно значущих завдань, які допомагає вирішити цілеспрямована робота щодо просування гендерних знань у молодіжне середовище;
- узагальнення інформації про останні тенденції, міжнародний та національний досвід, шляхи сприяння досягненню та передові практики впровадження у ВНЗ гендерної рівності;
- окреслення параметрів гендерно-відповідальної поведінки та особливостей формування гендерно-чутливого середовища у ВНЗ;
- аналіз та узагальнення досвіду роботи українських ВНЗ у напрямі формування гендерно-чутливого середовища та формування гендерно-відповідальної поведінки;
- аналіз доступних ресурсів (на прикладі безпосереднього досвіду ВНЗ), які можуть бути використані для забезпечення гендерної рівності та формування гендерно-відповідальної поведінки.

Посібник адресований насамперед представникам адміністрації вищих навчальних закладів, які працюють на різних рівнях прийняття рішень (ректори і проректори) та роботи зі студентами, а також широкому викладацькому та студентському загалу.

Оскільки проблема формування гендерно-відповідальної поведінки є актуальною для системи вищої освіти і для суспільства у цілому, зібрані у посібнику матеріали будуть корисними і для представників державного рівня, які мають повноваження ухвалення рішень: для співробітників міністерств (Міністерства освіти і науки, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я), зокрема тих департаментів, що опікуються питаннями гендерної рівності та розширення можливостей жінок. Цікавий матеріал зможуть почерпнути для себе і представники профспілок (перш за все – студентських) та неурядових організацій, які працюють у сферах гендерної рівності та молодіжної політики.

Матеріали посібника дозволять усім зацікавленим сторонам:

- оцінювати існуючі у конкретному ВНЗ практики та можливості інформаційно-просвітницької і виховної роботи у напрямі впровадження принципів гендерної рівності та порівнювати їх з існуючими в усьому світі та в інших ВНЗ України;

- оцінювати перспективи для впровадження зазначених практик і підходів, спрямованих на створення мережі та поєднання зусиль різних структур і служб ВНЗ у справі формування бажаної поведінки студентської молоді;
- підвищувати обізнаність керівництва вишів та педагогічного персоналу із зазначених питань та підтримувати у ВНЗ сприятливий соціально-психологічний клімат;
- здійснювати моніторинг ситуації, організовувати та проводити у ВНЗ заходи, спрямовані на руйнування усталених гендерних стереотипів та підвищення гендерної культури і гендерної чутливості;
- проводити цільові інформаційні кампанії та навчання для студентів і фахівців, які працюють у структурах та підрозділах, що опікуються питаннями навчально-виховної та соціальної роботи.

Навчальний посібник є колективною творчістю науковців та практиків із багатьох ВНЗ України, які надали інформацію про діючі центри гендерної освіти, лабораторії, ресурсні гендерні центри, а також поділилися теоретичними розробками і роздумами стосовно можливих шляхів удосконалення різнопланової роботи щодо впровадження гендерних знань і підходів у щоденне життя українських вишів та формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки.

Деякі із поданих позицій є, без сумніву, дискусійними. Проте досвід кожного вишу є цінним і має право на існування. А подальше обговорення поставлених проблем сприятиме напрацюванню нових підходів і технологій та дозволить краще й ефективніше ці проблеми вирішувати.

Посібник підготовлений та виданий у рамках проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах», що реалізується Сумським державним університетом за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Частина 1. Гендерно-відповідальна поведінка та можливості її формування у ВНЗ

Гендерно-відповідальна поведінка: підходи до визначення й аналізу

*Світайло Н. Д., канд. філос. наук, доц.,
Сумський державний університет,
керівник проекту «Рівні можливості
для здобуття професії молодими
матерями-студентками у ВНЗ»*

Сьогодні є загальновизнаним, що неможливо досягнути розвиненого демократичного суспільства без розв'язання проблеми рівноправності обох статей, і дотримання вимог поважного та неупередженого ставлення до особистості незалежно від статі вважається невід'ємною складовою демократичних перетворень і сталого розвитку будь-якого суспільства. При цьому важливо пам'ятати, що справді розвинене демократичне суспільство – це суспільство, в якому вільно і комфортно почуває себе кожний конкретний його громадянин, і кожний несе рівну міру відповідальності за результати своєї діяльності. І якщо ми говоримо про недостатнє забезпечення чи захист прав людини у політичній сфері чи певній галузі виробництва, про незадовільну якість медичного обслуговування чи погану роботу транспорту, про екологічні проблеми чи низький рівень заробітної плати, ми повинні бачити не населення взагалі, а конкретних людей, зокрема представників чоловічої та жіночої статі. І покращання якості життя теж повинне розглядатись як покращання, створення більш сприятливих умов для життя та самореалізації конкретних людей, чоловіків та жінок, а також як результат їх діяльності.

Тому в контексті цього дослідження ми розглядаємо питання гендерної рівності у нерозривному зв'язку із питанням відповідальності за дотримання принципів такої рівності. І якщо стосовно держави, яка повинна забезпечити реалізацію цих принципів та створити умови і можливості для реалізації чоловіками та жінками своїх прав, ситуація є визначеною і активно аналізується, то на рівні окремих громадян – як чоловіків, так і жінок – питання цієї відповідальності практично не досліджувалося. Натомість актуальність аналізу саме цієї складової упровадження гендерної рівності є очевидною та визначається саме перехідним характером українського суспільства, в якому тісно переплелись і недостатня повага до закону, і традиції колективізму та колективної відповідальності, і стереотипність поведінки та нестача гендерних знань.

У своєму аналізі ми будемо спиратися на ґрунтовні розробки вітчизняних і зарубіжних науковців, які детально вивчали питання відповідальності та відповідальної поведінки. У той самий час зазначимо, що питання гендерно-відповідальної поведінки як спеціальний предмет аналізу ставиться нами ледь не вперше. Тому в рамках цього посібника ми не претендуємо на глибоке й всебічне його висвітлення, а швидше прагнемо окреслити цей напрям як важливий і актуальний.

Акцентуючи увагу на питанні гендерно-відповідальної поведінки, ми відштовхуємося від того, що з точки зору інтересів як суспільства у цілому, так і кожної окремої людини недостатньо аналізувати наявність у молодих людей, студентів чи студенток необхідної кількості знань із гендерної проблематики. Особливо з урахуванням того, що вони могли бути отримані на основі принципу трьох «З», – відоме студентське «зазубрив-здав-забув». Важливими є засвоєння отриманих знань і закріплення їх у системі цінностей та повсякденній поведінці.

Щоб визначитись з термінами, звернемося до загальновизнаних джерел і спробуємо обґрунтувати спроможність і правомірність аналізу гендерно-відповідальної поведінки.

Так, Великий словник української мови трактує поведінку як сукупність вчинків і дій людини, які створюють цілісне уявлення про спосіб життя особистості. Це характер вчинків та дій відносно кого-небудь, чого-небудь відповідно до прийнятих норм і правил. У педагогічній енциклопедії під поведінкою розуміють сукупність реальних дій, зовнішніх проявів живих істот, у тому числі й людини. У повсякденному житті та педагогічній практиці цей термін вживається і у більш вузькому значенні – як дотримання людиною загальноприйнятих правил у стосунках з іншими людьми і виконання певних форм дій (навчальних, професійних, побутових). Як бачимо, спільним і визначальним стосовно поведінки є визнання її «дієвості» – це сукупність дій, вчинків, стосунків з іншими людьми.

Далекими від однозначності є і трактування поняття відповідальності. При цьому така неоднозначність визначається насамперед складністю цього явища та різноманітністю сфер прояву. Досить ґрунтовний і вичерпний аналіз основних підходів до визначення цього поняття зроблений І. С. Черевко [6, с. 301–306]. Виходячи із завдань даного посібника, ми зупинимося лише на деяких із них. Так, у педагогіці під відповідальністю розуміють насамперед здатність особистості контролювати свою діяльність згідно із прийнятими у суспільстві чи колективі соціальними, моральними та правовими нормами. У психології відповідальність трактується як специфічна для особистості форма саморегуляції та самодетермінації, що виражається в усвідомленні себе як причини вчинків, а також у здатності бути джерелом змін у навколишньому середовищі та у власному житті [3]. Нам видається вичерпним визначення відомого російського дослідника К. Муздибаєва, який вважає, що відповідальність відображає схильність особистості дотримуватись у власній поведінці загальновизнаних соціальних норм, виконувати свої обов'язки і готовність звітувати за свої дії перед суспільством і собою [2, с. 25].

Саме відштовхуючись від такого розуміння відповідальності, спробуємо визначити і відповідальну поведінку як таку, коли особистість усвідомлює свої вчинки, співвідносить їх із логікою подій, передбачає їх наслідки і вплив на себе та оточуючих, а також приймає рішення, що запобігають негативним результатам для себе та інших. Отже, відповідальна поведінка – це не одинична дія чи окремих вчинок, здійснений під впливом емоцій. Це досить складний комплекс дій, що є по суті ближчим до поняття «діяльності», але не тотожний останньому, оскільки може складатися із ряду недостатньо спланованих (без заздалегідь поставленої, зрозумілої мети) вчинків.

Так, відомий український дослідник М. В. Савчин виділяє як загальні, так і специфічні механізми відповідальності. Зокрема, він підкреслює, що «загальними механізмами забезпечення відповідальної поведінки є: саморегуляція мотивації та поведінки, свідомість, самосвідомість і моральна самосвідомість як її компоненти. Специфічними механізмами, які забезпечують прийняття й виконання обов'язку, є зараження, наслідування значущих інших, ідентифікація, емпатія, усвідомлення та саморегуляція» [4, с. 212]. При цьому важливими суб'єктивними умовами розвитку відповідальності є виникнення потреби чинити відповідально, усвідомлення особистісного сенсу предмета цієї відповідальності та адекватна оцінка себе як суб'єкта відповідальності [4].

Згідно з концепцією М. Савчина відповідальна людина не лише глибоко усвідомлює завдання, які стоять перед суспільством, вона добровільно та цілеспрямовано слідує нормам і принципам моралі, пов'язує свою діяльність з інтересами колективу, бере активну участь у їх реалізації, свідомо підкоряє свою волю і бажання громадському обов'язку. Відповідальна людина спроможна самостійно регулювати свою поведінку в суспільстві, відповідати за свої дії і вчинки [4, с. 25]. Отже, відповідальна особистість – це той ідеал, до якого повинні прагнути усі викладачі, які працюють із студентами, адже освічений і відповідальний фахівець, який співвідносить свою діяльність з інтересами колективу і суспільства, буде старанно і віддано працювати, прославляючи рідний виш і

державу. «...Відповідальність – це та властивість особистості, що висувається на перший план при визначенні якості підготовки випускника вишу. Відповідальність є найзначущим показником у моделях фахівців усіх видів діяльності, тому можна вважати, що вона являє собою системоутворювальну особистісну якість як компонент професійної компетентності фахівця будь-якого профілю» [1, с.78]. Таку особистість хотіли б бачити у своїх дітях і всі батьки, які піклуються про них і прагнуть бачити не лише успішними й авторитетними фахівцями, але й високоморальними людьми, які поважно ставляться до родини і батьків, зокрема. Хоча в реальному житті процеси формування відповідальної особистості виявляються досить складними, і сама особистість перебуває під впливом багатьох чинників. Причому на певному етапі до зазначених психологічних механізмів додаються соціальні – у вигляді найближчого оточення та різноманітних соціальних інститутів, які зумовлюють соціалізацію і впливають на формування мотивів поведінки. Крім того, варто враховувати і систему цінностей, адже відповідальність особистості завжди зумовлена її ціннісними орієнтирами.

Оскільки в рамках нашого дослідження мова йде перш за все про молодих людей, студентів, важливо враховувати особливості їх ціннісних пріоритетів, серед яких особливе місце посідає свобода.

Високі позиції свободи у системі цінностей студентства визначаються насамперед особливостями його соціального статусу. Студентські роки – це роки активної соціалізації, коли молоді люди вибудовують власну ієрархію цінностей. Вони стають повноправними громадянами, отримуючи право голосу, здобувають освіту, набувають професійних навичок, засвоюють принципи дорослого спілкування і дорослого способу життя, намагаючись жити без опіки батьків. А та частина студентства, яка під час навчання створює сім'ю, вирішує ще складніші завдання, засвоюючи також і нові соціальні ролі – дружини чи чоловіка, батька чи матері, навчаючись жити і вчитися «всередині» нового, створеного спільними зусиллями «ми».

Тому формування відповідальної поведінки супроводжується складними процесами самоствердження і засвоєння нових ролей. А таке самоствердження завжди супроводжується необхідністю прийняття самостійних рішень, що, у свою чергу, підвищує рівень відповідальності молоді людини. Тим більше, що більшість нових для молоді людини соціальних ролей передбачає визнання і повагу свободи іншої людини, а також оцінку ризиків від реалізації власної свободи. Саме тому дослідники підкреслюють, що відповідальність органічно пов'язана зі свободою прийняття рішень, вибору цілей та способів, методів і стилів її досягнення. Т. Тульчинський свого часу писав: «стати вільним можна, лише розширивши зону відповідальності, тобто ставлячись до інших як до таких же вільних істот і співвідносячись з їх інтересами», що дає можливість «вступити у взаємовільні, взаємовідповідальні відносини» [5, с. 89].

Усе вище зазначене актуалізує необхідність повсякденної і повсякчасної роботи викладачів та співробітників вишів з формування відповідальної поведінки студентської молоді та засвоєння ними базових загальнолюдських цінностей, які мають трансформуватись у внутрішні мотиваційні та регулятивні механізми кожної окремої особистості. Принципово важливим при аналізі цього питання є зосередження на цій складовій, на аналізі відповідальної поведінки окремої особисті, а не на віднесенні проблеми до загального, групового, соціального рівня. Такий підхід повністю відповідає як зазначеним вище підходам до визначення поведінки, так і принциповим засадам сучасного демократичного суспільства, які визнають як основну і базову цінність права і свободи окремої людини, ставлячи їх вище державних, визнаючи при цьому і повну міру відповідальності конкретної людини, а не великих груп чи колективів. Урахування цього аспекту є особливо актуальним для українського суспільства, якому сьогодні притаманне посилення насамперед на колективні принципи і колективну (загальну) відповідальність і не вистачає необхідного рівня індивідуалізму, без якого важко уявити формування і самоповаги, і поваги до іншої людини та її прав.

Без сумніву, робота з формування відповідальної поведінки молодих людей є складною і багатоплановою. Проте в рамках цього посібника ми зупинимось саме на формуванні гендерно-відповідальної поведінки.

Як уже зазначалося вище, спеціальні дослідження з даної проблематики у науковій літературі відсутні, проте ми можемо послатися на спроби визначити відповідальну поведінку у інших сферах суспільного життя. Зокрема, О. Шпак та О. Халалова вводять у науковий обіг поняття економічно відповідальної поведінки [8; 7].

Визначаючи економічну поведінку як сукупність усвідомлених вчинків і дій людини в процесі її економічної діяльності у всіх сферах економічного життя суспільства: виробництві, обміні, розподілі і споживанні матеріальних та духовних благ, у яких відображаються соціально-економічні норми даного суспільства, і підкреслюючи, що типи економічної поведінки визначаються рівнем розвитку суспільства, зокрема, і його економічної підсистеми, автори вважають необхідним ввести поняття «економічно відповідальна поведінка». Таку поведінку, на думку авторів, правомірно називати цивілізованою, тобто відповідною вимогам суспільства у XXI столітті [8, с. 11].

У зазначеному підході нам видається важливим не лише орієнтація такої поведінки на загальнолюдські цінності та норми моралі, але й розвивальний вплив такої поведінки на особистість: «Правомірно говорити про відповідальну економічну поведінку як сукупність вчинків людини у процесі економічної діяльності, в яких відповідальність інтегрує такі етично-економічні якості, як самостійність, раціональність, працьовитість, ощадливість, заповзятливість, толерантність, законослухняність» [8, с. 11].

Отже, скориставшись запропонованим підходом, спробуємо визначити гендерно-відповідальну поведінку особистості як таку скерованість вчинків, в основі якої лежать розуміння і прийняття нею власних і протилежних гендерних особливостей, а також етичні принципи поваги до кожної статі, їх рівноправ'я. Така поведінка обов'язково передбачає усвідомлення наслідків власних дій та їх впливу як на себе, так і на інших, а отже, і прийняття таких рішень, що запобігають негативним результатам цієї поведінки.

Як бачимо, запропоноване визначення включає не так багато власне гендерних ознак і принципів. Проте саме це й дозволяє розглядати таку поведінку як гендерно-відповідальну. Адже у кінцевому підсумку в основі гендерно-відповідальної поведінки лежать базові принципи і цінності рівності та свободи, а відповідальність у кінцевому розумінні є не що інше, як схильність людини поводити себе відповідно до загально визнаних соціальних норм і цінностей та інтересів інших людей. А тому визнання свободи і невід'ємних прав іншої людини – жінки чи чоловіка, покладене в основу поведінки особистості, дозволить їй розвивати і об'єднувати в собі кращі людські риси і прояви. Уміння і готовність бачити у представникові протилежної статі людину, поважати її гідність та визнавати її професійність стане умовою формування самостійності, працьовитості, толерантності як складової поведінки такої особистості.

Перелік можна було б продовжити. І в даному випадку ми не закликаємо до застосування гендерно нейтральних підходів. Навпаки, намагаємося підвести до висновку про те, що формування гендерно-відповідальної поведінки включає як необхідний і базовий компонент ознайомлення молодих людей з основами гендерного підходу і гендерного аналізу. Важливо навчити їх серед жіночих і чоловічих облич бачити ті важливі соціальні характеристики, які власне і роблять людину людиною, спонукають її добровільно та цілеспрямовано слідувати нормам і принципам моралі. А тому гендерно-відповідальна поведінка сприятиме інтеграції кращих моральних якостей особистості.

Одночасно гендерно-відповідальна поведінка, яка передбачає усвідомлення причин та наслідків своєї діяльності, може включати і можливість протистояти суспільній думці, навіть суспільним нормам, які часто існують у формі гендерних стереотипів. Тому у певних випадках гендерно-відповідальна поведінка може розглядатись як вчинок чи дія особистості, спрямовані наперекір загальноприйнятим, стереотипним формам поведінки (у широкому розумінні – на подолання стереотипів).

Зазначимо, що гендерно-відповідальна поведінка передбачає у ролі своєї складової і гендерну чутливість, яка буде проявлятися саме у співвіднесенні своїх інтересів з інтересами інших людей, які мають інші гендерні особливості. Тому на практиці гендерна відповідальність – це те, що повинне бути притаманне зовнішньому оточенню людини, те, як підтримують/не підтримують гендерну особливість кожного з нас. Причому це оточення є одночасно і сталим, консервативним, і здатним змінюватися під впливом відповідальної поведінки самої особистості.

Ця теза видається нам досить важливою на даному етапі аналізу проблеми. Адже ми маємо справу з освітнім середовищем, де одночасно існують і величезні масиви інформації, і унікальні можливості для спілкування, і величезна відповідальність перед майбутнім як окремих особистостей, так і суспільства у цілому. Тому в даному контексті доцільно говорити не лише про активізацію педагогічного впливу з метою формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (адже саме таким ми прагнемо бачити нове покоління), але й про таку ж відповідальну поведінку викладачів та співробітників, а також враховувати можливості взаємного впливу. Ці питання є сьогодні надзвичайно важливими, оскільки особливістю українського суспільства є якраз зосередженість наукової, експертної, інформаційно-просвітницької і виховної роботи з питань гендерної рівності саме в системі освіти. І саме тому наступними кроками будуть аналіз можливих форм роботи, підходів, узагальнення існуючого досвіду і пошук нових перспективних напрямків.

Список літератури

1. Зозуля О. В. Гендерні відмінності в прояві відповідальності у студентів – психологів [Електронний ресурс] / О. В. Зозуля, С. В. Маковецька // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Півд. наук. центру НАПН України. – Одеса : Півд. наук. центр НАПН України, 2012. - № 6 (Психологія). – С. 76-80. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/NiO/2012_6/1/Zoz.htm
2. Муздыбаев К. Психология ответственности / Куанышбек Муздыбаев. – Л. : Наука, 1983. – 240 с.
3. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища шк., 1982. – 204 с.
4. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: дис. ... д-ра психол. наук / М. В. Савчин. – Інститут педагогічної і психологічної професійної освіти АПН України. – Київ, 1997. – 410 с.
5. Тульчинский Т. Л. Разум, воля, успех: о философии поступка / Т. Л. Тульчинский – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 119 с.
6. Черевко І. С. Психолого-педагогічні та філософські погляди на визначення поняття відповідальності / І. С. Черевко // Психологічні науки. – 2009. – Випуск 8. – С. 301–306.
7. Халілова О. Н. Економічно відповідальна поведінка старшокласників в педагогічній теорії [Електронний ресурс] / О. Н. Халілова [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www.confcontact.com/2009_03_18/pe6_halilova.php
8. Шпак О. Поняття економічно відповідальної поведінки в педагогічній теорії і практиці / О. Шпак, О. Халілова // Молодь і ринок. – 2008. – №4 (39). – С. 8-12. – Режим доступу : [http://www.drohobych.net/ddpu/molod_i_runok/2008/4%20\(39\)%202008.pdf](http://www.drohobych.net/ddpu/molod_i_runok/2008/4%20(39)%202008.pdf)

Формування відповідальної поведінки з урахуванням динаміки ціннісних установок

Купенко О. В., канд. пед. наук, доцент кафедри філософії, політології та інноваційних соціальних технологій, Сумський державний університет

Категорія відповідальності у загальнонауковому розумінні ґрунтується на філософському вченні про соціальну зумовленість поведінки індивіда, її зв'язок зі свободою й необхідністю як передумовою реалізації особистістю своїх функцій суб'єкта. Вихідним пунктом визначення міри відповідальності у загальнофілософському аспекті в усі епохи було вирішення питання про співвідношення свободи і необхідності, а передумовою відповідальності є вибір індивідом можливої поведінки в тій чи іншій ситуації.

Філософським аспектам поняття «відповідальність» присвячені ґрунтовні праці О. І. Ореховського [8]. Науковець розглядає відповідальність як форму зв'язків, що впорядковують різні структури соціальних відносин (економічних, політичних, правових, моральних). А отже, формування відповідальної поведінки окремих людей відкриває можливості для потрібних щодо об'єкта відповідальності (у контексті даного дослідження – гендерної поведінки (О. К.)) змін в економічній, політичній, правовій, моральній сферах.

О. І. Ореховський пов'язує аналіз відповідальності з філософією права. Розглядаючи такий взаємозв'язок, науковець зазначає, що основні принципи відповідальності повинні закріплюватися в конституційних засадах, у правовій системі соціальної держави. Однак при цьому констатує, що філософія права нині належним чином не закладає ціннісні основи у законодавство. З іншого боку, норми та правила, що таки отримали правове оформлення, поряд з позитивними якостями мають і недолік можливого відставання закріплених норм і правил від існуючих та назріваючих вимог суспільства, яке постійно розвивається. Правильність прийнятих норм і правил може мати розбіжність з істинністю й адекватністю освоєння існуючих залежностей. Не є винятком ситуації, в яких суб'єкт мотивується громадянською відповідальністю і чинить акт позитивного відхилення поведінки від діючих нормативів заради збереження та примноження більших цінностей [9].

Об'єктивні ціннісні основи повинні визначати і забезпечувати належний рівень впорядкованості у різних сферах соціальних відносин та у зв'язках між ними. У той самий час О. І. Ореховський задається питанням, яке в контексті досліджуваного нами питання відповідальної поведінки є надзвичайно важливим: що є об'єктивною основою в суб'єктивній реальності? Науковець приходить до висновку, що основа ця **не завжди адекватна «загальнонародним ціннісним залежностям соціуму»**. Однак «науково обґрунтовані соціальні приписи необхідні: вони не обмежують свободу, а визначають міру цієї свободи в системі відповідальності». Такі приписи, за О. І. Ореховським, мають будуватися на закономірних вимогах, зумовлених природними та суспільними залежностями, їх інтегральним урахуванням, а також на досягненні в діяльності позитивних результатів. Удосконалення механізмів соціального регулювання О. І. Ореховський вбачає перспективним напрямом філософського аналізу [9].

У рамках даного дослідження ми не ставимо завдання провести глибокий і детальний аналіз філософських аспектів відповідальності, а акцентуємо увагу перш за все на ціннісних залежностях, які є рухомими і які потребують вивчення і врахування. Філософія не дає і не може дати однозначної і завершеної відповіді на те, яка діяльність є відповідальною, а яка – ні. Тим більше, система освіти, у свою чергу, не може очікувати

готових відповідей і стандартів, яку поведінку і за яких обставин необхідно вважати відповідальною.

Сприяння формуванню відповідальних особистостей університетські викладачі вважали за потрібне у минулому й продовжують це робити нині. В умовах відсутності загальної відповіді на те, якою повинна бути відповідальна людина, в умовах щоденного пошуку відповіді на запитання про те, що є гендерно-відповідальна поведінка, викладач повинен навчити молодих людей супроводжувати їх навчально-перетворювальну діяльність діяльністю оцінювальною, постійним діалогом із самим собою щодо порушення чи дотримання загальноприйнятих та перспективних норм і цінностей. Базовими питаннями для таких роздумів можуть бути, наприклад, питання:

- як співвідносяться мої дії із закріпленими в суспільстві нормами та правилами?
- наскільки прийняті в суспільстві норми та правила адекватні наявним станам буття, ретроспективам буття, його перспективам?
- наскільки я враховую всі обставини, наскільки розумію ширші аспекти ніж конкретика даної ситуації вибору й даної ціннісної позиції?
- якщо я стану на ту чи іншу ціннісну позицію, то які результати і наслідки моєї діяльності можна прогнозувати? Які позитивні результати можна очікувати?
- які існують гарантії, що передбачені позитивні результати будуть досягнуті?
- які існують гарантії, що діяльність (здійснювана певною мірою всупереч офіційно встановленим правилам) не матиме негативних наслідків?

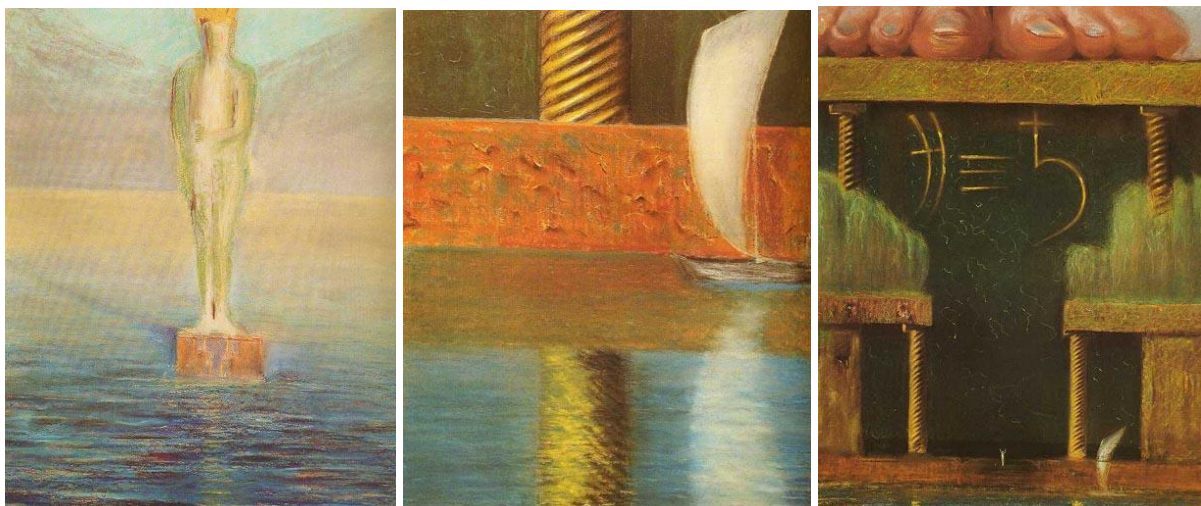
Такий аналіз передумов і наслідків можливого власного вибору вважається обов'язковим елементом формування відповідальної поведінки і з точки зору психологічної теорії відповідальності [11, с. 11]. Відповідальність характеризується як якість, що найкраще виявляється у спільній діяльності, однак не в орієнтації людини на схвальну поведінку та побоюванням суспільного осуду. Відповідальність – це готовність взяти на себе вантаж прийняття рішення і санкцій за невдачу власної активності, а разом з тим за можливі негативні наслідки діяльності цілої групи. При цьому йдеться перш за все про відповідальність за невдачі, у разі ж успіху – про відсутність зайвого акцентування уваги на своєму виключному внеску в загальний результат [5].

Серед характеристик відповідальності М. В. Савчин визначає суб'єктивну величину її обсягу (сила і тривалість внутрішньої боротьби мотивів, характер та час подолання внутрішніх перешкод) й об'єктивну (обсяг і характер діяльності із виконання завдання, ефективність виконання). Відтак «чим легше реалізувати в життя зобов'язання, тим менш відповідальною відчуває себе людина» [11, с. 72].

Характеризуючи зв'язок свободи та відповідальності, дослідники зазначають, що цей зв'язок не є однозначним. Ця неоднозначність виявляється за аналогією із вимірюванням Д. Куперманом характеру людей по двох осях – силі і доброті; автор підкреслює: «сильний характер» – не те саме, що «гарний характер», злий також може бути сильним [D. Kupperman]. У контексті і термінології нашого аналізу це означає: активність, що реалізує вільний вибір, не завжди добре; активність може реалізувати і безвідповідальний вибір. Н. П. Козлова, розглядаючи відповідальність як процес, виокремлює в ньому етапи: а) проспективний, б) практичний, в) результуючий, г) перспективний [4, с. 12]. За К. Мітчемом, відповідальний індивід намагається врахувати всі обставини, а це, в свою чергу, майже завжди вимагає від нього «усвідомлення ширшої шкали чинників, ніж у людини обов'язку» [7, с. 119]. Необхідність ширшого погляду може бути реалізована, на нашу думку, через урахування не лише наукового та практичного способів осмислення реальності, але й художнього та релігійного.

Стосовно прикладу художнього способу осмислення реальності доречним вбачається звернення до численних спроб осмислення в різних видах мистецтва проблем сім'ї, чоловіка, жінки. Наведемо лише один приклад і стосуватиметься він більшою мірою не стільки гендерної відповідальності, скільки відповідальності як загального. У триптиху

М. Чюрльоніса «Рекс» ми бачимо статую. Вона не здається такою вже великою на першій картині, але поступово, наближаючи увагу до підніжжя, художник змінює нашу уяву про розміри цієї статуї. Поступово на її фоні ми помічаємо вітрильник, розміри якого добре уявляємо з реального життя. Так і міра відповідальності зростає поступово, коли ми починаємо планувати діяльність та її результати. Серед цих результатів може бути щось не дуже велике й не дуже значуще на перший погляд, але докладніший і детальніший розгляд свідчить про істинні розміри і впливи, які матиме цей результат. Навряд чи саме проблему відповідальності відобразив у своєму триптиху М. Чюрльоніс. Та системний підхід, закладений у цій роботі, дає можливість різного її сприйняття.

Грунтовні роздуми щодо поняття «відповідальність» знаходимо в праці Ігумена Євменія. Автор визначає це поняття як одиницю виміру особистісної зрілості людини, високу, значущу категорію для тих, хто ставиться до життя як до великого Божого дару [2, 8], та вказує, у свою чергу, на безпосередній зв'язок відповідальності зі свідомою та вільною поведінкою [2, с. 21].

Охарактеризувавши відповідальну особу, Ігумен Євменій констатує, що «показник людської безвідповідальності нині достатньо високий» та визначає критерії, за якими можна визначити безвідповідальну людину [2]. Серед них знаходимо ті, якими досить часто люди виправдовують свої вчинки: дорікання іншим замість власного пошуку рішень; наголошення лише на труднощах замість відкритості до численних можливостей, що надає сьогодення; пропонування величезних планів замість хоча б невеликої, але доведеної до якісного результату реальної справи; відшукування виправдання замість аналізу причин проблем для їх вирішення; побоювання звітувати перед іншим замість розуміння необхідності в певних ситуаціях публічного представлення результату.

У кожному із зазначених варіантів, на нашу думку, міститься потенціал (якщо відповідні звички та риси особистість подолає) для здійснення людської діяльності на якісно вищому рівні для того, щоб прожити життя саме як суб'єкт. Адже саме суб'єкта як унікальної людської істоти, здатної до вільного, але й відповідального вибору, вимагає сучасне суспільство.

Проблема полягає у тому, що вибір молодих людей в одній й тій самій ситуації може бути протилежний через те, що керуються вони різними цінностями. Наприклад, у травні 2013 року гендерно-відповідальна поведінка змусила одних стати учасниками «Маршу рівності», інших – виступити з акцією «Ні – гомосексуалізму». Одні керувалися новими цінностями толерантного ставлення до нетрадиційних стосунків, інші – традиційними християнськими цінностями про сім'ю. Якого вибору дотримуватися?

Сучасний німецький філософ-етик Г. Йонас обґрунтовує відповідальність людини як за виживання людства, так і за світ у цілому, за все, що є в ньому живого і

неповторного. Він вважає, що соціальна відповідальність нерозривно пов'язана з духовністю особистості, що постає одним із важливих предметів дослідження у галузі етики. Гармонізація та інтеграція внутрішнього світу людини, її якостей і властивостей виявляється в узгодженні та рівновазі між духовною спрямованістю особистості, цінностями і соціальною поведінкою.

Духовність – це те, чого не можна навчити з допомогою настанов. Можна вказати шлях, але не можна змусити нікого ним прямувати. Духовний розвиток не суперечить життю людини в суспільстві, яка виконує свій обов'язок перед суспільством, колективом, родиною, близькими. За Г. Йонасом відповідальність вимагає спрямованості на гранично далеку перспективу в майбутньому («вчиняй так, щоб наслідки твоїх дій були узгоджені з неперервністю справжнього людського життя на Землі», «вчиняй так, щоб наслідки твоїх дій не були руйнівними для майбутньої можливості такого життя») [3].

У синергетичній теорії, за Г. Хакеном, «Суспільство, що самоорганізується, може стало існувати і тривалий час динамічно розвиватися, якщо кожен його член поводить себе так, як коли б він – в міру своїх можливостей – був відповідальний за ціле» [12].

З урахуванням наведеного процес формування у студентів відповідальної поведінки повинен обов'язково урахувати ціннісні орієнтири суспільства та тенденції їх зміни, а тому цей процес є складним і тривалим і може на рівні практичної реалізації включати кілька рівнів:

- 1) створення для студентів ситуації роздумів щодо майбутньої долі людства;
- 2) створення для студентів ситуацій успіху в локальних соціальних перетвореннях;
- 3) побудову перспектив зростання кола активності молодшої людини.

Навчити молодих людей відповідальності непросто, тим більше, що існуючі де-факто в суспільстві цінності не завжди сприяють тому. Однак, на думку М. Вебера, коли традиційні цінності зруйновані, а нові ще не створені, саме університети, які залучають у свої стіни маси молоді, зобов'язані формувати у майбутньої еліти вчених, політиків, підприємців європейського суспільства етику відповідальності, ясне усвідомлення того, що потрібно розплачуватися за наслідки своїх дій [1, с. 723; 10, с.13–21]. Виходить, що університетські викладачі, як ніхто інший, повинні вірити в краще майбутнє. Адже як підкреслював французький філософ П'єр Тейяр де Шарден, майбутнє знаходиться в руках тих, хто здатен дати наступним поколінням істотні підстави жити та сподіватися.

Зупиняючись детальніше на питанні створення для студентів ситуацій успіху в локальних соціальних перетвореннях, серед можливих форм виділимо **проектну діяльність** як таку, що, з одного боку, **орієнтує на перспективу**, з іншого – на кожному з етапів супроводжується процедурами **оцінки досягнутих та потрібних результатів**. При цьому студенти навчаються розуміти, що неможливо подолати суперечність між установленими нормами й системою цінностей окремої особистості. Тому що саме в процесі долання суперечностей і відбувається розвиток особистості.

Так, механізми, за якими розвиток особистості відбувається внаслідок розвитку діяльності, Г. С. Костюк характеризує таким чином: «внутрішні суперечності, що виникають у житті, спонукають до активності, спрямованої на їх подолання. Одні суперечності долаються, натомість виникають нові, що приводять до нових дій. Вони постають як внутрішні спонукування до вдосконалення діяльності особистості» [6, с. 90–92].

Отже, виходимо з того, що проектна діяльність сприяє розвитку такої грані суб'єкта, як його активність, але разом із тим вона сприяє розвитку й іншої грані суб'єкта – його відповідальності. У **Додатку 1** наведений приклад методичних матеріалів (орієнтувальних та виконавських карток) для організації навчання студентів проектною діяльністю.

Список літератури

1. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.

2. Евмений. Духовность как ответственность / Евмений. – Иваново : Свет Православия, 2005. – 302 с.
3. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации / Г. Йонас. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 480 с.
4. Козлова Н. П. Этика ответственности в условиях техногенной цивилизации Ганса Йонаса / Н.П. Козлова : автореф. дис ... канд. филос. наук : 09.00.05 / Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. – М., 2007. – 26 с.
5. Кондратьев М. Ю. Азбука социального психолога-практика / М. Ю. Кондратьев, В.А. Ильин. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 464 с.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко; упоряд. : В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
7. Митчем К. Что такое философия техники? / К. Митчем. – М., 1995. – 247 с.
8. Ореховский А. И. Введение в философию ответственности : монография / А. И. Ореховский и др. ; под общ. ред. А. И. Ореховского. – Новосибирск : СибГУТИ, 2005 г. – 186 с.
9. Ореховский А. И. Ответственность: аксиологическое основание [Электронный ресурс] / А. И. Ореховский // Вестник СибГУТИ. – 2012. – № 1. – Режим доступа : http://vestnik.sibutis.ru/uploads/1340077060_5954.pdf.
10. Повзун В. Д. Миссия университета – история и современность / В. Д. Повзун // Вестник ОГУ. – 2005. – № 1. – С. 13-21.
11. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: дис. ... д-ра психол. наук / М. В. Савчин . – Інститут педагогічної і психологічної професійної освіти АПН України. – Київ, 1997. – 410 с.
12. Хакен Г. Самоорганизующееся общество / Г. Хакен // Будущее России в зеркале синергетики. – М. : КомКнига, 2006. – 207 с.

Шляхи та умови формування гендерно відповідальної поведінки

*Світайло Н. Д., канд. філос. наук, доц.,
Сумський державний університет,
керівник проекту «Рівні можливості
для здобуття професії молодими
матерями-студентками у ВНЗ»*

Як основну тезу, яку хотілося б донести в рамках цієї частини посібника – це визнання досить активної, різнопланової і відповідальної роботи фахівців у багатьох ВНЗ України у напрямку гендерної освіти та гендерної педагогіки. І все ж наявної нині роботи явно недостатньо для того, щоб вважати проблему формування гендерно-відповідальної поведінки вирішеною.

Насамперед зазначимо основні напрями роботи вищих навчальних закладів з формування гендерно-відповідальної поведінки, які сьогодні можуть бути реалізовані і почасти вже реалізуються:

- це безпосередня освітня діяльність, в ході якої студенти отримують необхідний комплекс знань, що забезпечує уявлення про гендер, гендерні ролі, гендерну поведінку тощо, а також про існуючі у цій сфері норми і правила, що в цілому повинне бути основою для формування ними власних ціннісних пріоритетів. Причому цю інформацію вони можуть отримувати як із загальноосвітніх предметів на зразок біології, історії, соціології, так і зі спеціальних курсів, що висвітлюють різні аспекти гендерних відносин. Ці знання допомагають студентам (юнакам і дівчатам) бачити і виявляти різницю у

гендерних ролях, діяльності, потребах і можливостях чоловіків та жінок, які у повсякденному житті часто не беруться до уваги, проте істотно впливають на реальне соціальне самопочуття людини. На певному етапі цей масив знань дозволить молодій людині позбутися гендерних стереотипів, стати більш толерантною, сприятиме розвитку її самосвідомості та прийняттю гендерно-виважених і відповідальних рішень;

- це застосування викладачами спеціальних підходів, методів і педагогічних технологій, які стимулюють розвиток творчого, стратегічного мислення, почуття відповідальності. Такі підходи формують самостійність і незаангажованість мислення, що сприяє формуванню відповідальної поведінки, адже всі дії пов'язані з вибором і передбачають активність і відповідальність особистості за свій вибір незалежно від того, чи нав'язана їй ця відповідальність ззовні чи взята нею добровільно;

- це спеціальні курси, тренінги та інші активні форми, які могли б забезпечити набуття студентами навичок гендерного аналізу. Адже мова йде про отримання не лише знань із цього напрямку науки, але й про безпосередню відповідальність викладача за майбутню професійну діяльність випускника, яка за відсутності відповідних знань і навичок може мати негативні наслідки як для підприємства, так і для суспільства або окремих працівників. Не говорячи вже про те, що комплекс гендерних знань є необхідним і для повсякденного родинного спілкування, що забезпечить молодим людям щасливу сім'ю і відповідальне батьківство;

- це широкий спектр інформаційно-просвітницьких, розважальних, спортивно-масових заходів, які забезпечують інформування щодо різних аспектів гендерних відносин, а також демонструють у доступній формі бажані зразки гендерно-чутливої і гендерно-відповідальної поведінки.

Зазначені напрями є основними і «видимими» у діяльності вищих навчальних закладів. При цьому поширеність та співвідношення їх залежать як від особливостей навчального закладу (наприклад, педагогічного чи військового), так і від рівня усвідомлення не лише суспільством у цілому, але й викладачами та керівництвом вишу значущості даної проблематики і своєї відповідальності за формування цього компонента освіти.

Проте за межами аналізу залишається ще одна важлива складова, напрям роботи, який є чи не найважливішим, а з нашої точки зору – і найактуальнішим сьогодні. Адже відомо, що основну частину інформації у ході навчального процесу студент отримує не з повідомлень викладача, а із загальної «морально-психологічної атмосфери» навчального закладу і безпосередньо – навчального процесу. Атмосфери, що матеріалізується у рівні організованості цього процесу, його спрямованості на викладачів та студентів чи на досягнення формальних показників, у ставленні керівництва до викладачів, а викладачів – до студентів, у повазі або фактичній зневазі до людських почуттів, прагнень і потреб у цьому процесі. Інакше кажучи, це – «дух» університету, відносини, які панують усередині нього, інтонації, особливості спілкування, академічний стиль і т.д. І у цій площині лежить значний і чи не найпотужніший пласт проблем, які стримують і поширення гендерних знань, і формування необхідної гендерно-відповідальної поведінки студентів. Наважимося стверджувати, що в основі успіху лежить перш за все і гендерно-відповідальна поведінка викладача.

Спробуємо проаналізувати цю ситуацію на прикладах, не ставлячи за мету заперечити існуючий позитивний досвід в окремих вишах. Для зручності сприйняття будемо використовувати звичні форми звернення, не зосереджуючись на гендерних особливостях (викладач, студент, співробітник тощо)

1. Виходячи з того, що гендерна проблематика є сьогодні порівняно новою, можна стверджувати, що сьогодні більшість викладацького складу навіть у провідних університетах не звертається до цих знань і практик у своїй повсякденній професійній діяльності. Більше того, певна частина викладачів узагалі вважає ці проблеми штучними і надуманими, формуючи, таким чином, відповідні негативні установки і у студентів. Таку

поведінку, без сумніву, можна вважати гендерно-безвідповідальною, оскільки, незалежно від своєї професії, жоден випускник не перестане бути жінкою або чоловіком, а відтак, повинен мати відповідні знання і навички, що допомогли б йому чи їй у майбутньому бачити й вирішувати проблеми, які мають гендерну складову. І перш за все – вміти відстоювати свої права у професійній діяльності.

2. Сьогодні для кожного викладача необхідним є базовий комплекс гендерних знань, які були б покладені в основу його професійної діяльності. І кожен викладач повинен відповідати за їх наявність і поповнення. У даному ракурсі гендерна поінформованість і гендерна чутливість повинні стати обов'язковими складовими професійної компетентності викладача. Сам викладач повинен вміти аналізувати свою професійну діяльність із точки зору наявності в ній гендерного компонента, а відтак, урахувати і особливості власного сприйняття, і особливості аудиторії, вміти застосовувати конкретні знання та підходи. І названими вимогами не закінчується перелік проблем у цій сфері. На жаль, сьогодні ми не можемо говорити про сприйняття освітянською спільнотою ґрунтовних розробок у галузі гендерної педагогіки, а тим більше – про готовність упроваджувати їх у повсякденну діяльність.

3. Досить частим, навіть стандартним зверненням викладача до студента є посилення на його дорослість, самостійність і відповідальність. У той же час саме при такій формі звернення-спілкування викладачі часто демонструють дещо зверхній і повчальний тон, переходячи (за Е. Берном) на рівень «батько (дорослий) – дитина». До того ж і студент сприймається дещо однобоко, лише як майбутній фахівець, носій певної частини знань і професійних навичок. Насправді ж ситуація є більш складною і суперечливою, особливо з урахуванням вище зазначених особливостей соціального статусу студента. Вона визначається прагненням студента до подальшого перспективного зростання при виконанні всього спектра соціальних ролей – і професійних, і політичних, і сімейно-побутових. Тому викладач у своїй професійній діяльності повинен бути прикладом і сприяти розвитку всього комплексу персональних якостей особистості з врахуванням гендерного компонента.

4. Актуальним є застосування активних форм і технологій, які навчили б продуктивному (у т. ч. і педагогічному) спілкуванню, в ході якого в «живому» режимі можна було б відстежувати і знаходити прояви гендерного компонента, аналізувати конкретні ситуації, демонструвати можливі наслідки і вчити оцінювати ситуацію з точки зору, з позицій іншої статі. Завданням є навчити студентів розуміти, шукати гендерні відмінності і застосовувати гендерні підходи, основи гендерного аналізу у майбутній професійній діяльності, у сімейних стосунках, спілкуванні, у колективі. Таким чином, знання про гендерні ролі і цінності, статуси, стереотипи і норми не лише будуть актуалізовані у повсякденній пізнавальній активності студента, але й трансформовані до рівня закріплення їх у системі цінностей студента, у його власному досвіді та поведінці. І лише на основі цього можливими стануть гендерно-відповідальна поведінка студента, здатність співвідносити власні вчинки з їх впливом на іншу людину з урахуванням її гендерних особливостей.

На даному етапі ми не зупиняємося на аналізі конкретних форм роботи – цьому присвячена інша частина посібника. Варто лише зазначити, що застосування активних форм і технологій – діалогу, дебатів, групових дискусій, ділових ігор, підготовка і проведення яких передбачають аналіз конкретних гендерних ситуацій та їх можливих наслідків, а також створення ситуацій вибору із забезпеченням фахової педагогічної підтримки можуть бути ефективними кроками у формування гендерно-відповідальної поведінки студентів.

Таким чином, на шляху виконання зазначених завдань вирішальним є формування гендерної відповідальності насамперед у викладача, без якої він не матиме необхідного комплексу знань та навичок, не зможе застосовувати диференційований підхід і не стане (не зможе) вчити цьому інших. Тому гендерна відповідальність викладача повинна

розглядатись як відповідна точка професійної відповідальності викладача. Тільки так можна підготувати майбутніх фахівців до професійної діяльності, в якій гендерна складова буде завжди враховуватись, а поведінка у всіх сферах буде дійсно гендерно відповідальною.

Досвід роботи вищих навчальних закладів України дає підстави стверджувати, що у більшості з них сьогодні працюють фахівці, у відповідальному відношенні яких до власної професії сумніватися не доводиться. Саме тому і реалізуються сьогодні у ВНЗ всі зазначені напрями роботи, а спектр засобів, які використовуються для досягнення результатів, дозволяє при незначних ресурсах і практичній відсутності державної підтримки досягати прийнятних результатів. На жаль, такий досвід мають сьогодні не всі ВНЗ України, а напрацьованих каналів обміну інформацією і кращими практиками поки не існує. Тому наступні частини посібника будуть присвячені не лише інформуванню про гендерні осередки, які працюють у системі вищої освіти, але й висвітленню кращого досвіду роботи за окремими напрямами.

Зазначимо, що у рамках цього посібника ми не ставили завдання відобразити діяльність усіх гендерних осередків, які працюють у ВНЗ України. Цей напрям роботи ще чекає своїх дослідників. До посібника включена інформація лише про ті Центри та школи, які відгукнулися на пропозицію партнерської роботи в рамках проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах» за фінансової підтримки Європейського Союзу. І навіть приклад цих ВНЗ, на нашу думку, достатньою мірою відображає і географію таких центрів, і основні напрями роботи, і їх масштаби та особливості. Адже маємо представництво від одного з найпотужніших і знаних сьогодні центрів, яким є Науково-дослідний центр з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді НАПН України–ТНПУ імені В. Гнатюка, і до тих, які роблять лише перші кроки у напрямку становлення і визнання.

Сподіваємося, що кожен ВНЗ візьме з наведеного досвіду ті елементи, які відповідатимуть особливостям і можливостям кожного навчального закладу, і ті ідеї, які допоможуть удосконалити вже існуючі практики і підходи.

Частина 2. Гендерні центри та осередки ВНЗ України

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

Науково-дослідний центр з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді НАПН України-ТНПУ імені В. Гнатюка

Діяльність спільного з Національною АПН України науково-дослідного Центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді, створеного на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, спрямована на:

- розробку та експериментальне обґрунтування гендерної ідеології освітньо-виховних практик в соціогуманітарному просторі як стратегічного напрямку державної політики егалітаризму;
- впровадження гендерних стандартів освіти як соціально-психологічного механізму забезпечення гендерної рівності в контексті євроінтеграційних процесів сьогодення;
- розробку та експериментальне обґрунтування моделі формування гендерної свідомості та самосвідомості особистості-професіонала, що передбачає реконструкцію сталих світоглядних стереотипів і набуття компетенцій із гендерних питань.

На базі Центру шість років поспіль діяла галузева конкурсна комісія Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з напрямку «Гендерні дослідження» (310 конкурсантів із 180 вузів). Мультимедійна презентація конкурсних робіт відбувалась на Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Молодь і гендер: реалії та перспективи демократичного суспільства»(2006 р.), «Гендерна інтеграція в гуманітарному знанні» (2007 р.), «Гендерні компетенції студентської молоді» (2008 р.), «Гендер і молодь: європейські виклики» (2009 р.), «Гендерні проблеми в умовах глобалізації: українські реалії та перспективи» (2010 р.) та Міжнародній конференції «Гендерна освіта — ресурс розвитку паритетної демократії» (27-29 квітня 2011 р.).

Директор Науково-дослідного центру - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології ТНПУ імені В. Гнатюка, провідний науковий співробітник, Кікінежді Оксана Михайлівна.

Запорізький національний університет

На факультеті соціальної педагогіки та психології створено осередок гендерно-чутливої соціально-педагогічної роботи. У 2000 – 20013 роках викладачі факультету разом з активістами громадської організації «Центр громадянських і соціальних ініціатив» провели 13 гендерних форумів. На факультеті створено систему заходів щодо створення гендерно-чутливого середовища. У ході підготовки до гендерних форумів були поставлені наступні завдання: створення злагодженої команди студентів і викладачів, здатних стимулювати соціальну активність студентів, навчити співпраці у команді і взаєморозумінню, навчити навичкам вирішення гендерних проблем та організації поза аудиторної роботи більш ефективним способом. Для багатьох студенток університету велике значення має гендерно-чутливе середовище, в якому вони відчувають реальну спільноту з іншими жінками. Гендерне виховання сприяє усвідомленню гендерної нерівності та починає змінювати практики дискримінації. Виходячи з принципів гендерної рівності вважаємо важливим створення оптимальних соціальних, культурних і виховних умов щодо формування гендерно-компетентного фахівця, який в змозі творчо мислити, займатися самовдосконаленням і самореалізацією, який буде нести відповідальність, бути соціально-активним та відповідальним. Гендерно-чутливі практики заохочують студентів та студенток до участі у різних заходах навчальної та соціальної активності.

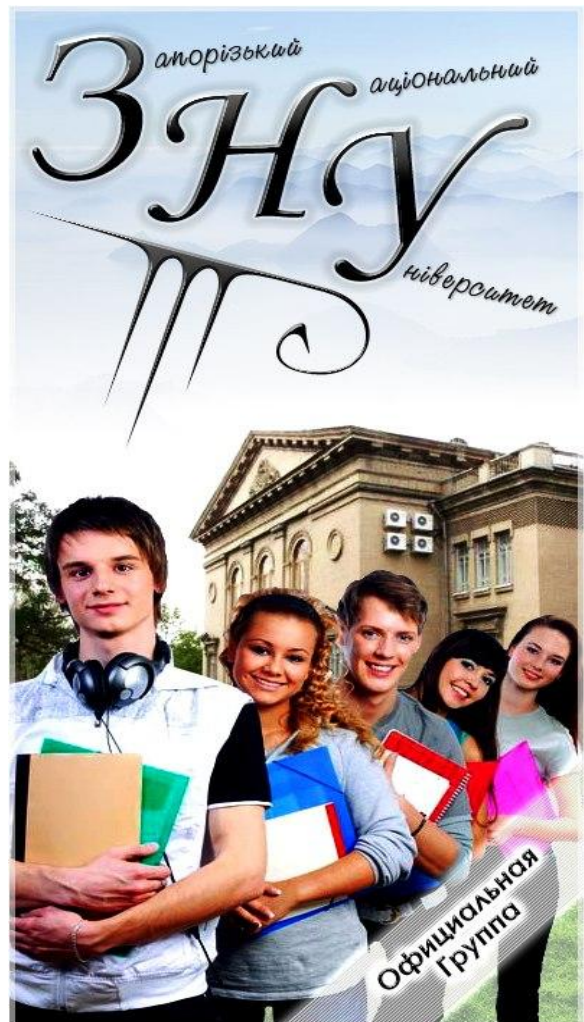
Центр підтримки гендерної рівності студентів (соціальне партнерство «факультет СПП –жіноча громадська організація «ЦГСІ» - влада») – факультет соціальної педагогіки та психології.

Запорізький національний університет, вул. Гоголя, 118, корпус 8.

Faculty of social pedagogic and psychology is generally female. At the faculty professors together with members of social organization “Center of civil and social initiatives” have held 13 gender forums, created a system of activities to create a gender-sensitive environment.

The following tasks were put: building a well -organized team of students and teachers, able to stimulate social activity of students, to teach a team cooperation and mutual understanding, training skills of mutual problems solving and organizing activities beyond class of their own in a more effective way. For many female students university provides an environment in which they experience real community with other women. Teaching about women and gender can increase the awareness of gender inequality and begin to change discriminatory practices. Proceeding from principles of gender equality we consider creating optimal social, cultural and educative conditions as a goal for gender activities to create a competent specialist, who would think creatively, would be able to self-perfection and self-realization, who would have responsibility and civil self-knowledge, high social activity. Gender sensitive practices encourage their participation in various forms of educational and social activism of gender equality.

Zaporizhzhya National University, Gogol str. 118, Building 8

Сумський державний університет Сумський гендерний ресурсний центр

Сумський гендерний ресурсний центр створено у 2009 році за ініціативи та підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ПРООН. Створенню центру передувала активна робота науковців СумДУ у сфері досліджень соціально-економічних та соціально-демографічних процесів на Сумщині, яка велась на базі Проблемної лабораторії Центр соціально-гуманітарних аспектів регіональних досліджень (<http://humf.sumdu.edu.ua/uk/kafedra-flosof-poltolog-ta-nnovacjnih-socjalnih-tehnologj/csgard.html>).

НАПРЯМИ РОБОТИ :

- Об'єднання зусиль освітян, науковців, громадських організацій, влади з метою

досягнення гендерної рівності;

- Вивчення ситуації із впровадженням гендерної рівності у Сумській області;
- Поширення об'єктивної інформації про становище чоловіків та жінок в області;
- Вивчення громадської думки, організація та проведення соціологічних досліджень з питань гендерної рівності, а також моніторинг обласних ЗМІ;
- Створення в області мережі експертів з гендерної проблематики;
- Формування інформаційної бази, організація книжкових виставок, підбір літератури для проведення тематичних заходів;
- Розробка методичної та навчальної літератури для загальноосвітніх та вищих навчальних закладів;
- Проведення наукових та практичних конференцій, семінарів, "круглих столів", студентських дебатів з питань гендерної рівності та подолання гендерних стереотипів.

ПАРТНЕРИ ЦЕНТРУ:

Гендерна лабораторія та гендерний центр Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка; Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Сумської ОДА; Управління освіти Сумської ОДА; Управління державної служби Головердержслужби у Сумській області; Сумське міське ГМО «Міський кризовий центр»; Сумський Прес-клуб; Молодіжна громадська організація «Дебатний клуб»; СОМГО «Гендерна агенція консультацій та інформації»; Обласний центр зайнятості, СОГО «Калинове гроно», Всеукраїнська мережа центрів гендерної освіти у ВНЗ.

ПРОЕКТИ: «Створення гендерного портрету Сумської області» (за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ПРООН, 2009 р.); «Бізнес старт – підтримка жіночих ініціатив» за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ПРООН, 2010 р.; «Студентський лелека». Впровадження ініціативи «Університет дружній до сім'ї» з метою забезпечення рівних можливостей для студентів у дотриманні їх права на навчання, самореалізацію, сімейне життя, здоров'я». за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ПРООН, 2011 р.; «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах» за підтримки Європейської Комісії, 2012 р.

ДОСЛІДЖЕННЯ:

Гендерний портрет Сумської області. Аналітичне дослідження - Суми, 2009; Гендерний портрет українського суспільства. Аналітичне дослідження - Суми: Вид-во СумДУ, 2009; Соціально-психологічний портрет бізнес-активної жінки (на прикладі Сумської області). Аналітичне дослідження. - Суми: Вид-во СумДУ, 2010; Жінка у публічній владі: звільнення від стереотипів. - Суми: Вид-во СумДУ, 2010; Назустріч сім'ї.

Збірник кращих практик дружніх до сім'ї ініціатив: Аналітичне дослідження - Суми: Видавництво СумДУ, 2011 (<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/20390>); Студентський лелека. Соціальний портрет студентської сім'ї: Аналітичне дослідження - Суми: Вид-во СумДУ, 2011(<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/21709>)

КОНФЕРЕНЦІЇ:

Всеукраїнська наукова конференція «Соціальні трансформації та проблеми жінок в сучасній Україні» (2009 р.)(<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/21451>); Міжнародна науково-практична конференція «Жінка у публічній владі: звільнення від стереотипів» (2010 р.) (<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/17591>); Міжнародна науково-практична конференція «Гендерна мапа Центрально-Східної Європи» (2011 р.) (<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/13488>); Всеукраїнська науково-практична конференція «Гендерна мапа України» (2012 р.) (<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/25970>); Всеукраїнська науково-практична конференція зі втілення дружніх до сім'ї підходів у вищих навчальних закладах (2013 р.) (<http://humf.sumdu.edu.ua/uk/component/content/article/16-2010-12-01-09-16-00/644-ncativa-sumdu-lunversitet-druzhnj-do-smr-poshirju-v-ukran-genderno-chutliv-de.html>)

Директор гендерного центру – завідувач кафедри філософії, політології та інноваційних соціальних технологій, радник голови Сумської ОДА з гендерних питань, канд.. філос.. наук, доц.. Світайло Ніна Дмитрівна, координатор центру – канд.. політ. н. Костенко Андріана Миколаївна.

Сумський гендерний ресурсний центр запрошує до співпраці!

Контакти: 40007, м.Суми, вул.Римського-Корсакова, 2, ауд. Г – 711.Телефон (факс) +380 (542) 68-77-96; e-mail: svitajlo@sumdu.edu.ua, ndssumdu@gmail.com, kostenkopr@ukr.net

Sumy Gender Resource Center

Sumy Gender Resource Center has been working in Sumy State University since June 2009. It works under support of the Program of the Ukrainian women equal opportunities and rights. Director of the Center – candidate of philosophic sciences, assistant professor Nina D. Svitajlo. Head of the Center – candidate of political science, Andriana M. Kostenko.

Main activities of the Center:

- Analysis of gender equality situation in Sumy region.
- Information work - providing necessary and objective information about men and women status in the region.
- Public opinion study - organizing and carrying out social research on gender equality and observation of regional media.
- Creation of experts network specializing in gender issues.
- Uniting efforts of educators, researchers, NGOs and local authorities in order to achieve gender equality and to spread the information.
- Development of methodical and teaching materials for schools and universities.
- Building connections with mass media in order to inform people about gender issues fast and with a high quality.
- Students debate about gender equality and release from gender stereotypes.

The partners of the Center are: Gender laboratory and Gender Center of A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University; Sumy Regional State Administration Department on Family, Youth and Sport Affairs; Sumy Regional State Administration Department on Education; Department on State Service of the Main State Service in Sumy region; Sumy Press-Club and others.

Contact Information:

40007, 2, Rimsky – Korsakov Str., Sumy. Main Building, room 711. Tel.: (0542) 68-77-32 (0542) 64-12-13; Fax: (0542) 68-77-96

Севастопольский национальный технический университет

Гендерный Ресурсный центр

В основу работы Гендерного Ресурсного Центра в СевНТУ, осуществляющего гендерное образование и воспитание, подготовку волонтеров, положена Концепция национального воспитания студентов, включающая в себя изучение богатейшего исторического опыта построения семьи, историю гендерных ролей в хранении традиций национальных ремесел, именования людей, фольклоре, культуры организации жилого пространства, значении этнического наследия украинцев для мирового социума.

Одно из важнейших направлений работы Гендерного Ресурсного центра Севастопольского национального технического университета уделяет особое внимание формированию у студентов культуры семейных отношений как основы устойчивости украинской семьи. Общий стаж проведения гендерных исследований, теоретических и практических конференций, конкурсов творческих работ «Історія родини – історія країни», «Берегиня домашнього очага», «Счастливая семья-залог стабильности Украины» и др. насчитывает более 20 лет.

Руководитель Гендерного Ресурсного центра при Севастопольской городской государственной администрации – **Татьяна Васильевна Смирнова**, доцент Севастопольского национального технического университета, кандидат искусствоведения, советник мэра по гендерным вопросам, руководитель ГРЦ в Севастопольском национальном техническом университете, вице-президент севастопольского отделения УАЖНО – Украинской женской организации Женщины науки и образования, отличник образования Украины, имеет Почетные знаки форумов: «Общественное признание. Честь имею жить в Севастополе» - 2005 год, международного форума «Женщины - за мир без границ» - «За продвижение идей мира и народной демократии» в городе-герое Волгограде- 2013.

The work of Gender Resource center at SevNTU is based on the Concept of national upbringing of students which provides gender education and upbringing, including rich historical experience of raising families, history of gender roles in keeping national handmade crafts, naming process, folklore, culture of arranging living quarters, importance of ethnic Ukrainian

heritage for the world society. The gender researchers have been doing gender studies at SevNTU for more than 20 years already.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Центр гендерної освіти

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради – один із найстаріших педагогічних навчальних закладів України, історія якого розпочалася 1920 року. За роки існування в академії підготовлено понад 50 тисяч висококваліфікованих фахівців, які гідно працюють у закладах освіти м. Харкова та області. Серед випускників закладу є відомі вчені, поети, письменники, керівники освітніх закладів та керівники органів місцевого самоврядування.

Науково-педагогічні працівники прагнуть назавжди посіяти у серцях і душах майбутніх педагогів безмежну відданість професії і щирю любов до дітей.

Структурним науково-дослідним підрозділом Харківської гуманітарно-педагогічної академії є Центр гендерної освіти кафедри соціальної педагогіки. Директорка центру – Рассказова Ольга Ігорівна, професорка кафедри соціальної педагогіки, заступниця директорки центру – Дьоміна Юліана Володимирівна, старша викладачка кафедри соціальної педагогіки.

2012 року на базі факультету педагогічної освіти стартував масштабний проект «Школа гендерного волонтерства». Мета проекту – підготовка групи тренерів для проведення інформаційно-просвітницьких заходів із питань забезпечення рівних прав та можливостей, запобігання домашньому насильству та протидії торгівлі людьми.

The organization of extracurricular students' activities – one of the priority work directions of the Center of gender formation of the Kharkiv humanitarian and pedagogical academy.

The Kharkiv humanitarian and pedagogical academy – one of the oldest pedagogical educational institutions of Ukraine, which began its history in 1920. Structural scientific and research division of the Kharkiv humanitarian and pedagogical academy is the Center of gender formation of the social pedagogics department.

In 2012 on the basis of faculty of pedagogical education started the large-scale project "School of the Gender Volunteer". The project purpose – preparation of trainers for carrying out

information actions for questions of ensuring the equal rights and opportunities, to prevention of domestic violence and human trafficking.

The project made huge success among the active youth of Kharkov. Now this project became an annual.

Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова

Гендерний центр ХНУМГ ім.. О. Бекетова

Створений з метою інтеграції гендерних підходів у навчально-виховну, науково-дослідну діяльність університету. Сприяє формуванню гендерної методологічної культури студентів, науковців-дослідників та фахівців міського господарства. Ініціює науково-практичні дослідження з гендерної політики міст, у тому числі розробку перспективних гендерних технологій щодо встановлення паритету статей в усіх сферах життєдіяльності міста.

Надає консалтингові послуги органам місцевого самоврядування у розробці гендерної компоненти проектів регіонального розвитку.

Координує роботу з виконання гендерних проектів: «Гендерне бюджетування на місцевому рівні» (за підтримки Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2012, 2013); «Компанія по лобюванню гендерних бюджетних ініціатив» (за підтримки Субрегіонального офісу ООН Жінки в країнах Східної Європи і Центральної Азії, 2012); «Гендерний аудит міського простору» (за підтримки Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2013).

Gender Centre of O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Designed to integrate gender equality in educational, scientific and research activities of the University. Promotes the formation of gender methodological culture of students, academics, researchers and professionals urban. Initiates scientific and practical research on gender cities, including the development of advanced technologies to establish gender parity in all areas of life. Provides consulting services to local governments in the development of gender components for regional development projects.

Coordinates the work to implement the gender projects: "Gender budgeting at the local level" (supported by the Friedrich Ebert Foundation in Ukraine, 2012, 2013), "The company lobbying for gender budget initiatives" (supported by UN Women Sub-regional Office for Eastern Europe and Central Asia, 2012); "Gender Audit of urban space "(supported by the Friedrich Ebert Foundation in Ukraine, 2013).

**УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ
ПРИ НАЦІОНАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ” (НТУУ “КПІ”)**

Створений у 2001 році відповідно до Меморандуму Програми Розвитку ООН в Україні та НТУУ „КПІ”. Меморандум передбачає спільну роботу з імплементації гендерної компоненти в освітні програми та систему вищої технічної освіти. Український Центр гендерної освіти при НТУУ “КПІ” має багатий досвід співробітництва з гендерної проблематики, зокрема, – з розробки та впровадження міжнародних програм та проектів. Багаторічне тісне співробітництво з різними організаціями спрямовуємо на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у сфері науки та освіти, з наголосом на міждисциплінарному використанні новітніх інформаційних технологій. Центр пропонує участь у організації та проведенні конференцій, колоквиумів, семінарів, проведенні експертиз, співучасть у проектній та видавничій діяльності, а також обміні інформацією та досвідом з фахівцями.

Контакти: НТУУ “КПІ”, Проспект Перемоги 37, Київ, 03056, Україна.

<http://gender.kpi.ua> . Тел.: +38 (044) 454-97-43,

Заступник директора з науки та методології Стребкова Юлія Віталіївна Моб.: +38 (063) 936-80-80, strebkova@i.ua

**UKRAINIAN CENTER OF GENDER EDUCATION
AT NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY OF
UKRAINE (NTUU “KPI”)**

Ukrainian Center of Gender Education was created in 2001 by the Memorandum of UN Development Program in Ukraine and NTUU “KPI”. Ukrainian Center of Gender Education at NTUU “KPI” has an experience in cooperation on gender problems, mainly – on development and implementation of international programs and projects. Close cooperation with many organizations is aimed at guarantee of equal rights and possibilities of women and men in sphere of science and education, emphasizing interdisciplinary application of modern information technologies. The Center has a powerful resource base. It has an experience in organization and holding of scientific works contest on gender subjects.

We offer to participation in organization and holding of conferences, colloquiums, and seminars on gender and gender education, publishing activities as well as exchange of information and experience with specialists and organizations and educational institutions.

We look forward to constructive cooperation on theoretical researches and practical efforts in implementation of gender equality, experience interchange, training and retraining of specialists in sphere of gender and gender education.

National Technical University of Ukraine "KPI" Ukrainian Gender Education Center at NTUU "KPI" Prospect Peremogy 37, Bld. 7, room 528. Kyiv, Ukraine. Vice-director of the sciences and methodology. Julia Strebkova Mob. + 38063 936 80 80

Лабораторія гендерних досліджень Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

Лабораторія гендерних досліджень (ЛГД) створена у 1998 р. на базі Сумського міського гендерного центру як складова Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Завідуюча лабораторією – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і гендерних студій, відмінник освіти ЛУЦЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

Основна місія ЛГД полягає у впровадженні міжнародних стандартів в освітню сферу шляхом дослідження та застосування інноваційної освітньої практики в навчальний процес ВНЗ та державної служби, що розглядається як комплексна проблема за двома основними напрямками:

1. Впровадження інноваційної освітньої практики (яка передбачає включення гендерної парадигми в освітній процес) з розробкою відповідної моделі забезпечення;
2. Підтримка та методичне забезпечення гендерної складової соціальної політики в регіоні.

Стратегічна мета: впровадження гендерної концепції в освіту – зміна культури взаємодії статей, зміна відносин ієрархії на відносини партнерства, привнесення в ідеологію суспільства і держави таких цінностей, як миролюбність, паритетність, толерантність та ін.

Ця мета реалізується у таких напрямах діяльності лабораторії, як:

1. Проведення фундаментальних і прикладних гендерних досліджень.
2. Сприяння гендерній освіті та просвіті студентства й громадськості.
3. Підготовка викладачів ЗНЗ та ВНЗ до впровадження принципів гендерної рівності в освітню систему.
4. Розробка навчальних і дослідницьких програм з курсів по гендерній проблематиці.
5. Розробка методичної та навчальної літератури з гендерної проблематики для загальноосвітніх та вищих навчальних закладів.
6. Впровадження гендерних підходів в роботу державної служби.

Лабораторія відкрита для наукових, ділових і дружніх контактів з вітчизняними і зарубіжними науковими та освітніми організаціями, фондами, приватними особами, які займаються розробкою гендерної проблематики. Наші контакти: Лабораторія гендерних досліджень, СДПУ імені А. С. Макаренка, вул. Роменська, 87, ауд. 517, Суми, 40002, Тел. (0542) 68-59-28, e-mail: gendersumi@ukr.net

**Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка
Центр гендерної освіти**

Рішенням Вченої ради Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка з метою надання методичної та науково-практичної допомоги викладачам, студентській молоді щодо впровадження в навчально-виховний процес ідей гендерної рівності, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильства в процесі реалізації державної гендерної політики в листопаді 2011 року було створено Центр гендерної освіти (далі ЦГО) в ХНТУСГ ім. П. Василенка. Це перший гендерний осередок в вищих навчальних закладах, які підпорядковуються Міністерству аграрної політики та продовольства України.

В планах ЦГО допомогти іншим вищим навчальним закладам різних рівнів акредитації цього підпорядкування створити гендерні центри та об'єднатися в мережу. На сьогодні ЦГО ХНТУСГ ім. П. Василенка тісно співпрацює зі Слобожанським навчально-практичним центром сталого розвитку сільських територій Харківщини з пілотним проектом «Сільська жінка». Розробляється план та тематика проведення конференцій, семінарів, круглих столів, тренінгів, засідань органів місцевого самоврядування з метою визначення актуальних проблем гендерного спрямування в соціально-економічному житті сільської жінки та її сім'ї та пропозиції щодо їх усунення.

Робота Центру гендерної освіти ХНТУСГ ім. П. Василенка спрямована на досягнення рівних можливостей для всіх громадян України, формування нових підходів

толерантного ставлення до чоловіків і жінок; подолання стійких стереотипів в українському суспільстві та протистояння дискримінації та насильству. Координатори та експерти ЦГО допомагають викладачам гуманітарних курсів в розробці питань з гендерної тематики.

Керівниця Центру гендерної освіти ХНТУСГ старший викладач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування», філософії та історії України Омельченко Галина (glvv72@mail.ru)

**Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
Гендерний осередок**

- офіційна назва: кафедра загальної і соціальної педагогіки та психології факультету педагогіки та психології;
- керівник: доктор педагогічних наук, професор Людмила Іванівна Міщик;

Напрямок наукової роботи: Підготовка студентів до реалізації інноваційних технологій у процесі соціально-педагогічної та навчально-виховної діяльності.

Наукова школа: При кафедрі функціонує наукова школа «Підготовка соціального педагога до впровадження інноваційних технологій у процес розвитку особистості». Керівник – доктор педагогічних наук, професор **Міщик Людмила Іванівна**.

Результати роботи школи були представлені і дістали схвалення на Всеукраїнських та міжнародних конференціях.

У сфері соціально-педагогічних послуг для населення школа розробила та реалізує такі програми: «Ми такі ж як і усі»; «Здорове покоління»; «Друг» (для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку); програма «Студентський педагогічний кіноклуб»; програма «Психологія гендерних відносин: стать та характер»; освітня технологія «Дебати» (для студентів, старшокласників, учнів училищ, коледжів та ліцеїв) у формі Дебатного клубу «Оратор і Я» тощо.

Координатором діяльності у напрямку формування гендерних компетенцій та гендерно відповідальної поведінки є асистент кафедри загальної і соціальної педагогіки та

психології факультету педагогіки та психології Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка **Любовий Володимир Анатолійович**.

Напрямок роботи: Гендерні можливості розвитку суспільства крізь призму пошуку ефективних форм молодіжної активності (технологія комунікативних дебатів)

Телефон, e-mail +38095 1924889; misterdl@yandex.ru

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького Центр гендерної освіти

Центр гендерної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького створено у листопаді 2011 року при кафедрі соціальної роботи.

Метою діяльності Центру є пропаганда та розповсюдження гендерних знань, інтеграція гендерного підходу в освіту та соціально-педагогічну роботу, підвищення рівня гендерної культури молоді, сприяння встановленню гендерної рівності в українському суспільстві та ліквідації всіх форм дискримінації і гендерного насильства.

За період свого існування Центром було проведено ряд просвітницьких та інтерактивних заходів. Серед них: робота фокус-групи соціальних педагогів шкіл **"Гендерний підхід в роботі соціального педагога з різними категоріями дітей та їх батьками"**, проведення гендер-квестів **"Шлях до гармонії"** (квітень 2012 року) та **«Моя гармонійна родина»** (травень 2013 року), участь у першій **Всеукраїнській виставці-ярмарку центрів гендерної освіти** (2012 рік) у місті Харкові, проведення тематичного інтерактивного заходу у рамках кампанії **«16 днів проти гендерного насильства»** для студентів-майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників **«Роль фахівців соціальної сфери у гармонізації гендерних взаємин у суспільстві»** за технологією **«Open Space»**.

The Center for Gender Education Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky was established in November 2011 at the Department of Social Work.

The purpose of the Center is to promote and disseminate knowledge of gender, integration of gender mainstreaming in education, social work and teaching, improving gender

culture of youth, promotion of gender equality in Ukrainian society and to eliminate all forms of discrimination and gender violence.

The Centre organized a series of educational and interactive actions. Among them, the focus- group of school social workers' "Gender perspective in the work of social pedagogy with different groups of children and their parents", Gender-quests "The way of harmony" (April 2012) and "My harmonious family "(May 2013), participated in the first All-Ukrainian Exhibition Center for Gender Education (2012) in Kharkiv, thematic interactive activities within the campaign "16 days against gender violence" Open Space for students "The role of the social worker in the harmonization of gender relations".

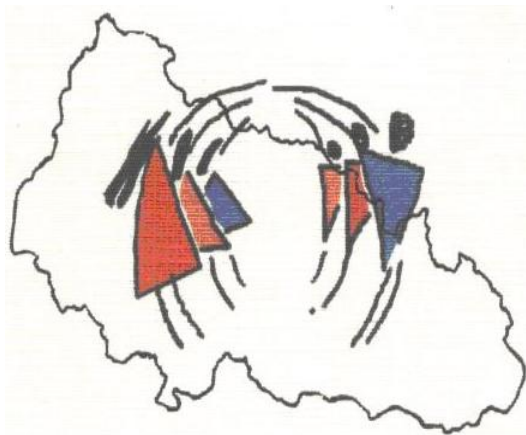
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

ДВНЗ Ужгородський національний університет, найстарший і найпотужніший вищий навчальний заклад Закарпатської області, був заснований у жовтні 1945 року і є одним із класичних університетів України. Сьогодні у складі університету 18 інститутів та факультетів, в університеті навчається близько дванадцяти тисяч студентів. Перший випуск відбувся у 1951 році, а загалом університет підготував понад 60 тисяч фахівців.

Закарпатський центр гендерної освіти при Ужгородському національному університеті

Центр гендерної освіти розпочав свою діяльність у 2003 році. Центр створено з метою надання інформаційної, освітньої та науково-практичної допомоги викладачам і студентам вищих навчальних закладів та іншим навчально-виховним й освітнім закладам Закарпатської області щодо впровадження гендерних підходів в освіті шляхом:

- посилення гендерного компоненту у змісті соціально-гуманітарних дисциплін;
- проведення виховних заходів; організації науково-дослідної роботи;
- ліквідації всіх форм дискримінації;
- запобігання насильству у всіх сферах життя суспільства;
- протидії торгівлі людьми тощо.

Діяльність Центру спрямована на впровадження гендерної рівності у суспільстві, виховання гендерної свідомості і культури, задоволення й захисту рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, створення умов для їх особистої та соціальної самореалізації.

Контактна особа: Колодій Сніжана Михайлівна, провідний спеціаліст Центру гендерної освіти при Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет»

Адреса Центру: 88000, Україна, Закарпатська обл., м. Ужгород, вул. Університетська 14, к. 232.

Електронна адреса: gender_center@ukr.net

Телефон: 050-91-46-289

ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ГЕНДЕРНИЙ ЦЕНТР

Гендерний центр Донбаського державного педагогічного університету створено згідно з наказом від 21 березня 2012 р. № 358 та розпорядженням від 22 березня 2012 р. № 9 «Про інформаційне забезпечення гендерно-чутливого підходу в навчально-виховний процес». Він діє на громадських засадах задля надання методичної та науково-практичної підтримки викладачів та студентської молоді університету щодо впровадження у навчально-виховний процес ідей гендерно-відповідальної поведінки та рівності прав і можливостей жінок і чоловіків шляхом організації науково-дослідної роботи, виховних заходів, проведення конференцій, семінарів, тренінгів тощо.

Основними напрямками діяльності Гендерного центру університету є: просвітницька та інформаційно-роз'яснювальна, науково-дослідна, науково-організаційна, виховна робота, підготовка волонтерів, рекламно-іміджеве та інформаційне забезпечення.

DONBASS STATE TEACHERS' TRAINING UNIVERSITY

Donetsk region, town of Slaviansk, G. Batiuk Str., 19

Tel.: (06262) 3-97-50, 3-23-54

E-mail: sgpi@slav.dn.ua

www.slavdpu.dn.ua.

The Rector of the University is Svetlana Aleksandrovna Omelchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

The State Higher Educational Establishment "Donbass State Teachers' Training University" was founded in 2012 by the reorganization of Slaviansk State Pedagogical University and Gorlovka State Pedagogical Institute of Foreign Languages.

The university consists of 9 faculties, the structural unit Gorlovka Institute of Foreign Languages, 37 departments. The post-graduate degree courses train students in 20 specialities.

About 9 thousand students and 190 postgraduate students, young researchers, study at the university in 16 specialities. A specialized academic council for the defence of theses in social

pedagogy functions at the university; a developed publishing system has been created. A high level of training of the future professionals is provided with the help of the extensive university library holdings of the scientific and methodological literature.

Donbass State Teachers' Training University is one of the leading universities in the region that is proved by the high level of scientific, sports and creative achievements of the students and teachers. The university pays considerable attention to the international cooperation, establishing contacts with the domestic and foreign educational establishments, academic institutions, international and public organizations.

Житомирський державний університет ім. Івана Франка

Центр гендерної освіти

Центр гендерної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка діє з 2007 року. На базі Центру впроваджено ефективну технологію підготовки волонтерів до реалізації ідеї гендерної рівності. Налагоджено тісну співпрацю із органами влади та місцевого самоврядування, міжнародними та всеукраїнськими організаціями і фондами.

Активісти Центру ефективно здійснюють такі види діяльності, як проведення досліджень, експертизи, розробка методичного інструментарію та інформаційної продукції, консультативна допомога, тренінгова діяльність, науковий супровід соціальних проектів.

До основних форм роботи Центру належать: тренінги, майстер-класи, гендерні відеолекторії, тематичні квести, гендерний геокешинг, проектна діяльність, масові заходи (конкурс студентських наукових робіт, фотоконкурс, круглі столи тощо).

Нині Центр є гендерним експертним осередком області, оскільки активісти мають відповідні наукові напрацювання, необхідний практичний досвід, систематично підвищують рівень знань із гендерних питань, та є сертифікованими тренерами з гендерної політики й освіти, PR-технологій, гендерного бюджетування, з питань репродуктивного здоров'я та лідерства.

The Gender Education Centre of Zhytomyr State University named after Ivan Franko has been working since 2007. The effective technology of training of volunteers to the realization an idea of gender equality was implemented in the Centre. The close cooperation with local authorities and self-goverment, international and national organizations and foundations was established.

The activists of Center carry out such types of activity effectively, as scientific research, expertise and examination, development of methodical tools and informative products, consulting help, training activities, scientific support of social projects. To the basic forms of the Center work belong: trainings, classes of masters, organizing of public gender video centre

lectures, topical quest, gender Geocaching, project activity, the mass events (competition of the students' research, photographic competition, round table talks etc).

Today the Centre is a gender expert focus of Zhytomyr region, because the activists have the proper scientific works, required practical experience and improve the level of knowledge in gender questions systematically. They are the certificated trainers on gender policy and education, PR-technologies, gender budgeting, on questions of reproductive health and leadership.

Луцький педагогічний коледж Центр гендерної освіти

17 вересня 2012 року у Луцькому педагогічному коледжі на базі циклової комісії викладачів суспільних дисциплін за сприянням директора коледжу П. М. Бойчука створено Центр гендерної освіти як структурний науково-методичний підрозділ навчального закладу. Керівником Центру призначено Галину Єрко, голову циклової комісії викладачів суспільних дисциплін, заступником – Ірину Чемерис, соціального педагога.

На базі Центру гендерної освіти створено гендерний інтерактивний театр та волонтерське товариство «Надія».

Формами роботи ЦГО є проведення та участь у наукових семінарах, «круглих столах», конференціях, конкурсах, організація виховних годин, тренінгів, дебатних ігор. З метою надання учням та студентам інформації з гендерних питань проводяться уроки гендерної рівності у

навчальних закладах не лише міста Луцька, а і Волинської області.

Надається підтримка у організації заходів Управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Волинської обласної державної адміністрації в особі Г. Й. Карнаухової. Налагоджено співпрацю з Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти. Партнерами Центру гендерної освіти є ВОГО «Гендерний центр» та «Волинський прес-клуб».

Informational reference

Gender Education Centre of Lutsk Teachers College

On September 17, 2012 in Lutsk Teachers College established Gender Education Centre, based on cyclic commission of social sciences teachers with the assistance of the director of the college P. M. Boichuk, as a structural unit of the scientific and **methodical** department of the institution. Halyna Yerko, cyclic commission head of social sciences teachers, appointed as the head of the Centre, deputy – Iryna Chemerys, social teacher.

At the Gender Education Centre created gender interactive theatre and volunteer society «Nadiya».

Forms of work of GEC is to conduct and participate in research seminars, «round tables», conferences, competitions, educational classes organizing, workshops, debates games. In order to

provide pupils and students with information on gender issues, gender equality lessons are held not only in educational institutions of Lutsk but also of Volyn region.

Support in organizing activities is provided by the Department of Family, Youth and Sport of the Volyn Regional State Administration, represented by H. Yo. Karnaukhova. Arranged cooperation with Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education. Partners of the Gender Education Centre are Volyn VRPO «Gender C

Луцький національний технічний університет

Гендерний осередок

Гендерний осередок Луцького національного технічного університету знаходиться на стадії створення і має на меті формування гендерно-чутливого середовища університету. Серед основних напрямів діяльності осередку є освітня і науково-просвітницька діяльність; створення гендерних навчальних програм, навчальних і методичних посібників для викладачів вузів; сприяння розвитку освіти без гендерної упередженості та вдосконалення гендерної рівноваги в системі вищої освіти; розвиток наукових і громадських зв'язків у межах проектів з гендерних досліджень; привернення уваги представників влади, бізнесу, громадських організацій, керівництва вузу та роботодавців до проблеми усунення гендерних розривів на ринку праці та застосування гендерного аналізу при плануванні соціально-економічного розвитку області.

Основними завданнями діяльності гендерного осередку стануть гармонізація гендерної диспропорції (асиметрії) між студентами різних статей технічного вузу та формування гендерного паритету відносин студентського-викладацького простору; зміцнення родинних цінностей та збереження рівних можливостей для чоловіків і жінок з метою їхньої самореалізації; підвищення рівня гендерної культури університету шляхом проведення дослідницької та інформаційно-просвітницької діяльності.

Gender focus of Lutsk National Technical University is under development and aims to make a gender-sensitive medium of the university. Among the main activities of the section is an educational, scientific and educational activities, creating a gender-training programs, learning and teaching aids for professors, promotion of education without gender partiality and improve

the gender balance in the system of higher education; development of scientific and public relations within gender research projects, attracting attention of representatives of government, business, NGOs, university management and employees to the problem of elimination of gender gaps in the labor market and the use of gender analysis in the planning of socio-economic development of the region.

The main tasks of the activity of gender focus will harmonize gender disproportion (asymmetry) between students of different genders of technical college and the formation of gender parity relations of student-teaching space; strengthening of family values and preserving of equal opportunities for men and women to their self-fulfillment; raising of gender issues of the University through research and outreach activities.

Миколаївський Національний університет ім. В.О. Сухомлинського

Дебатно-дискусійний клуб «Гендерна перспектива»

На базі кафедри політології інституту історії та права Миколаївського Національного Університету імені В.О. Сухомлинського активно діє дебатно-дискусійний клуб «Гендерна перспектива». Клуб заснований та очолюється кандидатом політичних наук, фахівцем в галузі гендерної політики, доцентом Іриною Євгенівною Ворчаковою. Поштовхом до заснування клубу стало прагнення зруйнувати усталені стереотипи сприйняття соціально-історичної ролі жінок та чоловіків серед сучасної студентської молоді.

Сьогодні клуб «Гендерна перспектива» є важливим осередком формування «гендерного» дискурсу у масштабах Університету, який активно залучає до своїх лав активну студентську молодь. У форматі клубної диспути учасники отримують змогу спілкуватися і висловлювати власну позицію стосовно ключових питань гендерної політики української держави, перспектив розвитку руху за жіночі права, тощо.

Частина 3. Досвід вищих навчальних закладів у формуванні гендерно-відповідальної поведінки

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРУ ГЕНДЕРНИХ СТУДІЙ ЯК ПРИКЛАД ІННОВАЦІЙНИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (з досвіду Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання молоді НАПН України - ТНПУ імені В. Гнатюка)

*Кікінежді О. М., д-р психол. наук., професор,
директор Науково-дослідного центру з
проблем гендерної освіти і виховання
учнівської та студентської молоді НАПН
України – Тернопільського національного
педагогічного університету імені В. Гнатюка*

Розвиток демократичних процесів в Україні в умовах євроінтеграції передбачає впровадження гендерного егалітаризму у всі сфери функціонування суспільства, забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків до соціально-економічних та культурно-освітніх ресурсів як невід'ємної умови дотримання основоположних прав і свобод людини, що передбачає реформування системи вищої освіти і професійної підготовки, зокрема одержання майбутніми педагогами гендерних знань, набуття умінь та навичок, розширення їх гендерного світогляду згідно зі стратегічними напрямками Болонської декларації та державної гендерної політики (Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (5.09.2005), Наказ МОН «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№ 839 від 10.09.2009).

Викликом часу є реалізація новітніх стратегічних напрямків щодо забезпечення сталих гендерних перетворень на всіх рівнях соціуму, запровадження гендерних стандартів у систему освіти, що сприятиме підвищенню гендерної чутливості у майбутніх педагогів, подоланню гендерних стереотипів у вчителів, трансляції гендерних знань на широку громадськість. Гендерно-інформаційні технології відкривають широкі можливості для громадської дискусії та плюралізму думок, перетворюють природу педагогічного дискурсу, оскільки створення, збереження, інтеграція, передача знання розгортаються в якісно новому освітньому просторі.

Важливими пріоритетами, поряд з урахуванням міжнародного досвіду, у розробленні дієвих гендерних програм є «ідеологія самовизначення» молоді (В. Кремень), збереження «ідентичності української освіти як сердечної, духовної і душевної, людської і людяної, народної і родинної, патріотичної і моральної у всіх загальнолюдських вимірах» (В. Андрущенко).

Багаторічний досвід дослідження гендерних проблем та ознайомлення із досвідом зарубіжних країн дали можливість сформулювати власне бачення щодо подальшої інституалізації гендерно-освітніх механізмів у національній школі. Так, діяльність спільного з Національною АПН України науково-дослідного Центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді, створеного на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, спрямована на розроблення та експериментальне обґрунтування гендерної ідеології освітньо-виховних практик у соціогуманітарному просторі як стратегічного напрямку державної політики егалітаризму, а також упровадження гендерних стандартів освіти як соціально-психологічного механізму забезпечення гендерної рівності в контексті євроінтеграційних процесів сьогодення.

Гендерна (паритетна) демократія важлива не лише для міжнародного визнання, але і для внутрішньої динаміки нашої країни, для реалізації базових соціальних програм. У Білій книзі Ради Європи з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності та гідності» (2008) визначено керівні принципи мирного співіснування у вільному суспільстві людей різних рас, релігій і культур, зокрема: «Рівні права чоловіків і жінок, проголошені у преамбулі до Статуту ООН, не можна заперечити або ігнорувати, особливо у демократичному суспільстві. Повага до інтересів групи або релігійних переконань у жодному разі не може вважатися виправданням для недопущення дівчат до будь-якої форми освіти, яка доступна хлопцям, або до ізоляції дорослих жінок від нормального спілкування в суспільстві поза їхнім домом» [7, с. 46].

Гендерний підхід у педагогіці є новим методологічним інструментом аналізу і проектування особистісних змін, який ґрунтується на врахуванні «фактора статі» у змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії вчитель–дитячий колектив, викладач–студентська група. У різних країнах він має різну назву: гендерний аналіз, «гендерні лінзи», гендерний вимір, гендерна інтеграція тощо. Завданням гендерного дискурсу є збір та оцінка статево-диференційованої інформації щодо різних аспектів приватного і суспільного життя чоловіків і жінок. Сьогодні не можна якісно підготувати сучасного вчителя без вивчення ним гендерної теорії, що вже давно стало професійною нормою педагогів в демократичних країнах.

Методологічне обґрунтування гендерної ідеології на основі «педагогічної матриці» української освіти сприятиме, на наш погляд, розвитку національного механізму забезпечення гендерної рівності, підвищенню громадської обізнаності та чутливості до гендерних питань. У історіографії України домінуючою гендерною рисою українців завжди була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характерів поза статевою належністю і взаємна довіра, «кордо центричність» (Г. Сковорода, П. Юркевич). Тому розвиток національної та гендерної ідентичності є важливим чинником національного розуміння буття хлопчиками та дівчатками, юнаками та дівчатами, їх егалітарного життєздійснення (Г. Балл, І. Бех, Н. Бібік, А. Бойко, В. Бондар, М. Боришевський, Т. Говорун, В. Кравець, С. Максименко, В. Москаленко, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська, Т. Титаренко та ін.).

Гендерна культура розглядається співробітниками Центру як система соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як рівноправних особистостей. У зміні гендерного освітнього дискурсу особливого значення набуває зміст цінностей, що культивується, їх орієнтація на егалітарний характер статевої ролі, який забезпечує їх універсалізацію та взаємозамінність. Гендерна рівність є показником демократичного розвитку, тому пріоритетом міжнародного досвіду педагогічної освіти є розроблення дієвих освітніх програм, які сприяють егалітарному самовизначенню студентства.

Найбільш співзвучними нашому часові й перспективам формування гендерної культури у дітей та молоді є оновлення традицій та впровадження інновацій у контексті спадщини видатних українських педагогів-гуманістів – В. Сухомлинського, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, М. Драгоманова, К. Ушинського та ін. Унікальність «педагогічної матриці» української освіти полягає у створенні культуротворчого соціуму для розвитку ідей виховання «рідномовного обов'язку» (І. Огієнко), духовності, патріотизму, толерантності тощо. Право бути собою, робити вільний та свідомий вибір, андрогінність як інтеграція «жіночого» і «чоловічого» в одній особі, максимум можливостей для особистісного розвитку дитини, незалежно від її статі, егалітарне виховання, партнерство статей тощо складають суть демократичного світобачення підростаючого покоління на шляху до європейського освітнього простору.

Здобутками впровадження гендерно-освітніх технологій є визначення шляхів системного впровадження принципів гендерної педагогіки та психології в освітньо-гуманітарний простір. Шляхи реалізації системного підходу до розв'язання проблем

статевої та гендерної соціалізації учнівської та студентської молоді обговорювались на засіданні Президії Національної АПН України 15 квітня 2010 року; про напрямки впровадження комплексного гендерного підходу до навчання та проведення просвітницької роботи серед студентської молоді йшлося на методологічних семінарах уродовж 2009–2013 років.

Як засвідчив наш досвід, різноплановість та грантова підтримка гендерних досліджень, конкретний та конструктивний характер ділового партнерства із міжнародними організаціями (ПРООН, ОБСЄ), інтегрування гендеру в обов'язкові дисципліни ВНЗ, системний підхід, автономність та інтегративність як засадничі щодо впровадження гендерного підходу в освіту, підвищення кваліфікації та стажування педагогів, взаємний обмін досвідом із гендерними центрами України та інших країн, проведення гендерного аналізу й оцінки в масштабних проектах, інтерактивне навчання тощо, розширюють освітньо-політичне поле гендерної ідеології, сприяють реалізації макромети гендерної освіти – позитивним змінам, зміні парадигми від моделі влади і домінування до політики рівних можливостей (реалізація чотирьох науково-дослідних тем на замовлення Міністерства освіти і науки України, керівник – дійсний член НАПН України, д-р пед. наук, проф. В. П. Кравець; створення кафедри педагогіки та гендерної рівності; розроблення навчальних гендерно-чутливих програм; реалізація міжнародних грантів та проектів (за сприяння Програми рівних прав та можливостей жінок в Україні ПРООН-ЄС, Міжнародного фонду «Відродження», канадсько-українського гендерного фонду та ін.); підготовка національних тренерів для проведення гендерних тренінгів з вчителями; проведення гендерної експертизи Державних стандартів дошкільної та початкової освіти, навчальних програм середньої школи; розроблення рекомендацій щодо інтегрування гендерної компоненти у стандарти даних ланок освіти, підготовка навчально-методичних матеріалів; проведення Всеукраїнських конкурсів студентів та молодих вчених з напрямку «Гендерні дослідження». Консолідація інституційних складових, об'єднання зусиль провідних українських вчених, викладачів вищих навчальних закладів та вчителів загальноосвітніх шкіл сприяють організації взаємодії статей на принципах рівних прав та можливостей, формуванню егалітарної свідомості та самосвідомості молоді.

Подібне панорамне бачення проблем гендеру як соціокультурного конструкта уможливило розвиток інфраструктури діяльності Центру, що включає інтеграцію гуманітарних знань і особистісно-позиційний підхід, оновлення ціннісно-мотиваційних, когнітивно-комунікативних засад взаємодії викладача та студента в спільно конструйованих ними наративах, апробації інтерактивних технологій. Студенти, магістри і аспіранти неодноразово ставали переможцями різних конкурсів із гендерної тематики, були учасниками міжнародних та всеукраїнських конференцій.

На базі Центру шість років поспіль діяла галузева конкурсна комісія Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із напрямку «Гендерні дослідження» (310 конкурсанти із 180 ВНЗ). Мультимедійна презентація конкурсних робіт відбувалася на Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Молодь і гендер: реалії та перспективи демократичного суспільства» (2006 р.), «Гендерна інтеграція в гуманітарному знанні» (2007 р.), «Гендерні компетенції студентської молоді» (2008 р.), «Гендер і молодь: європейські виклики» (2009 р.), «Гендерні проблеми в умовах глобалізації: українські реалії та перспективи» (2010 р.) та Міжнародній конференції «Гендерна освіта — ресурс розвитку паритетної демократії» (27–29 квітня 2011 р.). Творчі доробки студентів були представлені у 5 номінаціях «Паритетна демократія та розвиток громадянського суспільства в Україні: гендерні аспекти», «Феномен гендеру в історії та культурі», «Гендерні стереотипи в умовах трансформації українського суспільства», «Психологія та педагогіка у фокусі гендерних досліджень», «Гендерні засади шлюбно-сімейних стосунків». Конкурсні роботи вирізнялися гострою актуальністю, теоретико-експериментальним характером, науковою новизною та практичною спрямованістю.

Різноманітність та актуальність тем конкурсних робіт були своєрідним «лакмусовим папірцем» щодо важливості формування гендерної обізнаності та гендерної чутливості у студентської наукової еліти, оскільки наголошували на найбільш злободенних проблемах теорії та практики гендерної освіти, як-от: вирішувати спірні питання у стосунках статей не тільки з позиції психологічного захисту жінок, а й чоловіків, відстежувати порушення гендерної рівноваги, прав і можливостей обох статей з точки зору критичної педагогіки та її підвидів — феміністичної, гендерної педагогіки і, відповідно, уповноваженої освіти. Під час підбиття підсумків всеукраїнських конкурсів з даного напрямку були намічені подальші перспективи гендерних досліджень, зокрема відмічалось, що формування гендерних компетенцій у студентському середовищі є перш за все ключовими компетенціями, які Європейською Радою визнані базовими життєвими стратегіями молодого покоління.

На шляху досягнення гендерної рівності як ресурсу демократичного розвитку суспільства пріоритетними завданнями у новій психолого-педагогічній парадигмі є створення кафедр гендерної освіти у вишах, розроблення дієвих освітніх програм для всіх ланок освіти, деконструкція патріархальних гендерних стереотипів у свідомості населення, егалітарне самовизначення студентства як майбутньої наукової та педагогічної еліти, формування гендерних компетенцій у молодого покоління.

Метою національної освіти проголошено пріоритет особистісної орієнтації на розвиток дитини як суб'єкта власного життя, креативної, самодостатньої особистості, яка відповідає релевантним принципам гендерного підходу до виховання особистості та його різновиду – особистісно-егалітарного. Проблема впровадження гендерного підходу у сферу освіти сьогодні є однією з найменш розроблених у вітчизняній практиці. Труднощі в його практичній реалізації пов'язані передусім із його відносним новаторством в освітній практиці, неоднозначним трактуванням як гендерної термінології, так і її змістовного наповнення, стереотипізацією свідомості освітян тощо. Аналіз набутого педагогічного досвіду засвідчив спільність підходів та подібність проблем щодо впровадження гендерної ідеології у дошкільну, початкову, середню та вищу ланки освіти.

Гендерні компетенції як ключові у контексті егалітарної освітньої парадигми розвивають в особистості потребу і здатність до самопізнання і самовдосконалення, уміння будувати партнерські стосунки, бути конкурентоспроможною на ринку праці, утверджувати в приватному і соціальному житті демократичні засади. В основу запропонованої нами егалітарної моделі статевої соціалізації покладені провідні ідеї гуманістичної психології та педагогіки, принципи особистісно-егалітарного підходу як базового в особистісному розвитку та подальшій самореалізації внутрішнього потенціалу індивідуальності, формування гендерної чуйності в різноманітності взаємодій між статями. Побудова моделі психолого-педагогічного супроводу на засадах інтеграції особистісно-орієнтованого та гендерного підходів (І. Бех, В. Кравець) охоплювала підготовку дівчат і хлопців до гнучкого соціостатевого репертуару в поведінці та різноманітних сферах життєдіяльності з урахуванням їхніх здібностей, уподобань, нахилів, можливостей, рівних умов для пропагування ідеї рівноваги та взаємозамінності статевої ролі, повноти розвитку індивідуальності, гармонійної цілісності особистості незалежно від її статевої належності.

Установлено, що гендерна компетентність як особлива система знань, умінь та навичок, релевантних принципам гендерної рівності, проявляється у розвитку здатності до гендерної чутливості в організації навчально-виховного процесу всіх ланок освіти на засадах особистісно-егалітарного підходу. Формування гендерної компетентності як складової життєвої компетентності у підлітків та юнацтва було спрямоване на розвиток їх критичного мислення, збагачення досвіду міжстатевої взаємодії партнерськими стосунками, формування здатності протистояти гендерним стереотипам у поведінці. Це здійснювалося на основі принципів особистісно-егалітарного навчання шляхом активізації інтересів учнівства та врахування його вікових потреб в інтерактивній взаємодії (через діалог у співпраці, фокус-групах, «мозкових штурмах», створення дидактичних ситуацій, сюжетно-рольових ігор, міні-

дослідницьких проектів) тощо. «Він–Вона» як суб'єкти інтеракції є головними дієвими фігурами освітнього процесу, які долають статеві стереотипи, роблять власний вибір. Груповий аналіз передбачав гендерну корекцію поведінки, перелік неподоланих упереджень чи зняття бар'єрів. Серед апробованих методів роботи з учнівством також застосовувалися і такі: інтерактивні міні-лекції, проблемні, частково-пошукові та евристичні бесіди, рефлексивні аналітичні коментарі, контент-аналіз аудіо-відеоматеріалів, створення кейсів і портфоліо з гендерних проблем, проведення експрес-інтерв'ю, рецензування публікацій ЗМІ на гендерну тематику, мозкові атаки, створення колажів, гендерних автобіографій відомих людей, коментарів з життєвих випадків (case study). Підґрунтям розробленого змісту, методів та прийомів психолого-педагогічного супроводу стали засади розвивального та суб'єктно-особистісного підходів гендерного навчання, розвиток саморефлексії (Я–хлопчик/Я–дівчинка: знаю, хочу, вмю) як наскрізних ліній в одержанні гендерних знань підлітками.

Реалізація програми «Гендерна культура молоді» здійснювалася в дослідженні за трьома напрямками: 1) корекційно-розвивальна робота з дітьми та юнацтвом із метою розвитку егалітарної взаємодії; 2) гендерна освіта педагогів, психологів і батьків як головних агентів гендерної соціалізації особистості у період її дорослішання; 3) гендерна освіченість студентської молоді (діяльність школи гендерної рівності, гендерно-освітнього центру) на основі розроблених положень особистісно-егалітарного підходу як засадничих принципів гендерної світи: науковості, об'єктивності гендерних знань як головного підґрунтя подолання стереотипів; адекватності їх освоєння віковим можливостям дітей, підлітків та юнацтва; позитивізму і толерантності у ставленні до статей та міжстатевого спілкування; опори на власний життєвий досвід індивіда, критичного осмислення засвоєних настанов щодо життя в статі; суб'єктної позиції (позиції актора) як умови активізації гендерного самовизначення та саморефлексії в навчальному діалозі; рівноцінності «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу. Емпірично доведено, що за цих умов запропонована модель психолого-педагогічного супроводу забезпечує розвиток уявлень про партнерство статей, формування гендерно-паритетної взаємодії підлітків та юнацтва, активізує самовизначення молоді в питаннях гендерної культури, підвищує гендерну компетентність у майбутніх педагогів та вчителів-практиків.

Програма гендерного супроводу педагогів охоплювала три змістові модулі: 1) активне соціально-психологічне навчання учнівської молоді; 2) відповідну післядипломну просвіту педагогів; 3) гендерну освіту студентів (практичних психологів та соціальних педагогів) і батьків. Методологічні засади гендерно-освітніх технологій склали психолого-педагогічні парадигми: формувальна – у дошкільній та початковій школі, розвивальна – у середній, творча – у вищій. Зміст кожного модуля розкривався за допомогою трьох компонентів: актуалізації гендерних уявлень, активного експериментування як побудови нових знань, рефлексії їх результатів як само- та самооцінювання. У розроблених та запроваджених у навчальний процес педагогічних ВНЗ трьох взаємозв'язаних різноманітних гендерних дисциплінах («Гендерна психологія», «Гендерна психологія і педагогіка», «Гендерна освіта: теорія і практика») акцентовано на вміннях надання практичної консультативної допомоги дітям та дорослим у розв'язанні проблем гендерного характеру, подоланні статевих упереджень та сексизму з утвердження ідей самобутності особистості та її самореалізації незалежно від статі. Констатувальні зрізи, виміри динаміки гендерних знань, фокус-групи, а також наративи на тему «Моє гендерне Я», експертні оцінки засвідчили зростання інтересу учнівської та студентської молоді до проблем «життя в статі» за умов вільного та необмеженого статевою належністю самовираження (суб'єкт-суб'єктного та суб'єкт-об'єктного діалогічного спілкування), засвоєння способів деконструкції гендерних стереотипів у поведінці. Важливою умовою ефективності програми було впровадження психолого-педагогічних засобів у навчально-виховний процес, комплексний підхід до формування паритетності статей у генезі системи відносин “вихователь – дитина – батьки”. За системного та послідовного їх застосування було досягнуто відповідного рівня показників

гендерної компетентності згідно з розробленими критеріями та принципами розширення можливостей статевої соціалізації особистості у період дорослішання на основі егалітарно-особистісного підходу з конкретизацією зон самореалізації особистості.

Основу комплексної освітньої програми для юнацтва «Гендерна культура молоді» склали напрями діяльності Школи гендерної рівності (ШГР), створеної при Центрі гендерних студій ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Метою занять у ШГР було надання старшокласникам та студентам базових знань із проблеми гендерного паритету (за методом «рівний-рівному»), а також сутності егалітарності як індивідуально-розвивального підходу до особистості. Найістотнішими характеристиками сформованого освітнього середовища ШГР є розширення гендерно-ціннісного світогляду особистості, її суб'єктне, «авторське» ставлення до життєвих подій, що передбачало живу, активну участь обох статей у різних видах діяльності, гнучкість поведінки, виявлення власного творчого задуму тощо. Мета діяльності науково-дослідного Центру НАПНУ–ТНПУ імені В. Гнатюка – розроблення та експериментальне обґрунтування моделі формування гендерної свідомості та самосвідомості особистості-професіонала, що передбачає реконструкцію сталих світоглядних стереотипів і набуття компетенцій із гендерних питань.

Одним із важливих напрямків роботи Центру є формування гендерної культури молоді. Шлях до гендерної культури пролягає через гендерну поінформованість (обізнаність), гендерну чуйність (розвиток умінь урахувати відсутність певних інтересів чи навичок, створення умов для їх розвитку) та вироблення асертивності в дійовому протистоянні й протиставленні статевим стереотипам. У дослідженні апробована відповідність гендерно-освітніх технологій вимогам гендерного паритету в контексті розвитку ключових особистісних компетенцій як психолого-педагогічної інновації шляхом відмови від диференційованого, обмежувального підходу залежно від статі, на користь особистісного, індивідуалізованого розвитку. Реалізація особистісно-егалітарного підходу як гендерного дискурсу в розвивальній парадигмі у зміст навчально-виховної, позашкільної та позааудиторної роботи освітніх закладів є детермінантою розширення культуротворчого ментального простору всіх учасників педагогічної взаємодії.

Гендерна культура розглядається як система соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як різних біологічно, проте соціально рівноцінних особистостей. У психологічному вимірі національної безпеки особливого значення набуває зміст цінностей, що культивуються у гендерному освітньому дискурсі, орієнтація на егалітарний характер статевих ролей, який забезпечує їх універсалізацію та взаємозамінність. Гендерне виховання як виклик часу відповідно до міжнародних та національних стандартів якості життя та освіти потребує реальних змін у соціокультурному просторі, зокрема ідеології родини, школи, ЗМІ, розроблення інноваційних гендерно-освітніх технологій згідно з чинними нормативно-правовими документами України (стаття 24 Конституції України, Закони України «Про освіту», «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» (5.09.2005), Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») тощо.

Сучасний етап розвитку українського суспільства спричиняє амбівалентне ставлення до системи гендерних ролей, конфлікт між давнім дихотомічним їх розподілом та новими, егалітарними викликами до них. Гендерна асиметрія спостерігається в «маскулінізації» та «фемінізації» студентського контингенту. Наприклад, освітні заклади гуманітарного, медичного, соціально-культурного та педагогічного спрямування є привабливими для жінок, а військової справи, національної безпеки, державного управління, транспортного, інженерного, економічного та юридичного – для чоловіків. Таку гендерну диспропорцію можна пояснити однобічністю гендерної соціалізації, а також психологічним тиском навіюваних соціумом статевих стереотипів. Досягнення паритетності статей як стратегічного напрямку гендерної соціалізації дітей та юнацтва передбачає виявлення соціально-психологічних чинників формування гендерної культури

молоді, необхідність вивчення внутрішніх механізмів ототожнення особистості з певними взірцями статевої поведінки, утвердження егалітарних цінностей.

Освоєння гендерних знань розкриває шляхи досягнення гармонії із собою та іншою статтю, оскільки дає змогу зрозуміти, у який спосіб реалізуються умови для максимального розвитку потенцій та інтересів людини, перспектив її самореалізації незалежно від статевої належності. Складовими українського гендерного коду є поєднання архетипу Матері, культу жіночого начала як носія духовної культури з андроцентричністю характеру та самодостатністю маскуліної поведінки козацтва. Тому відродження ментальності, українських етнотрадицій та впровадження інновацій є важливими умовами ефективності навчання, егалітарного гендерного самовизначення молодих людей.

Методологічне обґрунтування гендерної ідеології на основі вивчення педагогічної спадщини української освіти спрямоване на поглиблення гендерної чутливості майбутніх педагогів до виховання рівності статей, що співзвучно найбільш актуальним сучасним освітнім проблемам, висвітленим у «Білій книзі національної освіти України» (2010), стратегічній домінії підготовки вчителя до підвищення якості учіння, якою визнана його педагогічна майстерність. Орієнтація учнів на егалітарні гендерні стосунки вимагає від майбутнього вчителя не лише високої методичної культури, а й критичного осмислення власних поглядів. Отже, організація навчального процесу з гендерної освіти повинна бути націлена також і на самовизначення студентства у сфері міжстатевих взаємин.

Головною метою науково-дослідного Центру з проблем гендерної освіти і виховання учнівської та студентської молоді, створеного спільно з НАПН України на основі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка у 2009 році, є формування гендерних компетенцій молоді як особливої системи гендерних знань і практик, релевантних принципам паритетності статей в умовах екокультурної динаміки глобалізації. Упродовж чотирьох років робота гендерного Центру за темою «*Гендерно-освітні технології як інновація у соціогуманітарному знанні*» була спрямована на системне впровадження гендерних стандартів освіти, реалізацію гендерно-освітніх технологій у соціогуманітарне знання як провідного напрямку державної політики та ресурсу розвитку паритетної демократії в Україні. *Основною стратегією* діяльності є аналіз гендерних відносин в українському часопросторі, розроблення та впровадження стратегій і тактик гендерної ідеології на основі «гендерної матриці» гуманістичної педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у освітньо-виховні практики закладів різного рівня, формування егалітарної свідомості молоді людини з метою її успішного життєвого та професійного самоздійснення.

Багаторічний досвід дослідження гендерних проблем та ознайомлення із досвідом зарубіжних країн дали можливість сформувати власне бачення щодо подальшої інституалізації гендерних освітніх механізмів у національній школі та виші. Так, діяльність базового структурного підрозділу університету з інституалізації гендерних знань, що функціонує в оновленому та розширеному форматі на основі загальноінститутської кафедри педагогіки і гендерно-освітнього Центру, спільного з Національною АПН України науково-дослідного гендерного Центру, створеного на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, спрямована на розроблення та експериментальне обґрунтування гендерної ідеології освітньо-виховних практик в соціогуманітарному просторі як стратегічного напрямку державної політики щодо досягнення гендерної рівності в суспільстві (відповідно до чинних державних документів: Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», наказу (5.09.2005), Наказу МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№ 839 від 10.09.2009) (Наказ № 250 від 30.12.2009).

Здобутками впровадження гендерно-освітніх технологій, найбільш співзвучними нашому часу й перспективам формування гендерної культури у дітей та молоді, є: оновлення традицій і розроблення засад гендерної ідеології на основі унікальності «педагогічної матриці» української гуманістичної спадщини (В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Русова, К. Ушинський та ін.); визначення шляхів системного впровадження принципів гендерної педагогіки та психології в освітньо-гуманітарний простір; розробка та апробація гендерних курсів та дисциплін у всіх ланках системи освіти: вищій, середній, початковій, дошкільній та освіті дорослих; створення програми психолого-педагогічного супроводу гендерної соціалізації дитини на різних вікових етапах розвитку; проведення гендерної експертизи шкільних підручників та фахових ЗМІ; видання науково-методичної та навчальної літератури з гендерної проблематики; науково-дослідницька діяльність студентів, участь у конкурсах та проектах з гендерних проблем, проведення крос-культурних досліджень із проблем гендерного виховання та освіти у зарубіжних країнах (написання та захист кандидатських та докторських дисертацій).

Принципи гендерної освіти:

- науковість, об'єктивність гендерних знань як головної опори у розвінчуванні стереотипів;
- адекватність їх освоєння віковим можливостям студентів та їх майбутнім вихованцям;
- позитивізм і толерантність у ставленні до статей та міжстатевого спілкування;
- опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне осмислення засвоєних настанов щодо життя в статі;
- суб'єктна позиція (позиція актора) як умова активізації гендерного самовизначення та саморефлексії у навчальному діалозі; розвінчування статевих стереотипів;
- рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмова від стратегії маргіналізації жіночого як другорядного.

Завданнями оновлених курсів з гендерної тематики є:

- розвиток гендерних компетенцій студентської та учнівської молоді як ключових життєвих компетентностей у контексті найкращих практик ЄС та Болонського процесу;
- формування егалітарної свідомості шляхом реконструкції гендерних стереотипів як традиційних культурних обмежень;
- розвиток гендерної чутливості та гендерної толерантності як демократичних стратегій мислення, здатності актуалізувати і вибудовувати альтернативні до патріархальної культури життєві стратегії і схеми поведінки, реагувати на дискримінацію за ознакою статі.

Удосконалення шляхів запровадження системи гендерної освіти та виховання залежно від вимог ринкової економіки, духовних потреб суспільства та завдань реформування освітньої і наукової систем країни сприятиме розвитку вітчизняної гендерології та впровадженню гендерного підходу в сферу гуманітарних знань.

Зазначимо широкий міждисциплінарний спектр знань із гендеру. Подальша інституціоналізація гендерної освіти передбачає включення у навчальні плани обов'язкових дисциплін, які читаються на різних факультетах університету гендерної компоненти чи окремих гендерних питань, як-от: Гендерна рівність в системі прав людини; Гендер і дискримінація в сфері професійної праці; Гендерна проблематика у філософії; Гендер і сучасна політологія; Гендер у журналістиці; Гендер як складова культурології; Гендер і релігія; Етнокультурні аспекти гендера; Гендерна рівність у сім'ї; Мова і гендер; Гендерні аспекти соціальних і політичних трансформацій на пострадянському просторі; Гендер і спорт тощо.

Курси, а також запроваджені модульні змістові в основні навчальні програми та предмети пропагують ідею психологічної рівноваги статей та взаємозамінності гендерних ролей, повноти розвитку індивідуальності, гармонійної цілісності особистості незалежно від її статевої належності. Шлях до гендерного самовизначення пролягає через гендерну

поінформованість (обізнаність), гендерну толерантність і емпатійність та здатність протистояти сексизму чи дискримінації. Ось чому особистісний підхід у навчальному процесі, організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, інтерактивні форми навчання, діалогічне спілкування розглядаються наріжним каменем викладання даного курсу.

Курси з гендерної проблематики («Гендерна психологія та педагогіка», «Гендерна педагогіка», «Історія гендерної педагогіки», «Гендерна психологія»), що викладаються у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, покликані сформувати у майбутніх педагогів усвідомлення ролі соціального оточення у конструюванні гендеру, необхідності егалітарних, партнерських стосунків статей в гуманізації суспільних відносин на всіх шаблях їх функціонування. Зміст курсів орієнтує майбутніх фахівців на надання практичної консультативної допомоги дітям та дорослим у розв'язанні проблем гендерного характеру.

Висновки

- Забезпечення рівного доступу обох статей до освіти, оволодіння професійною діяльністю, усунення формальних та неформальних бар'єрів на шляху до професійної кар'єри, громадського статусу – необхідна умова гендерно-чутливої освітньої політики.
- Ідеї гуманістичної педагогіки дають можливість створення позитивної моделі навчання та виховання хлопчиків та дівчаток, яка б підкріплювала сучасні стандарти гендерної рівності статей. Педагоги-класики підкреслювали соціальну необхідність освітніх закладів проповідувати цінності соціальної рівності статей, важливість їх «інвестування» в зміст навчально-виховного процесу.
- Фактор гендеру в гуманістичній педагогіці полягає в спрямуванні особистісного розвитку хлопчиків та дівчаток шляхом збереження рівності в їх правах і можливостях, у розробленні такої стратегії навчально-виховної роботи, яка б орієнтувала дітей на повагу до особистості та партнерство статей.
- Класична педагогічна спадщина базується на ідеях егалітарності, особистісно орієнтованого підходу до дитини, спільного та однакового навчання і виховання хлопчиків та дівчаток, орієнтації їх на рівні та партнерські ролі в сім'ї й суспільстві, рівноцінність чоловіків та жінок у всіх сферах людського буття.

Нові напрями гендерної освіти та виховання стосуються: розвитку гендерних стратегій в освітньому секторі; проблеми усвідомленого батьківства та охорони здоров'я чоловіків і жінок; системи соціального забезпечення жінок щодо поєднання кар'єри і сім'ї; вивчення та дієвості механізмів щодо подолання домашнього насильства; проявів «рекламного мислення» в ЗМІ крізь гендерну призму; інноваційних методів виховання гендерної толерантності у етнічній та емігрантських спільнотах; виявлення гендерних груп ризику; компаративістичного дослідження змісту гендерної освіти та виховання у зарубіжних країнах із метою застосування цінних надбань у вітчизняній освітній системі та ін. як важливих чинників екокультурної динаміки глобалізації та збереження національної ментальності в контексті загальнолюдського цивілізаційного розвитку.

Список літератури

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / пер. с англ. / С. Бем. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
2. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку / М. Богачевська-Хом'як // «Гендерні студії». Спец. випуск Незалежного культурологічного часопису «Ї». – Львів, 2000. – № 17. – С. 5 – 13
3. Гендерні ресурси українських мас-медів: ціна і якість. – К. : К.І.С., 2004. – 76 с.
4. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. пос. / Т. В. Говорун, О.М. Кікінежді – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 308 с.
5. Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі ХХІ століття: пер. з англ. – Львів. : Літопис, 2011. – 112 с.
6. Кіммель М. Гендероване суспільство / М.Кіммель. – К. : Сфера, 2003. – 490 с.

7. Кон И.С. Социологическая психология / И.С. Кон. – М. : Моск. психолого-социальный институт ; Воронеж : Изд-во НПП «МОДЭК», 1999. – 560 с.
8. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості : монографія / В.П.Кравець. – Тернопіль. : ТНПУ, 2008 – 394 с.
9. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид-цтво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
10. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник / В. В. Москаленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
11. Российский гендерный порядок: социологический поход : монография / под. ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. – СПб. : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2007. – С. 144-150.
12. Татенко В. Соціальна психологія впливу : монографія / В.мТатенко. – К. : Міленіум, 2008. – 216 с.
13. Теория и методология гендерных исследований : курс лекций / под общ. ред. О. А. Ворониной. – М. : МЦГИ: МВШСЭН: МФФ, 2001.
14. Титаренко Т. М. Життєві домагання особистості у гендерному контексті / Т.М.Титаренко // Проблеми заг. та пед. психології : зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України /за ред. С. Д. Максименка. – К., 2003. Т.V, ч.6. – С. 276 – 281.
15. Уэст К. Создание гендера / К. Уэст, Д. Зиммерман // Хрестоматия к курсу «Основы гендерных исследований». – М. : МЦГИ: МВШСЭН: МФФ, 2001. – С. 76-84.
16. Україна-Євросоюз у деталях. Гендерна рівність і права дітей. – № 2 (5), червень, 2010 .

ГЕНДЕРНИЙ РАКУРС ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

***Говорун Т. В., д-р психол. наук, професор,
головний науковий співробітник Інституту
психології ім. Г. С. Костюка НАПН України***

Чи пов'язані між собою категорії економічного, фінансового статусу індивіда, його статевої належності та гендерних орієнтацій? У сучасному глобалізованому світі це питання набуло характеру риторичного. Адже як у країнах із розвинутим рівнем економіки та демократії, так і в тих, які ще тільки на шляху його досягнення, жіноцтво є найбільш економічно дискримінованою «соціальною верствою» населення, яке отримує від 15 до 34–40% нижчу платню за свою професійну діяльність порівняно із статтю «сильною». Не будемо зупинятися на переліченні вже добре відомих суспільних явищ, які є перепорою на шляху до рівності чоловіків та жінок в економічній сфері – статево відповідного розподілу предметно-інструментальних та емоційно-опікуючих сфер професійної освіти, «скляної стелі» в кар'єрному просуванні, стереотипізації масової свідомості, а відповідно і змісту соціалізації, в якому жінка без сім'ї і дітей є неповноцінною, а професійна самореалізація трансформує її жіночність, перетворюючи в чоловікоподібну істоту тощо.

Метою поданого теоретико-емпіричного пілотажного дослідження було простежити більш глибокі психологічні взаємозв'язки між культурою економічного самовизначення та гендерними настановами студентської молоді. Його результати отримані на основі контент-аналізу дискурсу суджень студентів – майбутніх психологів, висловлених у письмових та усних наративах у процесі анкетування і тестування, а також проведення фокус-груп (база дослідження – Чернігівський філіал Рівненського відділення Слов'янознавчого університету).

Постановка проблеми

XXI століття вважають «золотим сторіччям», яке характеризується економічним та політичним злетом жіноцтва у сфері суспільного життя. Навіть на пострадянському просторі множить кількість жінок, які «самі себе зробили» – почали керувати великими підприємствами, корпораціями, партіями і навіть урядами та державами. На жаль, українське жіноцтво пасе задніх у професійних та громадсько-політичних досягненнях і домаганнях, що можна пояснити широкою експансією традиційних гендерних настанов сучасними засобами масової інформації. Статеві стереотипи, на кшталт: «молодість та красу жінки можна вигідно продати “папанькам”»; «жіноче щастя – був би милий поряд...»; «Я назву тебе зоренькою, тільки ти рано вставай..., тільки ти все встигай»; «економічне благополуччя сім’ї цілковито лежить на чоловічих плечах» і тому подібних, як пізніше відзначали досліджувачі, значною мірою детермінують економічну поведінку сучасної молоді.

Якою мірою чинник гендеру представлений у дослідженнях економічної поведінки як складової економічної культури? Основоположник економічних знань Адам Сміт (1723–1790), який у своїх працях «Дослідження причин і природи багатства народів» та «Теорія моральних почуттів людини» поряд із тезою «Хто не працює, той не їсть», підкреслював роль особистісного інтересу та його впливу на мотивацію економічної активності кожного індивіда. Саме власний інтерес, прагнення до насолоди й уникнення прикрих втрат як «невидима рука» керує економікою людини, групи чи цілої країни. Ното економікс (людина економічна), на думку Джона Стюарда Мілла, – це, передусім, економічна поведінка – мотивація до заробітку, отримання зиску, максимуму задоволення і мінімуму витрат. Невід’ємна від урахування впливу соціуму, дотримання чи нехтування певних суспільних норм, як наприклад, сплати податків, віднайдення нових видів надання населенню послуг тощо, які завжди детермінують індивідуальні відмінності у витратах, підприємливості, заощадливості і т. п. поведінки на рівнях мікро- та макроекономіки.

Які властивості поведінки людини свідчать про її економічну доцільність, культуру як на мікро- (сімейний добробут), так і на макрорівнях (професійний заробіток, підприємництво, творення фіскальної політики тощо)? Передусім, раціональність, тобто мудрість, розсудливість, виваженість економічних рішень. Взаємозв’язаною з розсудливістю є здатність максималізувати зиск і мінімізувати витрати, виважена ризикованість економічних ініціатив. Моральність економічної поведінки також є однією з ознак її культури, оскільки чесність, прозорість отримання матеріального добробуту і несприйнятливність протиправних форм його досягнення дає змогу задовольняти як базові, так і соціальні потреби як індивіда, так і суспільства. Уміння відповідати суспільним запитам ринку, корисність діяльності, спрямованість економічної активності на потреби громади розглядають рушійною силою вибору професії, і форми заробітку поряд з рівнем економічних знань, здатністю керуватися ними в оцінці економічної стратегії поведінки як власної сім’ї, так і держави.

Якою мірою вищеназваними ознаками економічної культури володіє студентська молодь? Основною ідеєю дослідження, проведеного П’єрретте Вергес (Франція) та Тадеушем Тишкою (Польща), було порівняння економічних уявлень французької молоді та доведення того, що соціально-демократичний устрій держави має безпосередній вплив на сприйняття економічних реалій життя [7]. Якщо французькі студенти характеризували найбільш взаємозв’язані слова з економічних явищ вільного ринку, де держава створювала вигідні умови для підприємництва і прибутків громадян (підприємництво, держава, вигода, інвестиція, продукція), то польські – більшою мірою вказували на негативні чинники в економіці, виокремлюючи взаємозв’язок слів криза, інвестиція, безробіття, ризик, борг.

Гендерні диференціації сприйняття економічних реалій громадянами країн з розвинутою фінансовою економікою (Англія, Нідерланди – 400 осіб) та пострадянських країн (Польща, Угорщина – 400 осіб) вивчалися в крос-культурному дослідженні, проведеному в 1992 році. Виявилось, що мешканці з країн з усталеною ринковою

економікою згідно даних досліджень позитивно оцінювали різні форми ведення бізнесу, особливо можливості підприємництва в інноваційних сферах економічного життя. Вони також позитивно ставилися до активності громадян в обстоюванні своїх економічних прав у професійних об'єднаннях і фахових спілках, до можливостей розвитку бізнесу за умови кредитування, інвестицій, чесно проведених банківських операцій, освоєння нових професій та їх суміщення.

Мешканці пострадянських країн (поляки та угорці) мали протилежний погляд на вищезазвані економічні реалії, проте на протигагу норвежцям та англійцям, достатньо прихильно ставилися до аморальних форм ведення бізнесу – визнавали можливим свідоме ухиляння від сплати податків, отримання та давання хабарів, укривання та несплати податків та підкреслювали особистісну готовність до практикування кримінальних форм поведінки з метою особистісного збагачення. Вони не бачили доцільності в освоєнні та відкритті нових сфер підприємництва, конкурентоспроможності та перспективах фахової перекваліфікації [6].

Висновки цього та інших подібних досліджень сфери економічного функціонування суспільства та індивіда [1–4], були вихідними гіпотезами для побудови методики та з'ясування гендерних відмінностей в потенціальному та реальному мікро- та макроекономічному бутті сучасної студентської молоді. На першому етапі пілотажного дослідження ми поставили собі за мету з'ясувати, чи однаковими категоріями оцінюють домашню та суспільну економіку чоловіки та жінки, чи відрізняються критерії їх оцінки залежно від сфер економічного буття. На першому етапі дослідження, ми виявляли, якій з економічних позицій студентська молодь віддає перевагу в планах на майбутнє – груповим формам економічного буття чи індивідуальним можливостям реалізації власних професійних планів. Результати попереднього економічного самовизначення подані в табл. 1.

Таблиця 1. Статевий розподіл вибору можливостей економічної активності (%)

Варіанти економічного функціонування	Жінки	Чоловіки
Групова форма фахово-фінансової активності	62,6	30
Індивідуальна форма фахово-фінансової активності	38	68
Не визначилися	4	2

Отримані дані засвідчують більш високий рівень психологічної готовності студентів-чоловіків до індивідуальних форм економічної активності, а отже, і готовності брати на себе фінансові зобов'язання, що є провідною ознакою економічної культури.

Якою мірою статеві стереотипи опосередковують уявлення студентів щодо сфер відповідальності в професійно-фінансовій активності чоловіків і жінок? Розподіл відповідей студентів щодо диференціації сфер економічного самовизначення представлені в табл. 2.

Таблиця 2. Розподіл суджень щодо сфер економічної активності статей (%)

Зміст судження	Відповіді студентів	
	жінки	чоловіки
Найголовніший обов'язок жінки – забезпечувати добробут домашньої економіки	40	65
Надмірна професійна активність жінки перешкоджає виконанню нею ролі матері і берегині.	35	55
Жінка-керівник, менеджер чи підприємець є менш фінансово успішною, ніж чоловік	44	68
Більший фінансовий внесок у бюджет сім'ї та її матеріальне забезпечення повинен робити саме чоловік	68	70
Професія та кар'єра, успішний фінансовий бізнес є набагато важливішими для чоловіків, ніж для жінок	60	80
Чоловік повинен всіляко сприяти успішності кар'єри	56	36

жінки, виконуючи всі необхідні обов'язки з домогосподарювання на рівних із нею засадах		
--	--	--

Вище описані дані засвідчують поширеність стереотипованості економічних уявлень студентів щодо сфер розподілу особистісної відповідальності. Незважаючи на певну частку стереотипованості економічних уявлень, все-таки статево-типізовані економічні настанови не є поширеними, не схвалюються значною кількістю як юнаків, так і дівчат. Прояви економічної стереотипованості можна пояснити також труднощами самовизначення на перехідному етапі розвитку української економіки та слабкістю становлення її ринкових засад, а також об'єктивними перепонами на шляху розширення малого бізнесу.

З метою поглибленого вивчення уявлень студентів щодо засвоєних нормативів економічної культури в професійному функціонуванні індивіда їм було запропоновано з переліку 50 економічних категорій (записаних на окремих картках) вибрати ті, які найбільше пов'язані з суспільним та приватним секторами економічного життя людини. Частота вибору слів, пов'язаних із характеристикою суспільного та сімейного сектору економічного життя, в опосередкований спосіб ілюстрували рівень економічних уявлень студентства про розподіл сфер економічної активності статей. Вибірку (понад 100 осіб) пілотажного дослідження склали студенти різного фаху та курсів навчання одного з філіалів Славистичного університету.

Таблиця 3. Гендерні відмінності частотної характеристики суспільної та приватної сфер економічного життя.

	Поняття	Відповіді студентів	
		жінки	чоловіки
Суспільний сектор	Державне планування розвитку економіки	25	56
	Ринкова економіка	30	60
	Конкурентоспроможність	35	70
	Підприємництво	65	80
	Корупція	85	90
	Інфляція	85	90
	Безробіття	85	90
	Здорова конкуренція	30	60
	Монополія	20	56
	Інвестиції	35	60
	Борги	80	86
	Дефіцит бюджету	35	60
	Кредити	30	45
	Модернізація технологій	20	25
	Ризики капіталовкладення	20	35
	Суспільні дотації	20	35
Субсидії державні	40	30	
Безробіття	60	50	
Сімейний сектор	Заощадливість	80	50
	Безробіття	80	65
	Плановий розподіл доходів та витрат (бюджет родини)	50	50
	Рівень заробітної платні	86	90
	Кредити	60	40
	Інфляція	85	65
	Іпотечний внесок	30	50
	Відкладання коштів на майбутнє	40	40

Економія	80	60
Борги	70	50
Ціни	80	60
Підсобне господарювання	65	30
Державні субсидії	50	50
Консумерські акційні розпродажі	85	46

Порівняння частотних характеристик застосованих економічних категорій юнаками та дівчатами засвідчує диференціацію статей щодо розуміння, участі та активності у фінансовій активності суспільства та родини. Вони детермінують відстороненість значної частки жінок від проблем економічного функціонування поза межами сім'ї, їх більшу включеність у мікроекономічні процеси, а чоловіків – у макроекономічні реалії буття. Зазначимо, що відповідно диференціації економічних уподобань статей відрізняються і можливості прийняття ними фінансових рішень та зобов'язань в соціальній та приватній сферах економічного життя, що означає нижчу готовність жіноцтва до участі в суспільно-політичному, а, отже, й економічному житті країни шляхом освоєння затребуваних професій, перекваліфікації, прийняття рішення про власний бізнес, підвищення рівня власної підприємницької активності тощо.

З іншого боку, виявлена сегрегація економічних інтересів опосередковано засвідчує порушення балансу статей між суспільним і приватним, професійним функціонуванням та сімейними обов'язками. Забезпечення рівних можливостей чоловіків та жінок в їхньому розвитку та соціалізації неможливе без взаємозамінності статей незалежно від їх професійного статусу та займаних посад.

З огляду на виявлену дихотомію статей у сферах економічної особистісної соціалізації (жінки – сімейна сфера, чоловіки – суспільна) необхідно звернути увагу на те, що економічна культура особистості у всіх суспільствах та культурах оцінюється за низкою основних показників. Це, по-перше, усвідомлення суспільної значущості, економічного буття, соціального докільля, перспектив його розвитку з позиції раціональності, гуманності, ризику і корисної спрямованості (підприємливості) на потреби людей, дотримання моральних засад функціонування економіки індивідів, групи і країни в цілому. Повноцінність суспільного функціонування людини передбачає вміння людини орієнтуватися в суспільних заходах розвитку економічного буття і знаходити своє місце в соціальній структурі економічного буття.

По-друге, згідно з даними психологічних досліджень мотивацію економічної активності індивіда, незалежно від того, в рамках яких суспільних відносин вона здійснюється – ринковій, плановій (соціалістичній) чи змішаній, складають не зовнішні чинники (заробіток, управлінська політика закладу, форми та умови праці тощо), а, передовсім, внутрішні, тобто можливості особистісного зростання, фахового самовдосконалення, реалізації запитів на творчість, креативності, участі в колективному вирішенні виробничих проблем, творенні добрих стосунків із колегами та працедавцями тощо. Доведено, що на зовнішні чинники працівники вказують лише тоді, коли йдеться про причини незадоволення працею. Проте брак втілення принципів економічної культури, можливостей самовиявлення ініціативи, творчості, перспектив професійної діяльності та фахового вдосконалення здатний викликати фрустрацію економічних мотивів, породжувати страх «втрати Я». Отже, економічна культура людського буття вимірюється не стільки фінансовими параметрами, скільки задоволення в процесі заробляння грошей соціальних потреб людини. Тож, перспективам розвитку професійної діяльності будуть в першу чергу віддавати перевагу не лише молоді, але й старші люди, навіть у тих випадках, коли їх будуть заманювати і стимулювати лише підвищенням заробітної плати.

Проте фрустрація соціально-орієнтованих потреб людей в економічному соціумі, який збудований на корупційних схемах, а саме: даванні та прийнятті хабарів, монополізації виробництва, вольовому адмініструванні зниження конкуренції тощо, може

спричинити і спричинює деформацію структури цінностей в індивідуальній та масовій свідомості. Саме тоді мотивами економічної активності є швидке збагачення, нелегальний бізнес, ухиляння від сплати податків, крадіжки, фізичне та психічне знищення конкурентів, купівля дипломів, сертифікатів, обман покупців, маніпуляція рекламою і тому побідні явища економічної антикультури.

Якщо базуватися на визначенні економічної культури особистості як засвоєної системи соціально-економічних відносин, цінностей та норм, «... які виникають за межами економіки та набувають всередині неї спеціального значення відповідно до її потреб» (В.В. Москаленко), то гендерні відмінності в економічній культурі повинні розкривати різні економіко-психологічні властивості чоловіків і жінок, які забезпечують їм певні рівні економічних досягнень.

Економіка – це навчання вибору в умовах обмежених, лімітованих ресурсів і необмежених потреб та інтересів, що здійснюються як на рівні груп і окремих держав, так і на рівні малої групи – сім'ї або окремого індивіда. Рішення використати матеріальні ресурси (гроші, кваліфіковану працю, товари) певним чином віддзеркалює певний рівень економічної культури, індивіда чи підприємництва. Економічним товаром можуть бути освітні, медичні послуги, споживчі та промислові товари, а також людські ресурси (професійна кваліфікація, освітній рівень).

Персональна економічна культура не завжди прямо пов'язана з фінансовим добробутом – люди з нижчими доходами досить часто демонструють вищий рівень грошового менеджменту (балансу витрат і доходів, заощадливості), ніж з вищими доходами. Навіть якщо витрати і доходи збігаються, сім'я чи індивід повинен мати щонайменше двомісячні заощадження доходів на незаплановані витрати (лікування, екстрений ремонт, втрату роботи, госпіталізацію тощо).

Економічна культура проявляється не лише в умінні планувати і дотримуватись місячного чи річного бюджету, але й у прийнятті нових викликів щодо заощадження в умовах суспільного функціонування. Невипадково підприємницькі риси щодо ведення домашнього господарства частіше спостерігається у жінок, у той час як соціальна підприємливість/розгортання малого та середнього бізнесу – у чоловіків.

У результаті пілотажного дослідження ми сформулювали такі гіпотези, які потребують подальшої перевірки:

- система традиційних цінностей студентської молоді корелює зі статевою сегрегацією сфер економічної підприємливості;
- жінки мають нижчий рівень економічних знань соціального характеру – про організацію, стан і структуру економічного життя країни порівняно з їх однолітками чоловічої статі;
- дівчата демонструють вищий рівень пристосування до економічної ситуації в мікросоціумі, в той час як юнаки – до конкретно окреслених соціальних чинників економічної поведінки та соціальної експозиції кваліфікаційного Я;
- сфери проявів економічної асертивності диференціюються за статевою належністю;
- відчуття браку економічної ефективності, залежності від долі інших, екстернальний локус мотивації фінансового розподілу більшою мірою притаманний жіночій статі, в той час як чоловічій – особистісний контроль, ідеологія фінансового контролю та індивідуальної економічної спроможності;
- економічні цілі, їх внутрішня узгодженість (когерентність), пошук реальних фінансових можливостей більш притаманні чоловічій популяції, водночас жіночій – відповідальність, здатність вирішувати поточні екзистенційні проблеми.

Список літератури:

1. Максименко С. Д. Особистість у вимірі економіки / С. Д. Максименко // Соціальна психологія. – 2004. – № 4 (6). – С. 184–186.

2. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
3. Москаленко В. В. Економічна соціалізація особистості: концептуальна модель / В. В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2006. – № 3 (17). – С. 3 – 17.
4. Москаленко В. В. Особливості соціально-психологічних чинників економічної культури особистості / В. В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2006. – № 5 (19). – С. 26-38.
5. Lopus J. S. Exemplary Lessons for High School Economics. Student Activities/ J. S. Lopus, J.S.Morton., R. Reinke, M. Schug, D. R. Wentworth // New York – National Council on Economic Education. –1989. – 125 p.
6. Tyszka T. Psychologia ekonomiczna / T. Tyszka. – Gdansk, GWP. – 2004. – 613 p.
7. Tyszka T. Psychologia zachowani ekonomicznych / T. Tyszka. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWW, 1997. – 182 p.
8. Fiske Susan T. Social Beings – a core motives approach to Social Psychology/ T. S. Fiske. – Danvers: John Wiley and Sons, 2004.
9. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / за ред.. В.В. Москаленко /Бібліотека журналу «Соціальна психологія»: Український центр політичного менеджменту. – Київ, 2006. – 332 с.

Формування гендерної компетентності студентства: проектно орієнтовані стратегії Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

*Фесенко Галина Григорівна, канд. філос. наук;
Фесенко Тетяна Григорівна, канд.техн.наук;
ХНУМГ імені О. М. Бекетова*

У Харківському національному університеті міського господарства імені О. М. Бекетова (далі – Університет) гендерна просвіта та виховання інтегруються у навчальну роботу усіх факультетів. Студентство, одержуючи професійні знання, досліджує феномен міста через різні виміри, у т. ч. й гендерний:

- гендерну асиметрію у проектуванні міського простору – на будівельному факультеті;
- гендерно-чутливі умови користування міським транспортом – на факультеті електротранспорту;
- гендерні аспекти потреб мешканок та мешканців у чистому довкіллі – на факультеті інженерної екології міст;
- гендерні вимоги до освітлення міст (урахування потреб у безпеці жінок та дівчат у неосвітлених просторах) – на факультеті електропостачання та освітлення міст;
- принципи гендерного паритету в управлінських системах – на факультеті менеджменту;
- гендерну дискримінацію на ринку праці – на факультеті економіки та підприємництва.

Гендерна проблематика, що включена як до нормативних навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу, так і професійно орієнтованих, створює необхідну теоретичну платформу для формування у студентства світоглядної позиції, т. зв. «гендерних окулярів». Загальноуніверситетська гендерна концепція ґрунтується на розумінні того, що міський простір повинен бути описаний гендерною парадигмою – через особливості його сприйняття різними статево-віковими категоріями мешканців.

В українських містах мешкає 70 % громадян/громадянок країни. Але чи є життєвий простір міста гендерно справедливим для всіх?

Це, у свою чергу, дозволяє організувати пізнавальну діяльність студентства для набуття умінь оперувати поняттями «гендерна рівність», «гендерна дискримінація», «гендерний аудит», «гендерне бюджетування» тощо.

«Гендерні вставки» у навчальні дисципліни професійного спрямування Університету стали можливими в рамках сучасних дослідницьких стратегій урбаністики, «дружніх до людини». Висока гендерна компетентність професорсько-викладацького складу дозволяє організувати в Університеті просвітницьку роботу щодо значущості гендерних стратегій у муніципальній політиці. Студентство, опановуючи урбаністичні теорії з організації якісного життєвого простору, має можливість знайомитись і з кращими світовими практиками організації справедливого міського простору для мешканок та мешканців. Крос-секторальність гендерної проблематики проявляється через акцентуацію уваги на тому, що міста повинні бути безпечними і комфортними для усіх, й такими, що пропонують рівні можливості в сфері праці, освіти, відпочинку і т. ін.

Одержання гендерних знань у рамках навчальної роботи продовжується у науковій роботі. Студентки та студенти, одержавши теоретичні знання з гендерно чутливого проектування міських територій, роблять перші спроби й у власних розробках – їх науково-практичні доробки представляються на щорічному регіональному конкурсі наукових робіт молодих вчених «Гендерна політика очима української молоді: Слобожанський вимір». Співорганізаторами конкурсу, крім Університету, є Харківська обласна державна адміністрація, Харківська обласна організація Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги. Конкурс має широкий розголос не лише серед студентства харківських ВНЗ, а й інших міст України, оскільки у ньому беруть участь молоді вчені Києва, Тернополя, Житомира, Полтави, Вінниці, Донецька, Луцька.

Рисунок 1. Фотознімок регіонального конкурсу молодих

вчених «Гендерна політика очима української молоді: Слобожанський вимір», 25.04.2013 р.

За роки існування конкурсу (2006 – 2013) Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова підготував 108 учасників, серед яких – 97 студентів, 9 аспірантів. Роботи фіналістів конкурсу публікуються в окремих щорічних збірниках, у яких 34 статті – за авторства студентства Університету. Фінал конкурсу відбувається у залі засідань Вченої ради ХНУМГ імені О.М. Бекетова – одному з найкращих конференц-залів Харкова. Переможців визначає журі, що складається з гендерних експерток та експертів ВНЗ Харкова. Кожен претендент на призове місце публічно захищає свою роботу. До публічного захисту наукових робіт конкурсантів запрошуються усі учасники конкурсу, викладачі-керівники студентських наукових робіт. Також гостями на фіналі конкурсу є студенти та студентки інших країн (Російська Федерація, Білорусь, Литва, Польща), які беруть участь у щорічній Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Каразінські читання» (секція «Гендерна історія»), організатори: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова,

Белгородський національний дослідницький університет. Студенти та аспіранти ХНУМГ імені О. М. Бекетова неодноразово ставали переможцями конкурсу .

Наукова робота студентів над гендерними аспектами міського простору з часом виходить й на якісно інший рівень – інтегрується у муніципальну політику. В рамках укладених договорів про наукове партнерство Університету з Харківською міською радою, Чугуївською міською радою студентки та студенти разом із викладачами та спеціалістами виконавчих комітетів беруть участь у виконанні гендерно орієнтованих проектів:

- «Гендерне бюджетування на місцевому рівні» (за підтримки Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні), 2012, 2013 (рис. 2);
- «Компанія із лобіювання гендерних бюджетних ініціатив» (за підтримки Субрегіонального офісу ООН «Жінки в країнах Східної Європи і Центральної Азії»), 2012 ;
- «Гендерний аудит міського простору» (за підтримки Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні), 2013.

Гендерний центр ХНУМГ імені О.М. Бекетова залучає студентство до виконання гендерно-чутливих проектів благоустрою міських територій

У проектах студентство залучене до виконання таких проектних дій, як збір статистичних даних щодо реального становища жінок і чоловіків у місті (у сфері благоустрою, громадського транспорту, освітлення тощо). Студенти та студентки виявляють «слабкі ланки» у системі надання послуг громаді, визначаючи рівень зручності, доступності та якості міських територій для мешканця/мешканки за районами/мікрорайонами проживання і у різний час доби. Також вони спільно з науковцями, фахівцями департаментів соціальної політики, житлово-комунального господарства аналізують прояви дискримінації за ознакою статі у користуванні міським простором та виробляють пропозиції, рекомендації, заходи щодо гармонізації міського простору, підвищення якості муніципальних послуг з урахуванням особливих потреб чоловіків та жінок.

У підсумку робота у гендерно чутливих проектах сприяє формуванню у студентів фахових та соціокультурних гендерних компетенцій.

Результати спільної науково-практичної роботи презентуються на міжнародній науково-практичній конференції «Гендерна політика міст: історія та сучасність», що проводиться на базі Університету (2003, 2008, 2013).

Рисунок 2. Фотознімок тренінгу «Гендерне бюджетування на місцевому рівні», 28.02.2013 р.

Використання у гендерній освіті особливої організаційної форми – науково-практичних проектів – дозволяє активно залучати студентство до перетворювальної, соціально значущої діяльності (до створення гендерно-справедливого простору міст!) (рис. 3). Включення студентства у проектну діяльність – це перехід на інший рівень отримання й осмислення гендерних знань, а також набуття відповідних комунікативних навичок.

Від суб'єктно-об'єктних стосунків між викладачами та студентами, як між тими, хто передає й приймає знання, відбувається перехід до суб'єктно-суб'єктних стосунків, які складаються між усіма членами проектної групи, тобто до обміну знаннями, на які усі отримують рівні права.

Соціальна взаємодія у проектах стимулює до вияву гендерного партнерства, робить спілкування більш толерантним і демократичним.

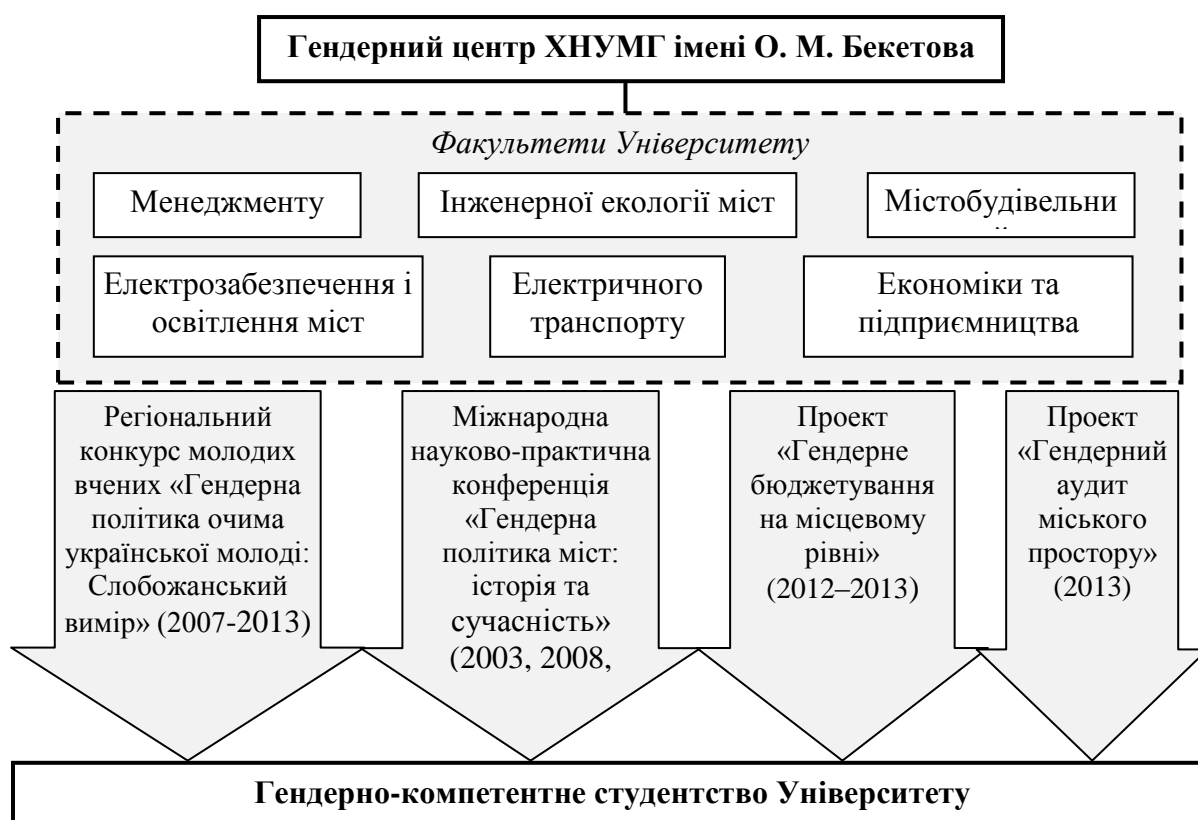

Рисунок 3. Організаційна модель формування гендерної компетентності студентства в ХНУМГ імені О. М. Бекетова

Таким чином, організоване комунікативне середовище проектів дозволяє студентам та студенткам вчитися аналізувати прояви гендерної нерівності в різних сферах життя суспільства, знаходити причини її виникнення, а також розробляти гендерні індикатори справедливого міського простору.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*Голованова Т. П., доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності
Запорізького національного університету*

Пошук ефективних підходів до формування гендерно-відповідальної поведінки студентів ставить перед педагогом вищої школи завдання включення студентів в активне і зацікавлене обговорення актуальних проблем гендерної рівності в суспільстві. При цьому важливо, щоб таке обговорення відбувалося не на рівні емоцій і буденних суджень, а на рівні аргументованих суджень, в основі яких лежить досить серйозне і різнобічне ознайомлення з предметом обговорення. Основними формами забезпечення гендерної рівності студентів у Запорізькому національному університеті (ЗНУ) є комплекс заходів: круглий стіл – акція – гендерний форум – студентська конференція.

Ці заходи проводяться упродовж року протягом трьох місяців. Перший, як правило, починається з листопада і триває по січень. Цей період присвячений соціально-педагогічній роботі з профілактики насильства. З 2001 року громадська жіноча організація «ЦГСІ» разом із факультетом соціальної педагогіки та психології ЗНУ проводить інформаційні кампанії в ході тримісячника «16 днів проти гендерного насильства». Інформаційна кампанія служить своїй основній меті: підняти рівень усвідомленості гендерних проблем, проблеми насильства, проблеми торгівлі людьми, накопичення гендерних проблем у суспільстві. Результати цієї роботи були подані в телепередачах «Звичайна жінка» на каналі «Хортиця», а також у статтях місцевих газет, на WEB-сайті ЗНУ та громадських жіночих організацій. Наступний – присвячений підготовленню та проведенню Гендерного форуму і проходить з лютого по квітень. У період з травня по липень проводиться робота, що пов'язана з проблемами відповідального батьківства, профілактики соціального сирітства. Так, наприклад, 13 травня 2010 р. було проведено «круглий стіл» на тему: «Гендерна соціалізація студентської сім'ї». «Круглий стіл» присвячено гендерним проблемам сучасної студентської сім'ї, формуванню відповідального батьківства в сучасному суспільстві, проблемам соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Головна мета «круглого столу» – розроблення пропозицій щодо психологічних та соціально-педагогічних послуг студентам щодо підготовки до сімейного життя, відповідального батьківства, роботи з сім'ями, де батько або мати самотужки виховують дитину (дітей); роботи з матерями-одиначками; зі студентами – сиротами; робота з питань насилля в сім'ї, роботи соціально-виховної служби, психологічного клубу і соціологічного центру університету. Серпень, вересень і жовтень пов'язані з аналізом попередньої діяльності і плануванням нових завдань.

Використання в рамках позааудиторної роботи такої форми, як гендерний форум також становить інтерес. Гендерний форум – це один із засобів участі студентів, викладачів, представників громадських організацій і влади в суспільному житті шляхом обговорення значущих проблем гендерної рівності. Технологія організації та проведення форуму – це інтерактивна технологія діалогового спілкування. Учасники гендерного форуму повинні бути відкриті до сприйняття ідей інших людей. Важливо те, що в ході форуму з'являється можливість обговорити проблему з різних боків, обговорити наслідки різних підходів до її вирішення. При цьому хтось з учасників може в чомусь змінити свою думку. У результаті проведення форуму учасники не обов'язково повинні прийти до якоїсь єдиної думки. Мета його проведення полягає в тому, щоб знайти спільну основу для спільних дій. Гендерний форум використовується для обговорення складних проблем, які стосуються інтересів усього співтовариства (наприклад, міста або країни) і для вирішення яких необхідні спільні дії людей: жінок і чоловіків.

Основне завдання гендерного форуму – колективно вирішувати проблеми гендерної рівності, що виносяться на порядок денний. Гендерний форум є ситуацією-зразком; акумулює ресурси розвитку активістів та волонтерів; забезпечує узгодження та інтеграцію ідей, цілей, планів, типів і способів дій активістів - представників громадських структур, університету, влади, сприяє формуванню у волонтерів-членів громадської організації досвіду взаємодії в команді, ефективної організації спільної діяльності з реалізації проектів забезпечення гендерної рівності. Форум є майданчиком завершення

одних і запуску інших заходів, гендерних проектів і включає в себе п'ять обов'язкових компонентів:

- тренінгові програми;
- формування рефлексивного, інтерактивного середовища та ефективних відносин;
- проектна робота (проектування програм післядії);
- соціальний практикум (флешмоб);
- корпоративні зустрічі (заходи із формування та підтримки організаційної культури).

Діяльність учасників форуму забезпечує команда фахівців, кожен з яких має досвід організації громадської діяльності. Стиль відносин і взаємодії членів гендерного форуму є прикладом для наслідування студентами-волонтерами, які за зразком можуть проводити такі заходи в інших молодіжних громадських організаціях. Беручи участь у програмі форуму, студенти послідовно включаються в діяльність декількох видів об'єднань: організаційна група, проектна група, навчально-тренувальна група, служба студентського прес-центру. Організаційна група – первинне об'єднання учасників, мета якого – організація місця проведення форуму (підготовка аудиторії, необхідних технічних засобів, організація реєстрації учасників форуму). Проектна група є колективним розробником проекту під час або після проведення форуму, організатором спільних дій з його реалізації. Роботу проектних груп очолюють студенти, які пройшли навчання за курсом «технології соціально-педагогічної роботи», або тренери громадської організації «Центр громадсько-соціальних ініціатив».

Педагогічне забезпечення гендерного форуму студентів включає, як правило, три етапи:

- формування груп соціально активних студентів;
- формування первинних об'єднань студентів, які розробляють та реалізують проекти спільно з громадською організацією;
- виявлення лідерів, здатних до подальшої організації гендерних форумів.

Гендерний форум створює конструкцію педагогічного забезпечення в логіці соціально-педагогічної технології. Тема для форуму повинна мати певні характеристики, наприклад:

- це повинна бути гендерна проблема, за якою в суспільстві існує більше одного дієвого підходу до її вирішення;
- це повинна бути проблема, для повноцінного сприйняття і рішення якої окремі групи людей, жінки і чоловіки повинні діяти спільно;
- це проблема, громадська дискусія з якої не завершена;
- це може бути проблема, дебати за якою зайшли в глухий кут і необхідним є інший підхід, щоб просунути вперед у вирішенні цієї проблеми;
- бажано, щоб це була проблема, в якій вирішення питання вимагає обговорення особистих пріоритетів і мотивів, що стоять в основі вибору чисто технічних або адміністративних моментів.

Брати участь у гендерному форумі на рівних правах можуть не лише студенти, а й викладачі, представники громадськості та органів влади, оскільки всі вони є членами одного місцевого співтовариства. Для представлення різних підходів до вирішення проблеми доцільно попросити підготуватися окремих студентів, викладачів, дослідників, представників громадських організацій та влади.

На етапі підготовки до форуму модератор або група організаторів повинні підготувати матеріали, що представляють проблему. Важливо, щоб ці матеріали представляли опис ситуації, статистичні дані, результати соціологічних опитувань, існуючі правила в цій області. Особливо необхідно підкреслити, що обговорення тієї чи іншої проблеми в ході гендерного форуму може стати основою для висунення задуму і подальшої реалізації дійсно значущого соціального проекту.

Розглянемо зміст форумів з 2009 по 2013 рік. 28 березня 2009 року відбувся Дев'ятий щорічний форум у рамках проекту «Протидіємо насиллю і торгівлі людьми

соціальною відповідальністю». За словами Валентини Васильєвої, голови ради Запорізької жіночої організації «Центр громадянсько-соціальних ініціатив», в часи кризи дуже важливо формувати культуру соціальної відповідальності людини. У форумі взяли участь і студенти факультету соціальної педагогіки та психології ЗНУ, які представили результати свого дослідження. Так, 96 % опитаних вважають відповідальність позитивною рисою характеру, а 4% – негативною. Підбиваючи підсумки дослідження, студенти наголосили на тому, що доля нашої країни залежить від того, наскільки відповідальною є кожна людина. Головне в житті – це чітке усвідомлення кордонів власної відповідальності, вміння відрізнити те, що ми в змозі змінити, від того, що ми можемо лише прийняти. Знання закону звільняє від безвідповідальності.

Тематика гендерних форумів з 2010 по 2012 рік була пов'язана з проблемою гендерних проблем та реформ суспільства. Особливу увагу учасники форуму приділили проблемам жінок, дітей і молоді, які найбільш уразливі на ринку праці, проблемам насилля і торгівлі людьми, нелегальної міграції, гендерної культури і гендерної соціалізації студентської молоді, гендерної освіти та просвіти, гендерно-чутливої колекційної роботи з проблем насильства, гендерному компоненту програм соціальних служб молоді, соціальної відповідальності громадських організацій. Анастасія Битко та Анастасія Веселовська, студентки спеціальності «соціологія» факультету соціології та управління, розповіли про результати соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи у свідомості студентів ЗНУ». Опитування

пройшли 200 студентів всіх 13 факультетів університету. Виявилось, що наявність в Україні гендерної нерівності визнає більшість студентів (58 % чоловіків та 68 % жінок). Проте пріоритетний вплив на формування свідомості і тих, й інших належить патріархальним стереотипам, які дуже сильні в нашому суспільстві і впливають здебільшого негативно на всі сфери людської діяльності. Особливо це стосується сім'ї, бізнесу, політики, ділових відносин, ринку праці.

Проте не всі гендерні стереотипи є негативними. Вони позитивно впливають на формування уявлення про різницю властивостей характеру чоловіка та жінки. Так, студенти відмічають як приналежність жінок – лагідність, емоційність, гнучкість. Для чоловіків характерні рішучість, сміливість, мужність тощо. Цікаво, що 68% студентів відзначили: на професійні якості викладачів не впливає приналежність до статі. Проте зауважили, що викладачі-чоловіки відкритіші у спілкуванні зі студентами. А на професійну діяльність жінок часто впливають сімейні обставини.

Тема Гендерного форуму – 2013 звучала так: «Практики гендерного виховання південного сходу України». Під час заходу науковці та громадські діячі обговорили ключові питання практик гендерного виховання жінок і чоловіків для соціального розвитку Запорізького регіону. Особлива увага була приділена проблемам дослідження жінок козацького Запоріжжя, так би мовити, повернення жінок в «офіційну» історію Запорізького краю, подолання гендерної асиметрії в літературі та мистецтві Півдня України, а також журналістиці та рекламі. Цікаві факти були представлені у доповідях доцента Ю. Кушнерюк «Моделі маскулінності у творчості запорізьких авторів О. Барліга, О. Колісника і В. Клена», кандидата історичних наук О. Кривошия «Новітні технології осмислення повсякденної історії жінок козацького Запоріжжя: перетворення ідеї в догму»

та інших. У рамках заходу відбулася презентація результатів роботи фокус-групи школи прикладної соціології «Образ чоловіка в кіно». Учасники форуму висловили сподівання, що затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. дозволить Україні зробити вагомий крок у досягненні рівноправності жінок і чоловіків.

Продовженням роботи кожного форуму була наукова секція «Гендерні дослідження», участь у якій взяли участь студенти та студентки проблемного гуртка «Студія з гендерно-чутливої соціально-педагогічної роботи». Студентка четвертого курсу факультету соціальної педагогіки та психології Уляна Закревська увійшла до трійки призерів Всеукраїнського конкурсу наукових робіт студентів і молодих вчених із напрямку «Гендерні проблеми в умовах глобалізації: українські реалії та перспективи». У. Закревська, виступивши на конференції з роботою «Закордонний та український досвід становлення гендерних досліджень в системі вищої освіти», посіла друге місце у номінації «Паритетна демократія та розвиток громадянського суспільства в Україні: гендерні аспекти». У 2011 році в роботі Міжнародної науково-практичної конференції «Гендерна

освіта – ресурс розвитку паритетної демократії», взяла участь Юлія Нестер. Вона підготувала доповідь на тему «Підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерно-чутливої соціально-педагогічної роботи».

Доповіді студентів надруковані в університетському збірнику «Молода наука». У 2013 році було підготовлено дві доповіді англійською мовою. Студентки вперше брали участь у роботі конференцій такого рівня. На їхню думку, участь у таких заходах дає не лише можливість перевірити свій рівень знань, але й налагодити корисні контакти зі студентами з інших вишів.

Проведена робота свідчить, що організація гендерних форумів на принципах соціального партнерства сприяла підвищенню ефективності вибору педагогічних засобів, оскільки дозволяє аналізувати ефективність її впливу на різні структури університету: ректорат, бібліотеку, гуманітарно-виховний відділ, студентську раду, університетську газету, школу майстерності молодих викладачів, кураторів, кожного студента і студентку, активістів та волонтерів гендерних форумів. Таким чином, створено технологію соціального партнерства «факультет – громадська організація – влада» в напрямку формування політики гендерного паритету у вигляді гендерного форуму та круглих столів. Цю технологію впроваджено у практику виховної роботи зі студентами, у методичну роботу, у навчальний процес (Довідка Управління у справах сім'ї та молоді ЗОДА про впровадження результатів від 31.10.2012 за № 01-15/1025)

Список літератури

1. Голованова Т. П. Внедрение результатов проекта «Гендерное воспитание будущих социальных педагогов» в педагогический процесс ВУЗа / Т. П. Голованова // Зб. наук. пр. Спец. вип. «Інтеграція гендерного підходу в сучасну науку і освіту: результати та перспективи». – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. – С. 34–39.
2. Голованова Т. П. Соціально-педагогічні особливості організації дослідно-педагогічної роботи з формування гендерної рівності студентської молоді / Т. П. Голованова // Зб. наукових статей. Педагогічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. — №. 2. – С. 32 – 42.

3. Гендерні аспекти в соціальній політиці Запорізького регіону. – Запоріжжя : ЗЦНТЕІ, 2006. – 115 с.
4. Міщик Л. І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства “Факультет – громадська організація”: монографія / Л. І. Міщик, Т. П. Голованова, В. В. Васильєва. – Запоріжжя: Просвіта, 2006. – 220 с.
5. Голованова Т. П. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді : монографія / Т. П. Голованова. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2007. – 338 с.

СЕКСУАЛЬНА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ ДО ШЛЮБУ ТА СІМ’Ї: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР

*Кравець В. П. , дійсний член НАПН України,
д-р пед. наук, професор, зав. кафедри
педагогіки та гендерної рівності,
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка*

Сексуальна підготовка молоді до сімейного життя – це, передусім, формування сексуальної компетентності, а саме здатності і готовності людини ефективно та оперативно вирішувати життєві завдання в сексуальній сфері на основі інтегрованих, предметних і валеологічних знань, в тому числі гігієнічних навичок, набутого особистого досвіду з міжстатевої комунікації. Сексуальна культура є складовою перинатальної культури молодого покоління, що являє собою організований і цілеспрямований процес одержання знань зі статевих проблем та навичок міжстатевого спілкування, формування поглядів і переконань на основі статевої моралі, що забезпечує позитивне ставлення до представників іншої статі та культуру статевої поведінки, реальним показником яких є практичні дії в міжстатевому спілкуванні і сексуальному житті, що відповідають нормам моралі. З іншого боку, сексуальну соціалізацію потрібно розглядати як процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей сексуальної культури, що дозволяють йому повноцінно жити та стати повноправним членом суспільства.

Основними компонентами сексуальної соціалізації є:

- а) пізнання актуального соціокультурного середовища, тобто реальних законів людських стосунків;
- б) оволодіння уміннями і навичками ефективної сексуальної активності;
- в) вироблення і засвоєння системи інституційних цінностей і установок сексуальної культури;
- г) формування моральної позиції і засвоєння базових норм статевої моралі;
- д) засвоєння інших аспектів сексуальної культури (сексуальні сценарії і ролі, стилі сексуальної поведінки, педагогічні та практичні навички партнерських стосунків).

Завдання сексуальної соціалізації, на думку І. Кона, полягає не в тому, щоб врятувати, вберегти людей від сексуальності, а в тому, щоб навчити їх керувати цією важливою стороною життя [2].

Проблеми сексуальності завжди були татуйованими темами у суспільстві і порівняно недавно стали важливим предметом наукових досліджень. Причин цьому чимало, але основна полягає в тому, що сексуальність, з одного боку, закрита від об’єктивного спостереження високо структурованою системою заборон і регламентацій як соціального, так і психологічного походження, а з другого – сексуальність є надцінною сферою в життєдіяльності практично кожної людини. Сюди можна віднести і виняткову різноплановість сексуальних проявів, що призводить до значних труднощів у визначенні предмета дослідження.

За останні десятиріччя наукове вивчення статі і сексуальності, безумовно, просунулося вперед, написані фундаментальні праці теоретичного і прикладного

характеру, проводяться дослідження з проблем гендерної та сексуальної соціалізації особистості; стать і сексуальність розглядаються найважливішими людськими характеристиками, робляться спроби розроблення концепції сексуального і гендерного виховання сучасних школярів. Однак нинішні програми статевого виховання, як і століття тому, нерідко обмежені фізіологічними та медичними аспектами і нехтують педагогічні, забуваючи про той багатий вітчизняний психолого-педагогічний спадок, який вимагає вивчення і подальшого переосмислення з урахуванням суспільних норм моралі, що змінилися, сучасних умов життя та етнокультурних особливостей.

Часто сексологію як міждисциплінарну дисципліну порівнюють з рівностороннім трикутником, одну стону якого утворюють біомедичні, другу – соціокультурні, третю – психолого-педагогічні дослідження. Кожна з цих сторін може вивчатися окремими науками. Нейрофізіологу, що досліджує відмінності функцій аналізаторів у жінок і чоловіків, байдуже до їх поглядів на дошлюбне сексуальне життя, а соціологу, що опікується цими проблемами, – до функцій аналізаторів. Педагог має справу не з окремими функціями, явищами чи поглядами, а з живою, реальною особистістю, що шукає і знаходить своє місце в житті, обмеження її біологічною природою, психологією та соціокультурними впливами.

Соціологи А. Антонов та В. Медков системи сучасних сексуальних цінностей поділяють на такі основні типи: *легалізм* (сексуальні стосунки лише з метою дітонародження і на основі легально визнаного шлюбного союзу), *ситуаційна статева етика* (якщо є взаємна симпатія чи кохання, то визнаються будь-які сексуальні стосунки), *гедонізм* (девіз «Роби те, що приємно!»), *аскетизм* (відмова від сексуальних стосунків) і *раціоналізм* (необхідність виявити раціональні підстави для вибору стратегії і тактики сексуальної поведінки) [1, с. 178–179]. Необхідно зазначити, що ситуаційна етика є однією з поширених різновидів статевої моралі, тоді як аскетизм – найменш поширеною. Поступового поширення сьогодні набирає і гедонізм.

У сучасних умовах вагомими цінностями особистості є наступність, збереження і розвиток кращих традицій сексуальної культури (гідність, честь, обов'язок тощо); гуманізм і моральність у статевому спілкуванні; вірність коханій жінці (чоловікові); домінування гетеросексуальних стосунків у сексуальній поведінці; повага до законів, що обмежують неприйнятну сексуальну поведінку тощо.

Як зазначає американський соціолог Айра Ріссе, «нова сексуальність» означає небачену раніше різноманітність та індивідуалізацію форм сексуального самовираження. Стара статева мораль була прокрустовим ложем. Якщо індивід йому не відповідав, суспільство не пропонувало альтернатив, а намагалося підігнати людину під задані параметри. Основна перевага «нової сексуальності» – *можливість вибору, право особистості самій вибирати оптимальний для неї стиль сексуальної поведінки*. Досягнення медицини у боротьбі із захворюваннями, що передаються статевим шляхом і створення надійних контрацептивів теж сприяє гуманізації сексуальних стосунків, даючи змогу індивіду керуватися у прийнятті рішень не страхом перед «наслідками», а іншими, позитивнішими міркуваннями.

Але чимало людей виявилися до цього невідготовленими. Сексуальна поведінка змінюється раніше за сталі моральні настанови. У результаті, на думку А. Ріссе, виникла «смертельна суміш» нових форм сексуальної поведінки з сильними пережитками старої репресивної ідеології, які блокують реалістичний підхід до сексуальності. Ілюзія сексуальної свободи в поєднанні з відсутністю елементарних знань сприяла поширенню хибних уявлень і міфів. Диверсифікація сексуальних практик дала поштовх розвитку наукової сексології, стимулювала теоретичне розмежування понять сексуального і репродуктивного здоров'я, створення ефективної контрацепції і допоміжних репродуктивних технологій, засвоєння і практичне використання яких вимагає спеціальних знань.

Сьогодні в Україні, як і в усьому світі, спостерігається зростання сексуальної активності молоді. Ця тенденція зумовлена низкою об'єктивних причин, серед яких найзначущими є: прискорене статеве дозрівання, що часто випереджає психосоціальне дорослішання; зростання тривалості періоду між статевим дозріванням і вступом у шлюб; міграція молоді в міста для навчання або в пошуках роботи, що призводить до розриву зі сім'єю та етнокультурними традиціями і звичаями. Крім цього, потік порнографічної літератури і відеопродукції, кількісне збільшення осіб зі сексуальними перверсіями, безумовно, теж перешкоджають формуванню сексуальної культури підрастаючого покоління.

Проте насторожують методи, покликані вберегти молодь від сексуальної активності, що ґрунтуються на страху і соромливості:

1. **Використання примітивних лозунгів і тактики залякування.** Логіка пропагандистської кампанії з розпалювання моральної паніки є стандартною: а) констатація окремих тривожних явищ; б) їх інтерпретація в термінах «падіння моралі»; в) пошук винних (а завжди винен Захід, його спецслужби, які хочуть за допомогою контрацепції й сексуальної просвіти винищити український народ). Таким чином, морально-педагогічна проблема – «Чи потрібні сексуальна просвіта і виховання» – переводиться у політичну площину національної безпеки держави.

2. **Недостатність інформації про контрацепцію** і постійні нагадування про неможливість убезпечити себе від небажаної вагітності.

3. **Підкреслювання негативних наслідків сексуальної активності** і підміна фактів тенденційними думками шляхом надання дуже односторонньої інформації про такі суперечливі проблеми, як аборт, використання засобів і методів контрацепції.

4. **Дезінформація і неточності** у викладі медичних аспектів абортів, венеричних захворювань і сексуальних реакцій людини.

5. **Відсутність обговорень гомогендерної сексуальної орієнтації** чи засудження подібної орієнтації як «нездорового» вибору.

6. Акцентування уваги на традиційних **стереотипних уявленнях про чоловічі і жіночі статеві ролі.**

7. **Ігнорування сексуальності людей з різними відхиленнями.**

Київський міжнародним інститутом соціології на замовлення компанії «Україна сьогодні» в лютому 2013 році проведене соціологічне дослідження в 110 населених пунктах усіх областей України та в АРК (від 18 років) на тему: «Секс у житті українців». Не вдаючись до детального аналізу всіх питань і відповідей, зупинимося вибірково на деяких.

Значущість сексуальності та статевого життя для молоді проявляється у відповідях респондентів стосовно життєвих проблем та завдань майбутнього. «Задоволеність у коханні, інтимному житті» займає п'яту позицію у ранжованому ряду життєвих цілей як у юнаків – 7,2 %, так і у дівчат – 8,8 %. Серед життєвих проблем питання сексу особливо непокоять юнаків (3,5 %), порівняно з дівчатами (1,1 %). У зв'язку з тим, що останнім часом відбулася відома лібералізація сексуальних стосунків, більшість учнівської молоді позитивно налаштована на інтимні стосунки до і поза шлюбом. На питання «Яке Ваше ставлення до статевого життя до і поза шлюбом?» були отримані такі відповіді: «допускаю можливість статевого життя» (юнаки 75 %, дівчата 60,6 %); «для себе не сприймаю» (юнаки – 5 %, дівчата – 9 %); «залежно від ситуації» (юнаки – 20 %, дівчата – 30,4 %). Порівняння думок юнаків і дівчат про різні форми сексуальних стосунків та абортів дає змогу констатувати несхвальне ставлення до позашлюбних сексуальних контактів подружжя – 34,4 % і 51,4 %; випадкових сексуальних зв'язків – 39,8 % і 70,8 %; абортів – 52,8 % і 53,6 % відповідно. Виявлений певний дисонанс в уявленнях статей про сексуальні зв'язки, окрім тих, хто здебільшого орієнтується на постійне партнерство. Амбівалентність поглядів виявилась як у юнаків,

так і у дівчат щодо засудження чи виправдовування тимчасових сексуальних стосунків (юнаки – 37,2 %), дівчата ставляться більш негативно (52,8 %).

Отже, можна дійти висновку, що основними тенденціями розвитку масової сексуальної культури в умовах сьогодення є: **вульгаризація**, зведення складних любовно-еротичних почуттів і переживань до примітивної і стандартної сексуальної техніки; **комерціалізація**, надприбутки секс-індустрії, що не має нічого спільного ні з етикою, ні з естетикою, ні з педагогікою; **вестернізація** (орієнтація на західний порноринок) тощо. Крім того:

1. Відбувається **індивідуалізація і приватизація сексуальності**, перехід від зовнішнього соціального контролю до індивідуального саморегулювання; звільняючись з-під влади церкви, сім'ї, держави, сексуальність стає складовою системи індивідуальних, особистих цінностей людини.

2. З послабленням традиційних ірраціональних страхів, протиставлення душі і тіла й табування тілесних переживань, сексуальна насолода визнається позитивною соціальною і культурною цінністю, що знаходить свої прояви як у побутовій, так і високій культурі. Сексуальність як елемент суб'єктності людини бере під контроль імпульси, які їй здавалися непідвладними. Для представника споживацького суспільства **сексуальність стає засобом продукування задоволення**. Сучасна людина сама визначає межі можливого у сексуальній поведінці, виходячи з принципів взаємної відповідальності і добровільності.

3. Батьки впродовж століть намагаються відсунути строки початку статевого життя своїх дітей, тоді як діти прагнуть їх зробити більш ранніми. В останні десятиріччя все більше відбувається зсув початку статевого життя молоді до більш раннього віку. Доки в Україні панували тенденції замовчування реалій життя, створювали статистичні казки, які це помолодшення пояснювали впливом Заходу, наслідком батьківського недогляду, проявом хвороби чи розпусти, які бувають «десь, колись, з кимось», але ніяк не властиві молодому поколінню в цілому.

4. Демократичне **суспільство відмовляється від жорсткої регламентації й уніфікації сексуального життя, віддаючи перевагу плюралізму і толерантності**. Сексуально-еротична техніка, мотивація, вікові межі, кількість і навіть стать сексуальних партнерів все частіше визнається приватною справою індивіда чи пари. Істинні моральні цінності стали замінятися хибними, поширилися так звані «етичний нігілізм і релятивізм», руйнуються усталені культурні цінності у сфері взаємин статей. Часто не без сарказму говорять про подружню вірність, цнотливість, чистоту взаємин юнаків і дівчат, здавна властивих українському менталітету. Люди стали спокійніше ставитися до того, що інтимні стосунки відкрито показують у кіно й на телебаченні, але у більшості з них перехоплює, як і раніше, дихання, якщо вони стикаються з «цим» у поведінці своїх дітей.

5. Жіноча емансипація і радикальна ломка гендерних норм і стереотипів підриває, робить проблематичним багато традиційних уявлень про природу статі і сексуальності. Це збільшує різноманітність стилів сексуального життя і розширює межі свободи особистості. Зняття заборон, культ сексу тягне за собою втрату гостроти переживань. Те, що загальнодоступно, не може стати предметом пристрасті. **Ламання традиційних норм сексуальної поведінки в умовах культу споживання знецінює близькість**. Розквіт порнографії, зростання сексуального натуралізму в белетристиці закінчують картину: вплив на уяву та мислення підростаючої особистості виявляється таким, що реальна поведінка видається блідою і непривабливою. У підсумку відбувається виключно зовнішня сексуалізація сучасної людини, яка супроводжується млявістю фантазії та інстинктивного запалу.

6. **Легалізація одностатевого кохання** і зростання політичної і культурної активності сексуальних меншин також сприяють цим процесам, висвітлюючи комунікативні і гедоністичні аспекти сексуальності, що принципово не зводяться до репродуктивної функції. Зростає терпимість молоді щодо явищ, які в рамках традиційних

суспільних норм вважаються аморальними. Показовим у цьому плані є ставлення до проституції та сексуальних меншин. Так, наприклад, поведінка і долі повій сприймаються позитивно або негативно лише кожною другою жінкою, негативно до них ставляться 24,3 % (15,9 % – з осудом, 8,4 % – зі зневагою), жаліють – 30,8 %. Більшість жінок (44,9 %) взагалі байдужі до них. Такі самі тенденції простежуються і в ставленні старшокласників до легалізації та активізації сексуальних меншин. Більшість із них або віддають перевагу формулі «Кожний має право жити так, як хоче» (41,8 %), або байдужі до представників сексменшин (18,8 %). І лише менше 40 % респондентів мають певну, позитивну чи негативну, думку щодо цього: 35,5 % вважають те, що сексуальні меншини відкрито заявляють про себе, підриває моральні основи суспільства, а 3,9 % ставляться до гомосексуалістів і лесбійок позитивно, вважаючи, що «вони такі самі люди, як і всі».

7. У кінці ХХ ст. **мотиваційний розподіл сексуальності і репродукції** набув і матеріальної бази. З одного боку, ефективна контрацепція дає змогу людям, передовсім жінкам, займатися сексом, не боячись зачаття. З іншого, – генна інженерія створює потенційну можливість продукувати потомство «у пробірці», з наперед запрограмованими спадковими даними, без сексуального спілкування і навіть особистого контакту батьків, розширення сфери індивідуальної репродуктивної свободи (наприклад, загрозу депопуляції, замість звичного перенаселення, або зміна необхідного співвідношення статей, якщо «всі» раптом захочуть народжувати хлопців). Однак, крім традиційних стихійних способів регулювання народжуваності (якщо дівчат стане мало, їх народження стане престижнішим) і методів матеріального заохочення бажаної репродуктивної поведінки, техногенне суспільство у випадку необхідності зможе коригувати небажані явища, не вдаючись до насилля над людиною. Завдяки досягненням медицини, особливо сексофармакології, істотно розширюються вікові рамки сексуальної активності: люди можуть відчувати сексуальні радості частіше і довше, ніж у недалекому минулому. Біологічні причини чоловічої імпотенції і жіночої аноргазмії виявляються такими, що їх можна долати, піддавати корекції.

8. Нова сексуальна культура знімає антиномію: **моральний секс – проституція**. З її візії, однаково морально мати секс і без матеріальних вигод, і з матеріальними вигодами. Інший момент нової сексуальної культури – це широкий розвиток міжвікового сексу. Окрім цього, ідеологія нової культури твердить, що позашлюбний секс шлюбіві не шкодить, і що такий мотив розлучення як «подружня зрада» сам собою повинен відпасти.

9. Важливі зрушення відбуваються у сфері сексуальної моралі. Хоч моральне регулювання й оцінка сексуальних стосунків не зникають, вони стають гнучкішими і реалістичнішими. У результаті, по-перше, **зменшується розрив між повсякденною, побутовою та офіційною мораллю** і, отже, стає менше лицемірства. По-друге, звужується коло явищ, що морально оцінюються. Кількість і тип сексуальних партнерів, конкретні сексуальні техніки поступово стають винятково справою кожного, особистого вибору. Німецький соціолог Теодор Адорно зазначав, що *«головне і єдине правило сексуальної моралі – той, хто звинувачує, завжди правий»*, однак звуження сфери морального регулювання компенсується вищими вимогами до характеру стосунків. Найважливішим критерієм моральної оцінки сексуальних дій і стосунків стає їх добровільність.

10. Вираз «сексуальна революція» важко визнати вдалим, оскільки за ним вбачається анархія, спрямованість на радикальні зміни у сфері норм і законів сексуального життя, що сприймаються як «замах» на загальнолюдські цінності та мораль. Насправді, ніхто зі сексологів не ставить перед собою такі цілі, не розробляє «революційні» програми тощо.

Оскільки вираз «сексуальна революція» є досить поширеним, педагогу важливо зрозуміти та усвідомити його істинну суть, а не шарахатися від нього, як дідько від ладана. Сексуальна революція – це боротьба проти різних форм «подвійних стандартів», що приписують жінкам і чоловікам різні норми поведінки, проти сексизму – сексуальної

дискримінації жінок, а також чоловічого шовінізму, що передбачає винятковість чоловіків як істот вищих, порівняно з жінками. Подвійний стандарт негативно забарвлює ставлення до статі не лише чоловіків, а й жінок. Прикладом цього може служити так званий **емансипаційний екстремізм**, коли жінки, що борються за рівноправ'я, розуміють його не як рівні за значущістю права різностатевих партнерів, а як необхідність “догнати і перегнати” чоловіків у традиційно чоловічих формах поведінки.

Сексуальна та гендерна революція (І. Кон) не повинна перетворюватись у соціальний погром. Це боротьба за рівні для жінок і чоловіків можливості саморозкриття, реалізацію своїх особистісних потенційних можливостей. Стосовно гендерних відносин, ідеї сексуальної революції знаходять продовження в демократизації стосунків чоловіків і жінок, орієнтації на партнерство статей, що відбувається не завжди просто і легко. Ще більше труднощів виникає у вузькому, власне сексуальному її розумінні. Відбувається інтенсивне переосмислення молоддю значення статі і сексуальності, їх місця і ролі в житті людини.

Крім зазначених раніше глибинних змін, варто підкреслити й такі, як:

- крах традиційно сексистських настанов щодо жінок;
- визнання сексуальності невід’ємною рисою особистості, а не як чогось нищого й аморального;
- усунення подвійного стандарту в статевій моралі;
- підвищення толерантності до дошлюбного, позашлюбного сексу та громадянського шлюбу;
- реабілітація нерепродуктивних форм сексуальності;
- автономізація підліткової та юнацької сексуальності від зовнішніх форм контролю;
- перебудова тілесного канону і канону мови. Послабили заборони голого тіла, увійшли в ужиток деякі слова, які раніше вважалися непристойними;
- комерціалізація сексу (проституція, порнографія, еротизація реклами, секс по телефону та Інтернету тощо);
- відокремлення сексуальності від матримоніальної репродуктивної поведінки;
- легалізація сексуального дискурсу;
- індивідуалізація і плюралізація сексуальних сценаріїв.

Наша мова чуйно реагує на зміни, що відбуваються у стосунках чоловіка і жінки. Багато людей вже не говорять «займатись коханням». Замість цього вживають термін «займатися сексом». Така зміна терміна – сигнал небезпеки, що в нашому суспільстві кохання – це вже не процес, не діяльність, не подія, а радше придбання, досягнення. Тепер у нас є секс на зразок того, що у нас є нова стереоапаратура, авто чи ще щось подібне.

Соціальні трансформації в українському суспільстві зумовили зміни основних характеристик дошлюбних сексуальних стосунків молоді, які проявляються в такому: шлюб втрачає роль нормативного регулятора сексуальних стосунків, внаслідок цього вступ у шлюб перестає бути безумовною нормою, що задає стандарт поведінки; нормативна модель шлюбу змінюється широкою різноманітністю життєвих стилів і альтернативних шлюбних моделей; сексуальність, відокремлена від шлюбу і репродукції, набуває важливого значення в житті як чоловіків, так і жінок; змінюються норми статевої моралі, послаблюється соціальний контроль над дошлюбною поведінкою молоді, надаючи їй можливості самостійно визначати доцільність вступу в дошлюбні статеві стосунки; зростають очікування і вимоги юнаків і дівчат не лише один до одного, але й до сімейного життя, його сексуальної складової тощо.

Займатися сексом сучасним молодим людям, що не перебувають у шлюбі, не соромно, вони не відчувають при цьому жодних докорів совісті. І в цьому, дійсно, є прорив стосовно представників старших поколінь. При цьому істотніший прорив, як легко було передбачити, здійснили дівчата, причому в найкоротший термін. Зміни ці відбулись і з юнаками, це стосується не лише зростання їх сексуальної активності чи зниження віку сексуального дебюту, це проявляється і в тому, що вони багато в чому починають

копіювати нові стандарти сексуальності, і копіюють їх у дівчат. Ці стандарти базуються на гендерній рівності, вони не передбачають маскулінної домінантності, сексуального егоїзму, носії цих стандартів орієнтовані на рівноправність та партнерство у шлюбно-сімейних стосунках.

Список літератури

1. Антонов А. Социология семи / А. Антонов, В. Медков. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1996. – 304 с.
2. Кон И. С. Социологическая психология / И. С. Кон. – М. : Изд-во НПП «МОДЭК», 1999. – 560 с.
3. Кравець В. П. Статеві соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості : монографія /В. П. Кравець. –Тернопіль : ТНПУ, 2008. – 394 с.

На шляху до гендерночутливого освітнього простору: діяльність Всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти у ВНЗ

*Ісаєва Тетяна Анатоліївна, координаторка
Всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти
у ВНЗ, директорка Музею історії жіноцтва,
історії жіночого і гендерного руху (Харків)*

Гендерна політика та освіта – взаємозв'язані напрями державної політики щодо розвитку людського потенціалу та економічного розвитку держави. Актуальність включення та розроблення гендерних підходів у систему вищої освіти обумовлена тим, що саме в ній формується й виховується інтелектуальна еліта нації.

Наслідками гендерно-нечутливої (сексистської, дискримінаційної) освіти стають видимі та невидимі прояви гендерної нерівності: бар'єри та перешкоди у кар'єрному зростанні, гендерна сегрегація на ринку праці, соціальне розшарування та напруження, неможливість реалізувати власний потенціал.

В Україні забезпеченню впровадженню гендерних підходів в освіту сприяє системна діяльність центрів гендерної освіти ВНЗ, що створюються за ініціативи гендерночутливих викладачів та викладачок за підтримки керівництва ВНЗ.

Метою діяльності таких центрів є надання методичної та науково-практичної підтримки викладацькому складу та студентській молоді ВНЗ щодо впровадження у навчально-виховний процес гендерних підходів та ідей гендерної рівності шляхом організації науково-дослідної роботи, виховних заходів для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству та протидії торгівлі людьми.

Перші центри гендерної освіти в українських ВНЗ почали створюватися за ініціативи Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН, що діяла з 2008 р. до 2010 р.

У 2011 р. Харківським обласним гендерним ресурсним центром було ініційовано проект «Створення центру гендерної освіти – перший крок до впровадження гендерних підходів у систему вищої освіти». Ідею було підтримано представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, який став незмінним партнером проекту.

У Харківській області велику підтримку надавав Департамент у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської ОДА. Під час заходів, що були проведені у рамках проекту був вивчений досвід діяльності існуючих центрів університетів Житомира, Києва, Ужгорода, створено мережу центрів в університетах м. Харкова та у 2012 р. створено Всеукраїнську мережу центрів гендерної освіти (далі – Мережа) ВНЗ, яка сьогодні об'єднує гендерні центри, студії, кафедри, центри гендерної освіти 22 ВНЗ Харкова,

Києва, Тернополя, Дніпропетровська, Маріуполя, Житомира, Ужгорода, Ніжина, Слов'янська, Черкас, Запоріжжя.

Діяльність Мережі також поширюється на ВНЗ I–II рівнів акредитації та на загальноосвітні навчальні заклади, забезпечуючи горизонтальну і вертикальну взаємодію. Список членів Мережі – відкритий. До неї можуть залучитися існуючі та новостворені центри, що поділяють мету Мережі, напрями діяльності та завдання.

Системна діяльність центру гендерної освіти в університеті та Мережі в цілому дає можливість:

- навчити майбутніх спеціалістів у різних сферах брати до уваги гендерний чинник та приймати рішення з його врахуванням, що дозволить більш ефективно використовувати матеріальні й людські ресурси, покращити якість послуг та якість життя;
- сприяти поширенню загальнолюдських та європейських цінностей (толерантність, асертивність);
- сприяти зменшенню соціальних наслідків прихованої дискримінації.

За час існування членами мережі проведено понад 500 різноманітних заходів із гендерної тематики, тематики запобігання насильству у сім'ї, протидії торгівлі людьми, до яких залучено близько 10000 учасників та учасниць.

Волонтерами Центру гендерної освіти ХНУРЕ створено спільний сайт Мережі www.gendercenter.net.ua, на якому розміщуються новини, авторські та спільні продукти, в тому числі й електронний молодіжний журнал про гендер «Ми».

Під час шкіл, семінарів та інших спільних заходів, що організовувалися та проводилися у партнерстві із представництвом в Україні Фонду імені Фрідріха Еберта членками Мережі розроблено низку документів, що регламентують діяльність Мережі та зібрано «Спільну скарбничку» напрацювань, авторських проектів та методик. Серед документів: алгоритм створення центру гендерної освіти у ВНЗ, Концепція діяльності Всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти (гендерних центрів) ВНЗ www.gender.at.ua/news/2012-03-20-962, Концепція гендерночутливого ВНЗ.

Серед авторських методик: «Програмне забезпечення для автоматичного оцінювання знань з гендерних модулів відповідно до системи ECTS – авторська розробка Українського ЦГО при НТУУ «КПІ» <http://gender.at.ua/load/10-1-0-154>; «Студентський лелека. Ініціатива «Університет, дружній до сім'ї» (ГЦ СумДУ); «Спортивне гендерне орієнтування як метод гендерної просвіти»: авторська розробка Закарпатського обласного ЦГО при Ужгородському національному університеті; Гендерний кінозал (авторська розробка ЦГО ХНУВС); Міжвузівський гендерквест (ГЦХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ГЦ СумДУ, ЦГО Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького); Міжвузівський гендерний туристичний зліт та Школа гендерного волонтерства (авторські розробки ГЦ ХГПА), Гендерний відеоклуб (авторська розробка ЦГО Житомирського державного університету імені І. Франка), Гендерне бюджетування та гендерний аудит місцевого простору (проект ЦГО ХНУМГ імені О. Бекетова).

На базі ЦГО ХНУРЕ розпочався проект «Створення моделі гендерно-чутливого університету», а ГЦ ХНПУ імені Г. С. Сковороди ініціював проект «Університетська кафедра в школі», що має на меті створення кафедри гендерночутливих технологій в освіті на базі НВК № 10 м. Лозова.

У травні 2013 р. представниці центрів відвідали м. Брюссель. Під час навчального візиту вони презентували власну діяльність та ознайомилися із європейським досвідом упровадження гендерних підходів у систему вищої освіти.

У Мережі амбітні плани щодо системного впровадження гендерних підходів у вищу освіту, що, на думку співробітниць центрів, сприяє:

- підвищенню рівня лідерських якостей, асертивності, толерантності та конкурентоспроможності студентської молоді;
- самореалізації, покращанню навичок соціалізації та підвищенню соціальної активності;

- підвищенню рівня професійної компетенції, завдяки усвідомленню ролі гендерної складової у всіх сферах життєдіяльності суспільства та важливості її врахування у професійній діяльності.

КОНЦЕПЦІЯ ГЕНДЕРНОЧУТЛИВОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (перша редакція)

(Концепцію гендерночутливого ВНЗ було розроблено учасницями та учасниками IV Школи з обміну досвідом діяльності ЦГО ВНЗ (Харківська обл., Зміївський р-н, 16-18 березня 2012 р.) та дороблено в процесі діяльності Всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти ВНЗ)

Невід’ємним компонентом побудови сучасного демократичного толерантного суспільства є впровадження принципу гендерної рівності у всі сфери життєдіяльності, в тому числі, в освіту.

I. ЕКСПЕРТНА ДУМКА ЩОДО НАПРЯМІВ СТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНОЧУТЛИВОГО ВНЗ

«Сучасне розуміння педагогіки як системи взаємозв’язаного педагогічного впливу, впливу та взаємовпливу в межах суб’єкт-суб’єктних відносин педагогічного процесу та соціалізації особистості потребує перегляду самого поняття виховання з позицій гендерного підходу, який передбачає гармонізацію статево-рольової взаємодії на основі егалітаризму як принципу рівних прав та можливостей особистості незалежно від статі» – писала в статті «Гендерна освіта й педагогіка» українська гендерна дослідниця Людмила Смоляр [8, 493]. «Гендерний підхід має розкрити та проаналізувати наявні відмінності в освіті між хлопчиками та дівчатками, проблеми упереджень в змісті шкільної програми, гендерний дисбаланс у системі освіти в цілому. Для цього необхідна подальша інтеграція гендерних досліджень у систему вищої освіти України, розвиток гендерно збалансованих навчальних планів шляхом введення нових знань про жінок у традиційні соціальні та гуманітарні дисципліни, що потребує змін в ідеології вищої освіти в країні [8, 500].

За оцінкою гендерних експертів проблема впровадження гендерного підходу у систему сучасної освіти, зокрема вищої, є на сьогодні однією з найменш розроблених у вітчизняній практиці [3, 9], але в той самий час у цій сфері отримані певні результати [4, 326]:

- вдосконалено чинний термінологічний апарат гендерної освіти через запровадження в науковий обіг поняття «гендерна компетентність»;
- законодавство, що регулює сферу вищої освіти, є гендерно-нейтральним, тобто воно не підкреслює різні фізичні та соціальні характеристики обох статей. Однак нормативно-правова база системи освіти потребує переходу від гендерно-нейтральної до гендерно-чутливої моделі з урахуванням рекомендацій експертів;
- долучення гендерного підходу до забезпечення студентів належними умовами для навчання повинне враховувати комплекс заходів, а саме: корекцію змісту навчальних програм та навчальних курсів, створення належних умов організації навчально-виховного процесу, підготовку гендерно-позитивних кадрів;
- розпочато упровадження гендерних підходів у навчальні програми дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки національної освіти;
- базовими курсами для впровадження гендерних підходів у систему вищої освіти є загальні нормативні курси дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної

підготовки, оскільки саме вони є основою підготовки не лише спеціаліста, а й узагалі людини з вищою освітою. Інтеграція гендерного компонента в нормативні навчальні курси не виключає інтеграцію гендерного компонента в інші навчальні курси, а також запровадження окремих суто гендерних курсів.

II. ГЛОСАРІЙ

Значення терміна «гендерночутливий ВНЗ».

Концепція гендерночутливого ВНЗ (далі - Концепція) визначає загальну стратегію і пріоритетні напрями державної політики щодо вищої освіти. Вона націлена на реалізацію принципу рівних прав і свобод та створення рівних можливостей для жінок і чоловіків у відповідності з міжнародними зобов'язаннями України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей незалежно від статі, із статтями Конституції України, Законом України «Про рівні права та можливості жінок і чоловіків» з урахуванням національної соціально-економічної ситуації.

Концепція призначена для реалізації принципу гендерної рівності в системі вищої освіти та ґрунтується на тому, що забезпечення принципу рівності за ознакою статі має стати головною метою системи вищої освіти України.

В основі Концепції лежить державно-громадський принцип, відповідно до якого:

- розробка і реалізація Концепції здійснюється на базі широкого суспільного консенсусу;
- заходи, передбачені Концепцією, можуть здійснюватися як на державній, так і на державно-громадській чи громадській основі;
- держава прагне до максимально широкого використання потенціалу недержавних об'єднань, органи державної влади враховують думки недержавних об'єднань з питань розвитку гендерної рівності в країні і в необхідних випадках надають ресурсну підтримку недержавним організаціям, які надають соціально значущі послуги;
- при реалізації Концепції використовуються механізми соціального партнерства.

Дефініції, що вживаються:

Гендерна компетентність – сукупність знань, умінь, навичок, цінностей та ставлень, що дають змогу ефективно впроваджувати принцип рівних можливостей обох статей в усі сфери життєдіяльності суспільства (3, 326)

Гендерна чутливість – один з критеріїв оцінки планування змін, проектів, методів дослідження та аналізу. Заплановані зміни, методи, чутливі в гендерному розумінні, якщо вони враховують наявне становище жінок та чоловіків і не погіршують його, сприяють встановленню гендерного балансу (1, 155).

Вищий навчальний заклад (ВНЗ, виш) — освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до [законодавства про освіту](#), має один з чотирьох [рівнів акредитації](#), реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми [вищої освіти](#) за певними освітніми та [освітньо-кваліфікаційними рівнями](#), забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та [науково-технічну діяльність](#).

Гендерночутливий ВНЗ - це ВНЗ, що реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми [вищої освіти](#) за певними освітніми та [освітньо-кваліфікаційними рівнями](#), забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та [науково-технічну діяльність](#) з урахуванням гендерних підходів та має в змісті діяльності гендерну складову.

III. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У ВИЩУ ОСВІТУ

Впровадження гендерних підходів у вищу освіту може відбуватися шляхом:

- органічного включання гендерних аспектів до змісту нормативних та вибіркового навчальних курсів;
- долучення окремих тем гендерної проблематики до нормативних курсів соціально-гуманітарного циклу;
- уведення гендерного компоненту до контексту викладу окремих тем означених курсів;
- уведення окремих гендерних курсів (за професійним спрямуванням) до варіативної частини навчальних планів;
- надання можливості студентам та студенткам обирати спецкурсів гендерного спрямування;
- розширення гендерної тематики наукової роботи студентів (навчальні проекти, доповіді, наукові статті, курсові та дипломні роботи);
- урахування гендерних особливостей студентської аудиторії та специфіки ВНЗ під час підготовки навчальних занять;
- унесення гендерної проблематики до переліку виховних заходів вищої школи (З, р. III).

IV. РІВЕНЬ ГЕНДЕРНОЇ ЧУТЛИВОСТІ ВНЗ може визначатися такими показниками:

- наявність нормативних документів загального характеру та гендерної складової в навчальних планах та інших інформаційно-методичних матеріалах;
- наявність гендерної складової в змісті навчально-виховного процесу та інтегрованість гендерної проблематики в навчально-виховний процес в цілому;
- гендерна рівновага у складі керівництва та професорсько-викладацького складу (у складі наявність однієї статі не менше 40%);
- регулярне проведення у ВНЗ гендерної експертизи (навчальних планів, лекцій та т. д.);
- наявність та діяльність Гендерного центру (Центру гендерної освіти);
- незалежний гендерний аудит діяльності ВНЗ;
- створення у ВНЗ середовища, яке дозволяє студентській аудиторії та професорсько-викладацькому складу збалансовано поєднувати професійні і приватні інтереси;
- ступінь доступу для викладачів та викладачок до матеріальних благ та кар'єрного розвитку: соціальна підтримка, надбавки, гнучкий графік роботи, премії тощо.

V. ПАРАМЕТРИ ГЕНДЕРНОГО АУДИТУ ВНЗ

1. Параметричні дані: назва ВНЗ; рівень акредитації; форма власності.

2. Аналіз відсоткового співвідношення жінок/чоловіків:

- керівний склад (ректор, проректори, декани, завідувачі кафедр);
- професори, доктори наук, кандидати наук, аспіранти, магістранти;
- педагогічний склад ВНЗ (по факультетах, кафедрах);
- студентський склад ВНЗ (по факультетах, курсах).

3. Науково-дослідницька та аналітична діяльність з гендерної тематики:

- гендерна експертиза навчальних програм та розробка практичних рекомендацій щодо введення гендерної складової до програм курсів;
- проведення наукових досліджень;
- написання та публікація наукових статей: назва; джерела та рівень публікації;
- написання та захист наукових робіт (назва, кількість): курсові; дипломні; магістерські; дисертаційні (кандидатські, докторські) з урахуванням специфіки ВНЗ;
- організація та проведення заходів у ВНЗ (наукові, науково-практичні конференції та інш.):
назва; рівень проведення; форма заходу; кількість учасників; партнери;

- участь у заходах інших ВНЗ різних профілів.

4. Навчально-методична діяльність:

- окремі курси з гендерної тематики: дисципліна; кількість годин; авторство; статус (обов'язковий, факультатив, спеціальний, нормативний, дистанційний);
- навчально-методичні посібники та підручники;
- лекції (тематика);
- методичні та дидактичні матеріали до курсів;
- використання інноваційних інтерактивних методів навчання: рольові ігри; тренінги та ін.

5. Виховна діяльність:

- виховні заходи, що включають гендерний компонент: назва; рівень проведення; форма заходу; кількість учасників/учасниць; партнери.

6. Інформаційна діяльність та промоція ВНЗ

- профорієнтаційна діяльність: мовна та візуальна підтримка гендерної рівності у рекламних матеріалах і заходах;
- мовна та візуальна підтримка гендерної рівності на сайті, у соціальних мережах, відеороликах тощо.

7. Центр гендерної освіти (Гендерний центр, кафедра, лабораторія тощо) (наявність, діяльність):

- статус та форма;
- статус керівниці/керівника центру;
- кількість співробітниць/співробітників;
- наявність матеріально-технічного забезпечення;
- форми та методи діяльності: заходи, проекти, групове та індивідуальне консультування.

8. Діяльність профспілкових органів, студентського самоврядування:

- наявність гендерного компоненту у діяльності;
- мовна, візуальна і поведінкова підтримка гендерної рівності;
- виявлення фактів дискримінації за статевою ознакою;
- виявлення фактів сексуальних домагань тощо.

9. Налагодження внутрівузівського та міжвузівського обміну досвідом:

- внутрішньовузівські заходи для професорсько-викладацького складу: назва, рівень і кількість учасників;
- курси молодого викладача та молодого куратора;
- організація або участь у міжвузівських заходах для професорсько-викладацького складу: назва, рівень і кількість учасників;
- організація або участь у міжнародних заходах для професорсько-викладацького складу: назва, рівень і кількість учасників;

10. Створення у ВНЗ середовища, яке дозволяє студентам і співробітникам збалансовано поєднувати професійні і приватні інтереси:

- **наявність політики** збалансованого поєднання професійної та приватної самореалізації у ВНЗ, з якою ознайомлені всі студенти та студентки, викладачі та викладачки, співробітники та співробітниця;
- **моніторинг потреб** студентів та студенток, викладачів та викладачок, співробітників та співробітниць;

- **гнучкість у роботі**: гнучкий графік, часткова зайнятість, розділення роботи між кількома учасниками та учасницями (взаємозамінність), скорочений робочий тиждень тощо;

- **дистанційні форми роботи або телекомунікація**: може застосовуватись як щоденно, так і в разі потреби;

- **програми з догляду за дітьми**: як догляд безпосередньо у ВНЗ так і субсидійований ВНЗ у іншому дитячому закладі; дитячі позашкільні або літні програми;

- **материнська/батьківська відпустка**;

- **здоров'язберігачі програми**: безпечні для здоров'я умови у ВНЗ, орієнтовані на здоровий спосіб життя тренінги та семінари, фітнес-центри. Дотримання у вищі правил здорової поведінки – наприклад, заборона куріння на території закладу/установи;

- **програми, що допомагають впоратись зі щоденними клопотами**: психологічне, педагогічне, юридичне, медичне, фінансове консультування, кафетерій тощо.

VI. ШЛЯХ ДО ГЕНДЕРНОЧУТЛИВОГО ВНЗ

- Гендерний аудит ВНЗ:
критерії;
індикатори;
експерти.
- Складання гендерного портрету ВНЗ з урахуванням індикаторів.
- Розробка та прийняття перспективних та поточних планів дій щодо впровадження гендерних підходів у навчально-виховний процес.
- Сертифікація ВНЗ

Джерела:

1. Безпальча Р., Мельник Т. Гендер і ми. Інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання: навчально-методичний посібник для шкільної та студентської молоді.- К.: Школа рівних можливостей, 2009. – 160 с.
2. Гендерна рівність в освіті: посібник для тренерів.- Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.-80 с.
3. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій, Ч. 1.- К., 2010. – 328 с.
4. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч. III. – Запоріжжя: Друкарський світи, 2011. – 282 с.
5. «Ми –різні, ми – рівні: навчально-методичні матеріалів до уроків гендерної грамотності//За заг. ред. О. Семиколоєвої. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 128 с.
6. http://www.policy.hu/khassanova/glossary_rus.htm
7. http://mirslouvrei.com/content_psy/gendernaja-chuvstvitelnost-6455.html
8. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. – К.: «К. І. С.», 2004. – 536 с.

Методологічні та методичні засади формування концепції гендерно орієнтованої освіти

*Іванова Т.В. , канд. психолог. н., доцент
кафедри філософії, політології та
інноваційних соціальних технологій,
Сумський державний університет*

Гендерне питання в освіті може бути розглянуте у контексті таких проблем: 1) статевої ідентичності, яка у гендерному підході як методі вважається соціально-сконструйованою; 2) підвищення «соціального інтелекту» у процесі навчання. Саме тому виникають методологічні проблеми включення гендеру у сферу активного застосування.

Освітній процес, що складається з категорій навчання і виховання, ґрунтується на комунікативній взаємодії його суб'єктів. Тому метакомунікативний (навчальна література) і комунікативний рівні навчального процесу є безпосередніми джерелами реалізації гендерної програми освіти.

Необхідно зазначити, що в освіті потрібно позиціонувати гендер не як боротьбу з дискримінацією, а як стратегію громадянського суспільства щодо створення гармонійних соціальних відносин. Мова йде про формування концепції гендерно орієнтованої освіти. Основу її понятійного апарату повинне становити поняття гендеризації як соціальної освіти особистості, що базується на методі гендеру та включає сукупність прийомів особистісно-орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів. Результатом такого багатостороннього навчання і виховання повинна стати соціально компетентна особистість, здатна адаптуватися в різних життєвих ситуаціях. Власне гендерний підхід до соціального навчання є основою процесу гендеризації в освіті. Зміст гендерної парадигми обумовлений, на наш погляд, нездатністю системи освіти самостійно адаптуватися до вимог гендерних інновацій.

Отже, мета гендерної парадигми або гендеризації полягає в розробленні методологічного забезпечення оновленого змісту комунікації в освіті. В цей час ми визначили основні принципи концепції гендерно орієнтованої освіти:

- 1) використання соціокультурних норм суспільства для обґрунтування рівнозначності положення чоловіка та жінки;
- 2) підкреслення соціальної важливості гендерних ролей;
- 3) використання статевих відмінностей лише з метою індивідуальної корекції соціальної ідентичності;
- 4) позиціонування гендеру як соціальної компетентності особистості в плані міжособистісної взаємодії.

У гендерній освіті велике значення надається методикам навчання. Можна використовувати традиційні методи навчання, різноманіття яких зводиться до того, що викладач говорить, а студенти слухають і записують. Сьогодні гендерна освіта стала своєрідним полігоном нових методів навчання (рольових ігор, психологічних тренінгів тощо). Використання нових методик є необхідним, оскільки гендерна освіта, як це вже підкреслювалося раніше, має на меті не просто дати студентам певний обсяг знань, а й змінити стереотипи їхньої поведінки і мислення. Тому гендерна освіта методично будується на принципі «поясни мені – і я забуду, покажи мені – і я запам'ятаю, дозволяй мені взяти участь – і я зрозумію». Навіть традиційні форми навчання (лекція, семінарське заняття), коли справа стосується гендерної освіти, необхідно урізноманітнити введенням широкого ілюстративного матеріалу – відеофільмів (наприклад, для демонстрації гендерних стереотипів у рекламних роликах), журналів, плакатів. Практичні заняття повинні, в міру можливості, проводитися «в полі» – у жіночих організаціях, музеях тощо.

Нетрадиційні методи гендерної освіти прийшли з феміністського руху, наприклад, методика, що отримала назву «підвищення свідомості», коли учасники практичного заняття по черзі розповідають про певні моменти свого життя. Після того, як були розказані всі історії, учасники можуть самостійно легко знайти у них щось спільне і прийти до висновку про вплив на кожного з них певних соціальних чинників. Та сама думка, висловлена викладачем, може викликати відторгнення: «У мене все це було зовсім не так». Дуже важливо також те, що коли проводиться семінарське заняття, викладач повинен бути максимально рівноправним зі студентами, не впадати у менторство і виконувати завдання разом з усіма. Очевидно, що методика гендерної освіти передбачає діалог, спільну творчість студента і викладача. Часто викладання гендерного курсу одночасно виявляється джерелом даних для нових гендерних досліджень.

У рамках підвищення гендерної компетентності студентів СумДУ (за підтримки Центрально-європейського університету) був розроблений курс «Гендер і здоров'я», який читався для студентів усіх факультетів. Специфіка університету передбачає теоретичну

спрямованість курсу, його орієнтацію на обговорення фундаментальних, а не прикладних проблем. Проте, оскільки курс призначений для студентів різних спеціальностей, його значення для розвитку гендерної освіти є незрівнянно вищим, ніж у такого самого курсу, але призначеного, наприклад, тільки для студентів, що бажають спеціалізуватися в галузі гендерних досліджень **(Програма курсу розміщена у додатку)**.

У ході вивчення курсу «Гендер і здоров'я» студенти отримують уявлення про те, чим гендер відрізняється від біологічної статі, про те, як змінювалися упродовж історії розуміння про роль чоловіка і жінки, знайомляться з ідеями Платона, Аристотеля, Руссо, Вейнінгера, з позиціями різних релігій. Крім історичного розвитку проблематики статі курс торкається таких актуальних тем, як гендерні аспекти сім'ї, соціалізація хлопчиків і дівчаток, чоловічі та жіночі ролі в політиці та економіці, проблеми дискримінації за ознакою статі. Зрозуміло, що розглядаються відмінності у практиках і рівні здоров'я жінок і чоловіків, а також виділяються фактори, що впливають на особливості і перебіг різних захворювань. Курс передбачає не просто читання лекцій, а й активну роботу студентів з виявлення сутності соціальних уявлень про гендерні ролі, а також їх вплив на стиль і практики здорового способу життя.

В ході читання курсу широко застосовуються активні методи навчання. Наприклад, замість лекції чи семінару може бути проведений тренінг з розвитку навичок самозбережливої поведінки. Також для заохочення активності студентів як перевірка рівня їх знань не застосовуються реферати. Практика показує, що багато студентів, на жаль, здають реферати, роздруковані з компакт-дисків або з Інтернету. Тому при читанні курсу «Гендер і здоров'я» від студентів очікується не реферат, а так зване «творче есе». Воно являє собою аналіз практичного матеріалу (журналів, рекламних роликів, телепередач, підручників, казок і т.д.) з метою встановлення, яким чином там представлені чоловіки і жінки, якою мірою ці образи відповідають реальності, а також яким чином ці образи пов'язані зі самозбережувальною поведінкою. Крім того, студенти можуть проаналізувати статистичні дані щодо рівня здоров'я жінок і чоловіків у контексті часової динаміки або відмінностей між країнами.

Також зі студентами проводяться різноманітні практичні заняття (наприклад, «проаналізуйте спогади ваших родичів - батьків, бабусь, дідусів - про те, чим у часи їхньої молодості відрізнялися поняття про гендерні ролі чоловіків і жінок», «за матеріалами кількох газет, що публікують оголошення про роботу, проаналізуйте, які робочі місця призначені для чоловіків, які для жінок і чому, чи погоджуєтесь ви з таким розподілом» і т. д.).

Ще однією можливістю для втілення активних методів навчання є більш широке поширення досвіду тренінгових форм роботи. Зокрема, тренінги проводяться при вивченні тем, пов'язаних із різними формами соціальних відхилень, агресії і домашнього насильства. Проводиться обговорення міфів про домашнє насильство і насильство щодо жінок в цілому.

Як відомо, гендерні стереотипи є одними з перших, придбаних людиною. Осмислення і деконструкція цих стереотипів, з'ясування культурних відмінностей між ними та їх «культурного походження», з нашої точки зору, є важливим кроком на шляху формування критичних оцінок, а також переосмислення інших форм стереотипного світосприйняття (етнічної та релігійної нетерпимості, гомофобії тощо).

Інтерес до гендерних спецкурсів викликаний, як показали опитування студентів, у першу чергу, можливістю подивитися по-новому на старі, давно відомі проблеми, такі, наприклад, як взаємини у сім'ї, труднощі дорослішання, подвійна зайнятість жінок, різні стандарти поведінки для чоловіків і жінок. Сучасним молодим людям, незважаючи на отриману середню і вищу освіту, часто не вистачає елементарних знань про те, як вести себе з чоловіком або дружиною, що робити, якщо тебе не приймають на роботу, а прийнявши, пропонують неслужбові стосунки і т. д. Більшість опитаних студентів підкреслюють не тільки академічну, а й практичну цінність курсу.

Завдання гендерного курсу виходять далеко за рамки презентації теоретичних побудов. Для значної кількості студентів ці курси стають важливою можливістю ознайомлення не лише з гендерними конструкціями, але і з теоріями соціального конструктивізму в цілому, з новітніми психоаналітичними та постмодерністськими концепціями. У той самий час гендерний курс надає можливість замислитися над своїми особистісними та повсякденними проблемами, надає інструменти для роботи з особистим досвідом «жіночності» і «мужності», «ставлення до іншого» і «гендерної дискримінації».

Перед початком курсу у студентів існують більш-менш чіткі очікування, що стосуються як процесу навчання, так і того, які саме знання вони отримають. При цьому досить часто вони керуються стереотипними уявленнями як про «сутнісні риси чоловіків і жінок», так і про те, яким чином повинен бути побудований курс гендерної освіти. Саме тому відвідування гендерної курсу практично з самого початку обертається руйнуванням стереотипних уявлень, відгуки про що можна знайти в анкетах студентів, які вони заповнюють на початку та в кінці вивчення курсу.

Викладання гендерних курсів більшою мірою, ніж викладання інших, «традиційних» гуманітарних дисциплін, вимагає враховувати той факт, що освіта є інститутом соціальної ідентифікації та соціалізації. Отже, освітній процес не може розглядатися просто як передача знань від викладача до студента, але обов'язково виявляється явищем ресоціалізації, що відбувається у результаті обміну досвідом не лише між викладачем і студентами, але й усередині студентської групи. Саме тому викладання гендерних дисциплін вимагає розширеного застосування інтерактивних освітніх методик, що розширюють участь студентів у навчальному процесі.

З досвіду роботи дебатно-дискусійного клубу «Гендерна перспектива»

*Ворчакова І. Є., канд. політ. наук, доцент
кафедри політології Інституту історії та
права Миколаївського національного
університету ім. В. О. Сухомлинського*

Вже не перший рік на базі Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (далі – Університет) активно діє дебатно-дискусійний клуб «Гендерна перспектива». Заснований та очолюваний кандидатом політичних наук, фахівцем у галузі гендерної політики, доцентом Ворчаковою Іриною Євгенівною, клуб швидко залучив до своїх лав активну студентську молодь, чим привернув до себе значну увагу і перетворився на важливий осередок формування «гендерного» дискурсу у масштабах Університету. Поштовхом до заснування клубу стало прагнення зруйнувати усталені стереотипи сприйняття соціально-історичної ролі жінок та чоловіків серед сучасної студентської молоді.

У форматі клубного диспуту учасники отримують змогу спілкуватися і висловлювати власну позицію стосовно ключових питань гендерної політики української

держави, перспектив розвитку руху за жіночі права тощо. Діяльність клубу, попри гостроту його дискусійних тем, знайшла повну підтримку з боку керівництва університету, передусім її ректора – Валерія Дмитровича Будака.

Однією з перших в університеті спроб розкриття гендерної проблематики за допомогою відкритої дискусійної платформи став організований та проведений 14 листопада 2011 року «круглий стіл» на тему «Становлення та розвиток гендерної політики в Україні та Миколаївській області». На даному заході студенти-слухачі курсу «Гендерна політика» отримали змогу обговорити проблеми рівності жінок і чоловіків з фахівцями даної проблематики та лідерами провідних жіночих організацій м. Миколаєва (серед яких О. Любарська, В. Ярошенко та І. Шабліна). Успіх цього заходу, на якому було розглянуто проблеми формування концептуальних засад гендерно-правового суспільства, у багатьох відношеннях визначив вектор розвитку присвяченого даній темі дебатно-дискусійного клубу.

Члени клубу стали звичними гостями на різноманітних тематичних заходах, що регулярно проводяться як на рівні вищих навчальних закладів, так і на рівні міста у цілому. Одним із найяскравіших епізодів в історії «Гендерної перспективи» стало проведене 17 жовтня 2012 року розширене клубне засідання під назвою «Гендерна політика». У цьому заході, проведеному на базі Навчально-наукового інституту

історії та права, взяли участь студенти II, III та IV курсів, а також кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Ю. В. Василевич. Темою засідання була обрана надзвичайно актуальна в українському суспільстві проблема забезпечення реалізації прав жінок на участь у соціально-політичному житті та політичній діяльності.

Активістками клубу, студентками IV курсу Аліною Алексеєнко та Тетяною Новоженцевою, було підготовлено розгорнуті доповіді, що вміщували статистичні дані, серед яких, зокрема, були й невтішні порівняльні аналізи представництва жінок у владі в Україні та в європейських країнах. У ході засідання думки учасників розділилися, що народило собою палку дискусію про причини та наслідки подібної гендерної нерівності. Емоційний, але змістовний обмін думками надав учасникам дискусії достатньо найрізноманітніших точок зору та супроводжувальних їх аргументів. Зокрема, прихильники значного збільшення представництва жінок в органах української державної влади наполягали на необхідності законодавчого забезпечення гендерного квотування при формуванні органів влади, а їх опоненти, критикуючи дану позицію, наполягали на відсутності конкретних прикладів утисків людини за статевими ознаками, або заборони жіночій статі займати ті чи інші державні посади. Як приклад учасниками наводили діяльність провідних жінок-науковців, письменників, громадських і політичних діячів як України, так і світу. Активно відстоювали й аргументували власну позицію, зокрема, Костянтин Аленін, Лариса Чернега, Юрій Годован, Дмитро Демчик, Дмитро Захаров, Врам Саядян, Христина Степанюк та Костянтин Чернега.

Підбиваючи підсумки, учасники «круглого столу» дійшли висновку, що найголовнішою запорукою успішної та повноцінної участі людини у громадсько-політичному житті є не стільки її приналежність до тієї чи іншої статі, скільки наявність у неї певних духовних якостей та професійних навичок. Гендерна політика держави

повинна базуватися не на механічному квотуванні політичних посад за статевою ознакою, а на забезпеченні відкритої гендерної рівності у механізмах політичного рекрутування.

Ще один визначний епізод роботи клубу – участь у тематичному засіданні Міжнародного студентського парламенту – студентської спільноти, яка об'єднує провідні університети міста, і зосереджує свою діяльність на захисті прав студентів, розробленні соціальних студентських проектів та ініціатив, розвитку студентського самоврядування у ВНЗ та місті в цілому. Тематика заходу мала нерозривний зв'язок з проблемним спрямуванням «Гендерної перспективи» – перешкодами забезпечення жінкам рівних прав на суспільно-політичне життя, участь у політичному житті держави тощо. Гостями заходу стали представники найбільших жіночих організацій міста, відомі жінки міста – представники влади і бізнесу, політики і культури, які поділилися історією власного успіху.

Окремим напрямом діяльності клубу стала його постійна участь у підготовці матеріалів до друку у студентських газетах. Зокрема, під науковим керівництвом керівника клубу студенти-політологи Юрій Годован та Костянтин Чернега започаткували видання газети «Студентський погляд». Серед тематичних рубрик, поданих у ній, на окрему увагу заслуговує «Роль жінки в історії» – сторінка, присвячена видатним жінкам, що змінили або змінюють своєю діяльністю обличчя світу. Увагою цієї рубрики були відзначені, зокрема, Маргарет Тетчер, Ангела Меркель, Королева Великобританії Єлизавета II, Мішель Обама, Індіра Ганді, Кондоліза Райс, Хіларі Клінтон та багато інших великих представниць на першій погляд слабкої статі. «Родзинкою» рубрики є інтерв'ю з відомими в університеті жінками – від проректора до викладачів.

Наразі клуб «Гендерна перспектива» продовжує активну діяльність: відкритість позиції та актуальність дискутованих тем постійно ведуть до його лав нових учасників, що переймаються проблемою здорового, зокрема, у гендерному сенсі, розвитку українського суспільства. Активна участь клубу у публічному гендерному дискурсі вже створила Інституту історії та права імідж прогресивного осередку емансипації жінок, а в перспективі має усі шанси перетворити МНУ ім. В. О. Сухомлинського на справжній ідейний флагман жіночого руху Миколаївщини.

Гендерні можливості розвитку суспільства через пошук ефективних форм молодіжної активності (технологія комунікативних дебатів)

Любовий В. А., асистент кафедри загальної і соціальної педагогіки та психології Глухівського НПУ ім. О. Довженка

Кафедра загальної і соціальної педагогіки та психології Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка має багаторічний практичний досвід виховання у молоді гендерно-відповідальної поведінки. Сьогодні завдяки долученню Глухівського НПУ ім. О. Довженка до ініціативи Сумського державного університету «Університет, дружній до сім'ї» з'являються нові можливості для актуалізації, набуття та поширення набутого досвіду пропагування принципів гендерної рівності заради самореалізації та життєвої успішності студентів.

1. Суспільне партнерство як форма успішної соціальної взаємодії при вирішенні гендерних проблем

Механізм практичного застосування теоретичних засад соціальної педагогіки, метою якої є сприяння розвитку людини, реалізації здібностей і здатностей у плюралістичному, громадянському суспільстві, винайдений не сьогодні і не нами. Іншої форми, окрім як згуртування навколо проблеми і пошуку її вирішення силами активного

сегмента громади просто не існує. Ця теза не потребує доведення, тому що соціально-суспільне партнерство сьогодні знають як про загально визнаний модельний продукт об'єднання, пошуку та практичної дії активних громадян, спрямований на вирішення конкретної проблеми. Рівень ефективності в минулому дозволяє претендувати на популяризацію, відтворення з урахуванням місцевих особливостей та примноження позитивного досвіду функціонування партнерської моделі.

Суспільство визнає дискримінацію за ознакою статі як явище, поширене у формі порушення принципу гендерної рівності. Немає значення, що (стать, раса, чи інший соціальний чинник) провокує таке порушення. Нерівність не може бути ліквідована лише зусиллями тих, хто зазнає дискримінації. Вона усувається заходами підтримки тих, хто дискримінується, і корекцією соціальних механізмів, що породжують стан дискримінації, яка стає можливою завдяки зусиллям громадянського суспільства та відгуку з боку влади. Без активного виховного процесу із застосуванням гендерного права в системі вищої освіти складно досягти істотних змін у нашій країні, де популярною є тенденція «повернення жінки до хатнього вогнища». Адже повністю самореалізуватися жінці як особистості вдома неможливо. Добровільно або через примус ставши на такий шлях, жінка втрачає час та енергію пошуку, шанс на успіх у житті [7, с. 30].

В Університеті існує чітке розуміння того, що потрібно не лише систематично поширювати теоретичні знання про можливості вирішення гендерного питання, а й популяризувати та заохочувати практичний напрямок дії для успішного просування до мети, формувати відкрите та доступне дискусійне поле з обговорення можливих шляхів подолання гендерних стереотипів.

Запроваджена форма соціально-суспільного партнерства «кафедра – університет – громадська організація – місцеве самоврядування» стала ефективною платформою реалізації практичних ініціатив (проектів, програм) у сфері створення нових можливостей для молоді за участі гендерного осередку Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Гендерна рівність як базова складова європейського простору вищої освіти сприяє:

- 1) розвитку й підвищенню престижності вищої освіти разом із неофіційною і неформальною освітою та самоосвітою;
- 2) розвитку гендерних досліджень, що мають теоретичну й науково-практичну значущість для розвитку гендерної рівності;
- 3) розробленню і введенню спеціальних курсів і гендерних освітніх програм на всіх рівнях освітньої системи – від дошкільного виховання до середньої, вищої і післядипломної освіти, а також підтримці вже існуючих курсів із гендерної проблематики і рпоширенню наявного досвіду;
- 4) введенню гендерної складової в освітні стандарти середньої школи, в усі спеціальності в системі вищої та професійної освіти, а також у навчальні плани підвищення кваліфікації державних службовців, фахівців органів виконавчої влади, депутатів усіх рівнів;
- 5) створенню навчально-методичного об'єднання з гендерної експертизи навчальної літератури, професійної перепідготовки педагогічних кадрів, а також навчально-методичної бази для викладання основ гендерних знань (підручників, навчальних посібників для всіх ланок освітнього процесу);
- 6) формуванню гендерної рівності студентської молоді з боку професорсько-викладацького складу, управлінського персоналу вищої школи України на засадах гуманізації, а це, в свою чергу, буде сприяти визнанню їх високої кваліфікації.

Розглядаючи зазначені очікування як ціннісні орієнтири, варто зазначити, що пошук ефективної моделі співпраці набуває ознак успішності за умови безумовного вивчення і застосування практики впровадження гендерного підходу в освіті, застосування загальних теоретико-методологічних ідей сучасної педагогіки, які стосуються наукових засад технологій формування рівноправ'я статей [7, с. 34]. Педагогічне моделювання як процес вимагає розгляду таких компонентів:

- 1) аналізу реальної ситуації;
- 2) процесу осмислення мети (теоретична і практична спрямованість моделі);
- 3) складання програми діяльності (визначення змісту моделей-проектів);
- 4) реалізації програми (практичне втілення та інтерпретація моделі);
- 5) аналізу отриманих результатів;
- 6) оцінки отриманих результатів за даними критеріями.

Утворення діючої моделі на рівні змістового наповнення у поєднанні з відповідною структурою (кафедра – громадська організація – реалізований проект) дозволяє претендувати на звуження загальної проблеми гендерної рівності до проблеми комунікації і вирішення її із застосуванням сучасної освітньої технології (розроблення та реалізація розвиваючого соціально-орієнтованого проекту).

2. Модель комплексного підходу впровадження гендерної рівності студентської молоді

Комплексний підхід передбачає діяльність за такими напрямками:

- 1) установа сильного інституційного механізму на державному рівні (структурно-правовий аспект);
- 2) організація навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі з метою підвищення рівня розуміння гендерної рівності в поєднанні з виконанням тематичного соціального проекту силами суспільного партнерства (кафедра – громадська організація – громада).

Існують два способи реалізації зазначеної моделі: пасивний та активний. Пасивний передбачає пристосування до тієї ситуації, яка склалась у суспільстві. Це може бути незаперечувальна модель – покірність до існуючих статусних норм. І поруч із цим – існування активної моделі реалізації плану, спрямованої на створення соціальних умов, що передбачають існування гендерного балансу, врахування національної специфіки гендерних відносин, складності наукового дослідження проблеми через швидкоплинні зміни та консерватизм громадської думки [7, с. 72].

Мова йде про спонукання державного апарату до врахування гендерного питання при вирішенні соціальних проблем через активну діяльність суспільно-партнерської платформи, яка має чітко сформульовану мету та конкретні завдання. Місце сучасної освіти в такому соціальному явищі, як суспільний діалог, доволі помітне, оскільки являє собою експериментально-прикладний майданчик пошуку поєднання теорії, практики (моніторинг упровадження та аналіз результатів) та наукових досліджень із вивченням громадської думки. Проблема адаптації навчальних програм і матеріалів до сучасних вимог та новітніх форм взаємодії в суспільному середовищі торкається психолого-педагогічних засад формування гендерної рівності студентської молоді. Розмаїття проблемних питань стосунків чоловіків та жінок доповнюється останніми тенденціями в розвитку сексуальності та гендеру, в яких стосунки між жінками та між чоловіками набувають гендерних ознак через політику прищеплення толерантності стосовно до легітимізації одностатевих шлюбів. Від статусу осіб різної статі в суспільстві до різного ставлення до шлюбних союзів тотожних статей [1; 6; 7].

Висловлення думки з приводу того чи іншого аспекту гендерного права, як складової прав людини в цілому набуває формальних ознак та актуалізується через формування у тих, хто навчається, особистісних якостей, які дали б можливість реагувати на динамічні зміни в суспільстві та знайти себе в ньому як професіонали. З-поміж багатьох методологічних напрацювань, дидактичних прийомів та методів особливої уваги потребують такі освітні механізми, які формують та розвивають комунікативні компетенції майбутніх професіоналів зі сфери зв'язків із громадськістю (соціальна робота, соціальна педагогіка, журналістика, юриспруденція та громадська адвокація, публічне врядування тощо). Такою освітньою технологією є «дебати» у формі інтелектуальної командно-рольової молодіжної гри. Публічна промова перетворюється на інтелектуальну модель (проект рішення), яка має свою логічну структуру та систему пов'язаних понять

(дефініцій). Переконати – означає знайти підтримку. Але не красномовства заради, а для пошуку конкурентоспроможних ідей розвитку громади та вирішення проблемних питань, досягнення колективного та індивідуального успіху і просування бренду навчального закладу, території в цілому. В «дебатах» народжуються нові лідери, що розуміють принципи гендерного підходу, навчаються здатності брати на себе відповідальність за прийняття рішень, що впливають на якість життя [2; 3; 4; 5].

3. Технології формування пріоритету гендерної рівності у студентському середовищі як психолого-педагогічного соціочинника оцінки якості життя (досягнення успіху)

Студентство є специфічною соціальною групою, яка може належати до демографічного сегмента дорослих людей, з новоутвореними рисами – інтелігентніст., самостійним мисленням, адекватною поведінкою в соціумі, прагненням реалізувати свої професійні знання. З іншого боку, студентству властивий значний перелік суперечностей, комплексів, які упродовж короткого часу набувають істотних змін показників психічних, соціальних і фізичних властивостей. Сьогодні студентська молодь належить до найбільш соціально дієвої групи суспільства, яка є активною перетворювальною силою, порушником спокою, сегментом дієвого впливу [6, с. 102].

Успішність соціалізації сучасного студентства є питанням, для вирішення якого необхідна певна міра соціальної відповідальності як з боку самих студентів, так і з боку тих, хто впливає на студентство безпосередньо або опосередковано. Відповідальність як моральна межа особи формується в процесі спільної діяльності, в результаті інтеріоризації соціальних цінностей, норм та правил. Фактично, кожна молода людина може добровільно брати на себе відповідальність, якщо від цього залежить результативність загальної справи. Жодна з галузей відповідальності, пов'язаних із навчанням, не може бути максимально ефективною, якщо молода людина не усвідомить вищу цінність, якою є власне життя та здоров'я. Передумовою для громадської активності людини є незадоволення певних потреб, які породжуються певними мотивами і, як наслідок, формують свою ієрархію мотивів докладання конкретних цілеспрямованих індивідуальних або у складі колективу зусиль [7].

Найкращим способом випробувати себе на здатність задовольняти свої потреби в контексті вирішення громадських проблем є активна участь у проектній роботі на етапах від ініціювання ідеї, через розроблення програми реалізації плану дій і до отримання та аналізу результатів від застосування соціального капіталу (яким є людські ресурси та результати співпраці в заданому тематичному проекті, ефект від взаємодії). Як наслідок, у студентів формується особистісно-професійний компонент гендерної компетентності через розвиток їхніх спеціальних здібностей, а саме:

- *рефлексивних* (бачення гендерної проблематики, усвідомлення особистісного сенсу в гендерній освіті та самовихованні, гендерна чутливість й ідентифікація);
- *аутопсихологічних* (самопізнання своєї особистості з урахуванням гендерної ідентичності, критична оцінка своїх гендерних стереотипів, ролей і актів поведінки, а також активізація особистісних ресурсів для вибору адекватної стратегії самовдосконалення і самореалізації).

Підвищення вимог до особистості в сучасному світі обумовило такі тенденції змін у сфері освіти:

- перехід від статичної моделі освіти до формування динамічних структур розумової діяльності учнів і тих, хто навчається;
- заміну малоефективного вербального способу передачі знань від викладача до слухача на системно-діяльнісний інтерактивний підхід (соціально-суспільне партнерство в процесі виконання розвиваючих проектів, програм та відносини між студентами та викладачами як між рівноправними партнерами);
- орієнтацію навчання на активне засвоєння слухачами способів пізнавальної діяльності з максимальною наближеною до практики моделлю комунікації;

- перехід від переважно пояснювально-ілюстративних технологій навчання до особистісно орієнтованих, розвивальних технологій з елементами пошукової діяльності та змагання;

- адаптацію процесу навчання до запитів і потреб особистості з перспективою мобільної самореалізації в постійно мінливих умовах сучасного суспільства [6, с. 134].

Дієвою технологією, яка відповідає вимогам і тенденціям розвитку освіти, є «дебати» – командно-рольова інтелектуальна гра, яка створює умови для успішної комунікації у пошуку способів розв'язання багатьох соціальних проблем в молодіжному середовищі, проблем спілкування зокрема та розуміння гендерного змісту процесу навчання і оволодіння професією, формування лідерських якостей особистості взагалі.

4. Дебати як інтерактивна технологія успішної комунікації в процесі освіти та соціальної активності.

Складні питання сприйняття та розуміння гендерних проблем (особливо у випадку спроби трансплювати їх на суспільне оточення та територію місцевої громади або навчального закладу) потребують практичного обслуговування у формі дискусії, що базується на демократичних принципах, порядку та правилах. У монографії «Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «Факультет – громадська організація» (2006) Л. Міщик звертає увагу на те, що спілкування в рамках комунікативного підходу передбачає опору на механізми, що регулюють поведінку людей як учасників соціальних процесів, наявність між ними вербальних і невербальних контактів, передачу, сприйняття та інтерпретацію інформації, висуває аспекти відносин та інтеракцій на перше місце. Будь-яка комунікативна теорія підкреслює, що характер інтеракцій ґрунтується на знакових системах, на сприйнятті інтеракцій партнерами. У цьому зв'язку досить важливо мати чітке уявлення про те, як відбувається процес передачі інформації. Процес комунікації складається з відправника й отримувача інформації. Важливо, аби ці суб'єкти комунікації були на одному рівні, тобто – діяли в межах певних завчасно визначених правил [7, с. 114].

Саме тому дебати розглядаються як інноваційна освітня технологія, що базується на певних правилах, які розкривають задатки та можливості учасників. Звернемося до навчально-методичного посібника «Використання освітньої технології «дебати» при навчанні прав людини» Н. Боярського та С. Наумова [2], щоб чітко зрозуміти сутність дефініцій використаних таких понять, як:

1. **Технологія** – це процес послідовного покрокового здійснення рішення, розробленого на науковій основі певної виробничої або соціальної проблеми.
2. **Освітня технологія** – комплекс послідовних дій трансляції теоретичних знань у практичну реалізацію функціонування цілісного освітнього процесу, які забезпечують можливість саморозвитку особистості викладача і слухачів, результати втілення якої можна вимірювати поетапно та бачити динаміку як розвитку особистості, так і колективу;
3. **Освітня технологія** – нововведення, основним напрямком якого є підготовка людини до адекватного сприйняття світу і життя в ньому.
4. **Інноваційна освітня технологія** – відтворений на практиці проект освітньої системи, який приводить до оптимізації особливо вузько орієнтованої освіти.

Інноваційна освітня технологія «дебати» спрямована на розвиток тих, хто навчається, як особистостей, що мають за мету не виключно особистісний розвиток, а й несуть певну соціальну відповідальність за вирішення ряду соціальних проблем, пов'язаних із процесом соціалізації учасників (у т. ч. гендерна рівність) та розвитком громади [5, с. 14].

Алгоритм дебатів як освітньої технології становлять п'ять основних послідовних етапів:

- 1) *орієнтація учасників*: визначення проблеми, формулювання мети дебатів;
- 2) *підготовка до проведення дебатів*: складання плану дослідження теми, збір необхідної інформації, аналіз інформації, побудова ліній ствердження та заперечення.

3) *проведення дебатів*: виступи учасників, аналіз гри, винесення суддівського рішення.

4) *обговорення дебатів*: опис ходу дебатів, аналіз та конструктивна критика діяльності, фіксація особистісних змін (рефлексія) учасників, рекомендації учасникам з врахуванням виявлених помилок, рефлексія учасників стосовно початкового ставлення до проблеми дебатів.

5) *післядія*: застосування на практиці засвоєного матеріалу.

У процесі спілкування (комунікація в ході підготовки та проведення молодіжних дебатів) можливі втрати і викривлення інформації, тому необхідно навчитися визначати чинники, які створюють умови для втрати чи збереження інформації, пам'ятати про необхідність уточнення інформації з першоджерела та зменшення ланок, через які ця інформація передається, навчитися переформулювати написане або почуте іншими словами, намагаючись зберегти зміст [6, с. 130]. Якщо комунікаційний процес проходить у сумісній діяльності, то обмін знаннями й ідеями з приводу цієї діяльності неминуче зумовить реалізацію досягнутого взаєморозуміння в нових сумісних спробах розвивати далі діяльність, організувати та удосконалювати її. Участь одночасно великої кількості людей у цій діяльності означає, що кожен повинен зробити свій особистий внесок, а це дозволяє інтерпретувати взаємодію як організацію цілеспрямованої і системної спільної діяльності. У цьому зв'язку дебати як командна гра мають чітко визначені формати, тобто – загальні правила ходу гри (комунікаційного обміну через виголошення промов та опонування їм). Найбільш прийнятним для студентського середовища форматом є Британський формат парламентських дебатів (БФПД). Основні етапи та структура дебатної гри в БФПД наведені в **Додатку 2**.

Дебати – штучний конфлікт, який добровільно викликається для розвитку навичок структурного та системного мислення, вміння публічно виступати, долаючи бар'єр психологічного пасування перед публікою.

Застосування дебатів у процесі навчання має велике значення в різних сферах:

- 1) *розвивальне значення* (розвиток логічного мислення, пам'яті, сміливості перед публікою);
- 2) *дидактичне значення* (набуття різноманітних знань у процесі дебатування);
- 3) *виховне значення* (формується самостійність оцінок, виробництво індивідуально-командної позиції, висока комунікативна культура, здатність йти на компроміс);
- 4) *соціалізуюче значення* (долучення до норм і принципів громадянського суспільства, культури прав людини, гендерної рівності, що передбачає набуття вмінь вести полеміку, конкурувати на рівні позицій, ідей, думок, конструктивно критикувати, відстоювати свої інтереси та інтереси мікрогрупи на основі володіння правовою базою і вміння на практиці застосовувати свої знання);

Дебати як інтелектуальний конфлікт мають свої особливості та цілі. Як відомо, в Британському форматі парламентських дебатів участь беруть дві протилежні сторони: *урядова та опозиційна*, які доводять діаметрально протилежні позиції щодо інтерпретації теми дебатної гри. Коли цілі не сумісні, суперечливі, виникають спірні питання з відповідними моделями ставлення і поведінки. Дебати відрізняються від комунікаційного конфлікту тим, що вони є грою, штучно створеним інтелектуальним конфліктом (боєм, батлом), щоб утворити у студентської молоді стійке розуміння, що природа відстоювання обраної позиції може мати кардинальні полюси в залежності від соціального замовлення, лобізму, власних переконань, світогляду та життєвого досвіду (психологічні чинники). Разом з тим дуже важливим є те, аби у молоді сформувалось чітке уявлення про сутність конфліктів і стереотипів, притаманних суспільству, розуміння того, що суспільна ментальність є наслідком *освіти* як навчально-виховного процесу та *історично-моральних традицій* спільноти. Тому конфлікти, які час від часу виникають в різних соціальних групах, мають певну структуру та систему взаємопов'язаних цілей (потреб) і належать до соціального явища (феномену), який може і повинен бути контрольованим (передбачуваним та вирішуваним) [2; 5].

На відміну від дебатної гри, де чітко прописані правила і не дотримання яких карається суддівською колегією, **соціальні конфлікти практично завжди можуть класифікуватись як насильницькі або ненасильницькі**. Причому ненасильницькі не означає «позитивні», оскільки ненасильницька поведінка в конфлікті може бути виявленням пасивності, апатії або байдужості сторони конфлікту. Варто розглянути можливі варіанти поведінки в ході конфлікту поза межами штучного конфлікту «дебати», який також належить до ненасильницької моделі. Ненасильництво в ідеалі має собою являти:

1. *Ненасильництво в думках*: медитація, внутрішній діалог, намагання усунути конфліктні деструктивні імпульси, спроба внутрішнього пошуку вирішення конфліктної ситуації.

2. *Ненасильництво в словах*: пошук можливості для вербального контакту, діалогу з метою виявлення спільних коренів та майбутнього, спільної відповідальності, обережне з'ясування причин тривоги, страхів, нереалізованих потреб.

3. *Ненасильництво в діях*: демонстрація прагнення миру, використання ЗМІ, формування позитивної громадської думки не для виграшу своєї позиції (своїх прав та потреб), а для вирішення конфлікту мирним способом. Система політичних заходів: переговори, пропозиції компромісів.

Висновки

1. Створення умов для успішної самореалізації студентської молоді полягає у використанні сучасних соціально-педагогічних освітніх технологій набуття комунікаційних компетенцій та володіння алгоритмом колективного просування до визначеної мети з використанням проектно-платформної організації суспільного партнерства «кафедра – університет – громадська організація – орган місцевого самоврядування» [6; 7].

2. Сьогодення пов'язане з низкою проблем порушення соціальної справедливості та принципу гендерної рівності. У рамках проектно-діяльності з використанням освітньої технології «Дебати» як ефективного способу популяризації правової освіти важливо акцентувати увагу на вихованні адекватного сприйняття гендерної культури, толерантності і розуміння демократичних європейських цінностей та застосування їх у практичній діяльності, в професійному житті [2; 3; 4; 5].

Для того, щоб щось стверджувати, потрібні знання та досвід, які б допомогли інтегрувати окремі страхи людей в суспільство, сприяти зміцненню принципів рівності прав і поваги одне до одного, толерантності, що є невід'ємними рисами сучасного демократичного суспільства. Наша молодь вирізняється гетерогенністю і, враховуючи цей факт, завдання сучасної освіти полягає не лише у вихованні людини «культурної», але й у тому, щоб розвинути у ній здатність розуміти відмінність між культурами, вміти вести діалог на основі філософії ненасильства, знаходячи таким чином іншу форму свого буття та порозуміння. Таке сучасне уявлення про освіту допомагає особистості відповідати тому рівню історичного й культурного розвитку людства, яке поставило перед ним нові завдання – самовизначення і самоідентифікації, тобто співвідношення потреб людини в ототожненні себе з ким-небудь, з чим-небудь. Вирішення цієї проблеми базується на такому аспекті гендерної рівності, як знання законів та розпорядчих документів про подолання сексизму й насильства в країні, розуміння закономірностей психолого-сексуального розвитку людини, знання особливостей гендерної соціалізації дітей та молоді [6; 7]. Саме освітня технологія «дебати» надає широкий спектр практичного застосування у вигляді різноманітних форматів дебатної гри з метою проведення ефективної інтерактивної навчально-виховної діяльності у сфері правової освіти, висвітлення гендерної проблематики, питань успіху та успішності як феномену індивідуально-колективного сприйняття соціалізації [2].

Для вирішення зазначених проблем необхідні інноваційні соціальні державні програми, які базуються на методологічній базі соціального прогнозування процесів

розвитку суспільства і мають чітко виписані структурні механізми та фінансове забезпечення впровадження цих програм усіма гілками соціальних інститутів громадянського суспільства.

Формування в суспільстві нових соціокультурних відносин, що базуються на демократичних засадах, залежить від громадянської підготовленості до порозуміння і прийняття гендерного паритету, від партнерських проектів владних структур і громадських організацій, навчальних закладів, від ефективності просвітницької діяльності найбільш впливових суб'єктів громадянського суспільства країни, від кожного небайдужого громадянина.

Бібліографія:

1. Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики: Матеріали доп. на Міжнар. наук.-практ. конф. 29—31 жовтня 2002 р. — Ч. I — К., 2002. — 274 с; Ч. II. — К., 2002. — 316 с.
2. Боярський Н. Використання освітньої технології «дебати» при навчанні прав людини / Н. Боярський, С. Наумов. — Київ, 2009. — 130 с.
3. Боярський Н.Ф. Легкий старт для дебатера: посібник / Н.Ф. Боярський. — Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2009. — 48 с.
4. Боярський Н.Ф. Британський формат парламентських дебатів: для всіх і кожного : посібник/ Н.Ф. Боярський. — К.: 2009. — 32 с.
5. Масютіна М. Навчаємось дебатувати: навчально-методичний посібник / М. Масютіна, М. Сіряк, Г. Кудряшова. — Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2010. — 202 с.
6. Міщик Л. І. Теоретичні основи інтеграції гендерного підходу у професійній підготовці студентів / Л. І. Міщик. — Запоріжжя : Просвіта, 2008. — 143 с.
7. Міщик Л.І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «Факультет – Громадська організація» /Л. І. Міщик. — Запоріжжя : Просвіта, 2006. — 220 с.

Діяльність Центру підтримки сім'ї Сумського державного університету в напрямку формування гендерно відповідальної поведінки

Костенко А. М., канд. політ. наук, гендерний експерт проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у ВНЗ», Сумський державний університет

Сумський державний університет як університет класичного типу працює в напрямку підготовки висококваліфікованих фахівців різного профілю: інженерів, економістів, перекладачів, юристів, лікарів, журналістів тощо. Для кожного напрямку підготовки передбачений комплекс базових та додаткових дисциплін, які повинні забезпечити успішну професійну діяльність випускників. У той самий час, усвідомлюючи свою соціальну відповідальність, університет активно працює над забезпеченням своїм випускникам і інших складових майбутньої успішності, формуючи необхідні життєві навички та готовність і потребу вчитися впродовж усього життя. Адже не викликає сумніву, що, крім фахових знань і навичок, у повсякденному житті необхідними є й інші знання і навички, реалізація яких досить часто вимагає від молодшої людини усвідомлення відповідальності як за себе, так і за оточуючих.

Однією з основних складових соціалізації людини є засвоєння нею необхідного комплексу соціальних ролей, серед яких велике значення мають статеві та гендерні ролі. Ці ролі тісно пов'язані з усвідомленням себе представником певної статі (включаючи

визнання і прийняття нормативів поведінки, характерної для представників цієї статі). Проте гендерні соціальні ролі не потрібно розуміти як поділ усіх соціальних статусів на такі, що можуть виконуватися лише чоловіком або лише жінкою. Біологічно зумовленими, а отже, унеможливленими до виконання представником протилежної статі, є лише кілька ролей: вагітної жінки, матері, годувальниці грудьми, дочки, дружини, бабусі тощо – для жінок та генетичного батька, чоловіка, сина тощо – для чоловіків. Усі інші соціальні ролі, які мають гендерні маркування, тобто очікування щодо виконання представником однієї з двох статей, зумовлені соціально-культурними, а не біологічними чинниками.

Кожне суспільство формує відповідний собі соціальний тип особистості, який відображає вплив суспільної системи на цінності, орієнтації людини та через них – на його реальну поведінку, тобто суспільна система може впливати на прояв соціальної відповідальності через їх гендерно-відповідальну поведінку. Не є винятком і українське суспільство, в якому маркування гендерних ролей є досить чітким, а соціальні очікування оточуючих стосовно їх виконання – досить визначеними. У той самий час кожне молоде покоління шукає і вносить в реальне життя нові форми поведінки, створює і вирішує властиві саме йому ситуації вибору, формуючи, таким чином, і нові соціальні норми, у тому числі і у сфері гендерних відносин. До того ж з урахуванням притаманного молоді максималізму, скептицизму і критичності одних лише знань на шляху засвоєння соціальних ролей та формування відповідної поведінки замало. Важливим є підкріплення знань необхідними прикладами, практиками, навичками, витоки яких лежали б «усередині» ціннісних установок молодої людини.

А тому важливим компонентом у процесі формування гендерно-відповідальної поведінки є напрацювання механізмів перетворення системи цінностей, принципів особистості у практичну діяльність (поведінку). Саме в цьому напрямі активно працює Центр підтримки сім'ї Сумського державного університету (далі – ЦПС), поштовхом до створення якого були ініціативи студентства щодо підтримки молодих сімей з дітьми.

Сьогодні Центр підтримки сім'ї діє в рамках ініціативи «Університет дружній до сім'ї» як такий, що забезпечує надання послуг особам, які навчаються, та співробітникам, а також їх родинам. Послуги ЦПС спрямовуються на:

- створення в університеті сприятливої атмосфери для поширення і підтримки родинних цінностей, удосконалення системи морального виховання молоді;
- навчання, консультування та на безпосередню допомогу сім'ям у створенні оптимальних умов для гармонійного поєднання сімейних обов'язків з навчанням та професійною діяльністю;
- підготовку молоді до створення у майбутньому сімей та народження здорових дітей;
- сприяння формуванню у співробітників та студентів навичок ефективного спілкування та здорового способу життя.

Таким чином, повсякденна діяльність ЦПС органічно доповнює не надто широкі можливості інформування студентів із гендерної проблематики, які надає сьогодні класичний ВНЗ через змістовну частину навчального процесу. Натомість через реальну підтримку сім'ї та її цінностей, практичні кроки щодо створення рівних можливостей для студентів і студенток, унаочнення позитивних результатів від упровадження гендерно-чутливих ініціатив відбувається засвоєння необхідних навичок і створення в університеті відповідного середовища – гендерно-чутливого і дружнього до сім'ї.

Основні завдання ЦПС у контексті формування та закріплення гендерно-відповідальної поведінки реалізуються через:

1. Періодичні дослідження стану та потреб студентських сімей, аналіз ситуації у даній цільовій групі з використанням програмних документів Міністерства освіти і науки України щодо роботи з молоддю відповідно до рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я та загальноприйнятих методик.

Моніторинг реальних потреб студентів/співробітників із сімейними зобов'язаннями дозволяє розробити та втілити концепцію розвитку ВНЗ у напрямку ініціативи «Університет дружній до сім'ї». У свою чергу, демонстрація університетом своєї соціальної відповідальності позитивно впливає на закріплення зазначених цінностей у студентів та співробітників.

2. Розроблення рекомендацій та програм навчання молодих батьків (у т. ч. спираючись на результати проведених досліджень) і забезпечення консультативної допомоги особам, які навчаються, та співробітникам з питань міжособистісних стосунків, створення сім'ї, відповідального батьківства, виховання та розвитку дитини шляхом надання юридичних, психологічних та соціальних консультацій відповідно до індивідуальних потреб студентської молоді та студентських сімей зокрема.

Психологічні та педагогічні консультації фахівцями Центру підтримки сім'ї надаються щоденно (в робочі дні) за запитом студентів, викладачів чи співробітників (рідше – членів їх родин). За потреби для консультування залучаються науковці та співробітники інших підрозділів СумДУ. Адже питання можуть мати юридичну, медичну проблематику, стосуватись проблем сімейних студентів з інших країн тощо. Теми, які висвітлювались під час консультацій, є досить різноманітними: «Як навчити дитину прибирати свої іграшки», «До якого віку різностатевим дітям можна жити в одній кімнаті», «Чи можна дитині дивитися сучасні мультфільми», «Як справлятися з дитячими капризами», «Які казки краще читати з дитиною» тощо. Це можуть бути і питання іншого характеру, які стосуються повсякденного життя студентської сім'ї та пошуку необхідного балансу та гендерного порозуміння: проблеми психологічної залежності у стосунках; невиправдана вимогливість як стосовно себе, так і стосовно партнера, або ж, навпаки, її брак; труднощі з раціональним розподілом часу, викликані збільшенням кількості обов'язків; інфантильність поведінки, а саме – брак почуття відповідальності; відсутність навичок конструктивного вирішення конфліктів тощо.

Послуга консультування дозволяє клієнтам розвивати здібності та внутрішні ресурси, що сприяють ефективному вирішенню проблем. Позитивним є те, що звернення за консультацією не вичерпувалося лише пошуком відповідей на проблемні, конфліктні питання, які виникли внаслідок негативного досвіду. Були випадки, коли молоді люди заздалегідь цікавилися інформацією із зазначеної тематики, щоб у майбутньому не зіштовхнутися з труднощами. Подібні запити надходили, як правило, від жіночої половини студентства, і стосувалися теми подружнього життя та виховання майбутніх дітей.

3. Забезпечення роботи кімнати тимчасового перебування дітей (далі – Кімната). Це – безпосередній догляд за дітьми в період перебування батьків на заняттях чи консультаціях, забезпечення змістовного дозвілля, консультування з питань, що входять до компетенції співробітників ЦПС, розроблення організаційно-методичного забезпечення консультаційно-тренінгової роботи тощо.

У Кімнаті надаються послуги по догляду за дітьми, в тому числі раннього віку. Для оптимізації педагогічного процесу розроблено необхідні методичні матеріали (програми) та конспекти для занять з дітьми; ведеться компіляція нормативно-правової бази, що регламентує діяльність Кімнати; поширюються матеріали просвітницького характеру для батьків (роздаткові матеріали).

У роботі з дітьми використовуються матеріали затверджених МОН України базових програм розвитку дітей: «Я у світі», «Впевнений старт», «Зернятко» та «Малютко», які ґрунтуються на ідеї дитиноцентризму, орієнтують педагога на визнання пріоритету розвитку дитини як особистості, зокрема його соціально-моральної складової як основної. Програмно-методичні матеріали, що застосовуються у педагогічному процесі, розміщені на інформаційному стенді Кімнати.

Здебільшого в Кімнаті одночасно перебувають діти різного віку. Практика доводить, що спілкування дітей різного віку має позитивний вплив на розвиток

особистості, таким чином дорослішання проходить послідовно і гармонійно. З одного боку, дитина засвоює навички опіки та допомоги молодшим товаришам, з іншого боку, на прикладі старших уявляє себе дорослішою – сильною, розумною, справедливою. Також дитина засвоює наявність у старших дітей своїх «дорослих» обов'язків – допомога педагогу у догляді за малечею. Крім того, старші діти навчають молодших іграм, літерам, цифрам, можуть заспокоїти та помирити малюків. Це дозволяє мінімізувати перешкоди для відвідування молодими матерями-студентками занять.

До діяльності Кімнати залучаються волонтери із студентів, практиканти, студенти-медики.

4. Підготовка і проведення навчальних семінарів, тематичних лекторіїв, дебатів, тренінгів для осіб, які навчаються, та співробітників за програмою сімейно-родинного виховання із залученням психологів, юристів, соціальних педагогів та інших фахівців.

Тренінги для молодих матерів-студенток та решти студентів СумДУ, інших ВНЗ м. Суми та Сумської області проходять кілька разів на місяць (за домовленістю з керівництвом залученого контингенту учасників). До базового тренінгу на тему «Рівні можливості – рівна відповідальність» додано тренінг на тему «Планування сім'ї та відповідальна репродуктивна поведінка». Тренінги на таку тематику сприяють покращанню стану репродуктивного здоров'я учасників та розвитку особистісних якостей, які допомагають у прийнятті життєво важливих рішень та формують відповідальне ставлення до особистого здоров'я та здоров'я партнера/партнерки.

На тренінгах студентство ознайомлюється з ініціативою «Заклад, дружній до сім'ї», аналізує переконання стосовно «правильних» партнерських стосунків, формує мотивацію на створення гармонійної сім'ї і підвищення психолого-педагогічної грамотності, відпрацьовує навички ефективного партнерського спілкування, емпатійного слухання. Тренінги сприяють визначенню студентами власної позиції щодо цінності сім'ї, типу взаємовідносин всередині неї та можливостей поєднання сімейних обов'язків з професійними. На тренінгах проводиться психологічне тестування, яке є частиною наукового дослідження в рамках проекту.

Робота з молоддю показала, що заявлена тема актуальна для студентів, проте існує велика кількість побоювань обговорювати подібні питання, адже це «не модно» у молодіжному середовищі. Після зняття «табу» учасники завжди проявляли зацікавленість темою. Така форма роботи є надзвичайно плідною, адже у молодіжному середовищі досить поширеним є гендерне стереотипне мислення. Після занять учасники вже більш критично оцінюють традиційні точки зору та уявлення, демонструють більш чутливу реакцію на поведінку і вислови оточуючих, намагаються більш відповідально робити висновки. Звичайно, серед молоді існують розбіжності у розумінні сутності певних понять (як-от, любов, відповідальність, дружба, сім'я, шлюб, влада, незалежність, свобода тощо), що може призводити до непорозумінь, і, як наслідок, конфліктів. У ході тренінгів і дискусій учасники знайомляться з точкою зору один одного, відкриваючи таким чином для себе альтернативне бачення того чи іншого явища/феномену. А професійна робота тренера та доброзичлива атмосфера в ході роботи дозволяє підкріплювати отримані знання додатковими позитивними емоціями.

5. Забезпечення у співпраці зі студентським самоврядуванням, студентською соціальною службою, профспілками комфортних умов для поєднання студентами навчання і догляду за дитиною, а також сприяння формуванню в університеті позитивного

ставлення до сімейних студентів шляхом організації інформаційно-просвітницьких і превентивних заходів (конкурси фото, відео, есе, акції проти насильства у сім'ї, спортивні та розважальні свята сімейного типу).

6. Проведення творчих занять для дітей зі студентських сімей, сімей співробітників, а також тренінгів та спільних занять дітей з батьками з метою інформування про існуючі підходи і методи сімейного виховання та напрацювання молодими батьками навичок сприяння гармонійному розвитку дитини. У рамках цієї статті ми не аналізуємо детально тематику та методики занять з дітьми, спрямованих на розвиток їх здібностей, а акцентуємо лише на необхідності практик, що сприяють формуванню відповідних навичок і поведінки батьків (у т. ч. і майбутніх).

Творчі заняття спільні для батьків із дітьми проходять під назвою «Дитячі п'ятниці» у приміщенні Центру підтримки сім'ї СумДУ. Вік дітей-учасників – від 1,5 до 12 років. На кожне заняття соціальний педагог ЦПС готує конспект творчого завдання для дітей, яке вони виконують разом із батьками. Безпосередньо заняття може проводити як педагог, так і інші залучені фахівці чи волонтери.

Цей вид діяльності сприяє розвитку навичок кооперації батьків з дітьми та формує творчі здібності у дітей. Заняття творчістю – важлива частина розумового та емоційного розвитку дитини, налагодження взаємодії із батьками.

7. Ініціювання та організація масових культурно-оздоровчих та культурно-просвітницьких заходів у рамках національних, обласних та міських програм відповідного спрямування (акція «16 днів проти насильства», День сім'ї, День матері, День батька тощо) та реалізація інших форм інформаційно-просвітницької роботи з метою, популяризації, захисту і підтримки відповідального підходу до створення сім'ї та батьківства.

ЦПС було ініційовано фотоконкурс «Найкращі татусі університету», міський конкурс творчих шкільних робіт «Мій люблячий, дбайливий тато». Мета конкурсу – популяризація ролі чоловіка-батька у суспільстві, усвідомлення татами важливості активної участі в партнерстві з мамою у вихованні дитини.

Проведення заходів з нагоди національної ініціативи «День матері», в рамках яких проведено конкурс успішних історій про студентські сім'ї, конкурс творчих шкільних робіт (есе та малюнків) на тему «Моя мама – професіоналка» з подальшою експозицією робіт переможців на рівні міста Суми під час урочистостей, присвячених Дню матері, а також з розміщенням на сайті проекту; програма творчо-розважальних масових заходів у рамках урочистостей на рівні м. Суми, а саме: майстер-клас «Подарунок для мами», виставка поробок матерів-співробітниць СумДУ, творчі номери у концертній програмі, нагородження школярів-переможців конкурсу «Моя мама – професіоналка».

Конкурси та експозиція їх результатів переслідують мету привернення уваги до особливостей життя матерів-студенток, демонстрацію можливостей успішного поєднання навчання з сімейними інтересами. Таким чином привертається увага школярів, студентства до професійної діяльності їхніх мам, належної оцінки дітьми здібностей та

досягнень мам на роботі. Творчо-розважальна програма в центрі м. Суми акцентувала увагу сумчан на важливості вшанування материнства.

У рамках проекту продовжується вже традиційна для Центру підтримки сім'ї СумДУ пропагандистсько-просвітницька діяльність з попередження насильства в сім'ї. Зокрема, проводиться інтерактивні заняття з дітьми початкових класів ЗОШ м. Суми «Стоп насильству!».

8. Організація співпраці та навчально-методичної роботи зі шкільними психологами і соціальними педагогами в рамках основних напрямків діяльності ЦПС, підготовка та навчання волонтерів, обмін досвідом і поширення кращих практик.

Учасниками тренінгів «Планування сім'ї та відповідальна репродуктивна поведінка» є шкільні психологи і соціальні педагоги, які мають змогу покращити існуючі та набути нові навички на основі власного досвіду щодо організації просвітницької роботи у школах з питань планування сім'ї, репродуктивного здоров'я, відповідальної репродуктивної поведінки, зміни ставлення та поведінку стосовно планування сім'ї, методів контрацепції, ризиків для здоров'я від незахищеного сексу та абортів.

Проводяться тренінги для волонтерів Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді на тему «Управління ризиками», «Життєві навички як засіб попередження насильства», «Самооцінка та самоповага», «Емоційне здоров'я», «Спілкування та вирішення конфліктів», «Міжособистісні відносини, включаючи питання рівноправ'я хлопців і дівчат», «Права і обов'язки».

9. Створення та підтримка інформаційного електронного ресурсу «Університет дружній до сім'ї». Створено та введено в дію інформаційний електронний ресурс проекту «Університет дружній до сім'ї» – україно- та англомова версії (<http://leleka.sumdu.edu.ua>, <http://leleka.sumdu.edu.ua/en/>). Сайт розроблений відповідно до загальної стилістики рекламної продукції проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у ВНЗ», містить логотип проекту, посилання на партнерів та бенефіціарів. Крім того, створено групу «Сімейний університет» в соціальній мережі «Вконтакте»: http://vk.com/family_university та у Фейсбуці: <https://www.facebook.com/groups/family.university/>.

З урахуванням особливостей та потреб цільової групи фахівцями Центру підтримки сім'ї забезпечується укладання та поширення електронної розсилки бюлетеню «Сім'я як партнерство»: <http://leleka.sumdu.edu.ua/uk/2013-02-26-19-54-25/81-vipusk-elektronnogo-byuletenyu-sim-ya-yak-partnerstvo.html>

Таким чином, діяльність Центру підтримки сім'ї органічно вписується у структуру сучасного університету, забезпечуючи реалізацію його місії з підготовки кваліфікованих, відповідальних і успішних випускників. Одночасно з вирішенням завдань підвищення гендерних компетенцій студентів та співробітників ЦПС сприяє і формуванню сприятливого середовища всередині ВНЗ та поширенню кращих практик серед широкої громади. Ми вважаємо, що поєднання зазначених підходів із високою якістю та інноваційними підходами в освітній та науковій діяльності, які постійно ставлять перед студентами завдання усвідомленого вибору, дійсно сприяють формуванню гендерно відповідальної поведінки.

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ЛУЦЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ)

Єрко Г. І., керівник Центру гендерної освіти Луцького педагогічного коледжу

Важливими компонентами гендерної соціалізації особистості є гендерна освіта та гендерне виховання. Гендерна освіта передбачає: систематичне навчання, просвіту (тобто

пропаганду й поширення гендерних знань і гендерної культури), стимулювання гендерної самоосвіти. Гендерне виховання особистості здійснюється під впливом родини, освіти, засобів масової комунікації, релігії, мистецтва, мови, правової та державної політики. Мета гендерного виховання полягає не лише у формуванні правильного розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємовідносин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності.

Викладач, який володіє методикою і технологією здійснення гендерного виховання, без відповідного рівня особистої гендерної культури не може успішно впроваджувати гендерні підходи у виховній роботі зі студентами. Тому метою діяльності з гендерної соціалізації студентів Луцького педагогічного коледжу є розвиток мотивації до обговорення проблемних ситуацій та ознайомлення з практиками й методиками їх вирішення. Організація гендерної діяльності студентів підвищує ефективність виховного процесу, сприяє формуванню гендерної культури молоді. Нижче подані приклади, що включають різні форми гендерної соціалізації у Луцькому педагогічному коледжі.

Вагомий вплив на впровадження принципів гендерної рівності у навчальний процес має співпраця з Волинською обласною громадською організацією «Гендерний центр» (директор – Оксана Ярош). За її сприяння студенти та студентки Луцького педагогічного коледжу були учасниками проекту «Гендер – у школу» МГО «Школа Рівних Можливостей» за підтримки Посольства Фінляндії в Україні. Мета проекту – розповсюдження серед учнів та вчителів шкіл знань про гендер, гендерну культуру, підняття основних проблем з питань гендерного насилля і дискримінації в сім'ї, школі, суспільстві. Учасниками проекту були студенти та учні Волинської, Львівської, Дніпропетровської, Одеської областей та м. Києва. У рамках проекту створено студентський гендерний інтерактивний театр. За його посередництва в образній формі поширюється соціально важлива інформація. Сьогодні театр є підрозділом ЦГО Луцького педагогічного коледжу.

Ще один проект «Вчимося себе захищати!» ВГО «Школи Рівних Можливостей» (м. Київ), який було реалізовано у партнерстві з ВОГО «Гендерний центр» за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США, мета якого – донести до дітей знання про їх права та навчити їх відстоювати. Реалізація проекту здійснювалась в освітніх закладах міст Києва, Одеси, Дніпропетровська, Луцька, АР Крим.

У партнерстві з ВОГО «Гендерний центр» триває реалізація проекту «Вивчення життєвих навичок як метод попередження насильства» Всеукраїнської громадської організації «Жіночий консорціум України» за фінансової підтримки БІСЕ (Міжнародне католицьке бюро дитини, Франція). Мета проекту – проведення інформаційно-просвітницької роботи для вчителів та учнів з метою попередження насильства між дітьми в школах шляхом вивчення життєвих навичок. Проект реалізується на базі ЗОШ I–III ступенів № 23 м. Луцька.

Студенти та викладачі Луцького педагогічного коледжу були учасниками щорічних міського та всеукраїнського громадсько-мистецького форумів, приурочених до Міжнародної акції «16 днів проти гендерного насильства».

Однією із форм роботи щодо впровадження принципів гендерної рівності у навчальний процес є «круглі столи», які проводилися спільно з ВОГО «Гендерний центр» і кафедрою

педагогіки та психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (завідувач кафедри – канд. пед. наук А. М. Луцок) на такі теми: «Гендерна складова в освіті», «Гендерні стереотипи в освіті», «Методика викладання гендерної тематики у освітньому просторі». Такий вид співпраці практикується і на цей час.

Обмін досвідом роботи щодо реалізації гендерного виховання та навчання здійснюється у ході проведення міжвузівських науково-практичних семінарів «Гендерні студії»¹ (мета семінару – розкрити сутність розвитку гендерно-правового компонента в освітньому просторі сучасної України) та «Гендерний підхід у сучасному державотворенні» (мета – пошук шляхів вирішення гендерних проблем у сучасному державотворенні в контексті розроблення проекту Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року), проведений у співпраці з Волинським обласним центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій.

Інформаційну підтримку заходам, які проводяться ЦГО Луцького педагогічного коледжу надає Волинська обласна громадська організація «Волинський прес-клуб» (генеральний директор – Ольга Куліш). З нагоди Міжнародного дня прав людини і Тижня права щорічно спільно з Волинським прес-клубом у коледжі відбувається показ та обговорення фільмів-переможців Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA. Фільми стосуються різноманітних аспектів життя людей у різних країнах світу.

Центр гендерної освіти (ЦГО) створено у вересні 2012 року на базі циклової комісії викладачів суспільних дисциплін як структурний науково-методичний підрозділ Луцького педагогічного коледжу. Вагому підтримку у створенні ЦГО надано директором коледжу П. М. Бойчуком. Інституція створена задля надання методичної та науково-практичної підтримки викладацькому складу та студентській молоді навчального закладу щодо впровадження у навчально-виховний процес гендерних підходів та ідей гендерної рівності. З метою інформування громадськості про діяльність Центру було створено сайт² у межах проекту «Нові медіа як інструмент громадської активності в утвердженні гендерної рівності», що реалізовувався у рамках конкурсу грантів Міжнародного благодійного фонду «Український жіночий фонд» ЧОО ВАЖ «Славія» у партнерстві з ГО «Інститут розвитку креативних технологій та Мас-Медіа».

Керівником ЦГО Луцького педагогічного коледжу Галиною Єрко розроблено і впроваджено у навчальний процес 54-х годинний спецкурс «Основи гендерної рівності» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Однією із форм роботи ЦГО є проведення уроків гендерної рівності у навчальних закладах не лише міста Луцька, а й Волинської області. Урок гендерної рівності – це спроба надати учням та студентам інформацію з гендерних питань, не переобтяжуючи їх незрозумілою юридичною термінологією, а в цілком доступній їхньому віку формі, на зрозумілих для них сюжетних лініях. Вагому підтримку в організації заходів надає Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Волинської обласної державної адміністрації в особі начальника управління Г. Й. Карнаухової.

Використовуючи творчі здібності, природне прагнення до креативної продуктивної діяльності, юні волонтери та їхні керівники Галина Єрко та Ірина Чемерис ознайомлюють молодь із проблемами ВІЛ-інфікованих людей, демонструючи з допомогою гендерного інтерактивного театру виставу «Вони живуть серед нас». У виставі акценти зосереджуються на тому, що упереджене ставлення до ВІЛ-інфікованих погіршує їх становище, особливо страждають діти – вони не можуть ходити до садочків, відвідувати

¹ Гендерні студії : матеріали доповідей учасників I Міжвузівського обласного науково-практичного семінару (20 квітня 2011 року) / упорядники : Г. Єрко, Т. Жалко, О. Ярош. – Луцьк : ВМА «Герен», 2011. – 124 с.

² Центр гендерної освіти ЛПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/gcolpk/home>. – Назва з екрана.

школи. Нетолерантне ставлення стає причиною низки проблем, які потім бумерангом повертаються до суспільства соціальним тягарем.

Через показ вистави «Квіти життя» актори театру висвітлюють трагічні історії ненароджених дітей, життя яких обірвало насильницьке переривання вагітності.

У виставі «Скалки дзеркала тролів» піднімається проблема насилля у сім'ї та суспільстві. Акцентується, що людина, її життя і гідність, права та свободи – найвища цінність кожної держави. Усі люди рівні у своєму достоїнстві та правах, оскільки вони належать кожній людині від самого народження й упродовж усього життя, не залежать від волі держави, не даруються й не можуть бути скасовані.

Керівники театру, будучи учасниками форуму «Тренінг-театр» (організатор – Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні) ознайомилися з методиками створення форум-театру, елементи якого втілюють під час роботи з молоддю. Учасниками форуму були представники Центрів гендерної освіти ВНЗ та громадських організацій таких міст, як Київ, Харків, Донецьк, Івано-Франківськ, Суми, Сімферополь, Хмельницький, Мелітополь, Полтава, Луцьк. З методикою проведення рольових ігор та вправ, а також технологією створення сценаріїв до вистав ознайомлював фасилітатор форум-театру Ялмар Хорхе Ейскхорн.

Форум-театр – це театр, організований громадою, де постановка п'єс спрямована на вирішення актуальних питань, що турбують у першу чергу самих членів громади, і сприяє пошуку їх ґрунтовних рішень. Це спосіб висловлення прагнень людей, їх соціальних та політичних інтересів. Тренінгові елементи форум-театру використовуються керівниками ЦГО у ході роботи з гендерним інтерактивним театром та волонтерами.

На базі Центру гендерної освіти створено волонтерське товариство «Надія». Його головна мета – популяризація та поширення гендерних знань, підвищення гендерної культури молоді, об'єднання та координація діяльності студентів щодо розвитку волонтерської роботи в коледжі.

Волонтери є постійними учасниками акції «Свічкова хода» до Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом; товариством «Надія» здійснюється реалізація проекту «Без минулого немає майбутнього: медико-соціальна робота з людьми, що постраждали від нацистських злочинів» за фінансування Міжнародної громадської організації «Міжнародний фонд «Взаєморозуміння і толерантність»; займається збором коштів на допомогу дітям-сиротам, дітям-інвалідам, юним талантам із малозабезпечених сімей, голодуючим дітям, співпрацюючи з Волинським обласним відділенням Дитячого фонду України; проводять благодійні акції «Щастя на крилах», надаючи підтримку проекту Міжнародного благодійного фонду допомоги дітям, які долають рак та розсіяний склероз «Сильні духом».

Варто відмітити, що товариство «Надія» на обласному зльоті юних волонтерів відзначене Подякою голови Волинської обласної ради за активну громадську та волонтерську роботу серед дітей-сиріт та людей похилого віку.

Дебати – ще одна форма роботи, яка використовується для залучення студентської молоді у діяльність ЦГО. Дебати – це командна, рольова інтелектуальна гра, в якій одна команда аргументовано доводить певну тезу, а інша – опонує їй. Проводилися дебати за такими темами:

- «Насильство серед молоді – це вплив суспільства, а не сім'ї»;
- «Проблеми батьків та дітей – реалії сьогодення»;

- «Батьки відповідають за своїх дітей»;
- «Батьки та діти – вічний конфлікт цінностей»;
- «Інтернет-ігри – правила життя»;
- «Інтернет-ігри призводять до агресії дітей»;
- «Чоловіки кращі керівники, ніж жінки»;
- «Політика – не жіноча справа».

Студенти Луцького педагогічного коледжу були учасниками VII регіонального конкурсу наукових робіт молодих вчених «Гендерна політика очима української молоді: слобожанський вимір» (Харківська національна академія міського господарства). На конкурс були представлені роботи: Тетяни Куліш «Культура гендерних стосунків у сучасній сім'ї», Анни Мельник «Гендерне виховання дошкільників – складова життєвої компетентності дітей дошкільного віку», Оксани Друкачук «Участь жінок у виборах 2012 року: український варіант». Робота О. Друкачук отримала 3-тє місце за результатами конкурсу, була відзначена грамотою та грошовою премією. Конкурсні роботи опубліковано у збірнику наукових праць³.

У Луцькому педагогічному коледжі з метою реалізації гендерної освіти та виховання розроблені і проводяться тренінги з питань гендерної рівності, ліквідації гендерної дискримінації та гендерних стереотипів зі студентами та викладачами. Розроблено тематику тренінгів: «Ми різні – ми рівні»; «Гендер, закон і ми»; «Гендерна дискримінація»; «Гендерні стереотипи»; «Гендер і насильство» тощо.

Виховну роботу не можна розглядати як шаблон, у якому назавжди усталені ті чи інші форми роботи, незмінні методи. Сучасний куратор групи не обмежений у виборі форм організації виховної роботи. Здійснення гендерного виховання вимагає забезпечення методичними матеріалами, серед яких провідне місце займають методики з проведення виховних заходів. Наявність методичних розробок у виховній роботі куратора сприяє створенню інтерактивного середовища у студентському колективі. Для полегшення вибору та підготовки виховних годин з гендерної соціалізації студентів розроблено і запропоновано кураторам груп такі теми:

– «Як гідно поводитися у ситуації розриву стосунків» (мета – ознайомити студентів з правилами поведінки дівчини та хлопця у випадку розриву стосунків; формувати вміння гідно закінчувати стосунки);

– «Гендерні стереотипи» (мета – усвідомлення існування різних гендерних стереотипів і настанов щодо поведінки хлопців і дівчат; визначення власних настанов щодо соціальних ролей сучасного чоловіка та сучасної жінки);

– «Гендерна соціалізація» (мета – розглянути особливості процесу соціалізації; виявити відмінності та труднощі статево-рольової й гендерної соціалізації хлопчиків та дівчаток);

– «Він і вона у відповідальному батьківстві» (мета – розглянути гендерні особливості у формуванні відповідального батьківства, права й обов'язки батьків/матерів та їхніх дітей);

– «Гендерні проблеми професійного становлення» (мета – проаналізувати особливості професійного становлення чоловіків і жінок; навчитися ідентифікувати випадки трудової дискримінації та оволодіти способами поведінки у такій ситуації; розвинути навички асертивної поведінки);

– «Попередження насильства: подолання стереотипів та формування правил безпечної поведінки» (мета – з'ясувати сутність, прояви і види насилля; сформувані уявлення про неприпустимість насильства над людиною та активну позицію протидії цьому явищу);

³ Гендерна політика очима української молоді : слобожанський вимір // Матеріали VII Регіонального конкурсу наукових робіт молодих вчених (25–26 квітня 2013 р.). – Х., 2013. – 150 с.

- «Я і мої асертивні права» (мета – ознайомити з асертивними правами людини, показати доцільність асертивної поведінки у взаємовідносинах з оточуючими);
- «Моделі та стратегії поведінки чоловіків і жінок у конфлікті» (мета – ознайомити з моделями та поведінковими характеристиками особистості у конфліктній ситуації; показати, що традиційні ролі є джерелами гендерних конфліктів, розкрити особливості стратегій поведінки у конфлікті);
- «Сім'я: партнерство статей» (мета – ознайомити з типовими ознаками партнерської і доміантної сім'ї, сприяти усвідомленню неможливості творення партнерської сім'ї на засадах психологічної нерівності чоловіка і жінки);
- «Я і мої гендерні ролі» (мета – ознайомити із виникненням та розвитком чоловічих і жіночих гендерних ролей);
- «Чоловічий і жіночий світи: спільне та відмінне» (мета – створити умови для аналізу еталонів чоловічності та жіночності; сприяти розвитку адекватної самооцінки, спонукати до самоаналізу);
- «Торгівля людьми як порушення прав людини» (мета – сформулювати уявлення про права людини, які вона має від народження, а також з'ясувати, які права порушуються в ситуаціях торгівлі людьми; розвивати навички безпечної поведінки);
- «Порушення прав дітей: експлуатація та торгівля» (мета – ознайомити з особливостями проявів проблеми торгівлі дітьми в Україні; виховувати почуття співпереживання та поваги до прав людини);
- «Гендер: закон і ми» (мета – ознайомити із законами, які захищають нас від гендерної дискримінації та гендерного насильства).

Отже, у процесі пошуку точки відліку гуманізації в позиції педагогів, ми прийшли до необхідності подолання формалізму виховання, повороту до інтересів і потреб конкретної людини, до вміння бачити, чути і розуміти її своєрідність, індивідуальні та вікові особливості.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні важливо навчитися не лише чітко диференціювати особливості гендерного підходу в освіті, але і вчасно зрозуміти ефективність гендерної освіти і безумовне її значення для гармонійного та повноцінного розвитку як особистості, так і всього суспільства.

Діяльність Центру гендерної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка з формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки

*Котова-Олійник С. В.,
Остапчук О. Л., Тарасенко Н. Л.,
Житомирський державний
університет ім. Ів. Франка*

Центр гендерної освіти (далі – Центр) створено при Студентській соціальній службі для молоді Житомирського державного університету імені Ів. Франка 17 квітня 2007 року. Метою діяльності Центру є популяризація та поширення гендерних знань, підвищення рівня гендерної культури молоді, стимулювання гендерної самоосвіти, а також упровадження гендерного підходу у навчально-виховний процес.

Основними напрямками діяльності Центру є: створення інформаційних ресурсів із гендерної проблематики для учасників освітнього процесу; розроблення і сприяння впровадженню навчальних курсів із гендерної тематики у вищій та загальноосвітній школі; здійснення просвітницької діяльності з метою популяризації егалітарних цінностей та ідеї розвитку суспільства на паритетних засадах; сприяння

формуванню коаліції навчальних закладів, зацікавлених у поширенні гендерної освіти; проведення гендерних досліджень; організація науково-методичних семінарів, конференцій для викладачів, студентів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів; залучення молоді до участі в акціях, які відповідають меті діяльності Центру.

Центр діє на громадських засадах, тому волонтерство – це спосіб організувати ефективну роботу. Волонтерська діяльність характеризується добровільністю, соціальною спрямованістю, інноваційністю, активною громадською позицією, що особливо важливо у світлі сучасних гендерних перетворень і досягнення сталого розвитку суспільства. З 2008 року на базі Центру активно діє волонтерський загін «Паритет», робота якого спрямована на поширення гендерних знань, популяризацію ідеї гендерної рівності. Щоб долучитися до волонтерського загону «Паритет», бажаючі опановують базовий курс гендерної грамотності у Школі гендерної рівності, який складається з десяти тренінгових занять: «Основи теорії гендеру», «Гендерна соціалізація», «Відповідальне батьківство», «Гендерні аспекти змістовного дозвілля», «Гендерні проблеми професійного становлення», «Гендерний вимір тайм-менеджменту», «Гендер у ЗМІ та рекламі», «Протидія насильству і торгівлі людьми», «Комунікаційні технології у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Методика написання проектних заявок на гендерну тематику».

Одним із основних методів роботи у Центрі є *гендерно-тематичний тренінг*. Гендерний тренінг – метод групового навчання з використання прийомів педагогіки, психології, логіки, аналізу, за допомогою яких формується усвідомлення гендерної ідентичності та оволодіння формами гендерно-культурної поведінки [2, с. 228]. Тренінг допомагає оволодіти новими знаннями, розвинути здатність пізнання себе та інших, усвідомити цінність своєї особистості, значущість інших людей. Обов'язковими елементами тренінгу є структурні вправи, зокрема, «принципи», «знайомство», «очікування», «підсумки», які дають можливість познайомитись учасникам/учасницям тренінгу, створити атмосферу довіри, подолати дистантність. Тренінг потребує дотримання принципів (як-от: пунктуальність, повага, добровільність, персоналізація, конфіденційність, чутливість до різноманітності та ін.), вмілого поєднання технік і прийомів, доцільних вправ, надання учасникам та учасницям можливості проговорити власні думки та обмінятися досвідом. Це дозволяє усвідомити соціальні (у т.ч. й гендерні) стереотипи, зняти недовіру між статями, усунути ієрархічність у стосунках, набути просоціальних навичок. При проведенні тренінгів значною мірою ми спиралися на програму уповноваженої освіти, що розуміється як навчальний процес на засадах гендерної справедливості та ненасильства, спрямований на створення умов, при яких можна отримати навички самоорганізації групи шляхом навчання через безпосередній досвід; також напрацьовували власні вправи, інтерактиви.

При підготовці студентів-волонтерів до діяльності на базі Центру активно застосовувався *метод «рівний-рівному»*, розроблений фахівцями Міністерства освіти і науки України з огляду на те, що найоптимальнішим є навчання між однолітками, коли молода людина оволодіває знаннями та набуває соціального досвіду в ході спілкування з ровесниками. Завдяки таким особливостям, як спільність цінностей, рівність у взаєминах, подібність життєвого досвіду, навчання однолітків однолітками сприяє довірі до соціально значущої інформації, в нашому випадку – до гендерної тематики. Попри безсумнівні переваги цей метод має й ряд недоліків, зокрема недостатність досвіду та відсутність «експертної» позиції учасників процесу. З метою зниження зазначених ризиків при використанні цього методу нами передбачено систематичні курси підвищення кваліфікації студентів-волонтерів – *майстер-класи*, які проводять фахівці з гендерних питань (науковці, експерти, громадські діячі). Упродовж 2008/13 н.р. проведено такі майстер-класи: «Гендер і права людини», «Методика організації гендерно-тематичних акцій», «Гендерні інновації», «Гендерні аспекти здорового способу життя», «Гендерна

політика в Україні: проблеми і перспективи», «Технологія підготовки і проведення тренінгових занять», «Гендер і релігія» та ін.

У разі успішного засвоєння програми студенти-волонтери отримують сертифікат, який є підставою для їхньої подальшої участі в роботі «Паритету» та уможлиблює вільний вибір напрямів діяльності (рис. 1).

З метою поглиблення знань із гендерної тематики та об'єднання зацікавленої молоді у Центрі активно використовується така форма роботи, як *гендерні відеолекторії*, що згодом стали основою для утворення постійно діючого *гендерного відео клубу*. Гендерно-тематичні відеолекторії – ефективний спосіб не тільки дізнатись про щось нове, цікаве, актуальне, що стосується життя кожної людини, але й чудова можливість згуртувати молодь, розвинути аналітичні й комунікативні навички, критичне мислення, сформувані вміння аргументувати власну думку, не принижуючи інших, спільно шукати шляхи вирішення гендерних проблем тощо. Особливістю гендерних відеолекторій є насамперед змістове гендерно-тематичне наповнення та специфічна технологія організації й проведення таких занять, в основі яких лежать гендерно-орієнтовані цілі та гендерно-чутливі методи роботи з цільовою аудиторією. Упродовж діяльності Центру сформовано потужну відеотеку, яка містить навчальні, просвітницькі, документальні та художні фільми, відеоролики, соціальну рекламу з питань гендерної рівності, відповідального батьківства, гендерних стереотипів, різних видів насильства й торгівлі людьми, сексизму у ЗМІ, рекламі та культурі загалом тощо.

Для оптимізації діяльності Центру видано методичні рекомендації «Підготовка волонтерів до реалізації ідеї гендерної рівності» та «Методичні рекомендації з організації та проведення гендерних відео клубів».

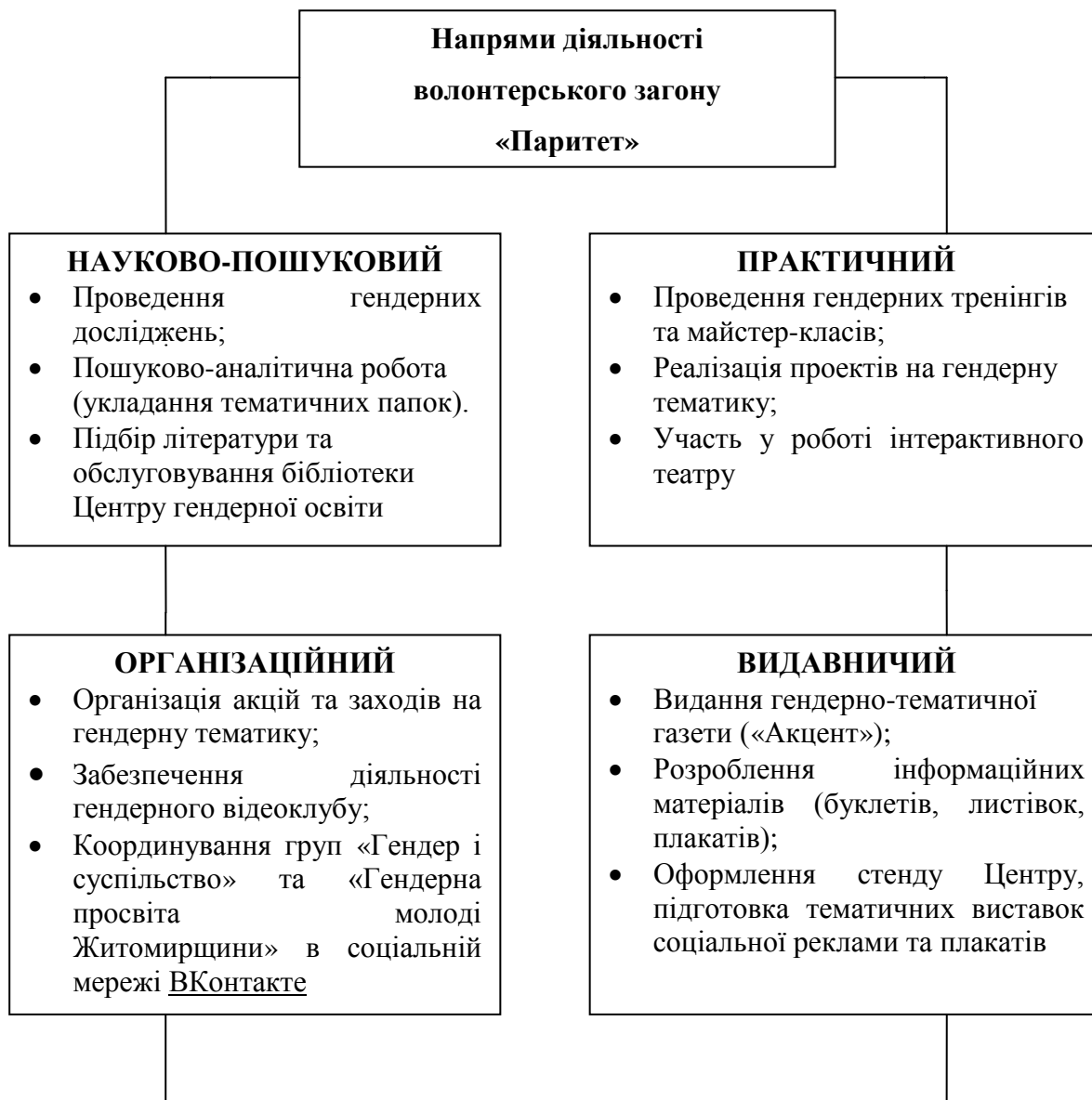

Рис.1. Напрями діяльності волонтерського загону «Паритет»

Волонтерська діяльність на базі Центру сприяє розвитку професійно важливих якостей (як-от: толерантність, асертивність, емпатія, гендерна чутливість) студентів – майбутніх педагогів, психологів, соціальних педагогів, журналістів – та підвищує їх рівень готовності до реалізації гендерного підходу у професійній діяльності.

Центром ініційовано та проведено низку **масових заходів** гендерного спрямування у співпраці із Управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської облдержадміністрації. Зокрема, наприкінці листопада 2007 року у межах Всеукраїнської акції «16 днів протидії гендерному насильству» був проведений Житомирський обласний конкурс фоторобіт «Оголошуємо тендер на гендер», що мав на меті висвітлити уявлення молоді про сучасні тенденції та проблеми гендерного розвитку суспільства. За результатами конкурсу оформлено виставку робіт, нагороджено переможців, видано перекидний календар, що популяризує ідею рівних можливостей.

У березні 2008 року на теренах Житомирщини вперше було проведено акцію «Стоп сексизм!», спрямовану на подолання гендерних стереотипів у рекламі, що перешкоджають повноцінній участі жінок і чоловіків в усіх сферах економічного, політичного, соціального та культурного життя. У грудні 2008 року проведено Житомирський обласний конкурс студентських наукових робіт із гендерної тематики, що мав на меті підтримку і стимулювання студентів у здійсненні гендерних досліджень.

Значна кількість студентських наукових робіт, поданих на Конкурс, лягла в основу розроблення курсових та бакалаврських досліджень у сфері гендерної проблематики. За результатами конкурсу видано збірник студентських наукових робіт «Гендерна проблематика соціокультурної сфери». Серед вихованців підліткових клубів проведено міський конкурс колажу «Толерантний світ». У грудні 2009 року проведено «Ярмарок гендерних інновацій Житомирської області». Основними завданнями цього заходу стали виявлення та підтримка кращих гендерних практик, об'єднання зусиль у поширенні ідеї гендерної рівності на теренах області, налагодження контактів для подальшої реалізації гендерних проектів. У грудні 2010 року проведено круглий стіл «Сексизм у рекламі: до питання соціальної відповідальності», що мав на меті об'єднання зусиль влади, бізнесу, ЗМІ та громадськості задля подолання сексизму в рекламі м. Житомира.

Починаючи з 2009 року, експерти та волонтери Центру беруть активну участь у **проектній діяльності**. Соціальний проект – це сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, метою якого є розвиток, модернізація або підтримка у суспільстві матеріальної чи духовної цінності, якому притаманні просторово-часові та ресурсні межі, а вплив його на людей є позитивним [1, с. 36]. Свідченням соціальної активності волонтерів/волонтерок Центру є розроблені та реалізовані ними авторські проекти (за підтримки громадських організацій). Так, на базі Центру упродовж березня-травня 2009 р. було реалізовано проект «Соціалізація жіночої студентської молоді, в тому числі молодих матерів» за підтримки Українського жіночого фонду, що мав на меті підвищення спроможності до працевлаштування студенток-випускниць, у тому числі молодих мам.

Центр брав активну участь у реалізації проекту «Впровадження гендерних підходів у роботу кримінально-виконавчої інспекції Житомирської області» за підтримки Швейцарського бюро співробітництва в Україні. Протягом січня-квітня 2011 року волонтерками Центру – переможницями програми молодіжного жіночого лідерства «Перший крок до успіху» Українського жіночого фонду – реалізовано проект «Гендерна просвіта молоді Житомирщини», що передбачав проведення гендерного геокешингу, серії тренінгів для сільської молоді та шість випусків молодіжного інформаційного гендерно-чутливого видання «Акцент». У межах цієї ж програми у 2012 році впроваджено дві ініціативи: «Крок до лідерства», що мав на меті створення молодіжної громадської організації і проведення тренінгів з розвитку лідерства й асертивної поведінки; та проект «Школа молоді сім'ї», спрямований на популяризацію партнерських засад побудови сім'ї.

Студенти-волонтери були залучені до реалізації таких проектів: «Створення мережі гендерних відеоклубів у Житомирській області», метою якого було підвищення рівня гендерної обізнаності учнівської та студентської молоді шляхом створення мережі гендерних відеоклубів у навчальних закладах Житомирської області; а також «Організація та проведення комунікаційних кампаній в інтересах жінок та дітей», «Інформаційна кампанія з подолання насильства між близькими людьми „Залишайся людиною” (за підтримки Європейського Союзу), «Ідентифікація дітей, які постраждали від сексуального насильства та експлуатації» (за підтримки Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла-Страда – Україна» та Міжнародної організації ЕКПАТ) та ін.

Значущість проектів полягала в тому, що до їх розробки та реалізації були залучені як викладачі, експерти центру, так і студенти. Ці соціальні ініціативи мали позитивний ефект, оскільки формували активну громадську позицію, привертали увагу молоді до гендерних проблем, стимулювали розвиток лідерства та сприяли формуванню навичок роботи у команді.

Упродовж 2012/13 н.р. Вікторією Безсмертною, студенткою 4-го курсу спеціальності «Соціальна педагогіка» було підготовлено дипломну роботу на тему «Вплив гендерних освітніх центрів на соціалізацію студентської молоді». Результати дослідження дали можливість зробити висновок про те, що діяльність студентів на базі Центру

гендерної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка сприяє розвитку лідерських якостей особистості, підвищенню рівня альтруїзму, прагнення до саморозвитку та готовності до професійної самореалізації. Також аналіз есе волонтерів та волонтерок Центру дозволив виділити такі тенденції, як-от: підвищення рівня обізнаності та розширення свідомості особистості; формування гендерної чутливості; набуття професійного досвіду; підвищення рівня громадської активності. До набутих волонтерів та волонтерок Центру гендерної освіти ЖДУ ім. І. Франка належать: активна життєва позиція майбутніх фахівців, вищі показники працевлаштування; гендерний підхід стає інструментом професійної діяльності; усвідомлення конструктивності побудови стосунків на егалітарних, паритетних засадах.

Виходячи із зазначеного вище, можна стверджувати, що волонтерська діяльність на базі Центру гендерної освіти ЖДУ ім. І. Франка сприяє розвитку професійно важливих якостей майбутніх фахівців, підвищує їх рівень готовності до реалізації гендерного підходу у професійній діяльності в цілому та в особистому житті зокрема.

Окрім волонтерської та проектної діяльності, Центр є гендерним *експертним осередком області*, оскільки його активісти мають відповідні наукові напрацювання, необхідний практичний досвід, систематично підвищують рівень знань із гендерних питань та упродовж 2010-2013 рр. стали сертифікованими тренерами з гендерної політики та освіти, PR-технологій, гендерного бюджетування, з питань репродуктивного здоров'я та лідерства. Представники Центру брали участь у навчальних поїздках з метою обміну міжнародним досвідом у сфері гендерної політики та гендерної освіти до Швеції (2008 р.), Польщі (2008 р.), Литовської Республіки (2010 р.), Бельгії (2013 р.). Центр має успішний досвід співпраці з міжнародними організаціями і фондами, серед яких Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні Програми розвитку ООН, Швейцарське бюро співробітництва в Україні, Проект Європейського Союзу „Права жінок та дітей в Україні – комунікаційний компонент”, Фонд ім. Ф. Еберта в Україні.

З 2008 р. директорка О.Л. Остапчук та координаторка проектів Центру С.В. Котова-Олійник входять до складу Житомирської обласної координаційної ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми. Також є членами Житомирської міської міжвідомчої комісії з питань координації дій щодо попередження насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми, демографічного розвитку та гендерної рівності. Є експертами Індустріального гендерного комітету з реклами.

Активісти Центру ефективно здійснюють такі види діяльності, як проведення досліджень, експертизи, розроблення методичного інструментарію та інформаційної продукції, консультативна допомога, тренінгова діяльність, науковий супровід соціальних проектів. Вони були залучені як експерти до проектів, що реалізовувалися управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської міської ради, зокрема «Якісна позашкільна освіта – шлях подолання підліткової злочинності», «Гендерне обличчя Житомира: вчора, сьогодні, завтра», «Імплементация гендерного бюджетування у систему позашкільної освіти м. Житомир», «Гендерне бюджетування на місцевому рівні». Фахівці Центру брали участь у проведенні двох досліджень із таких тем: «Гендерні аспекти функціонування та фінансування системи позашкільної освіти м. Житомира», «Дослідження запитів школярів стосовно послуг позашкільної освіти м. Житомира». Практична цінність полягає в тому, що рекомендації означених досліджень включені до Міської соціальної цільової програми утримання і розвитку позашкільної освіти на період до 2015 року. Активісти Центру мають подяки від управлінь та служб міської ради, облдержадміністрації, міжнародних організацій та фондів, вищих навчальних закладів за наукову діяльність та активну громадську позицію. Волонтери Центру регулярно перемагають у конкурсі «Волонтер року м. Житомира». Напрацювання Центру представлено у каталозі «Кращі практики вирішення гендерних проблем».

Отже, спектр гендерних питань у межах проектів та соціальних ініціатив різноманітний, що засвідчує міждисциплінарність та багатоаспектність означеної

тематики, зокрема, інноваційні форми гендерної просвіти, лідерство, баланс сімейної та професійної сфер, відповідальне батьківство, впровадження гендерного підходу в освіту, гендерне бюджетування, вивчення та адаптація успішного зарубіжного досвіду, протидія дискримінації, насильству та торгівлі людьми тощо.

Виходячи із зазначеного вище, можна зробити висновок, що різні напрями та форми діяльності Центру гендерної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка сприяють розвитку у молоді егалітарних цінностей та гендерно-відповідальної поведінки у професійному та особистому житті, а також створюють умови для формування гендерно-чутливого середовища у ВНЗ. Соціальна значущість діяльності Центру полягає в тому, що на місцевому та обласному рівнях відбувається пошук роботи з гендерної просвіти, висвітлення гендерної тематики у ЗМІ, привертання уваги громадськості Житомирщини до питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. На всеукраїнському рівні – ознайомлення з досвідом Центру, інноваційними практиками роботи, технологією підготовки волонтерів до реалізації ідеї гендерної рівності.

Список літератури

1. Луков В. А. Социальное проектирование : /учеб. пособие / В. А. Луков. – 6-е изд., испр. – М. : Флинта, 2006. – 240 с.
2. Мельник Т. 50/50: Сучасне гендерне мислення : /словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с.

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

*Смірнова Т.В., канд. мистецтвознавства,
керівник ГРЦ Севастопольського
національного технічного університету*

Актуальність проведення гендерних досліджень на сучасному етапі визначається державною метою – напрямом подолання гендерної асиметрії в українському соціумі та інтеграція на міжнародну площину. В умовах демографічної кризи та зростаючої дестабілізації сім'ї, у світі акцентується піднімається питання гендерних ролей та стереотипів, які вважаються пріоритетними та, в значній мірі, визначають державну політику. Проведення такого роду досліджень повинно повсякчасно підтримуватися державними структурами, громадськими організаціями та здійснюватися на всіх рівнях суспільно спрямованого навчання та виховання.

Мета узагальнення досвіду впровадження комплексних методик, що забезпечують як володіння основами гендера, так і отримання відповідних навичок, – залучити педагогів вищої школи до активної роботи, значною мірою, визначає результативність педагогічної діяльності. Проведення подібних досліджень повинно всебічно підтримуватися державними структурами, суспільними рухами і здійснюватися на всіх рівнях соціально організованої освіти та виховання.

Практично кожна культура накопичила в собі певний набір поглядів, відносин, цінностей та форм поведінки (гендерні ролі), які передаються з покоління в покоління досвідом, або ж за допомогою мови як беззаперечної одиниці розвитку людської культури певного колективу, або ж за допомогою інших засобів, наприклад, комунікаційних технологій. Гендерні дослідження проводяться з метою глибинного розуміння природних установок та стереотипів, культури тощо і можуть у кінцевому підсумку, вирішити багато етнічних проблем. Жіночі та чоловічі гендерні ролі служать засобом пізнання позитивних та негативних аспектів як окремої культури, так і світу в цілому. Вивчення відмінностей у мовній культурі та літературі допомагає визначити

специфічні риси в характері чоловіків та жінок, є індикатором формування нового мислення.

Тема «гендер», або гендерні дослідження, в науці є досить новою та малодослідженою. Гендер – найважливіша соціокультурна категорія, яка визначає поняття „стать” з метою створення та розуміння в суспільстві думки про оточуючих та встановлює моральні поведінкові обмеження. Соціальна комунікація перш за все пропагує гендерну орієнтацію. Саме вона визначає та формує увесь спектр майбутніх взаємовідносин між людьми.

Розвиток сучасного українського суспільства є результатом історичної діяльності багатьох поколінь. Формування духовної взаємодії поколінь – важлива педагогічна та соціокультурна проблема.

Національне навчання та виховання взаємообумовлені та описані в державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття». В ній пріоритетними принципами національного виховання названі гуманізм, демократизм, взаємозв'язок поколінь. А до пріоритетних напрямків реформування системи виховання належить забезпечення духовного єднання поколінь, виховання поваги до батьків, до жінки – матері, засвоєння багатого духовного досвіду українського народу. Усі ці фактори і є детермінантами важливості розгортання масової гендерної освіти та виховання на всіх рівнях освітньої системи України. Сім'я як важлива складова змісту людського існування здатна лише в одному випадку виконувати функцію державної політики – забезпечення особистого щастя людей, повинна бути побудована на принципах гендерної рівності, тому що саме в ній є осердя справжньої психологічної стабільності людини, запорука духовного прогресу всього людства. Саме така сім'я створює умови для всебічного розвитку та повної соціальної самореалізації. Тільки повноцінна сім'я здатна повністю вирішувати завдання, які не обмежуються сімейними взаємовідносинами, але і є соціально спрямованими.

Гендерне виховання здатне значною мірою забезпечити стабільність розвитку нації, оскільки Україна володіє широким арсеналом засобів народної педагогіки, яким з давніх часів приділяється важливе значення.

Досвід інтеграції гендерного підходу у вітчизняну систему вищої педагогічної освіти, проведення перших гендерних досліджень у Севастопольському НТУ тісно пов'язаний із діяльністю Наукового студентського товариства «Родовід», якому на сьогоднішній день вже більше ніж десять років. Молодь активно та глибоко цікавиться проблемами генеалогії, намагається усвідомити значення та місце своєї особистості не лише в глобальному світовому процесі розвитку людства, але і свою етнічну функцію в рамках духовного діалогу поколінь свого роду, династії, сім'ї. Кожне нове покоління української сім'ї з гордістю продовжувало славні традиції свого роду, забезпечуючи великий духовний спадок, який упродовж віків набув усталених гендерних стереотипів: «маскулінність роду знаходила своє вираження у різних проявах фізичної праці, таких як обробка землі, природних матеріалів. Так звана «пам'ять рук» сприяла передачі із покоління в покоління секретів господарської майстерності, народних умінь, які і сьогодні відображають предмет родової гордості. Родова «фемінність» проявлялася в особливостях створення та продовження століттями сімейного устрою, родинного гнізда із набором характерних для українців сімейних традицій. Якщо в загальному український етнос не можна назвати андрогенним, то, беззаперечно, прикладами окремих андрогенних шлюбів українська історія є багатою, що й підтверджується дослідженнями у сфері генеалогії **(Програма у Додатку)**.

Генеалогічним деревом володіли не тільки представники родової аристократії. Кожен клан знав свої корені, пишався майстрами та майстринями. Втрачена за роки Радянської влади традиція славити корені свого роду, коли пропагувалася певна належність до «радянського народу», сьогодні перебуває на стадії відродження.

Дослідження свого генеалогічного дерева – новий, важливий напрямок самостійної науково-дослідницької діяльності серед студентства. Першими до участі

в даному проєкті в 1998 році долучилися декілька ВНЗ м. Львова і Севастопольський національний технічний університет під безпосереднім керівництвом провідного співробітника Інституту педагогіки і психології АПН України проф. С.О. Черепанової. Не менш активну участь брали і студенти, зокрема в конкурсах написання кращого твору на духовну тематику «Дорога до храму». В ньому інформаційного забарвлення набули методи духовного вдосконалення молоді в Україні, дослідження традицій власної сім'ї, на конференціях «Родинний побут древніх слов'ян», «Жінка – берегиня народних традицій», «Рід пізнавай – все добро переймай» тощо розглядалися й інші не менш важливі аспекти гендерних категорій та понять. На науково-практичній конференції, проведеній під патронажем професорсько-викладацького складу «Учені ВНЗ – вчителям міських та сільських шкіл» у 1999 році, були поставлені чіткі завдання дослідження спадщини народної педагогіки, національного мистецтва, генеології (програми «Родовід») з метою виявлення народних засобів та методів виховання у процесі формування гармонійної особистості. По закінченні науково-пошукової роботи вчені провели глибинний творчий аналіз отриманих результатів.

Поставленої мети вдалося досягти винятково завдяки ретельно організованій дослідній роботі студентів за допомогою системи ретельно розроблених методичних рекомендацій. Розвиваючи тему гендерних ролей та цінностей, нами планується ввести додаткову програму «Родовід» у загальні курси дисциплін «Українська і зарубіжна культура», «Культурологія» та ін. як один з напрямів дослідницької роботи студентів.

Дана Програма включена і в план заходів по роботі з обдарованою молоддю. Якщо студент виявляє цікавість і здібності до генеологічних досліджень, йому пропонується робота по індивідуальній програмі, яка первинно складається із врахуванням особливостей досліджуваної студентом теми. Науковий пошук в генеології – вічне джерело натхнення та науково-пошукової роботи.

У дослідницькій роботі із родознавства можна виділити декілька напрямків. На прикладі історії власної сім'ї описується українська обрядовість, доповнюється фотографіями представників роду, роботами талановитих майстрів тощо.

В умовах двомовного середовища студенти часто звертаються до форми викладу інформації рідною мовою та відповідно державною. Окремі дослідження проводяться з метою оприлюднення статті за межами своєї країни і пишуться трьома мовами: англійською, російською та рідною мовою батька, з якою виріс та становився як особистість. У деяких випадках дослідникові вдається зібрати відомості і описати роботу десятків майстрів, які працювали більше двохсот років як в Україні, так і за її межами. Варіант англійською мовою пишеться з метою оприлюднення та публікації народних надбань у зарубіжних виданнях і щоб стати багатством українців, які розсіяні по світові у вигляді діаспори. Важливе значення відіграє родознавство і для студентів заочної форми навчання, які приїжджають до м. Севастополя з різних міст. Користуючись розробленими методиками організації досліджень зі збору етнічного матеріалу, студенти подають ґрунтовні звіти, в яких надають не лише детальний опис побуту, життєдіяльності окремих етнічних груп, але і відеоматеріали із записом фольклорних свят та релігійних ритуалів. Вони презентують художні експозиції, демонструють вироби народних майстрів, ретельно систематизовані і вивчені відповідно до завдань дослідження.

У арсеналі засобів методичної підтримки наявні також спеціально розроблені глосарії, які включають у себе найбільш вживані мовні одиниці, притаманні мові професіонала – мистецтвознавця, а також програми аналізу творів мистецтва. Такі матеріали досліджень створюють психомотиваційний вплив, стимулюючи навчально-пізнавальну і мовно-розумову діяльність. У методичних посібниках, призначених для засвоєння методики аналізу творів мистецтва, наводяться схеми та зразки таблиць, ґрунтовний інформаційний матеріал, що значно полегшує проведення самостійних досліджень.

У ряді досліджень із родознавства показується певна родослівна лінія, яка об'єднує представників певного ремесла чи спільної діяльності. Часто предметом гордості всього роду є національний одяг, створення якого займає не тільки «чотири зими» («проспівати чотири зими весільного плаття» означає: тривалість чотирьох довгих зим для того, аби встигнути вишити, співаючи ліричні пісні, весільне плаття), але й декілька століть. Адже лише у святковому стилі є стільки колоритних елементів, які вимагають високої майстерності виготовлення і які дбайливо передають із покоління в покоління їх творці, маючи надію на те, що їх послідовники будуть продовжувати ці традиції. Такі ритуали проживаються із особливими відчуттями належності до родової традиції.

Такого роду діяльність спрямована на виховання гендерної рівності, на відновлення втраченого в пам'яті поколінь, загоєння ран на тілі народної душі, відкриття вічного джерела народної мудрості, глибоке осмислення великого закону наступного зв'язку поколінь, усвідомлення власної причетності до великої спадщини минулого і відповідальності за збереження і продовження традицій роду людського на Землі.

Такі дослідження, що проводяться на основі генеології, сприяють глибшому засвоєнню української культурної спадщини, активізують творчий потенціал студентів, формують їх світоглядні орієнтири, вчать шанувати культуру і звичаї інших народів. Пізнання історії і культури спадщини роду (національна традиція передбачає знання свого походження до сьомого коліна) розглядається як духовна основа української традиції виховання, завдяки якій молоде покоління усвідомлює особисте буття як частину цілісного людського універсуму.

Гендерний підхід – нова наукова методологія, принцип пізнання, пояснення буття людини, що виник на противагу традиційному андроцентристському статевому-рольовому підходу, який пояснює чоловіче і жіноче з позицій пріоритету їх біологічних відмінностей над соціальними. Гендерний підхід, в основі якого лежить розуміння гендера як складного соціокультурного конструкта, його варіативність у ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловіками і жінками, що створюються суспільством, систематизований на аналізі чоловічого і жіночого як створених культурою соціальних статусів, чий соціальні не зумовлюються їх біологічними особливостями.

Послідовна інтеграція гендерного компонента в систему професійної підготовки студентів ВНЗ, поступово приведе до підвищення результативності педагогічної діяльності в процесі формування нових соціальних стосунків, заснованих на визнанні гендерної рівності. Підсумок багатолітньої роботи у сфері гендерних досліджень узагальнено в запропонованій програмі гендерної освіти та виховання (див. Додаток 4).

Інформаційні технології для гендерної освіти

*Стребкова Ю. В., доцент кафедри
філософії, Український центр гендерної
освіти при НТУУ «КПІ»*

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» є одним з ініціаторів та безпосереднім учасником реформування вищої освіти, впровадження ступеневої системи освіти, кредитно-модульної технології організації навчального процесу, створення додатків до дипломів європейського зразка і вирішення інших питань у рамках Болонського процесу.

До гендерної освіти долучені представники різних підрозділів університету. Зокрема, Український центр гендерної освіти (УЦГО), факультет соціології і права та Департамент міжнародного співробітництва НТУУ КПІ. Український центр гендерної освіти був створений у 2001 році відповідно до Меморандуму Програми Розвитку ООН в

Україні та НТУУ «КПІ». Меморандум передбачає спільну роботу по імplementації гендерної компоненти в освітні програми та систему вищої технічної освіти. Стратегічною метою діяльності центру є надання інформаційного сервісу, підготовка фахівців, розвиток наукової методології та методичне забезпечення у сфері гендерних знань за допомогою новітніх інформаційних технологій. Департамент міжнародного співробітництва НТУУ КПІ та його підрозділ «Відділ міжнародних проектів» у рамках гендерних проектів забезпечують: координацію діяльності НТУУ «КПІ» в цілому та його окремих підрозділів у сфері міжнародного наукового і технічного співробітництва. НТУУ «КПІ» бере активну участь у виконанні міжнародних освітніх, наукових проектів і програм, успішно співпрацює з 165 зарубіжними ВНЗ із 47 країн світу, має 32 спільні структури з ВНЗ-партнерами, провідними міжнародними компаніями, серед них: ЄС, ПРООН, СУ, UNDP, UNESCO, UNIDO, WIPO, NATO, EDNES, ICSU, CODATA та відомими фірмами: MOTOROLA, SIEMENS, FESTO, SAMSUNG, INTEL та ін.

Український центр гендерної освіти спрямовує багаторічне тісне співробітництво з різними організаціями на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у сфері науки та освіти з наголосом на міждисциплінарному використанні новітніх інформаційних технологій. Наш університет першим почав впроваджувати в Україні інформаційні технології для гендерної освіти. У 2001-2003 рр. за підтримки Канадського агентства міжнародного розвитку, Посольства Канади в Україні та Канадсько-Українського гендерного фонду був реалізований проект «Інформаційна підтримка впровадження гендерної освіти в Україні». У співпраці з UNDP ми брали участь у програмі «Гендер у розвитку». Створені та розповсюджені на електронних носіях матеріали науково-практичних семінарів, що відбувались по всіх регіонах України, та випуски річних дайджестів «Інформаційна підтримка впровадження гендерної освіти в Україні» здобули високу оцінку фахівців із гендерної проблематики та користуються й досі постійним попитом. Регулярно відбуваються конференції, семінари, круглі столи та тренінги за гендерною тематикою. Реалізуються проекти з міжнародного співробітництва, зокрема в імplementації гендерної складової до вищої технічної освіти та природничих наук.

Оскільки реформування освіти та інституціалізація гендерних досліджень відбуваються у стислі строки, на нашу думку, застосування інноваційних інформаційних підходів дає найшвидший результат. У 2001 році у нашому університеті почалося впровадження гендерної тематики до соціогуманітарних дисциплін та викладання гендерних факультативних курсів, у 2002-2008 роках була реалізована Програма виховання гендерної культури студентської молоді. У 2003 році НТУУ «КПІ» одним із перших університетів України підписав «Велику Хартію Університетів» Європи («Magna Charta Universitatum»). На нашу думку, надважливе значення для інституціалізації гендерних досліджень в Україні має відповідність вимогам Болонської системи та міжнародному рівню професіоналізму, що обумовило перехід діяльності УЦГО до стратегії наукового мейнстрімінгу гендерного компонента вищої освіти. Відповідно, відбувається не лише накопичення досвіду вивчення та викладання гендерних дисциплін, а й подальший розвиток гендерології як міждисциплінарної галузі наукового знання. Зараз у НТУУ «КПІ» викладається низка обов'язкових дисципліни гендерної тематики, які внесені до навчальних планів підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр, спеціаліст та магістр. На факультеті соціології і права щороку готують фахівців за магістерськими програмами з гендерною тематикою. На кафедрах НТУУ «КПІ» виконані аспірантами (у тому числі громадянкою Китаю та громадянином Ірану) і захищені викладачами 5 кандидатських дисертацій за гендерною тематикою та готуються ще три. НТУУ «КПІ» завжди виступав ініціатором створення та розвитку інфраструктури для всебічної інформатизації освіти і науки, розроблення елементів штучного інтелекту та інтерактивних технологій. Застосування набутого нами досвіду для подальшого розвитку

гендерної освіти сприяє інституціалізації гендерних досліджень, а проєкт прискорює цей процес.

Із кінця ХХ століття на позначення сучасного етапу розвитку постіндустріального суспільства увійшло у вжиток поняття інформаційного суспільства. Незважаючи на численність визначень «інформаційного суспільства», спільною є концепція, згідно з якою виробництво та використання науково-технічної інформації є основним чинником суспільного розвитку. Водночас вища професійна освіта є складним багатогранним процесом формування перспектив розвитку суспільства та відображенням стану науки і технологій. У процесі здобуття вищої освіти разом із пізнанням основ соціального буття відбувається відтворення притаманних соціуму світоглядних цінностей. Показово, що паралельно із розвитком інформаційних технологій відбувається збільшення уваги до інституціалізації гендерних студій, які викладаються у багатьох європейських університетах.

Академічна стадія розвитку гендерології перебуває у стані бурхливого розвитку. Надважливе значення для інституціалізації гендерних досліджень в Україні, має відповідність вимогам Болонської системи та міжнародному рівню професіоналізму. Таким чином, виникає потреба в інформаційній підтримці сучасної гендерної освіти. У 2011 році за підтримки ПРООН в Україні було реалізовано Проєкт «Програмне забезпечення для оцінювання знань з гендерних модулів відповідно до системи ECTS». Мета проєкту – сприяння імплементації гендерних досліджень до системи вищої освіти України, відповідно до вимог модернізації та уніфікації з Європейською кредитно-трансферною системою (ECTS - European Credit Transfer System). Ціль проєкту: підтримка переходу в Україні гендерних досліджень у професійне русло, демонстрація важливості застосування інформаційних технологій для інституціалізації гендерних досліджень в Україні. Залучення представниць академічної та наукової спільноти до інформаційних технологій сприятиме подоланню так званої «цифрової прірви». [4 с.25-30]. Адже у світі з консервативним патріархатним менталітетом жіноче призначення та побутова техніка й інформаційні технології представлені офіційним дискурсом як несумісні сфери діяльності.

Можна стверджувати, що сьогодні центром уваги вищої освіти є особистість фахівця, здатного продукувати нові знання, а гендерна складова набуває особливої актуальності у процесі формування наукового потенціалу українського суспільства. Серед випускників технічних факультетів жінок у середньому в 2-4 рази менше, ніж чоловіків, а у соціально-гуманітарній сфері переважають жінки. Гендерно детермінована професійна сегрегація є основною причиною ригідності ринку праці та неефективності його функціонування в умовах глобалізації. Варто погодитись із думкою директора фонду “Інформаційне суспільство України” Дробкова Є., який зазначає, що проблеми інформаційного суспільства необхідно розглядати не лише з боку імплементації будь-яких технологічних новацій та телекомунікаційних систем, а перш за все як усунення старих стереотипів, всього способу життя [1, с. 132]. Порівняння засобів соціалізації хлопчиків і дівчат показують, що у процесі соціалізації хлопчики здебільшого заохочуються до використання інновацій у процесі обробки інформації. Як наслідок гендерно-диференційованої соціалізації науково-технічна сфера має непривабливий вигляд для дівчат-абітурієнок, а молоді жінки-науковці, окрім певного страху застосування інформаційних технологій, у своїй діяльності стикаються із безліччю сексистських стереотипів. Усвідомлення необхідності змін відбувається вкрай повільно, що не лише гальмує науково-технічний прогрес людства, а й створює небезпеку незворотних втрат людського потенціалу.

Представники тернопільської науково-педагогічної школи (Т.Говорун, О.Кікінежді, О. Кізь, В.Кравець), спираючись на взірці радянської педагогіки, довели та обґрунтували доцільність гендерних підходів у формуванні цілісної особистості [2]. Враховуючи, що набуття гендерної педагогіки та інноваційні технології впроваджуються у практику середньої школи дуже повільно, як із об’єктивних причин, так і з причини

супротиву патріархатної ідеології, саме на рівні вищої освіти доводиться змінювати мислення, закладати вміння і навички ефективної роботи з інформаційними технологіями, які підвищують здатність до наукового та професійного просування жінок.

Сучасні університети формують авангард науки і мають долати негативний вплив засобів масової інформації на особистість фахівця, який, маючи високий професійний рівень, добре орієнтуючись у сучасних інноваційних процесах, має бути вільним від сексистських стереотипів. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» – найбільший технічний університет України дослідницького типу, один із провідних університетів Європи та світу. Місією НТУУ «КПІ» є підготовка висококваліфікованих фахівців і проведення наукових досліджень для «проривного» розвитку економіки України за групою пріоритетних напрямків. У квітні 2007 р. на Колегії МОН України було ухвалено рішення про надання КПІ статусу дослідницького університету, статут якого затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р. № 1332. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 р. № 76 НТУУ «КПІ» надано статус самоврядного (автономного) дослідницького національного університету. Зараз у НТУУ «КПІ» навчаються близько 30 тисяч студентів, у т.ч. 337 студентів-іноземців з країн близького та далекого зарубіжжя.

До складу університету входять 30 навчально-наукових підрозділів (10 інститутів і 20 факультетів), 8 навчально-наукових центрів, 12 науково-дослідних інститутів, 14 науково-дослідних центрів і 1 конструкторське бюро. Оскільки, неврахування гендерних чинників та брак гендерного компонента у розробленні і впровадженні інноваційних технологій призводить до поглиблення дисбалансу між кадрами та розриву у оплаті праці, проект буде сприяти подоланню гендерного розриву у кар'єрному зростанні. Основні цільові аудиторії НТУУ «КПІ»: науково-педагогічні працівники та наукові працівники вищих навчальних закладів; студенти ВНЗ, аспіранти ВНЗ та інститутів Національної академії наук України; менеджери різних рівнів компаній і підприємств, націлених на виробництво інноваційної продукції/технологій.

Входження у спільний європейський простір передбачає реформування освіти та подолання гендерної диспропорції у суспільно важливих сферах. Багато ВНЗ з різних регіонів України постають перед вимогами перейти на кредитно-модульну систему організації навчального процесу (далі КМСОНП). В Україні хоча й повільно, але розвивається інституалізація гендерних досліджень. На сьогодні, за різними даними, як окремих експертів та дослідниць (М. Скорик, О. Плахотник, О. Головащенко та інші), так і провідних тематичних інформаційних порталів, в Україні викладається понад 100 курсів та дисциплін за гендерною тематикою.

Аналіз інформації, представленої у мережі, свідчить, що у різних університетах на вивчення гендерної тематики відведена різна кількість годин та застосовуються різні системи оцінювання. Окрім того, більшість із дисциплін є авторськими курсами, які викладаються переважно фахівцями з різних галузей гуманітарних знань. Гармонізація з Болонськими вимогами передбачає застосування стимулювальної рейтингової системи оцінювання (PCO), яка є ключовим елементом КМСОНП. Для фахівців гендерологів виникають значні труднощі у громіздких розрахунках переведення традиційних оцінок до системи оцінювання ECTS. Розроблення та поширення програмного забезпечення для тестування та розрахунків повинні полегшити роботу викладачів гендерних курсів та модулів, щодо тестування та оцінювання успішності студентів за PCO і вивільнити час на наукову діяльність.

У 2011 році Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні оголосила конкурс «Підтримка гендерних досліджень та гендерної освіти в українських університетах, дослідницьких та наукових центрах». Ключовою ідеєю нашого проекту, який виграв конкурс заявок, була не лише підтримка переходу в Україні гендерних досліджень у професіональне русло та демонстрація важливості застосування інформаційних технологій для інституалізації гендерних досліджень в Україні, а й

залучення представниць академічної та наукової спільноти до інформаційних технологій для подолання «цифрової прірви». Проект тривав 6 місяців і передбачав такі напрямки діяльності:

- розроблення програмного продукту тестового підсумкового контролю знань з гендерних модулів за РСО та супровідних інструкцій щодо його використання;
- проведення семінару для ознайомлення членів академічної та наукової спільноти з методикою РСО для гендерних модулів та використанням розробленого програмного забезпечення;
- впровадження результатів проекту у навчальний процес ВНЗ України з різних регіонів;
- публікація, спрямована на демонстрацію результатів та поширення ідей проекту в академічному середовищі;
- розміщення на 3-х сайтах у вільному доступі програмного продукту та інструкції користувача, спрямоване на демонстрацію результатів та поширення ідей проекту в академічному середовищі.

Зацікавлені сторони склали основну цільову аудиторію проекту: експерти та фахівці-гендерологи, які реалізують інші проекти, за гендерною тематикою; співробітники гендерних центрів, менеджери різних організацій, діяльність яких націлена на виробництво інноваційних технологій у соціально-гуманітарній сфері; науково-педагогічні працівники, аспіранти та наукові працівники України; студенти ВНЗ України, охоплені вивченням гендерних курсів.

Результати, які були досягнуті у межах проекту: створення нового програмного забезпечення для оцінювання знань з гендерних модулів відповідно до системи ECTS; ознайомлення провідних фахівців-гендерологів та викладачів ВНЗ із можливостями застосування новітніх інформаційних технологій для гендерної освіти; вільне поширення програми через мережу Інтернет; впровадження програми оцінювання до навчального процесу українськими ВНЗ з різних регіонів.

Отже, інформаційні технології є додатковим засобом узгодження індивідуальних і суспільних потреб та інтересів, долучення до цінностей культури та пошуку самореалізації. Застосування інноваційних технологій для наукового та професійного лідерства жінок-науковців сприятиме подоланню гендерного дисбалансу у науковій сфері. Окрім того, наука та технологія вкрай важливі для покращання якості життя та соціально-економічної і політичної ситуації у будь-якій країні [3; 4, с. 131], а Україна має потужний інтелектуальний ресурс жінок-дослідниць. Оскільки, переважна більшість викладачів гендерних курсів є жінки, то проекти у сфері інформаційних технологій сприятимуть залученню жіноцтва до реформування освіти, подоланню “цифрової прірви” та поширенню принципів гендерної рівності.

Список літератури

1. Дробков Є. Запровадження ІКТ в системі сучасної освіти: навчання протягом життя / Є. Дробков // Інформаційне Суспільство. Шлях України. – К.: Бібліотека інформаційного суспільства – 2004. – С. 131-139.
2. Кікінежді О. Ідеї рівності статей в українській педагогічній спадщині / О. Кікінежді // Українознавчий альманах. – К., 2011. – Вип. № 6. – С. 95-100.
3. Наука, технология и гендер: Международный доклад ЮНЕСКО, 2007. Издательство ЮНЕСКО. Corlet, 14110 Conde-sur-Noireau. 2007. – 12 с. Бібліотека сайту “Крона”. Інтернет-ресурс: <http://www.krona.org.ua/uk/library>
4. Преодоление “цифровой пропасти” между женщинами и мужчинами / Доклад по гендеру и информационно-коммуникационным технологиям в Центральной и Восточной Европе и Содружестве независимых государств. – ПРООН/ЮНИФЕМ. – 2004. – 132 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ» У КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

**ОМЕЛЬЧЕНКО С.О., д-р пед. наук,
професор, ректор Державного вищого
навчального закладу «Донбаський
державний педагогічний університет»**

В умовах реформування багатьох сфер стратегічного розвитку України в контексті завдань Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» особливої значущості набуває гендерна освіта. Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 10 вересня 2009 р. № 839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» керівники вищих, професійно-технічних, загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів зобов'язані «забезпечити системну роботу щодо впровадження гендерних підходів у навчально-виховний процес».

Відповідно до цього в ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» приділяється значна увага забезпеченню системної роботи з впровадження гендерних підходів у навчально-виховний процес. Фахівці університету беруть активну участь у розробленні пропозицій щодо вдосконалення змісту нормативних документів та реалізації заходів з гендерної політики. Завдяки тісній співпраці університету з місцевими та обласними органами влади постійно здійснюється значна робота з розроблення пропозицій щодо активізації гендерної політики у Слов'янську, Горлівці та Донецькій області зокрема.

У 2013 р. фахівці університету взяли активну участь у розробленні проекту «Активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи та проведення просвітницьких заходів з питань забезпечення гендерної рівності у Донецькій області», який увійшов до розділу «Забезпечення гендерної рівності» Регіональної комплексної програми «Молодь і сім'я Донеччини. 2013–2017 роки». У листі начальника Управління у справах сім'ї та молоді Донецької обласної державної адміністрації Л.І. Золкіної від 17 квітня 2013 р. № 324-п/10 висловлюється вдячність Донбаському державному педагогічному університету за високий науковий рівень розробленого проекту.

Професіоналізм фахівців Донбаського державного педагогічного університету, їх сумлінна праця та вагомий внесок у розвиток гендерної політики в Донецькій області

підтверджується неодноразовим одержанням перемог у конкурсі «Жінки Донбасу», який щорічно проводиться Донецькою обласною державною адміністрацією.

Незважаючи на те, що гендерна освіта в Україні перебуває на етапі становлення, у цій сфері є значні багаторічні напрацювання фахівців університету. Гендерна освіта передбачає систематичне навчання, просвіту, впровадження ідей гендерної рівності в навчально-виховний процес, поширення гендерних знань і гендерної культури, стимулювання гендерної самоосвіти.

Згідно із планом заходів щодо впровадження принципів гендерної рівності в освіту в університеті здійснюється науково-методичне забезпечення розроблення гендерних курсів. Досліджуються теоретико-методологічні аспекти механізмів формування гендерної політики шляхом залучення до цієї роботи наукових підрозділів. Розробляються методичні рекомендації та спеціальні курси із забезпечення принципів гендерної рівності. Запроваджуються тренінгові програми для педагогічних працівників системи вищої освіти з питань гендерної рівності. Наприклад, в університеті розроблено методику формування репродуктивного здоров'я учнівської молоді (спеціальність «Соціальна педагогіка», факультет дошкільної освіти та практичної психології).

Гендерні проблеми обговорюються на наукових конференціях, семінарах, круглих столах. Із 2012 р. у рамках щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні питання сучасної науки і освіти» організовано роботу наукової секції «Гендер і молодь». Багато дисертацій, які захищаються в університеті, мають гендерну компоненту. Так, доцентом кафедри прикладної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» О. В. Кузьміною у 2012 р. захищено докторську дисертацію за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка» на тему «Теоретико-методичні засади формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів».

Розробляються методичні рекомендації для роботи із студентською молоддю з питань формування гендерної культури та виховання. Забезпечується обговорення гендерних проблем на заходах, які проводяться для лідерів студентського самоврядування. Виконується аналіз педагогічних та психолого-соціальних аспектів гендерного виховання студентів з питань гендерного насильства у молодіжному середовищі. Проводиться активна інформаційно-роз'яснювальна та просвітницька робота з подолання гендерних стереотипів серед різних верств населення міста Слов'янська та формування їх гендерної культури.

Для впровадження у сферу виховання молоді гендерно-відповідальної моделі поведінки розроблено програму тренінгу для студентів першого курсу на тему: «Психологія батьківства та її вплив на становлення особистості». Шляхом індивідуальних та колективних бесід щодо формування відповідального батьківства проведено роботу в рамках проекту «Програма родинного виховання дітей та молоді «Батьківський клуб», реалізація якого здійснювалася згідно з Комплексною програмою «Молодь Донбасу – Майбутнє України» у рамках виконання Регіональної комплексної програми «Молодь. Сім'я. Діти» на 2008–2012 роки.

Одним із пріоритетних гендерно орієнтованих напрямів виховної роботи в університеті є розвиток національної самосвідомості, прищеплення любові до історії свого народу, його культури, мови, традицій, звичаїв. Для їхньої реалізації наразі в університеті створено інформаційно-культурний центр, творча театральна майстерня, продовжується робота над створенням музею університету. Активно працюють «Центр української культури» та студентський дискусійний клуб «Дискутація».

Важливим кроком на шляху розроблення заходів щодо втілення принципів рівності прав та можливостей жінок і чоловіків стало створення в університеті Гендерного центру (Наказ від 21 березня 2012 р. № 358), який очолила доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України Н. Й. Коніщева – член Регіональної ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї

та протидії торгівлі людьми Донецької облдержадміністрації, член Президії Донецької обласної організації жінок Співки жінок України. На сьогодні в Донецькій області гендерний центр створено ще й у Маріупольському державному університеті.

Запорукою успішної та ефективної діяльності університету є плідна співпраця з місцевими органами влади. З нагоди першої річниці Гендерного центру Донбаського державного педагогічного університету 11 квітня 2013 р. проведено звітну науково-практичну конференцію «Формування ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, порозуміння та миру: гендерний аспект».

Почесними членами організаційного комітету конференції стали заступник Слов'янського міського голови, співкерівник спільної лабораторії Слов'янської міської ради та Донбаського державного педагогічного університету В. М. Воропаєв та начальник відділу у справах сім'ї, молоді, фізичної культури та спорту, депутат Слов'янської міської ради, заступник голови координаційної ради з питань дітей, молоді, сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, патріотичного виховання та протидії торгівлі людьми в місті Слов'янську Т.В. Дерев'яно.

26 липня 2013 р. у Донецькій торгово-промисловій палаті проведено Форум «Брендинг міст – елемент нової економіки», метою якого було представлення успішної практики реалізації проектів із брендингу територій, встановлення діалогу між державними структурами, місцевим самоврядуванням, громадськістю та бізнесом.

Науковці Донбаського державного педагогічного університету разом із фахівцями управління стратегічного планування, інвестиційної політики та зовнішньоекономічних зв'язків Слов'янської міської ради взяли активну участь у роботі форуму, на якому начальником відділу курортної сфери і туризму А. М. Матвієнко було презентовано проект із брендингу міста Слов'янська «Збереження сімейних цінностей та традицій».

Із 2012 р. здійснюється значна робота з вивчення досвіду діяльності та залучення фахівців інших вищих навчальних закладів до впровадження гендерних підходів у навчальний процес університету. Так, фахівці кафедри соціальної педагогіки комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради взяли активну участь у роботі науково-практичної конференції «Формування ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, порозуміння та миру: гендерний аспект», присвяченій першій річниці Гендерного центру університету. Налагоджено співпрацю Донбаського державного педагогічного університету із Сумським державним університетом, у результаті якої підписано Угоду про науково-освітнє співробітництво у рамках реалізації проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах».

ГЕНДЕРНИЙ ЦЕНТР ДОНБАСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ДОСВІД ПЕРШОЇ РІЧНИЦІ ДІЯЛЬНОСТІ

***КОНІЩЕВА Н.Й., докт. економ. н.,
професор, академік Академії
економічних наук України, директор
Гендерного центру ДВНЗ «Донбаський
державний педагогічний університет»***

Гендерний центр Донбаського державного педагогічного університету створено згідно з наказом від 21 березня 2012 р. № 358 та розпорядженням від 22 березня 2012 р. № 9 «Про інформаційне забезпечення гендерно-чутливого підходу в навчально-виховний процес». Він діє на громадських засадах задля надання методичної та науково-практичної підтримки викладачів та студентської молоді університету щодо впровадження у

навчально-виховний процес ідей гендерно-відповідальної поведінки та рівності прав і можливостей жінок і чоловіків шляхом організації науково-дослідної роботи, виховних заходів, проведення конференцій, семінарів, тренінгів тощо.

Хоча Гендерний центр працює лише другий рік, він вже знаний в Україні. Про це свідчать перші результати та відзнаки центру. За сумлінну працю, високий професіоналізм, вагомий внесок у розвиток гендерної політики в Донецькій області Гендерний центр Донбаського державного педагогічного університету у грудні 2012 р. одержав лист-подяку голови Донецької облдержадміністрації А. В. Шишацького; у лютому 2013 р. – лист-подяку від представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні за розвиток Гендерного центру та активну участь фахівців університету в реалізації проекту «Створення центру гендерної освіти – базис впровадження гендерних підходів у вищу освіту»; у квітні 2013 р. – лист-подяку від начальника Управління у справах сім'ї та молоді Донецької облдержадміністрації Л. І. Золкіної за високий науковий рівень проекту «Активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи та проведення просвітницьких заходів з питань забезпечення гендерної рівності у Донецькій області», який використано при розробці розділу «Забезпечення гендерної рівності» Регіональної комплексної програми «Молодь і сім'я Донеччини. 2013–2017 роки».

Основними напрямками діяльності Гендерного центру університету є: просвітницька та інформаційно-роз'яснювальна, науково-дослідна, науково-організаційна, виховна робота, підготовка волонтерів, рекламно-іміджеве та інформаційне забезпечення.

На сайті Донбаського державного педагогічного університету створено розділ «Гендерна політика», у якому накопичується корисна інформація з гендерної проблематики, що постійно доповнюється. Гендерний центр університету включено до Всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти (гендерних центрів) у вищих навчальних закладах, до складу якої входять 18 центрів та кафедр ВНЗ з різних куточків України, які об'єднують зусилля людей, для яких ідеї гендерної рівності є орієнтиром суспільної діяльності.

Гендерний центр плідно співпрацює з іншими центрами гендерної освіти у вищих навчальних закладах: Маріупольського державного університету, Сумського державного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, Харківського національного університету радіоелектроніки тощо.

За 2012–2013 рр. волонтери центру брали участь у роботі п'яти шкіл з обміну досвідом створення та діяльності центрів гендерної освіти у вищих навчальних закладах, експертних зустрічах та виставці-ярмарку гендерних центрів, організованих під егідою представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні Харківським обласним гендерним ресурсним центром. Завдяки цьому вони одержали сертифікати про успішне навчання на спецкурсі за темою: «Впровадження гендерних підходів у навчальну діяльність ВНЗ», які видано Комунальним вищим навчальним закладом «Харківська академія неперервної освіти» та Харківським обласним гендерним ресурсним центром.

У результаті співпраці із Сумським гендерним ресурсним центром на базі Сумського державного університету Гендерним центром Донбаського державного педагогічного університету підготовлено інформацію стосовно кількості сімейних студентів на денній та заочній формах навчання за 2010–2011 рр. у рамках проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах». У травні 2013 р. підписано Угоду про науково-освітнє співробітництво Донбаського державного педагогічного університету із Сумським державним університетом.

На сайті університету в розділі «Гендерна політика» розміщено банер «Університет дружній до сім'ї» та інформаційні матеріали про реалізацію проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах».

Гендерний центр приділяє значну увагу роботі з формування мережі гендерних осередків у навчальних закладах Слов'янщини. Проводяться зустрічі з активістами громадської організації «Жінки Слов'янська»; Слов'янського авіаційного коледжу Національного авіаційного університету; загальноосвітніх шкіл: I–III ступенів № 10 (м. Слов'янськ); I–III ступенів № 13 (м. Слов'янськ); I–III ступенів № 3 (м. Миколаївка, Слов'янський район) тощо.

Гендерний центр плідно співпрацює із регіональними та місцевими органами влади, а саме: з фахівцями Департаменту освіти та науки та Управління у справах сім'ї та молоді Донецької облдержадміністрації, Регіональної ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми Донецької облдержадміністрації, Координаційної ради з питань дітей, молоді, сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, патріотичного виховання та протидії торгівлі людьми в місті Слов'янську тощо.

З метою посилення ролі та значення гендерної політики в Донецькій області фахівцями Гендерного центру розроблено проект «Активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи та проведення просвітницьких заходів з питань забезпечення гендерної рівності у Донецькій області». Запропоновані інформаційно-просвітницькі заходи з проблем реалізації рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у Донецькій області використано при розробленні розділу «Забезпечення гендерної рівності» Регіональної комплексної програми «Молодь і сім'я Донеччини. 2013–2017 роки».

Особлива увага приділяється здійсненню наукових досліджень з проблем забезпечення гендерної рівності. За 2011–2013 рр. підготовлено 14 наукових публікацій, з них розділ до монографії, стаття у науковому фаховому виданні, 2 статті у збірниках наукових праць, 10 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

У рамках роботи VI Школи з питань створення та діяльності центрів гендерної освіти у вищому навчальному закладі (28 лютого – 1 березня 2013 р., м. Харків, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова) волонтери центру виступили з доповіддю «Вищий навчальний заклад як основна ланка розроблення та реалізації стратегії гендерної рівності та розвитку людського капіталу: мовою економіки».

За пропозицією активістів Гендерного центру керівництвом Донбаського державного педагогічного університету здійснено організацію секції «Гендер і молодь» у рамках щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні питання сучасної науки і освіти».

З нагоди першої річниці Гендерного центру Донбаського державного педагогічного університету 11 квітня 2013 р. проведено звітну науково-практичну конференцію «Формування ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, порозуміння та миру: гендерний аспект». *На фото: Учасниці конференції*

Значну увагу активісти центру приділяють публікації рекламно-іміджевих матеріалів у засобах масової інформації: «Інтеграція науки, освіти та практики – формула реформування Слов'янська» /

Н. Й. Коніщева (газета «Донеччина» від 28 січня 2011 р.); «Гендерна освіта – ключ до демократії та економічного зростання» / Н. Коніщева (газета «Донеччина» від 10 квітня 2012 р.); «До миру, злагоди та гендерної рівності через інтеграцію національних культур» / Н. Коніщева (газета «Донеччина» від 17 березня 2013 р.); «Слов'янськ – місто рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» / Н. Коніщева (газета «Донеччина» від 23 квітня 2013 р.).

Як вважає ректор Донбаського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук, професор С. О. Омельченко: «Відкритість, співпраця, підтримка, діалог, творчість, гармонія, любов – ці ідеї складають основу формування та розвитку освітнього простору сучасного вищого навчального закладу» (газета «Донеччина» від 26 квітня 2013 р.). Втілення перелічених принципів є також необхідною умовою для налагодження рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах сучасного суспільства заради розвитку, благополуччя та процвітання.

Організація позааудиторної волонтерської діяльності студентів – один із пріоритетних напрямів роботи Центру гендерної освіти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

*Дьоміна Ю. В., заступниця директорки
Центру гендерної освіти, Комунальний
заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

2012 року на базі факультету педагогічної освіти стартував масштабний проект «Школа гендерного волонтерства». Мета проекту – підготовка групи тренерів для проведення інформаційно-просвітницьких заходів із питань забезпечення рівних прав та можливостей, запобігання домашньому насильству та протидії торгівлі людьми.

Пілотна «Школа гендерного волонтерства» мала успіх та шалену зацікавленість серед активної молоді м.Харкова. Наразі проект отримав статус щорічного та постійно розширює коло волонтерської спільноти.

Центр гендерної освіти було засновано 2009 року з метою надання науково-практичної та методичної допомоги соціальним педагогам, учителям, викладачам та студентам вищих навчальних закладів щодо впровадження ідей гендерної справедливості у навчально-виховний процес шляхом посилення гендерного аспекту у змісті соціально-гуманітарних дисциплін; проведення виховних заходів; організації науково-дослідної роботи для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; ліквідації всіх форм дискримінації; запобігання насильству в усіх сферах життя суспільства; протидії торгівлі людьми тощо.

Наразі Центр гендерної освіти кафедри соціальної педагогіки виконує такі основні завдання:

а) створення інформаційних ресурсів з гендерної проблематики для учасників освітнього процесу;

б) поширення на місцевому рівні гендерних знань шляхом розроблення та впровадження новітніх соціально-педагогічних, інформаційно-просвітницьких та навчально-виховних технологій;

в) підвищення рівня обізнаності студентської та учнівської молоді з гендерних питань;

г) вивчення, вдосконалення та поширення відповідних гендерних технологій та методик з метою впливу на спрямованість та зміст освітньо-виховного процесу в навчальних закладах;

д) зосередження громадської уваги та уваги засобів масової інформації на гендерних питаннях за допомогою проведення інформаційної кампанії, розроблення та поширення соціальної реклами за підтримки соціальних служб м. Харкова та області.

Напрями діяльності Центру полягають у створенні освітньо-виховними засобами умов для забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, попередження насильства, протидії торгівлі людьми шляхом:

- підготовки та проведення досліджень з питань гендерного становлення особистості як елемента її соціалізації, гендерної нерівності та дискримінації у суспільстві; аналізу та узагальнення набутого дослідниками теоретичного та емпіричного матеріалу з цих питань;

- організації студентського волонтерського руху з метою надання соціально-педагогічної, психологічної, юридичної допомоги особам, які постраждали від дискримінації, насильства, торгівлі людьми;

- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з гендерних питань серед студентської молоді, педагогів вищих закладів освіти, учнів та вчителів, соціальних педагогів, соціальних працівників;

- підготовка інформаційних матеріалів з актуальних гендерних проблем сьогодення, підготовки соціальної реклами, проведення відповідних конкурсів серед студентської молоді;

- підтримки громадських та державних просвітницьких гендерних ініціатив; співпраці з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, соціальними службами, закладами освіти, підприємствами, об'єднаннями громадян, іншими установами та організаціями, експертами з питань рівних прав та можливостей; попередження насильства, протидії торгівлі людьми;

- активізації науково-дослідної роботи студентів та викладачів з гендерних питань; участі в організації та проведенні студентських, академічних, міських, всеукраїнських та міжнародних конференцій, конгресів, форумів, круглих столів, семінарів, конкурсів, зустрічей із питань гендеру; друк монографій, статей за результатами спільних комплексних досліджень; підготовка навчального посібника для студентів вищих навчальних закладів;

- збагачення навчального процесу вищих закладів освіти інформацією щодо гендерних питань та посилення у підготовці майбутніх фахівців гендерних підходів.

Щорічно викладачами кафедри соціальної педагогіки проводяться надзвичайно цікаві, актуальні та масштабні соціально-профілактичні заходи для перспективного молодого покоління. Вони мають різне спрямування та форму проведення, але кожен спрямований на формування громадської свідомості та соціальної активності студентів. Саме така діяльність і зумовила відкриття масштабного проекту «Школа гендерного волонтерства» у вересні 2012 року на базі факультету педагогічної освіти.

Проект було започатковано під патронатом Головного управління у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської обласної державної адміністрації, Обласного гендерного ресурсного центру. Право стати першими волонтерами Школи на рівні зі студентами академії отримали майбутні педагогічні працівники з інших ВНЗ м.Харкова.

Мета проекту – підготовка групи тренерів для проведення інформаційно-просвітницьких заходів із питань забезпечення рівних прав та можливостей, запобігання домашньому насильству та протидії торгівлі людьми. У ході реалізації проекту було проведено низку семінарів-тренінгів із залученням спеціалістів із ГУ МВС України в Харківській області, Харківського відділення всеукраїнського благодійного фонду допомоги жертвам насильства, Обласного гендерного ресурсного центру. Сертифіковані волонтери із успіхом захистили власні проекти, що стали основою для проведення інформаційно-просвітницьких заходів серед учнівської молоді. Волонтери є постійними учасниками міжвузівських та всеукраїнських заходів, які спрямовані на впровадження ідей гендерної рівності у сучасний інформаційний простір.

Пілотна «Школа гендерного волонтерства» мала успіх та шалену зацікавленість серед активної молоді м. Харкова. Організаторами проекту регулярно проводяться звітні конференції та круглі столи за підсумками втілення волонтерських ідей у життя. Наприкінці кожного навчального терміну випускники Школи отримують сертифікати гендерного волонтера.

На думку Ольги Ігорівни Рассказової, директорки Центру гендерної освіти, вибір такого напрямку роботи став не випадковим. Харківська гуманітарно-педагогічна академія має давні та ґрунтовні традиції волонтерського руху. Сьогодні гідні починання були підхоплені викладачами та студентами факультету педагогічної освіти. Волонтерський рух сьогодні працює за багатьма напрямками: сприяння інклюзивній освіті, соціально-педагогічна допомога людям із особливими потребами, ресоціалізація наркозалежної молоді, профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі та багато інших.

Провідним напрямом волонтерської діяльності є робота з вирішення гендерних проблем, що скеровується Центром гендерної освіти.

За час існування Центру волонтерами реалізуються різні напрями діяльності, накопичено значний досвід, створено інформаційну та методичну базу, що заслуговує на

опрацювання, поширення та розповсюдження, зокрема у межах роботи Школи гендерного волонтерства.

Юліана Володимирівна Дьоміна, керівниця гендерного напрямку кафедри соціальної педагогіки, зазначає, що зміст та структура проекту «Школа гендерного волонтерства» побудовані таким чином, що освоїти волонтерську діяльність матиме змогу кожен охочий. Питання в іншому: чи буде зацікавлена у такому виді діяльності людина, яка не стикалася у своїй практичній або навчальній діяльності з соціальними проблемами? Однозначно відповісти важко. Напевне, саме тому Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради отримав право бути співорганізатором такого проекту: студенти академії не осторонь будь-яких соціальних проблем. Питання протидії насильству у родині, питання гендерної дискримінації для них не є новими. У даному напрямі викладачі працюють із підопічними упродовж усього їхнього «життя» в академії: як у процесі навчання, так і в позааудиторний час.

Волонтер (у перекладі із франц. «доброволець») – це не лише людина, яка за власним бажанням безкорисливо допомагає тим, хто цього потребує, але й свідомий громадянин, який робить свій внесок у розвиток і ствердження суспільства шляхом благодійності. Якщо ти активний, ведеш здоровий спосіб життя, долучайся до нашої діяльності – стань нашим волонтером, опануй новий соціальний статус!

А які твої особисті перспективи? Що «отримаєш» ти і що «отримають» від тебе?

1. Благородна ідея, яка відображає важливість діяльності, моральні та ціннісні орієнтири особистості. Зростання в людини гордості, самоповаги і задоволення від результатів діяльності.

2. Відчуття того, що ти потрібний. Допомагаючи у волонтерських проектах відчуваєш себе потрібним людям. Саме твоя активна участь надзвичайно необхідна.

3. Потреба у спілкуванні. Коли підбирається чудова, весела компанія і в ній цікаво і комфортно, то хочеться постійно бути поряд. Розширюється коло спілкування, саме це часто стає основною причиною роботи як волонтера.

4. Інтерес. Робота волонтером найчастіше пов'язана із новими знайомствами, нестандартними підходами та новими можливостями у творчій реалізації.

5. Індивідуальна мотивація. Волонтер отримує моральне задоволення. Точно одне – волонтер у «теперішньому» його розумінні працює не заради грошей. Як правило, працюючи волонтерами, люди стають володарями супутніх благ – цікавих книг і фільмів, нових зв'язків і т.п.

6. Кар'єра, авторитет і самореалізація. Можливість покращити своє соціальне становище у кар'єрній чи міжособистісній сфері відіграє важливу роль. Іноді кар'єра психолога і педагога починається саме у волонтерській діяльності. Будучи волонтером, можна встановити нові зв'язки, навчитися нового і за рахунок цього «придбати» повагу і вагу в суспільстві. Часто саме у волонтерській діяльності виявляються деякі здібності, наприклад, керівні або організаторські.

7. Реалізація творчих можливостей. Можна проявити себе в різних видах діяльності незалежно від віку чи від вже наявної професії – викладання, виступи на публіці, написання сценаріїв, участь у заходах, реклама, дизайн.

8. Вирішення особистих проблем. Якщо профіль заходу збігається з твоїми проблемами, твоєю зацікавленістю – то це вихід. Якщо відчуваєш себе нереалізованим, не знаєш, як з користю провести час – йди у волонтери та змінюй своє життя на краще. Є проблеми із спілкуванням – йди у волонтери, знайдеш нових друзів та однодумців.

9. Корисне та активне дозвілля. Волонтерська діяльність є активним способом провести час, результатом якої є незамінна допомога у життєво важливих ситуаціях.

10. Можливість підтвердити свою зрілість. Ставши волонтером і працюючи над серйозними проблемами, люди доводять оточуючим свою дорослість, самостійність і оригінальність.

З'явилося бажання стати волонтером? Бажаєш цікаво та корисно провести час? Шукаєш нових знайомств? Школа гендерного волонтерства відкриває свої двері саме для тебе!

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ВЧИТЕЛІВ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

*Бойко І. І., молодший науковий
співробітник, Тернопільський
НПУ імені В. Гнатюка*

Досягнення гендерної рівності в Україні як стратегічного напрямку державної політики актуалізує проблему вивчення гендерних уявлень сучасних учителів з метою подолання та пом'якшення гендерних стереотипів. Гендерні стереотипи є набором усталених для певної спільноти норм і суджень про психологію жінок і чоловіків, мотиви і потреби їхньої поведінки тощо. Водночас це важливий соціально-психологічний механізм передачі знань про те, якими „повинні бути” чоловіки та жінки. Вчені зазначають, що гендерні стереотипи залишаються найконсервативнішими схемами поведінки і слугують психологічними механізмами захисту у виправданні орієнтацій на традиційні (патріархальні) моделі [1; 3; 7; 16; 17]. Традиційна гендерна ідеологія розглядає особистість чоловіка вагомішою за особистість жінки. Негативна роль стереотипів проявляється в гальмуванні процесів демократизації взаємин статей, в стійкості психологічних перешкод на шляху до вирівнювання їх прав і можливостей.

Гендерний підхід у педагогіці й освіті, на думку академіка В. П. Кравця, «це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності. Цей підхід дає людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки» [11, с.36]. Сьогодні вчені виділяють низку напрямків роботи з дітьми обох статей з метою повноцінної гендерної соціалізації, як-от:

- доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а хлопчиків – до самообслуговування);
- організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у спільній діяльності;
- зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення їх до вираження почуттів;
- створення з дівчатками досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів);
- створення умов для тренування міжстатевої чутливості (наприклад, через театралізацію, обмін ролями);
- залучення обох батьків (а не лише матерів) до виховання дітей [3; 4; 11; 12; 14].

Проект гендерної парадигми у вихованні на основі егалітарності спрямований на підготовку юнаків і дівчат до відповідального самовизначення гендерних стратегій в умовах неузгодженості гендерних меж на основі вільного вибору і партнерства. На відміну від статевого ролівого підходу, де кожна стать навчається досить жорстко окресленої «жіночої» чи «чоловічої» ролі в контексті різних сфер життєдіяльності, гендерний підхід у вихованні передбачає знайомство дітей обох статей з історичним та культурним різноманіттям проявів жіночності і ніжності «реінтегрувати людство», надаючи кожному свободу комбінувати і вибирати, розвивати свої задатки без обмежень за статтю [6; 7; 12; 14; 15].

Мета гендерної соціалізації на основі егалітарної парадигми – підготовка хлопчиків і дівчаток до гнучкого соціостатевого поведінкового різноманіття у будь-яких сферах життєдіяльності людини (приватній, соціальній, публічній, духовній та ін.) на основі

врахування і розвитку індивідуальних задатків. У процесі загальноосвітньої підготовки необхідно формувати широкий гендерний кругозір та гендерну толерантність учнів. Стратегічним шляхом егалітарних стосунків між статями є сформована готовність чоловіків і жінок до партнерства. Як справедливо зауважує І. Кльоцина, партнерські стосунки характеризуються спрямованістю учасників взаємодії на узгодження цілей, інтересів і позицій одне одного. Партнерські стосунки, як правило, схильні демонструвати особистості з широким гендерним кругозором [10].

Узагальнення психолого-педагогічної літератури, принципів гендерної педагогіки, сформульованих вітчизняними вченими, дозволило дійти висновку, що ефективність гендерного виховання визначається сукупністю таких педагогічних умов: застосування гендерного підходу до реалізації особистісно-зорієнтованого навчально-виховного процесу; підвищення гендерної компетентності вчителів, учнів, батьків; реалізації змісту гендерного виховання через гендерний аналіз навчально-методичної літератури; пом'якшення гендерних стереотипів через включення у навчально-виховний процес школи інформації про них.

Актуальність даної проблеми і зумовила мету нашого дослідження – емпіричне вивчення змісту та поширеності гендерних стереотипів у вчителів-жінок та вчителів-чоловіків середньої ланки освіти. В опитуванні взяли участь 100 педагогів-слухачів Тернопільського обласного комунального інституту педагогічної післядипломної освіти (із них 85 осіб жіночої статі і 15 – чоловічої). Анкети та напівструктуровані інтерв'ю включали розроблені Т. Говорун, В. Кравцем та О. Кікінежді критерії збереження гендерної рівноваги у навчально-виховному процесі, які мали власне смислове навантаження [3; 9; 11]. Для обробки та інтерпретації отриманих даних використовувався кількісний і якісний аналіз [5].

Результати дослідження засвідчили, що більшість педагогів сповідують традиційні погляди на взаємини статей, розподіл видів діяльності та навчальних доручень хлопчиків та дівчаток за статевою ознакою. Зокрема, виявлені значущі відмінності стосувалися стереотипних поглядів педагогів щодо змісту та виконання соціальних ролей представниками різної статі. Так, 72 % респондентів визнають і надалі характерними для дівчаток роль господині-матері, емоційно-експресивний вид діяльності, а для хлопчиків – роль захисника та годувальника сім'ї, предметно-інструментальний вид діяльності ($\chi^2=30; p\leq 0,05$), що відповідає концепції «природної» взаємодоповнюваності статей Т. Парсонса і Р. Бейлза як біологічно детермінованих, вроджених якостей. Значна частина педагогів (65 %) дотримуються стереотипу маскулітності-фемінності, тому у хлопчиків вважають за потрібне більшою мірою розвивати маскулітні якості, тоді як у дівчаток – фемінні ($\chi^2=12, p\leq 0,05$). Найбільш гендерно-упередженими (75 %) виявились вчителі як жінки, так і чоловіки щодо дотримання різних стратегій спілкування із дітьми різної статі і ставлення до них ($\chi^2=39; p\leq 0,05$). Зокрема, 40 % вчителів обох статей схильні більшою мірою вибачати прояви агресії з боку хлопців, ніж дівчат ($\chi^2=9; p\leq 0,05$), що є, на нашу думку, проявом стереотипізованих поглядів. Цікавим виявився той факт, що близько 80 % загальної вибірки вчителів не згодні з поділом професій на „чоловічі” і „жіночі” ($\chi^2=40, p\leq 0,05$). Водночас близько 68 % респондентів не поділяють диференційованого підходу щодо здібностей дівчаток до гуманітарних, а хлопчиків – до природничих наук ($\chi^2=21; p\leq 0,05$). 65 % вчителів обох статей вважають потенціал дитини, її досягнення у навчанні, виборі улюблених занять, у громадській роботі, у профорієнтаційній сфері тощо, незалежними від її статевої належності ($\chi^2=11; p\leq 0,05$). Погляди педагогів обох статей щодо лідерства і мотивації навчання у хлопчиків і дівчаток виявились статистично недостовірними, що може свідчити про незначну гендерну дестереотипізацію образів учнів і учениць у свідомості сучасних вчителів та їх орієнтацію на індивідуальний, особистісний підхід до школярів. Отже, можна констатувати амбівалентність гендерних уявлень педагогів, їх невизначеність у системі гендерних цінностей.

Нами також виявлені відмінності у гендерній свідомості вчителів-жінок і вчителів-чоловіків, що є проявом більшої стереотипізації перших порівняно з другими. Зокрема, більшість жінок-педагогів (90 %) дотримуються традиційного поділу на сімейну та соціальну сфери діяльності, біполярного конструкту маскулінності-фемінності у поведінці та орієнтаціях. 75 % чоловіків-педагогів вважають лідерство і керівництво суто чоловічою справою, що є підтвердженням значної поширеності у їх свідомості соціального стереотипу домінуючої ролі чоловіка та підлеглої – жінки. Спільною ознакою у поглядах вчителів обох статей виявилось стереотипне ставлення до дітей за ознакою статі та заперечення дихотомічного поділу професій. Значущі взаємозв'язки (коеф. кореляції Пірсона) були виявлені між маскуліною орієнтацією вчителів обох статей (порівняно з андрогінною) та дотриманням ними диференційованого, статоворольового підходу у навчально-виховній діяльності. Педагоги обох статей з маскулініними поглядами також поділяють думку про різні пізнавальні здібності обох статей до різних наук, зокрема дівчаток до гуманітарних наук, а хлопчиків - до природничих, та різне мотивування навчальної діяльності (хлопчикам часто не вистачає посидючості, терпіння, а дівчаткам – здібностей) ($r=0,30$), виявляючи при цьому більшу толерантність до проявів агресивних форм поведінки хлопчиками, ніж дівчатками.

Значущі кореляції ($r=0,50$) свідчать про взаємозв'язок між стереотипізацією поглядів педагогів щодо різних пізнавальних інтересів, здібностей та потреб учнів і учениць і розвитком маскуліної та фемінної особистості відповідно. Були виявлені значущі зв'язки між віком і стажем педагогічної діяльності: більш досвідчені вчителі виявилися толерантнішими у поглядах до проявів агресії хлопчиками порівняно зі своїми молодими колегами. Також був виявлений вплив інформаційно-насиченого середовища на формування гендерних уявлень жінок-педагогів, що, на нашу думку, спричинено засвоєними в дитинстві традиційними гендерними цінностями.

Як засвідчили результати дослідження, статові стереотипи залишаються досить поширеними серед педагогічних колективів, переважно жіночих за складом, і поглиблюють диференціацію соціально-психологічних вимог та очікувань щодо статей. Більшість учителів загальноосвітніх шкіл залишаються невизначеними у власних гендерних орієнтаціях, не є переконаними в необхідності розвитку у дітей андрогінних властивостей, сповідують ідеологію комплементарності чоловічих та жіночих ролей. Крім того, виявлено, що навчально-виховний процес у загальноосвітній школі значною мірою підкріплює традиційні погляди на дихотомію сімейних та соціальних ролей чоловіків та жінок і меншою демонструє андрогінні персонажі, здатні до гнучкості гендерної поведінки та взаємозамінності статових ролей. З одного боку, педагоги надають великого значення фактору статі, який виявляється у шкільній практиці, формуючи таким чином у дітей уявлення про „вроджену нерівність” жіночого і чоловічого [8]. З іншого боку, досить поширеною є гендерна нечутливість педагогів у ситуаціях, які потребують урахування статі для розуміння потреб і мотивів вчинків учнів, прийняття кваліфікованих педагогічних рішень.

У навчально-виховному процесі позакласної і позашкільної роботи через гендерно забарвлену інформацію учням передаються здебільшого статоворольові стереотипи, які і визначають терпимість майбутніх випускників до соціальної нерівності жінок і чоловіків у суспільстві. Таке нав'язування традиційних статових ролей стає на заваді розвитку андрогінних властивостей дітей, розвитку їх співдружності, позитивному образу Я. Лише близько 20 % педагогічного та управлінського персоналу освітніх закладів виявляє значний інтерес до проблем забезпечення гендерної рівності дітей у навчально-виховному процесі, впровадження гендерно-освітніх технологій.

Шкільна освіта, залишаючись формально однаковою для дітей обох статей, за рахунок використання статоворольового підходу в контексті традиційних гендерних цінностей, які домінують ще у нашому суспільстві, стимулює механізми самовідтворення «гендерної дискримінації жінок» (Л. В. Штильова), мінімізуючи в подальшому запас

шкільної успішності дівчаток і приводить жінок і чоловіків до отримання нерівних дивідендів від освіти, нерівного розподілу між ними життєво важливих економічних, соціальних і політичних ресурсів.

Тому особливу увагу необхідно приділити гендерним аспектам практики освіти на базовому рівні. Шкільна практика, з точки зору цінностей гендерної рівності, потребує істотної модернізації. Необхідно усунути із шкільного життя все те, що сприяє створенню і закріпленню у мисленні і поведінці учнів стійких схем гендерної нерівності. Гендерний підхід у педагогіці передбачає відходження від концепції «вроджених» статевих відмінностей між хлопчиками і дівчатками в освіті і ідеї „вроджених статевих ролей”, переносить акцент на інституційний аспект середовища і контекст взаємодії суб’єктів гендерних відносин. Гендерний підхід в освіті виражається у відмові від асиметрії гендерної соціалізації бінарного типу і переходу на багатополосну модель соціального конструювання статі без поширення репродуктивних відмінностей на всі інші сфери життя жінок і чоловіків.

Основні стратегії гендерного підходу в освіті – заохочування дітей до більшої гнучкості в поведінці, інтересах і особистісних рисах порівняно із рамками статевих ролей; створення такого навчально-виховного середовища, в якому жіноче і чоловіче начало в кожній людині будуть розвиватись як два взаємозв’язаних виміри будь-якої особистості і інтегруються у психологічну андрогінність.

Наше дослідження підтвердило висновки вчених щодо гендерних уявлень педагогів. Домінування традиційних гендерних стереотипів зумовлює згоду частини вчителів з необхідністю диференційованого за статтю виховання хлопчиків та дівчаток і відповідних статі рис характеру. Респонденти менш схильні стереотипам про розподіл праці порівняно із сімейними стереотипами. Їхні уявлення про поділ сфер праці на «чоловічі» та «жіночі», швидше за все, відображає реальну картину гендерної сегрегації у сфері економіки. Щодо розподілу шкільних предметів на «жіночі» та «чоловічі» вчителі продемонстрували швидше за все егалітарні позиції. У своїй більшості вчителі виступають проти роздільного за статтю навчання. Найчастіше вчителі не усвідомлюють, що в процесі навчання вони транслюють не лише знання, а й свої стереотипні судження, думки, установки, але навіть усвідомивши цей феномен, не завжди готові змінити свої погляди. У зв’язку з цим важливим завданням постає впровадження поряд із гендерним підходом критичного мислення з метою надання учням можливостей розвитку аналітичних здібностей та самостійності. Гендерна і критична педагогіка підтримує різноманітність особистостей, чуйність до розмаїття, гендерну толерантність, оскільки саме школа, на думку багатьох вчених, повинна стати джерелом соціальної трансформації та емансипації [5; 6; 11; 12; 14; 16].

Важлива роль відводиться вчителю, який може і повинен представити дітям можливість такої емансипації та сприяти розвитку їх здібностей, реалізації їх можливостей. А для цього він повинен бути вільним від гендерних стереотипів, різного роду рамок суджень та установок, які стримують його власну самореалізацію та розвиток. Великі можливості для статевої соціалізації закладені в навчальних програмах різних предметів середньої загальноосвітньої школи: біології, історії, суспільствознавства, літератури, математики та інших навчальних предметів. Успіх цієї роботи залежить не від формальної «прив’язки» до кожного уроку «виховних моментів», а головним чином від глибини і продуманості гендерного аспекту навчально-виховної роботи. Вміти знайти потрібний момент на уроці для розмови, адресованої майбутньому чоловікові чи жінці, створити довірливі стосунки з учнями, викликати інтерес до цієї тематики – завдання непросте. Його реалізація значною мірою залежить від моральної установки і переконаності самого учителя, від його майстерності подати навчальний матеріал [2; 3; 9; 11; 13; 15].

Гендерна соціалізація здійснюється у школі не лише в процесі занять і не лише вчителями-предметниками. Великі можливості у цьому плані має позаурочна робота,

передусім етичні бесіди, диспути, лекції, обговорення з учнівською молоддю художніх творів, кінофільмів, газетних і журнальних матеріалів, відео-та інтернет-продукції, вечори здоров'я, конкурси, вікторини, капітал-шоу, аукціони тощо. Важливими засобами формування позитивної гендерної взаємодії є організація спільної діяльності вихованців різної статі і збагачення досвіду міжособистісного спілкування (спільні трудові справи, заняття мистецтвом і спортом, громадська діяльність, робота в гуртках, клубах і секціях, турпоходи, екскурсії і культпоходи, військово-спортивні ігри, організація дозвілля, вечорів, танців, пошукова робота, організація взаємодопомоги, проведення різноманітних тренінгів тощо.) Місія гендерного підходу в освіті полягає у «визволенні» навчально-виховного процесу і шкільного середовища від найбільш жорстких гендерних стереотипів, розширення освітнього простору для прояву індивідуальності і розвитку самореалізації особистості незалежно від її статі, виховання дітей у дусі рівноправного (егалітарного) партнерства жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності.

Література

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов : пер. с англ. / С. Бем. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
2. Гариен М. Мальчики и девочки учатся по-разному! Руководство для педагогов и родителей : пер. с англ. / М. Гариен. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004. – 301 с.
3. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посіб. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
4. Гендер і Ми. Інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання: навч.-метод. посіб. – К., 2009. – 160 с.
5. Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії: зб. матеріалів науково-практичної конференції (27-29 квітня 2011 р.) / ред. наук. колегія : В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – Тернопіль-Київ, 2011. – 796 с.
6. Гендерна педагогіка: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. В. Гайденок. – Суми: Університетська книга, 2006. – 314 с.
7. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. – К.: ПРООН, 2007. – 143с.
8. Єремеева В. Хлопчики та дівчатка: два різних світи / В. Єремеева, Т. Хрїзман. – К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. – 112 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
9. Кікінежді О. М. Шляхи розвитку гендерної культури сучасного вчителя /О. М. Кікінежді // Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць / Ун-т менедж. освіти АПН України, Асоц. безперерв.освіти дорослих; редкол. : О. Л. Онуфрієва та ін.; голов.ред. В. В. Олійник. – К.: Геопринт, 2009. – Ч.2. – С.137-146.
10. Клецина И. С. Психология гендерных отношений: монография / И. С. Клецина. – С.-Петербург, 2005. – 340 с.
11. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. педагогічн. закл. освіти] / В. П. Кравець. – Тернопіль.: Джура, 2003. – 416 с.
12. Мудрик А. В. О полоролевом (гендерном) подходе в социальном воспитании / А. В. Мудрик // Воспитательная работа в школе. – 2003. – № 5. – С. 15–19.
13. Титаренко Т. М. Хлопчики та дівчатка: психологія становлення індивідуальності / Т. М.Титаренко. – К.: Знання, 1989. – 48 с.
14. Штилева Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ /Л. В. Штилева. – М.: ПЭРСЕ, 2008. – 316 с.
15. Шустова Л.П. От «бесполой» педагогики к гендерно ориентированному образованию / [Электронный ресурс] / Л. П. Шустова // Альтернативы. – М., 2008. – (Серия «Новые ценности образования». – Режим доступа: http://ipk.ulstu.ru/files/ipk/internet_tribuna/shustova.doc.

16. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять: навчально-методичний посібник [для загальноосвітніх навчальних закладів] / колектив авторів Т. Говорун, О. Кікінежді та ін.; за заг. ред. проф. Т. Говорун. – К.: ТОВ «Дорадо-Друк», 2011. – 804 с.
17. Україна – Євросоюз у деталях. Гендерна рівність і права дітей. – № 2 (5), червень, 2010 р.

Музей жіночої та гендерної історії як центр гендерної просвіти та інформування

*Тетяна Ісаєва, директорка
Музею жіночої та гендерної історії*

Україна – країна, що обрала демократичний шлях розвитку та взяла на себе виконання певних міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення гендерної рівності.

На виконання цих зобов'язань 1 січня 2006 р. в Україні впроваджується державна гендерна політика, спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах українського суспільства. Внаслідок певних історичних умов, культурних та релігійних традицій, що склалися в українському суспільстві просування цієї політики гальмується на всіх рівнях навіть тими, хто має відповідати за її впровадження, а в суспільній свідомості продовжують існувати стійкі гендерні стереотипи – стереотипи щодо соціальних ролей жінок і чоловіків, які знову і знову репродукуються в українських сім'ях, системою освіти, ЗМІ.

Харківський регіон є одним із регіонів України, в яких народилися та розвиваються інноваційні просвітницькі проекти щодо гендерної тематики. Одним з таких проектів є проект «Створимо музей про себе!», метою якого є створення першого та поки що єдиного в Україні, на пострадянському просторі та в Східній Європі гендерного музею – Музею жіночої та гендерної історії (Gendermuseum).

Ідея проекту виникла у 2006 р. у Харкові. Її підтримали керівниця Інформаційно-консультативного жіночого центру пані Олена Суслова та керівниця Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН пані Лариса Кобелянська. Вагому підтримку проекту надали Український жіночий фонд та Глобальний фонд для жінок, які стали незмінними партнерами проекту. Партнерами проекту стали також численні національні та міжнародні громадські організації гендерного напрямку, міжнародна мережа жіночих та гендерних музеїв світу <http://www.womeninmuseum.net/blog/>

Із моменту створення музею веде інформаційно-просвітницьку роботу серед широких кіл громадськості: студентської та учнівської молоді, держслужбовців, журналістів та інших верств населення, проводячи заходи на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Основною метою діяльності музею є гендерне просвітництво, виховання та інформування, сприяння реалізації державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, сприяння укріпленню позитивного образу України на міжнародному рівні як країни, що обрала демократичний шлях розвитку, укріпленню культурних зв'язків між Україною та іншими країнами, консолідації жіночого руху, привернення уваги до жіночої та гендерної проблематики журналістів та широких кіл громадськості.

Мота діяльності музею – «Історію творимо, пишемо, зберігаємо», а його головне завдання – зібрати, систематизувати та зберегти експонати, що демонструють процес гендерного конструювання та доводять, що гендерні проблеми є не тільки проблемами жінок, але й всього суспільства; що, попри всі позитивні зміни у суспільстві, і жінки і чоловіки продовжують потерпати від гендерної дискримінації, що жіночий та гендерний рух в Україні і в світі є не епізодичним явищем, а природним

і закономірним процесом, який відбувається упродовж не одного сторіччя історії людства.

Колекція музею нараховує більш ніж 3000 експонатів, що передані з різних міст України та з різних країн світу: Італії, США, Швеції, Польщі, Грузії, Литви, В'єтнаму, Німеччини, Кореї, Фінляндії. Серед них документи, книжки та підручники, дитячі іграшки, диски, особисті речі гендерних теоретиків та практиків, сувеніри, знаряддя «легкої» жіночої праці, фотографії. Реальні та віртуальні експозиції містять потужну базу статистичної інформації та історичних даних.

Із 2009 р. активно працює портал Музею www.gender.at.ua, який за роки існування перетворився на потужний інформаційний ресурс з гендерної проблематики, освітній медіа-канал www.gendershow.rpod.ru, а з 2010 р. запрацювала віртуальна версія Музею www.gendermuseum.com, завдяки якій експозиції Музею можуть відвідати не тільки жителі та жительки Харкова, але й всі, кому цікава гендерна проблематика. Віртуальний музей зроблено таким чином, що його можна використовувати під час інформаційно-просвітницьких та виховних заходів навіть без доступу до Інтернету. На волонтерських засадах частину експозицій віртуального музею перекладено англійською мовою.

Із 2008 до серпня 2013 р. діяльність музею здійснювалася на базі Обласного гендерного ресурсного центру, що входив до структури Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської ОДА. Це були виставки, презентації, різноманітні інформаційно-просвітницькі заходи регіонального, національного та міжнародного рівнів. У 2013 р. завдяки підтримці Українського жіночого фонду у рамках проекту «Жінки підтримують жінок» були зібрані кошти на ремонт та обладнання приміщення, в якому тепер розміщено постійні експозиції музею. Урочисте відкриття музею відбулося 26 серпня 2013 р <http://gender.at.ua/news/2013-08-26-1133>. Відтепер Музей готовий прийняти відвідувачів та відвідувачок та здійснювати інформаційно-просвітницьку діяльність на новому рівні.

Одним із напрямів діяльності Музею є надання інформації та допомоги міжнародним дослідникам та дослідницям, які приїжджають до України з метою

ознайомлення із українською практикою впровадження гендерних підходів у всі сфери життєдіяльності суспільства.

Досвід системної діяльності музею доводить, що завдяки використанню новітніх інформаційних технологій та візуалізації гендерна проблематика стає зрозумілою й цікавою для тих, хто відвідує його реальні та віртуальні експозиції незалежно від віку, статі, рівня освіти, що, безумовно, сприяє просвіті та інформуванню широких кіл громадськості, підвищенню рівня її гендерної чутливості, і, як наслідок, більшому розумінню нею змісту і завдань державної гендерної політики.

Досвід роботи Лабораторії гендерних досліджень Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Луценко О. А., канд. філос. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і гендерних студій Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

ЛАБОРАТОРІЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (ЛГД) створена у 1998 р. (Наказ ради Сумського педагогічного інституту від 30 листопада 1998 року) на базі Сумського міського гендерного центру (недержавної, некомерційної, наукової, громадської та культурно-освітньої організації) та Сумського педагогічного інституту імені А. С. Макаренка. Наразі ЛГД існує у складі кафедри соціальної педагогіки і гендерних студій Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Розроблення на базі Лабораторії гендерних досліджень СДПУ теоретичної та практичної моделі гендерно-орієнтованої освіти та підготовки майбутнього вчителя на принципах гендерної рівності з самого початку здійснювалось відповідно до рекомендацій постанови ВР України від 12.07.1995 р., що передбачає запровадження гендерної тематики у «навчальні програми, посібники, методичні рекомендації для вузів, технікумів і шкіл». У подальшій діяльності ЛГД спиралась на Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні» від 8 вересня 2005 р. та інші нормативно-правові документи України, зокрема на Державні програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві.

Лабораторія є першим навчально-методичним та науковим гендерним центром в Сумському регіоні, що працює у цьому напрямі.

На базі Гендерної лабораторії, що працює як 1) Центр консультуючого характеру; 2) Центр навчального характеру; 3) науково-методичний центр **розроблена модель для забезпечення системної роботи із впровадження гендерних підходів у навчально-виховний процес.**

Співробітниці лабораторії (О. А. Луценко – завідувача, Л. О. Булатова, Л. О. Бут, Н. М. Павлушенко, О. В. Гончаренко, А. В. Приходько) успішно виконували і виконують довгострокові та короткострокові науково-дослідні проекти: «Створення мережі дослідників і викладачів вищої школи, які працюють у сфері гендерного знання», «Соціальна робота з молодими жінками, які перебувають у місцях позбавлення волі»,

«Гендерний аналіз конструктів буденної свідомості сучасної студентської молоді», «Гендерні студії», «Гендерну освіту - держслужбовцям», «Аналіз гендерної свідомості сучасних кадрів управління», «Становище та соціальний захист жіночих педагогічних кадрів у Сумській області», «Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку», «Соціально педагогічні технології протидії насильству в сім'ї та школі: гендерний підхід» та ін.

У сферу наукових інтересів ЛГД входять такі питання, як: особливості гендерної педагогіки: вчора і сьогодні; жінка як об'єкт та суб'єкт культури; гендер і культура; жіночий рух в Україні: історія і сучасні проблеми; сучасна родина, традиції і трансформації; гендер і психологія статевих відмінностей; жінка в контексті проблем національної ментальності; гендерні аспекти соціокультурних феноменів; можливості і проблеми жіночого підприємництва та ділової активності; теорія та історія західного й вітчизняного фемінізму: порівняльний аналіз.

У складі Лабораторії гендерних досліджень започатковані 5 дослідницьких груп: гендерна педагогіка та психологія; соціальна робота і гендер; гендерні аспекти політичних та правових відносин; культура в гендерному вимірі; гендерні проблеми соціолінгвістики.

Освітня програма Лабораторії включає: впровадження гендерної проблематики у навчальний процес, розроблення програм спецкурсів та методичних рекомендацій із Women's Studies, підготовку навчальних та методичних посібників, читання лекцій із гендерної проблематики у ВНЗ Сум та для громадськості міста.

За результатами проектної і поточної діяльності опубліковано робочі навчальні програми гендерних курсів, що стали лауреатами Всеукраїнських конкурсів, 6 монографій і підручників (у співавторстві), 6 навчально-методичних посібників і більше 80 статей. Серед найбільш важливих видань лабораторії такі, як Гендерна освіта у ВНЗ: у 2 ч. : Гендерна педагогіка: навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Суми: СумДПУ, 2001. – 68 с.; Луценко О. А. Гендерна політика в Україні: навчально-методичний посібник для слухачів центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації. – Суми, 2005. – 26 с.; Луценко О. А. Павлушенко Н. М. Гендерна абетка для педагогів: методичні рекомендації щодо реалізації гендерної складової в навчально-виховному процесі початкової школи. – Суми: СудДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 52 с. та ін.

Поточна діяльність ЛГД полягає у:

1. Активному налагодженні контактів із вітчизняними гендерними центрами (м. Сум, Харкова, Тернополя) та зарубіжними науково-дослідними установами (Центром феміністських досліджень Університету м. Йорк (Онтаріо, Канада), Вільнюським гендерним центром (Литовська Республіка), Московським, Санкт-Петербурзьким, Івановським, Мінським центрами гендерних досліджень).

2. Проведенні для викладачів вищої школи щорічного (із 2003 р.) науково-методичного регіонального семінару «Впровадження гендерних студій у систему ВНЗ м.Сум та регіону»;

3. Організації постійно діючого циклу науково-методологічних семінарів для дипломників та аспірантів СумДПУ імені А. С. Макаренка.

4. Організації і проведенні студентських «Гендерних студій» – міжвузівських конференцій з гендерної проблематики, студентських конкурсів та дебатів із гендерної проблематики.

5. Участі у державних заходах з гендерної політики на всеукраїнському та регіональному рівнях.

6. Здійсненні консультативної допомоги дослідникам, викладачам, аспірантам і студентам.

Діяльність Лабораторії:

1998-2013 рр. - розроблені на базі Лабораторії та викладались в СумДПУ з 1996 року спецкурси з гендерної проблематики. «Гендерна педагогіка» (викладається з 2000 р. в

Інституті педагогіки і психології), «Гендерна соціологія», «Основи гендерної політики та права», «Психолого-педагогічні проблеми гендерних відносин у вищій школі», «Гендерна політика в Україні», «Філософія фемінізму», «Вступ до гендерних досліджень», «Історія жіночого руху в Україні», «Жінка у світовій та вітчизняній культурі», «Проблеми гендера в історичній науці», «Гендер та психологія статевих відмінностей», «Гендерні аспекти права», «Гендерна соціалізація», «Філософія і культура статі». Організація навчальних програм інститутських та університетських курсів створювалася на експериментальній основі або як неформальні семінари. Курси прочитані для студентів та магістрантів 6 факультетів вузів СумДПУ, СФ ХНУВС, Ін-ту післядипломної освіти та для слухачів Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації облдержадміністрації.

1999-2013 рр. - постійно діючий цикл науково-методичних семінарів для дипломників, магістрантів та аспірантів вищих навчальних закладів міста «Гендерні проблеми наукового знання».

1999 р. – участь у написанні та публікації перших в Україні підручників та монографій гендерного спрямування: першого навчального посібника з гендерних досліджень «Теорія і історія фемінізму» (История и теория феминизма. Курс лекций. – Харьков: изд-во Ф-ПРЕСС, 1996); Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні. Колективна монографія / за заг. ред. Л. О.Смоляр. – Одеса, 1999; *Femina Postsovietica*. Украинская женщина в переходный период: от социальных движений к политике. – Харьков, 1999.

2001-2013 рр. – розроблення програми та проведення довгострокового дослідження «Гендерний аналіз конструктів буденної свідомості сучасної студентської молоді». Проміжні результати опубліковані у збірнику: Філософсько-антропологічні студії. 2001. Спецвипуск Інституту філософії НАН України. – Київ: Стилос, 2001; Від патріархатної до феміністської картини світу: зміна структур масової свідомості //Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанукового знання: збірник наукових праць. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», ЛТД, УАБС, 2002; Проблема гендерної освіти юристів у вищому навчальному закладі //Актуальні проблеми професійного становлення особистості сучасного юриста / зб. матеріалів Міжнародної науково-теоретичної конференції – Суми, 2006 р.

2001 р. – Лабораторія гендерних досліджень СДПУ видала навчально-методичний посібник (Гендерна освіта: у 2 ч.: Спецкурси: навчально-методичний посібник для викладачів соціально-гуманітарних дисциплін та студентів вищих навчальних закладів. – СумДПУ, 2001), що підсумовує викладацький та дослідницький досвід членів Лабораторії з вивчення та поширення в системі освіти гендерного знання. Навчально-методичний посібник є першим виданням такого роду в Україні.

2002-2009 рр. – за результатами проекту «Гендерні студії» у 2002-2009 рр. проведено Регіональні студентські наукові читання «Гендерні студії». В межах роботи конференцій були проведені міські міжвузівські конкурси студентських робіт із гендерної проблематики.

Грудень 2003 р. – підготовка та проведення на базі Лабораторії гендерних досліджень одноденного науково-методичного семінару для викладачів ВНЗ м. Сум за підтримки Гендерного Бюро ПРООН «Впровадження гендерного підходу в викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу в ВНЗ м. Сум та регіону».

2003 – 2010 рр. – розроблення програми та проведення довгострокового дослідження «Аналіз гендерної свідомості сучасних кадрів управління». Проміжні результати опубліковані в: Гендерний портрет державного службовця //Гендерна реконструкція українського суспільства. матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Луцьк: ТзОВ «Євро Сервіс», 2006. – С.56-58.

2003-2012 р.р. - за результатами проекту «Гендерну освіту – держслужбовцям» щорічно проводились семінари, тренінги, круглі столи для керівного складу держслужбовців області. Для підвищення рівня підготовки працівників державної служби

у 2005 р. був розроблений і опублікований посібник для слухачів центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації (Гендерна політика в Україні: навчально-методичний посібник для слухачів центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації. – Суми, 2005. – 26 с.)

2004-2013 рр. - за результатами проекту «Створення мережі дослідників і викладачів вищої школи, які працюють у сфері гендерного знання» щорічно проводились науково-методичні міжвузівські семінари для спеціалістів, орієнтованих на гендерну проблематику в психології і педагогіці «Впровадження гендерного підходу в викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу у ВНЗ м. Сум та регіону».

2004 р. – членкині ЛГД, доценти Луценко О. А. та Булатова Л. О. стали дипломантами Всеукраїнського конкурсу навчальних програм з гендерної проблематики з програмами «Психолого-педагогічні проблеми гендерних відносин у вищій школі» та «Гендерна педагогіка» (Результати опубліковані у кн. Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004).

2004 р. – Участь у науково-дослідному проекті (м.Київ) «Гендерні стратегії сталого розвитку України» (аналітичне дослідження). Результат опублікований у монографії «Гендерні стратегії сталого розвитку України» / за наук. ред. Л. С. Лобанової. – К.: Фенікс, 2004.

2004 р. – Участь у написанні та публікації першого україномовного навчального посібника з гендерних досліджень «Основи теорії гендеру» (Основи теорії гендеру: Навчальний посібник.- К.: «К.І.С.», 2004. – Розділ 17. Луценко О. А.).

2005 р. - 2008 р. Організація роботи секції „Гендер і молодь” в рамках I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції та I та II Міжнародних науково-практичних конференцій для студентів та аспірантів «Сучасна молодь: крок у майбутнє».

Травень 2009 р. - Проведення на базі факультету педагогіки та практичної психології ЛГД СумДПУ за сприяння Управління у справах сім’ї та молоді та ХНУВС СФ I-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів „Головні проблеми державно-правового захисту жінок в Україні. Гендерні студії». На базі конференції відбувся всеукраїнський конкурс робіт студентів і аспірантів з гендерної проблематики. Результат опублікований у зб. Головні проблеми державно-правового захисту жінок в Україні. Гендерні студії: матеріали I-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів (15 травня 2009 р., м.Суми). – Суми, 2009.

2009 р. - 2013 р. – неодноразова презентація діяльності ЛГД на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційні практики впровадження гендерної освіти», (м.Луганськ), Всеукраїнському Форумі гендерних освітніх центрів «Сучасні тенденції гендерної освіти в Україні» (м. Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Гендерна мапа Центрально-Східної Європи» (м. Суми), Міжнародній науково-практичній конференції «Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії» (м.Тернопіль), Всеукраїнській науково-практичній конференції з питань впровадження гендерних підходів в освіту (м.Судак), Міжнародній науково-практичній конференції «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє» (м.Київ), Всеукраїнському методичному семінарі в рамках Проекту Харківського гендерного ресурсного Центру за підтримки Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні (м. Харків) та ін.

2010 р. - на підставі плідної діяльності ЛГД Наказом ректора СумДПУ проф. Кудренка А. І. (Наказ № 73 від 30 серпня 2009 р. «Про реорганізацію кафедри соціальної педагогіки і педагогічної творчості») створено кафедру соціальної педагогіки і гендерних студій згідно з угодою між СумДПУ імені А.С.Макаренка та ПРООН (Угода про партнерство між Програмою Розвитку ООН в Україні та СумДПУ від 28.06.2010). У 2012/13 н.р. кафедра успішно пройшла акредитацію.

2010 р. - організація та проведення Навчально-методичного комплексу (лекція+тренінг+круглий стіл) «Гендерна політика в Україні» для державних службовців на базі Сумського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів

державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій; організація Науково-практичного семінару-тренінгу для керівників ЗНЗ м. Сум та регіону «Гендерна педагогіка: теорія та практика», підготовленому спільно Інститутом педагогіки і психології СумДПУ імені А. С. Макаренка, КЗ «Сумським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти», Сумським гендерним ресурсним центром СумДУ.

Жовтень 2010 р. - у рамках міжнародного співробітництва та обміну досвідом навчальна поїздка до Литовської республіки з метою вивчення досвіду країни з впровадження гендерних підходів у роботу неурядових організацій та навчальних закладів (за підтримки Програми Рівних можливостей та прав жінок в Україні, Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту).

2010 - 2012 рр. - За результатами проектної діяльності «Соціально педагогічні технології протидії насильству в сім'ї та школі: гендерний підхід» розроблені та опубліковані навчально-методичні посібники: Луценко О. А., Гончаренко О. В. Скажемо «НІ!» насильству в сім'ї (Проблема домашнього насильства і як їй протистояти) : навчально-методичний посібник / за ред. О. А. Луценко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010; Технології профілактики домашнього насилля. Організація роботи з суб'єктом насильницьких дій : навчально-методичний посібник для працівників соціальних служб та керівників закладів соціально-педагогічного спрямування / О. А. Луценко, О. М. Полякова, Н. М. Радько, Є. В. Стеценко / [за заг. ред. О. А. Луценко]. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011; Як боротись з насиллям у школі? (Проблема насильства та агресивних дій учнів ЗОШ і як їй протистояти): навчально-методичний посібник / О. А. Луценко, Полянничко А.О., Чернякова А.В. [за ред. О. А. Луценко]. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012.

2011 р. - Підготовка і проведення «круглого стола» на тему «Інституалізація гендерних досліджень у ВНЗ регіону: проблеми і перспективи» в межах VIII науково-методичного семінару для викладачів ВНЗ м. Сум «Впровадження гендерного підходу у викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу у ВНЗ м. Суми та регіону»; Підготовка і проведення «круглого стола» з проблеми домашнього насильства «Скажемо «НІ!» насильству в сім'ї» на базі Інституту педагогіки і психології спільно з Управлінням у справах сім'ї, дітей і молоді для керівників соціальних служб м. Суми та регіону з презентацією посібника; організація роботи секції «Культурологічні виміри соціалізації. Гендерна культура особистості» в рамках I Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Соціалізація особистості: культура, освітня політика, технології формування».

28 січня 2012 р. – проведення мастер-класу (О. А. Луценко) з організації гендерних освітніх студій, м. Харків на Всеукраїнському методичному семінарі (Проект Харківського гендерного ресурсного Центру за підтримки Фонду імені Фрідріха Еберта з представництвом в Україні).

2013 р. – відповідно до завдань діяльності ЛГД та кафедри соціальної педагогіки і гендерних студій розроблені та прочитані нові спецкурси з гендерної проблематики «Гендерна соціологія» та «Гендерний аналіз в соціально-педагогічних дослідженнях» (автор О. А. Луценко). На базі Лабораторії здійснюється керівництво науково-дослідницькою роботою студентів з гендерної проблематики. Протягом 2003-2013 рр. відбулась підготовка до захисту дипломних та магістерських робіт з гендерної проблематики (70 робіт).

Науково-дослідні та соціально-практичні задачі Лабораторії гендерних досліджень СДПУ, окрім означеного, включають у себе також:

- сприяння обміну досвідом між різними жіночими організаціями, інтеграція ініціатив, спрямованих на поліпшення становища жінок;

- сприяння розвитку інформаційної інфраструктури жіночого руху, включаючи видавничу діяльність (монографії, довідники, методичні посібники, інформаційні бюлетені, брошури і т.і.);

- участь у проведенні гендерних експертиз програм регіонального та муніципального розвитку, сприяння формуванню засобів взаємодії з державними органами управління в інтересах проведення антидискримінаційної політики щодо жінок.

- виконання замовлень закладів освіти області та інших організацій, зацікавлених в проведенні гендерних досліджень;

- підготовка аналітичних та інформаційних матеріалів;
- участь в інформаційній мережі з гендерних досліджень;
- розвиток міжнародних зв'язків з гендерної освіти та гендерної педагогіки;
- проведення семінарів-тренінгів, конференцій, «круглих столів» з проблем розвитку гендерних відносин у сфері освіти та соціальної роботи в області.

Складовою діяльності Лабораторії гендерних досліджень є організація роботи бібліотеки. Фонд Лабораторії налічує близько 500 найменувань книг, брошур та журналів. Існує електронна база даних: бібліотека з гендерних питань (50 найменувань) та бібліографія з гендерних досліджень (складена Луценко О. А). Щорічно фіксується більше 700 книговидач з фонду лабораторії унікальних видань, аналогів яких немає у місті.

Інформаційна програма

Лабораторії включає обмін інформацією з українськими й зарубіжними партнерами та створення банку даних, пов'язаного з академічною діяльністю /сучасні дослідницькі проекти, освітні програми з Women's Studies, програми грантів, стажувань та обмінів/ та з практичною освітою для жінок /програми й методики проведення тренінгів/.

Лабораторія має наукові зв'язки з Інститутом гендерних досліджень при КНУ (м.Київ), Лабораторією Гендерної освіти МДУ, з МЦГД (м.Москва), з Центром інтеграції жіночих досліджень С.-ПДУ (м. С.-Петербург), з Мінським центром гендерних досліджень при жіночому недержавному інституті "Енвіла"(м.Мінськ), з Центром Гендерних досліджень при Саратовському державному університеті (м.Саратов), з Центром феміністських досліджень Університету м.Йорк (Онтаріо, Канада), з Гендерним бюро ПРООН (м.Київ), з Центральн-європейським університетом (м.Будапешт, Венгрія) та ін.

Перспективні завдання співробітники Лабораторії вбачають у:

1. розробленні проектної моделі із здійснення гендерного аналізу та гендерної експертизи з метою контролю за проведенням гендерної політики в регіоні, в тому числі в освітній сфері.
2. здійсненні ревізії базових дисциплін соціально-гуманітарного блоку;
3. здійсненні допомоги і активній участі в переробці базових програм ЗНЗ та ВНЗ даного блоку, включення до них гендерної парадигми;
4. розробленні та впровадженні нових курсів з гендерної проблематики.

ЦІННІСНІ ПРІОРИТЕТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЩОДО МАЙБУТНЬОЇ СІМ'Ї: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

*Яценко Л. В., канд. пед. наук, доцент
кафедри загальної та соціальної
педагогіки Переяслав-Хмельницького
ДПУ імені Григорія Сковороди.*

Актуальність дослідження. Особливості сучасного політичного, економічного та соціального розвитку України, глибока криза, що охопила всі сфери суспільства, негативно вплинули на функціонування інституту сім'ї. Сімейно-шлюбні відносини характеризуються низкою тривожних тенденцій, пріоритетне місце серед яких посідає зростання кількості розлучень і відповідно неповних сімей, рівень народжуваності не забезпечує простого відтворення населення і продовжує зменшуватися. Водночас, саме з сім'єю в суспільстві пов'язуються надії на гуманізацію суспільних відносин, на моральне оновлення особистості, формування якої починається саме у сім'ї. Це визначає теоретичну та практичну актуальність соціально-філософських, психологічних, педагогічних досліджень проблем розвитку інституту сучасної сім'ї, підготовки молоді до вступу у шлюб.

За всіх часів, у всіх народів молодому поколінню передавалися знання про сім'ю, устрій родинного життя, способи виконання подружніх і батьківських ролей. Не втрачає ця проблема актуальності і в наш час трансформації наукових підходів щодо підготовки учнівської молоді до створення сім'ї.

Педагогічні основи сімейного виховання дітей, підготовки школярів до створення майбутньої сім'ї, шлюбно-сімейних взаємин закладені у працях Т. Алексєєнко, М. Боришевського, М. Вовчик-Блакитної, Т. Зелінської, Т. Кравченко, О. Пінта, В. Постового та інших педагогів і психологів.

Як структурна соціальна одиниця сім'я відображає загальний стан суспільства, проблеми і наслідки процесів, що відбуваються у ньому. За наявної в Україні економічної і політичної ситуації інститут сім'ї зазнає серйозних матеріальних і морально-психологічних труднощів. Зміна чи втрата усталених суспільних цінностей справляє значний вплив на сімейні цінності, зумовлює кризові явища у функціонуванні сім'ї, зокрема, у її виховній функції [1, с. 261; 2, с. 9].

Життєву позицію особистості, спрямованість її прагнень і активність характеризує наявна в людини система ціннісних орієнтацій. Цінність – це явище соціокультурного життя, особлива складова культури суспільства, що зумовлює відповідь на запитання: «Як має бути?». Цінності можна вважати стрижнем національних традицій, які існують завдяки їх актуальному змістовому прояву. Тому одне із завдань дослідно-експериментальної роботи полягало у вивченні ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат старшого шкільного віку як узагальненого показника особливостей їхньої життєвої позиції, спрямованості прагнень і домагань, характеру активності.

Отримані внаслідок проведеного респондентами ранжування цінностей результати засвідчили, що як для юнаків, так і для дівчат найвищу цінність становить стан власного здоров'я, відповідно – 93,5 та 98,4 %. Сім'я посідає для юнаків (93 %) друге місце, тоді як для дівчат (92,4 %) – третє. Для юнаків високу цінність має матеріальне забезпечення (92,2 %) і робота (92,0 %). У дівчат друге місце належить коханню (93,3 %), а робота і матеріальне забезпечення посіли четверте (89,7 %) і шосте (86,9 %) місця.

Для уточнення розуміння юнаками і дівчатами сутності сім'ї як важливої ціннісної життєвої категорії, їм було поставлено запитання: „Яке значення має для тебе сім'я ?” І юнаки, і дівчата вбачають у сім'ї можливість одержати любов, піклування, довіру, виявити відповідальність. Однак кожен з цих чинників має не однакове значення для

респондентів обох категорій опитуваних. Були зафіксовані певні відмінності в уявленнях юнаків і дівчат щодо особистісної значущості сім'ї. Для дівчат сім'я – це любов (40,3 %), для хлопців цей показник значно нижчий (26,0 %). Що стосується таких ціннісних категорій сім'ї, як відповідальність, довіра, піклування, вони мають більше значення для хлопців (відповідно 31,0, 22,3, 13,5 %); серед дівчат на користь означених категорій висловилося 25,0, 21,4 та 9,1 % респондентів. У процесі подальших бесід було виявлено, що значення сім'ї частина хлопців і дівчат ототожнює зі своєю батьківською сім'єю, інші – з майбутньою. Спостерігалось також ототожнення понять «сім'я» та «шлюб».

Для більшої конкретизації цього питання проводили опитування, в ході якого визначали значущість шлюбу для юнаків та дівчат. Як наслідок, з'ясувалося, що найважливішим для шлюбу старшокласники вважають кохання. На користь цього дали позитивну відповідь 45,0 % хлопців і 46,8 % дівчат. Як зобов'язання шлюб сприймає 10,6 % хлопців і 15,9 % дівчат. Заслужує на увагу той факт, що на другому місці за вибіркою перебувають формальні стосунки: на їхню користь висловилося, відповідно, 28,6 % дівчат і 33,8 % хлопців.

Спостерігається тенденція, згідно з якою для юнаків та дівчат на перше місце в осмисленні особистісної значущості сім'ї та шлюбу виходять такі позиції, як: сім'я – це любов, відповідальність, довіра, а шлюб – це кохання, хоча помітна частка учнів вважає, що шлюб – це застаріла форма сім'ї. На прохання назвати членів сім'ї старшокласники, як правило, розпочинали перелік із матері: мама, тато, я, брат (сестра), дідусь (бабуся), а коли це запитання стосувалося шлюбу, то перелік розпочинався з чоловіка, дружини, дітей. Ці дані ще раз доводять, що модель української сім'ї більше зорієнтована на авторитет матері. За словами юнаків та дівчат, близько 30,0 % з-поміж них мають нормальні стосунки з обома батьками, але ставлення до матері краще.

Подальше дослідження передбачало одержання даних щодо уявлень юнаків і дівчат про якість, які вони цінують у майбутніх сімейних стосунках.

Отримані результати засвідчили, що 24,3 % юнаків і 22,0 % дівчат у сімейних стосунках перевагу віддають взаємному коханню, 21,4 % юнаків і 21,2 % дівчат – взаємоповазі. На пріоритет матеріального забезпечення вказали 11,0 % опитаних юнаків та 10,8 % дівчат. Така якість, як рівноправність у сімейних стосунках, має більше значення для дівчат (9,7 %), ніж для хлопців (4,5 %). Водночас на користь співробітництва висловилося майже однакова кількість респондентів обох статей – 8,2 % хлопців і 8,7 % дівчат.

Таким чином, в уявленні старшокласників чітко простежується орієнтація на створення власної сім'ї на засадах взаємоповаги та кохання. Разом з тим уявлення юнаків та дівчат про шлюб та сім'ю потребують диференційованої соціально-педагогічної роботи з питань взаємовідносин подружжя в сім'ї, розподілу сімейних обов'язків.

Наступний напрям дослідження стосувався очікувань юнаків та дівчат від майбутніх сімейних відносин.

Згідно з одержаними результатами від майбутніх сімейних відносин юнаки та дівчата очікують: кохання та вірності, взаємоповаги та підтримки. Партнерським взаєминам відводиться незначний відсоток (8,2 % – хлопців та 11,9 % – дівчат), тоді як піклування один про одного та взаєморозуміння у сімейних відносинах посідає значно вищі позиції.

Відомо, що для нормального та ефективного функціонування сім'ї важливе значення має розподіл домашніх обов'язків, який є важливим компонентом гендерних відносин і повинен обов'язково враховуватися під час планування майбутньої сім'ї.

Зважаючи на це, нами було проведено опитування, мета якого полягала у визначенні наявних у старшокласників уявлень щодо розподілу обов'язків у сім'ї.

Головний обов'язок чоловіка, на думку юнаків та дівчат, полягає в матеріальному забезпеченні сім'ї (юнаки 53,5 %, дівчата – 41,8 %) та вмінні приймати рішення (відповідно 32,3 та 33,9 %). На другому місці – виконання господарських справ: догляд

за сільськогосподарськими тваринами (юнаки 8,8 %, дівчата 6,4 %). Це твердження аргументувалося тим, що догляд за свійськими тваринами потребує більшої фізичної сили.

Цікаво, що найбільш рівномірно згідно із відповідями юнаків має такий розподіл обов'язків: догляд за дітьми – 1,8 %, прибирання квартири – 1,0 %, закупівля продуктів – 2,2 %. Дівчата надають обов'язкам, пов'язаним із доглядом за дітьми більшого значення. На його користь висловилося 9,4 % з-поміж них. Дівчата також переконані, що чоловіки повинні надавати більше уваги вихованню дітей, а у разі необхідності чоловікові слід піти у декретну відпустку з догляду за дитиною.

Юнаки, навпаки, вважають, що догляд за дитиною – це пріоритет жінки – 24,9 %. Виходячи з відповідей дівчат, аналогічної думки дотримуються лише 15,6 % із них. Дівчата вважають, що на сьогоднішній день матеріальне забезпечення сім'ї є одним із провідних аспектів, яким обоє з подружжя мають приділяти належну увагу. Тобто чоловік і дружина однаково відповідальні за цю сферу сімейної життєдіяльності, майбутня дружина повинна вміти сама приймати складні для сім'ї рішення. Ця думка підтримується 27,0 % юнаків та 27,6 % дівчат.

У процесі експериментального дослідження нами вивчалися уявлення старшокласників щодо умов, які вони вважають необхідними для створення щасливої сім'ї. Головну умову щасливої сім'ї респонденти вбачають у коханні та взаємоповазі (юнаки 62,2 %, дівчата – 74,7 %). На друге місце дівчата поставили поступливість (11,0 %), а хлопці – довіру (18,2 %). 4,3 % хлопців та 3,7 % дівчат не змогли визначитися з відповіддю на це запитання.

Юнакам і дівчатам також пропонувалося визначити своє ставлення до провідних чинників, які впливають на створення та життєдіяльність щасливої сім'ї.

Аналіз та узагальнення одержаних результатів засвідчили, що, на думку юнаків та дівчат, основними чинниками є матеріальне забезпечення та кохання. При цьому для юнаків матеріальне забезпечення відіграє важливішу роль (24,1 %), ніж для дівчат (22,5 %). Коханню надають перевагу 29,2 % дівчат і 21,6 % хлопців. У відповідях дівчат спостерігається тенденція до отримання вищої освіти (14,3 %) як доволі вагомого чинника для створення щасливої сім'ї, хоча порівняно з юнаками (17,9 %) ці дані дещо занижені. Здобуття вищої освіти, на переконання дівчат, забезпечить у майбутній сім'ї встановлення рівноправних стосунків між чоловіком та дружиною. На користь рівноправності як чинника, що впливає на створення щасливої (успішної) сім'ї, висловилося 13,5 % дівчат, тоді як для хлопців він має значення лише у 4,9 % випадків.

Зважаючи на проблему нашого дослідження, окрема увага у процесі педагогічної діагностики надавалася вивченню поглядів старшокласників на стиль взаємовідносин у майбутній сім'ї.

Встановлено, що найбільша кількість юнаків (64,9 %) і дівчат (76,8 %) надають перевагу незалежним стосункам у подружніх взаєминах, хоча у дівчат цей показник дещо вищий. Доволі велика кількість юнаків (21,1 %) та дівчат (16,8 %) вважають, що стосунки між чоловіком і дружиною повинні мати партнерський характер. До авторитарного стилю схильється 67 юнаків, охоплених експериментом (13,6 %) і 28 дівчат (6,4 %).

З огляду на те, що у своїх очікуваннях майбутніх сімейних відносин старшокласники підсвідомо враховують досвід батьківської сім'ї, ми вважали за необхідне виявити, чи бажають вони перенести модель батьківської сім'ї на свою майбутню сім'ю, а також з'ясувати, який стиль стосунків наявний у їхніх батьківських сім'ях. Так, на запитання: «Чи бажаєте Ви перенести модель батьківської сім'ї на майбутню власну сім'ю?» 79,0 % дівчат та 82,0 % юнаків дали негативну відповідь. Отже, надаючи у своїх уявленнях перевагу майбутній сім'ї, створеній на партнерських засадах, довірі й взаємоповазі, юнаки та дівчата акцентують на її відмінності від батьківської сім'ї. Справедливість цієї думки підтвердилася у процесі подальшого опитування: характеризуючи стиль міжособистісних стосунків у батьківській сім'ї, респонденти

зазначили, що переважаючим є авторитарний стиль одного з батьків, найчастіше – це авторитарність матері (52,0 % юнаків та 57,0 % дівчат). Як з'ясувалося, найчастіше це пов'язано з економічним становищем сімей. У багатьох сім'ях усі важливі рішення, пов'язані з господарською діяльністю, доглядом за дітьми, ухвалює мати, адже чоловіки змушені на тривалий час покидати домівки для заробітку, в тому числі в інших країнах. Це призводить до так званого типу «відчуженого» батька та переходу до «неоматріархального» типу стосунків у батьківських сім'ях.

Загалом фактори впливу батьківської сім'ї на формування уявлень старшокласників про стиль стосунків у своїх майбутніх сім'ях можна поділити на кілька груп. У цілому, характеризуючи батьківську сім'ю, юнаки та дівчата називають її «місцем, до якого хочеться повертатися (затишок)», «місце, де панує любов та підтримка». Так, для юнаків сім'я – це підтримка (37,0 %), затишок – 32,4 %, любов – 29,2 %, для дівчат, із незначними відмінностями у показниках, сім'я – це затишок (34,9 %), любов – 33,4 %, підтримка – 30,8 %.

Відповідаючи на запитання: «За що Ви цінуєте своїх батьків?», юнаки у переважній більшості назвали «повагу до мене» (34,3 %), а дівчата – «любов та доброту» (33,8 %). Твердження «розуміння батьківської сім'ї та підтримка» юнаки та дівчата поставили на друге місце (відповідно 28,0 і 24,6 %), а от «турботі» відводиться останнє місце і, як виявилось, у подальшому це поняття ототожнюється старшокласниками з тим, що дратує їх у стосунках з батьками (надмірне опікування – 30,0 % юнаків та 28,5 % дівчат). Серед якостей, що дратують старшокласників у ставленні до них батьків, також називаються: «надмірна цікавість моїми справами» – 25,5 % юнаків і 23,4 % дівчат, «нерозуміння моїх поглядів» – 23,9 % дівчат і 20,2 % хлопців. Зауважимо, що такому поняттю, як «виховання», старшокласники не надають уваги.

Прикладами для наслідування юнаки та дівчата обирають маму і тата (юнаки – 96,3 %, дівчата – 96,8 %), і тільки незначна кількість респондентів зазначили, що це можуть бути родичі, друзі, близькі знайомі.

Узагальнення одержаних даних дає підстави для висновку про те, що юнаки і дівчата підсвідомо формують свої уявлення про стосунки у майбутній сім'ї аналогічно до усталених у батьківських. Хоча, як засвідчили результати попереднього опитування, лише незначна їх кількість висловилися на користь запровадження аналогічних взаємовідносин у майбутній власній сім'ї.

На запитання щодо впливу статевих стосунків на гармонійні взаємини усім'ї, позитивну відповідь дало 53,5 % хлопців і 33,0 % дівчат.

Важливим для нашого дослідження був аналіз чинників, які, на погляд старшокласників, спричиняють розлучення. Для хлопців серед таких чинників перше місце посіли відсутність взаєморозуміння (35,3 %) та довіри (34,3 %), для дівчат – відсутність кохання (38,2 %).

Значна кількість старшокласників (22,0 % юнаків та 15,0 % дівчат) доволі спокійно ставляться до розлучення як способу вирішення конфліктних ситуацій. Ще задовго до створення власної сім'ї вони зорієнтовані на розлучення, не усвідомлюючи всіх його негативних наслідків. Недостатньо розуміють юнаки та дівчата сутність взаємин між дружиною та чоловіком у молодій сім'ї.

У процесі дослідження нас також цікавили уявлення юнаків та дівчат про ведення домашнього господарства. Під час бесіди виявилось, що більшість із них вважають, що конфліктні ситуації у сім'ї виникають саме через непорозуміння між подружжям щодо рівноцінного розподілу домашніх обов'язків, тобто на побутовому рівні. Вивчення готовності респондентів до виконання домашніх обов'язків (за результатами самооцінювання старшокласників) засвідчило, що кожний четвертий юнак переконаний у своїй готовності взяти на себе виконання обов'язків з господарства, розуміє пов'язані з ним функції і ролі. Аналогічні відповіді дала кожна третя дівчина.

Щодо здатності матеріально забезпечити свою майбутню сім'ю у числових показниках відповідей юнаків і дівчат виявлені суттєві відмінності. Половина опитаних юнаків упевнено заявляють про свою готовність забезпечити сім'ю. Серед дівчат кількість таких відповідей становить 14,9 %. Водночас показник відповідальності за створену сім'ю у дівчат вищий і становить 23,2 %, тоді як у юнаків він дорівнює лише 12,9 %. Показник середнього рівня готовності має незначні відмінності і становить у юнаків 42,0 %, у дівчат – 54,5 %.

У результаті дослідження виявилось, що юнаки мають низький рівень готовності до створення подружніх стосунків на принципах паритету (показник високого рівня становить 14,5 %); щодо уявлень дівчат про паритетні стосунки в майбутній сім'ї, цей показник становить 24,0 %.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що в юнаків і дівчат старшого шкільного віку відсутні чіткі уявлення про відносини в майбутніх сім'ях. Вони не повністю усвідомлюють свої ролі та функції з виконання сімейно-побутових обов'язків, крім того, у більшості з них немає упевненості у своїх можливостях. Виходячи з цього, вбачаємо за необхідне проведення більш глибокого дослідження проблеми підготовки юнаків і дівчат до майбутнього сімейного життя, формування в них жіночності та мужності – якостей, які не завжди адекватно розуміються, спричиняючи виникнення помилкових уявлень, неадекватної поведінки.

Список літератури

1. Кравченко. Т. В. Сімейна модель соціалізації особистості та особливості її функціонування в сучасних умовах / Т. В. Кравченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. – Київ-Житомир: Ви-во ЖДУ, 2004. – Кн. I. – С. 260–264.
2. Постовий. В. Г. Тенденції і пріоритети виховання дітей в сучасній сім'ї: монографія / В. Г. Постовий. – К.: Ін-т проблем виховання АПН України, 2006. – 190 с.

ГЕНДЕРНІ НАГОЛОСИ У ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

*Шульга І., аспірантка, мол. наук. співр.
НДЦ з проблем гендерної освіти та
виховання учнівської та студентської
молоді НАПН України - Тернопільського
національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка*

Формування здоров'язбережувальних компетентностей учнівської молоді як ключових у контексті євроінтеграційних процесів передбачає «гендерне» бачення навчально-виховних проблем майбутніми педагогами, що зумовлює інтерес педагогічної науки до створення здоров'язбережувального середовища як творчо-розвивального та гендерно-освітнього у загальноосвітній школі взагалі, у початковій – зокрема. Відомо, що початкова школа є стартовим майданчиком гендерної соціалізації дітей та першим етапом фундаментального систематичного впливу вчителя на учнів, періодом найефективнішого розвитку їхніх інтересів, потреб, становлення особистісних рис і якостей тощо (І. Бех, В. Кравець, О. Савченко, О. Сухомлинська та інші вчені).

Виховання здорової, активної, творчої особистості на засадах рівноправ'я статей та їх паритетності, здатної до креативного вирішення соціально-економічних проблем і державотворення у майбутньому, є пріоритетним напрямком державної політики згідно з чинними нормативно-правовими документами України (стаття 24 Конституції, Закони

України «Про освіту», «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», Національна програма «Здорова нація», «Здоров'я 2020: український вимір», «Діти України», Державна програма «Освіта. Україна ХХІ століття»).

Згідно з «Білою книгою національної освіти України» (2010) впровадження інноваційних педагогічних технологій у початкову ланку освіти, спрямованих на підтримку індивідуального розвитку дівчаток і хлопчиків як майбутніх громадян української держави, є важливою складовою початкової школи, що актуалізує необхідність вивчення проблеми здоров'язбережувальної діяльності вчителя молодших класів із урахуванням гендерної складової, забезпечення його ґрунтовними науково-методичними новітніми технологіями. Як підкреслює президент Національної академії педагогічних наук України В. Кремень: «Культура дитиноцентризму та інноваційності повинна визначати всю діяльність сучасного вчителя як у школі, так і поза її межами» [11, с. 412-413].

Розглядаючи проблему здоров'язбереження молодших школярів крізь гендерну парадигму, українські вчені наголошують на взаємозв'язку гендерного та особистісно-орієнтованого підходів як основи гуманізації навчально-виховного процесу, зокрема: «Особистісно-орієнтований підхід до виховання у нинішньому його варіанті певною мірою ґрунтується на методологічних принципах західної гуманістичної психології: самоцінності особистості, глибокої поваги та емпатії до неї, урахування її індивідуальності тощо» [1, с. 5]; «...гендерний підхід у педагогіці й освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності... дає ...більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки» [10, с. 427]. У цьому солідарний і російський вчений І. Кон, який підкреслював, що «головною тенденцією базисної культури є установка на розвиток індивідуальності, безвідносно до якого б то не було б раніше заданого стандарту» [7, с. 148]. Відповідно педагогічна діяльність може бути описана, з одного боку, як антропопрактика – практика культивування базових, родових властивостей людини, з іншого – як гендерна, тобто індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що є, на нашу думку, «своєрідною» точкою відліку та світоглядним орієнтиром для обох статей у освітньо-здоров'язбережувальному просторі.

Підґрунтям здоров'язбережувальної діяльності першого вчителя є засади гуманістичної педагогіки та психології, національне виховання, спадщина видатних педагогів, що створює розширення культуротворчого ментального простору для всіх учасників тріадної педагогічної взаємодії – учителя, батьків та дітей, оптимальні умови для навчання і виховання, розвитку та саморозвитку зростаючої особистості незалежно від її статі. Свого часу видатний педагог-гуманіст Василь Сухомлинський наголошував, що турбота про здоров'я дітей є найважливішою працею вихователя, оскільки «від життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у власні сили» [14, с. 103]. Чимало думок педагогів-гуманістів можуть слугувати порадами у створенні оздоровчого середовища у початковій школі на засадах гендерного підходу, дотриманні рівності та паритетності у міжстатевій взаємодії. Як підкреслює Н. Коцур, оновлення змісту освіти, орієнтація на новий тип мислення, формування у молодого покоління онтозберігального світогляду – це саме ті виклики, що повинні позначитись на професійній підготовці вчителя, у тому числі майбутнього вчителя [8, с. 124].

Проте у шкільній практиці і надалі переважає статево диференційований підхід до навчання та здоров'язбереження молодших школярів (Х. Даннауер, В. Єремєєва, В. Заїкін, Д. Совтисік, Т. Хрізман), посилюється спрямування представників різної статі до сегрегації у міжособистісних стосунках. На противагу йому, особистісно-егалітарний підхід (Т. Говорун, В. Кравець, О. Кікінежди) передбачає у здоров'язбережувальній діяльності вчителя орієнтацію на рівноцінність обох статей у набутті знань, умінь та навичок, створення однакових умов для їхньої здоров'язберігаючої

поведінки, розвиток індивідуального потенціалу учнів та учениць, дотримання прав та реалізації можливостей обох статей, формування свідомого ставлення до власного здоров'я тощо.

Зміни, які відбуваються в національній системі освіти вимагають у свою чергу змін у сфері керування педагогічним процесом у вищій школі, що покликані виконати замовлення сучасного суспільства у вихованні нового соціально-культурного типу особистості. У зв'язку з цим перед викладачами вищої школи постає завдання формування гендерно-грамотного вчителя під час професійної підготовки в межах різних психолого-педагогічних дисциплін, зокрема тих, що стосуються здоров'язбереження молодших школярів. Значний інтерес для нашого дослідження становлять праці Т. Бойченко, Н. Будної, Г. Жирської, Н. Зелінської, О. Жукова, Н. Коцур, С. Страшка та інших учених. Гендерно-освітня просвітницька діяльність вчителя розкрита у дослідженнях В. Кравця, Т. Говорун, О. Кікінежді, С. Вихор, Т. Дороніної, І. Іванової, О. Луценко, А. Мудрика, О. Петренко, Л. Штильової та інших. Проте проблема підготовки вчителя до здоров'язбереження молодших школярів із урахуванням гендерного підходу не знайшла ще широкого висвітлення у наукових дослідженнях, що і стало метою нашої наукової розвідки.

Пошук шляхів формування здоров'язбережувальних і гендерних компетентностей молодших школярів зумовлює вивчення проблеми здоров'я та здоров'язбереження в історичному аспекті. Вчені відокремлюють три етапи розвитку уявлень людини про «здоров'я». У період від найдавніших часів – до середини XVII століття водночас у науковий обіг впроваджується поняття «здоровий спосіб життя людини», розвивається потреба у бережливому ставленні до життя і здоров'я, гігієнічних знань, культу фізичного здоров'я дітей. У працях мислителів античного періоду, авторів перших концепцій з основ здоров'я як системного, багатовимірного феномену знаходимо структуру здорового способу життя, висвітлено його зміст та функції. Це сприяло розвитку аксіологічних основ здоров'я, його соціальної значущості як загальнолюдської цінності для розвитку здорової нації та підготовки підростаючого покоління до ведення здорового способу життя. Від середини XVII до XIX століття відбуваються соціально-економічні трансформації, розвиток культури, науки і освіти, що спричинило суттєві зміни у поглядах молоді щодо оздоровлення, створюється система професійної освіти на базі поглибленої загальноосвітньої підготовки, приділяється увага правилам поведінки в суспільстві, вимогам до життя і побуту молоді. Період із середини XIX століття і до сьогодні характеризується інституціоналізацією здоров'я як соціально-педагогічного феномену в антропологічній парадигмі, активізацією суспільно-педагогічного та медичного руху, спрямованого на захист здорового дитинства, проведення державної політики в цій сфері.

Значним внеском у теорію здорового способу життя є праці лікарів (В. Бехтерев, І. Павлов, Н. Пирогов та ін.) та педагогів (Г. Ващенко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський та інших), в яких закладені основи пропедевтично-профілактичної роботи з дітьми та молоддю, формування санітарно-гігієнічної культури.

Дослідники з основ здоров'я виділяють такі напрями діяльності вчителя щодо виховання здоров'ятворчої особистості: впровадження оздоровчих технологій, розвивальних та інтерактивних методик з метою оптимізації освітнього процесу; забезпечення відповідного рівня фізкультурно-оздоровчої роботи; моніторинг стану здоров'я учнів; психологічна реабілітація та корекція соціально-психологічного здоров'я [2; 4; 8].

Підготовка майбутніх учителів до викладання даного курсу із урахуванням гендерної складової, на думку І. Іванової, є цілеспрямованим навчально-виховним процесом у вищому навчальному закладі, спрямованим на розвиток особистісних і професійних здоров'язбережувальних і гендерних характеристик майбутнього вчителя, що поєднує настанову на розуміння та використання необхідної систематизованої

сукупності знань, умінь і навичок гендерної теорії у забезпеченні успішної майбутньої професійної діяльності [5].

Гендерні наголоси щодо викладання майбутніми вчителями курсу з методики викладання предмета «Основи здоров'я» у початковій школі, стосуються перш за все формування гендерного світогляду, гендерної чутливості та толерантності у педагогів з метою створення ними здоров'язбережувального середовища як творчо-розвивального для представників обох статей. Підгрунтя нашого підходу склали принципи гендерної просвіти, розроблені В. Кравцем, Т. Говорун, О. Кікінежді, а саме:

- науковість, об'єктивність гендерних знань як головної опори у розвінчуванні стереотипів;
- адекватність їх освоєння віковим можливостям студентів та їх майбутнім вихованцям;
- позитивізм і толерантність у ставленні до статей та міжстатевого спілкування;
- опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне осмислення засвоєних настанов щодо життя у статі;
- суб'єктна позиція (позиція актора) як умова активізації гендерного самовизначення та саморефлексії в навчальному діалозі; розвінчування статевих стереотипів;
- рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмова від стратегії маргіналізації жіночого як другорядного [9, с. 10-11].

На нашу думку, теоретична модель здоров'язбереження особистості у цьому контексті передбачає залучення дівчаток і хлопчиків до активної навчально-пізнавальної діяльності на основі їх паритетності, розвиток у них самомотивації щодо дбайливого ставлення до власного здоров'я і занять фізичною культурою, удосконалення фізичної, соціальної, психічної і духовної складових здоров'я; виховання в учнів та учениць потреби у здоров'ї як важливої життєвої цінності, розвиток усвідомленого ставлення до ведення здорового способу життя; набуття дівчатками і хлопчиками власного досвіду зі збереження здоров'я та використання його у повсякденному житті; формування вмій і навичок здорового способу життя, безпеки життєдіяльності дівчаток і хлопчиків; ознайомлення із впливом на здоров'я рухової активності та загартування організму, формування знань, умінь і навичок особистої гігієни, профілактика захворюваності і травматизму, правил техніки безпеки для дітей обох статей [4].

Грунтовні знання та уміння щодо формування компетенцій зі збереження здоров'я та компетентностей у молодших школярів студенти набувають на заняттях «Методика викладання курсу «Основи здоров'я» у початкових класах», який читається на відділенні початкової освіти Інституту педагогіки та психології ТНПУ ім. В. Гнатюка. Методами гендерної освіти, які використовуються у ВНЗ (Т. Говорун, І. Грабовська, І. Іванова, Л. Кобелянська, В. Кравець, О. Кікінежді, Л. Смоляр, Л. Штильова) є такі: робота з науковою літературою вітчизняних і зарубіжних вчених, інтернет-ресурсами з гендерної тематики; науково-дослідницька робота: написання дисертацій, дипломних та курсових робіт з гендерної тематики; навчальні курси, програми з гендерної та здоров'язбережувальної освіти та виховання; інноваційні технології навчання: мозкові штурми, рольові ігри, тренінги, Школа волонтерів, науково-практичні семінари, виховні творчі заходи з оздоровчої та гендерної тематики для дітей. Упровадження гендерних модулів у цей навчальний курс передбачає розроблення нового й адаптацію наявного методичного інструментарію, а саме: навчальних програм, посібників, практикумів, посібників для проведення практичних і семінарських занять.

Необхідними умовами впровадження гендерних модулів в навчальний курс «Методика викладання курсу «Основи здоров'я» у початковій школі» є врахування гендерної складової під час викладання лекційного змісту дисципліни, на семінарських і практичних заняттях; розроблення відповідних спецкурсів; участь в конференціях з

гендерної тематики, написання індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ), курсових, дипломних та магістерських робіт. Велику роль відіграє правильна організація самостійної навчальної та науково-дослідницької роботи студентів щодо вивчення особливостей упровадження гендерного підходу до викладання курсу «Основи здоров'я» у початковій школі, з'ясування можливих труднощів його інтеграції у зміст предмета тощо. Виявленню майбутніми педагогами гендерних проблем допоможе також порівняння спільного та відмітного у традиційному (статеводиференційованому) та гендерному (особистісно-егалітарному) підходах, гендерний аналіз та експертиза підручників, друкованих зошитів, інших методичних матеріалів у здійсненні навчально-виховного процесу з основ здоров'я; написання конспектів уроків, моделювання практичних робіт із урахуванням гендерної складової; виявлення позитивних і негативних тенденцій у міжстатевому спілкуванні молодших школярів; їхньої орієнтації на колективні творчі справи, дружбу та товаришування з «різними біологічно, та рівними соціально».

Усе вищевикладене становить зміст здоров'язбережувальної діяльності майбутнього педагога, що вказує на необхідність упровадження гендерної складової як наскрізної у систему викладання навчальних курсів ВНЗ, зокрема, з методики викладання предмета «Основи здоров'я» у початковій школі, і, на нашу думку, забезпечить підготовку нової генерації учительських кадрів у сфері збереження здоров'я і дасть змогу виховати здорове, самостійне та самодостатнє покоління жінок і чоловіків.

Список літератури

1. Бех І. Виховання особистості: у 2 кн. / І. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
2. Бойченко Т. Основи здоров'я 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] / Т.Бойченко, Т. Воронцова, О. Гнатюк та ін. – Режим доступу: mon.gov.ua/images/files/one-four/osnovy_zdorov.doc
3. Говорун Т. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Говорун, О. Кікінежді – К. : Академія, 2004. – 308 с.
4. Жирська Г. Концептуальні засади побудови курсу «Основи здоров'я» для загальноосвітніх навчальних закладів/ Г. Жирська, О. Кікінежді, Н. Будна // Наукові записки. – Серія Педагогіка. – 2012. – № 3. – С. 111–117.
5. Іванова І. Підготовка майбутніх учителів до основ гендерної освіти старшокласників у процесі навчально-професійної діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. Іванова.– Одеса, Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського.– 2007.– 20 с.
6. Кікінежді О. Ідентифікація як соціально-психологічний феномен диференціації статі: автореф. дис.... д-ра психол. наук: 19.00.07 / О. Кікінежді. – К., 2012. – 44 с.
7. Кон И. Ребенок и общество: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / И. Кон. – М.: – Издательский центр «Академия», 2003. – 336 с.
8. Коцур Н. Здоров'язберігальні технології у процесі підготовки майбутніх учителів / Н. Коцур // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди» : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 21. – С. 124-128.
9. Кравець В. Гендерна освіта: теорія та практика: навчальна програма з інтегрованого курсу для студентів педагогічних вузів / В. Кравець, Т. Говорун, О. Кікінежді // Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. – Частина 3. – 2011. – Програма розвитку ПРООН в Україні. – 60 с.
10. Кравець В. Історія гендерної педагогіки: навч. посіб. [для студ. вузів] / В. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.
11. Кремень В. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Кремень. — К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с.

12. Савченко О. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. для вчителів і методистів почат. навчання / О. Савченко. – 2-ге вид., допов., перероб. – К. : СПД Богданова А. М., 2009. – 226 с.

13. Сухомлинська О. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. Сухомлинська. – К. : Добро, 2006. – 43 с.

14. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 томах. – Т. 3. Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.

Формування гендерно-чутливого середовища в умовах технічного ВНЗ

*Жук О. М., канд. істор. наук, доцент,
завідувач кафедри, Сушик І.В., канд. істор.
наук, доцент, Потапюк Л.М.,
канд.пед.наук, доцент кафедри інженерної
педагогіки, психології та українознавства,
Луцький національний технічний
університет*

Луцький національний технічний університет є установою, що здійснює просвітницьку та науково-дослідницьку діяльність більше сорока п'яти років і вдало поєднує навчальний процес із вихованням студентів. На основі національної системи виховання розроблена і реалізується власна концепція культурно-виховної роботи Луцького НТУ, де інтегруючою основою є принципи єдності національного і загальнолюдського, гуманізму, демократизму, індивідуального підходу до кожного студента.

Одним із пріоритетних завдань навчально-виховного процесу Луцького НТУ є формування гендерно-чутливого середовища ВНЗ. Воно реалізується за такими основними напрямками роботи, як зміцнення родинних цінностей та збереження рівних можливостей для чоловіків і жінок з метою їхньої самореалізації; сприяння збереженню репродуктивного здоров'я молоді через залучення до масових спортивних заходів; формування сприятливих умов для розвитку студентської сім'ї; сприяння розширенню участі чоловіків у виконанні сімейних обов'язків тощо.

Створення атмосфери комфорту та взаємоповаги між викладачами і студентами залежить від злагодженої роботи адміністрації вузу та всіх його структурних підрозділів (ради з виховної роботи, науково-методичної ради, відділу культури та мистецтв, студентської ради, центру ділового студента, деканатів, кафедр).

Потрібно зазначити, що специфікою Луцького НТУ є диспропорція у співвідношенні студентів чоловічої і жіночої статей. За статистичними даними університету (станом на березень 2013 р.) гендерну диспропорцію можна охарактеризувати з перевагою чоловічої статі на факультеті комп'ютерних наук та інформаційних технологій та машинобудівному факультеті, де співвідношення студентів-хлопців становить 87 відсотків до 13 відсотків студентів-дівчат. На факультеті будівництва та дизайну 64 відсотки хлопців та 37 відсотків дівчат; на

факультеті екології та приладо-енергетичних систем кількість студентів за статями складає 67 відсотків хлопців та 33 відсотки дівчат.

На факультетах економічних спеціальностей ситуація відмінна і передбачає або відносну гендерну рівність, або ж незначну перевагу в бік жіночої статі. Так, на факультеті бізнесу і факультеті обліку та фінансів навчається 62 відсотки дівчат та 38 відсотків хлопців. Гендерна диспропорція поглиблюється на рівні окремо взятих груп, що доходять до крайньої асиметрії, представлені 1-2 особами однієї статі, які, враховуючи чисельність групи близько 25 осіб, знаходяться в меншості до протилежної статі.

З метою гармонізації гендерних відносин у технічному ВНЗ на факультетах та в групах проводиться ціла низка гендерних досліджень студентської аудиторії щодо виявлення поведінкових, когнітивних та соціальних відмінностей, зняття психологічної напруги та дискомфорту з різною вираженою диспропорцією.

Активною у формуванні гендерно-чутливого середовища ВНЗ є кафедра інженерної педагогіки, психології та українознавства (ІППУ) Луцького НТУ, яка впродовж останніх років здійснює науково-дослідну та просвітницьку діяльність з гендерної проблематики. Так, у жовтні 2012 року кафедрою проведено I Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Освіта і культура Волині: історія та сучасність», на якій порушувалися проблеми зміцнення родинних цінностей, сприяння розвитку духовно й фізично здорової родини, збереження репродуктивного здоров'я молоді через залучення до масових спортивних заходів, забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації тощо.

У 2011 році кафедра ІППУ брала участь у розробленні гранту «Гендерний паритет в умовах технічного вузу», що є складовою проекту «Підтримки гендерних досліджень та гендерної освіти в українських університетах дослідницьких та наукових центрах», пропонуваного Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні.

У 2012 році кафедра ІППУ брала участь у конкурсі малих грантів на тему «Гендерний паритет міського студентського простору в умовах технічного вузу», організованому представництвом Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні. Обидва проекти ставили завдання формувати гендерний світогляд студентства, який би підняв рівень гендерної культури студентського міського простору і вузівського зокрема, а також протидіяв будь-якій формі гендерного дискомфорту чи насильства; розвивати інтелектуальні й творчі здібності студентської молоді та забезпечувати гендерні потреби кожного у творчій самореалізації, обміні досвідом і поширенні гендерних знань.

У 2012 році Луцький національний технічний університет був обраний ВНЗ-партнером і долучений до співпраці з Сумським державним університетом для реалізації трирічного проекту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах» в рамках ініціативи «Університет, дружній до сім'ї».

3 вересня 2013 року в університеті проводиться активна робота над створенням Центру гендерної освіти (ЦГО), основною метою якого стане формування гендерно-чутливого середовища університету, гармонізація гендерної диспропорції (асиметрії) між студентами різних статей технічного ВНЗ та формування гендерного

паритету відносин студентсько-викладацького простору.

У найближчій перспективі кафедра ІППУ планує проведення круглого столу на тему «Формування гендерно-чутливого середовища в технічному ВНЗ». Серед проблем, які виносяться на обговорення – актуальність гендеру в технічному вузі, збалансоване поєднання студентами навчання з сімейним життям, підтримка молодих матерів-студенток та забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, волонтерська діяльність з реалізації ідей гендерної рівності.

Свою ініціативу в сфері пропаганди гендерно-чутливого середовища у технічному ВНЗ активно демонструють усі небайдужі та ініціативні до окресленої проблеми суб'єкти.

Науковцями гуманітарних кафедр упродовж тривалого часу досліджується проблема інтеграції психолого-педагогічних знань статі в контексті гуманізації суспільства, проводиться робота з розроблення і впровадження нових навчальних технологій. За досліджуваною тематикою опубліковано понад двадцять наукових статей та тез доповідей.

Проведенням соціально-психологічних досліджень студентів щодо оцінки респондентами ступеня власної соціальної захищеності та рівня його залежності від гендерної складової займається Лабораторія психодіагностики, що діє на кафедрі ІППУ. Результати досліджень щодо діагностування та психокорекції поведінки з метою попередження та налагодження гендерних конфліктів; урахування гендерної складової в профорієнтаційній роботі, зокрема стирання гендерно-професійних стереотипів використовуються під час розроблення методичних рекомендацій для кураторів груп.

Успішно функціонує Школа педагогічної майстерності, викладачі якої активно працюють над розробленням авторського спецкурсу «Викладач технічного ВНЗ: гендерно обізнаний та гендерно чутливий». Серед тем, що були апробовані у Школі – «Гендерна компетентність викладача як різновид професійних знань», «Основи гендерної культури: різні, проте, рівні», «Гендерний паритет: психолого-лінгвістичний аспект» тощо.

Культурно-мистецьку і виховну роботу серед студентської молоді та працівників університету здійснює відділ культури та мистецтв. Так, у відділі активно працюють ансамбль народного танцю «Водограй», ансамбль народної музики «Троїсті музики», фольклорний колектив «Намисто», клуб любителів поезії, ансамбль бального танцю «Де-Жавю», гурт брейк-данс «Сталеві хлопці», ансамбль духових інструментів, квартет бального танцю «Енерджи», творчий колектив «Різдвяна пісня», команда КВК.

Відновленню повного родоводу кожної родини сприяє діяльність фольклорного колективу «Намисто», студенти якого постійно беруть участь у різноманітних всеукраїнських конкурсах («Червона Рута», «Україна має талант», «На хвилях Свितязя», «Молодограй», «Х-фактор»).

В університеті та за його межами проводяться заходи, що сприяють зміцненню паритетних відносин сім'ї та вузу (посвята у студенти, концерт-шоу для першокурсників, звітний концерт художньої самодіяльності; дійства, приурочені до Дня працівника освіти, Міжнародного дня студента, Дня святого Валентина, Міжнародного жіночого свята 8 Березня, дня Перемоги, Пам'яті Т. Г. Шевченка, Лесі Українки; Новорічні та Різдвяні свята), які вже стали традиційними.

Не залишається осторонь зазначених проблем і волонтерський рух. «Твори добро» – організація, що складається з активних студентів-добровольців, які хочуть змінити світ на краще, дати можливість дітям-сиротам відчувати любов і турботу, повернути їм Сонце й Небо. У проекті «Мама – Сонце, тато – Небо» члени цієї групи продемонстрували морально-етичну проблему дитячої самотності. «Твори добро» проводить безліч акцій для підтримки дітей-сиріт, дітей із малозабезпечених сімей, дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Найближчим часом група для дітей Луцького навчально-реабілітаційного центру планує поїздку на іподром та розважальну програму з подарунками.

У рамках роботи волонтерів – організація та проведення спортивних свят, екскурсій пам'ятними місцями України, проведення різноманітних ігор та конкурсів для дітей-сиріт Луцького НВК «Школи-інтернату-правознавчого ліцею» та Луцького навчально-реабілітаційного центру. Благодійні концерти проведені ними до дня громадян похилого віку (у Будинку престарілих), до Дня Перемоги та до Дня Матері (в парку культури та відпочинку ім. Лесі Українки), на честь професійного свята до Дня машинобудівника для працівників автозаводу «Богдан-Моторс», вітання установ і підприємств міста з Різдвяними святами.

З ініціативи волонтерського центру Луцького НТУ реалізований Всеукраїнський благодійний проект «Щастя на крилах». Зібрані кошти – 1061 гривня 74 копійки – передані на створення дитячого реабілітаційного центру «Будинок казки у Києві». Благодійна акція волонтерського руху «Твори добро» тривала до двох тижнів. На всі зібрані кошти придбали новорічні подарунки для дітей-сиріт.

Під час акції «Засвіти свою зірочку добра» були зібрані іграшки, одяг, спортивне знаряддя. Книги та кошти – передані дітям-сиротам, дітям із малозабезпечених сімей. Крім того, під час новорічного концерту у ВНЗ подарунки 25 дітлахам роздав Дід Мороз. До 18 дітей з обмеженими фізичними можливостями працівники відділу культури та мистецтв і волонтери завітали додому.

У березні 2010 року вперше відбувся благодійний концерт «Жінка-берегиня», на якому були присутні діти-сироти зі школи-інтернату. На зібрані кошти (близько 3 тис. гривень) цим дітям придбано одяг, взуття, канцтовари, іграшки, солодоші.

18 травня 2012 року волонтерами Луцького НТУ для дітей-сиріт, дітей із порушенням опорно-рухового апарату та з малозабезпечених сімей була організована поїздка до села Малево. 40 діток мали змогу відпочити на природі серед мальовничих краєвидів. 15 волонтерів проводили для них ігри, конкурси, дарували дітям подарунки, пригощали солодошами.

10 листопада 2012 року волонтери на стадіоні «Авангард» організували зустріч дітей-сиріт із футболістами ФК «Волинь». Гості й господарі поля фотографувалися, футболісти розповідали про свої досягнення та демонстрували хлопцям майстер-клас. На зустрічі були присутні вся команда та тренери. Після офіційної частини футболісти зробили подарунки дітям, презентували сувеніри та надали хлопчикам грошову допомогу. Команда «Волині» постійно виділяє організації «Твори добро» 50 безкоштовних квитків для хлопців-сиріт та діток із малозабезпечених сімей.

Молоді міські підприємці, надійні ділові партнери волонтерів, зібрали кошти на подарунки знедоленим дітям з благодійного фонду «Тавіта». Взуття для учнів Луцької школи-інтернату придбали голова правління ВОГО «Волинська обласна лікарняна каса» Дмитро Глазунов та виконавчий директор Катерина Глазунова. Подарунки дітям зробили також працівники й студенти Луцького НТУ. Загальна сума зібраних коштів, за підрахунками лічильної комісії, становила близько 9 тис. грн. Якщо одні допомагали матеріально, то інші приносили одяг, взуття. Іграшки дітлахам передала міська ветеранська організація при ЖКП № 11, яку очолює милосердна жінка Антоніна Огороднікова.

Водночас кожного місяця учасники благодійної організації відвідують Луцький навчально-реабілітаційний центр, малюють і граються з дітьми.

Таким чином, реалізація окреслених проблем допоможе викладачам і студентам сформуванню гендерний світогляд та підняти рівень їхньої гендерної культури. Носії гендерного світогляду у своєму житті зможуть адекватно реагувати або запобігати низці проблем, пов'язаних із дискримінацією за ознакою статі, розірванням шлюбу, психофізичним перевантаженням жінок, гендерною дискримінацією на ринку праці, безвідповідальним батьківством, гендерним насиллям, торгівлею людьми.

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ВНЗ У ФОРМУВАННІ ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА

Колісник Л.О., практичний психолог,
Сумський державний університет

Однією з предумов гендерно-чутливої поведінки є сформована гендерна ідентичність особистості. Гендерна ідентичність – це аспект самосвідомості особистості, що описує переживання людиною себе як представника певної статі [3]. Гендерна ідентичність розглядається дослідниками як поєднання біологічно заданої статі з впливом соціокультурних чинників.

Процес формування гендерної ідентичності є одним із елементів становлення ідентичності особистості в цілому. Цій проблемі присвятив велику увагу у своїх працях відомий дослідник Е. Еріксон [5]. Вчений виділив вісім стадій розвитку ідентичності, на кожній з яких людина повинна зробити вибір між двома альтернативними фазами вирішення вікових та ситуативних завдань розвитку. Характер вибору позначиться на всьому подальшому житті у плані його успішності чи неуспішності. Е. Еріксон дійшов висновку, що особливо важливим є процес розвитку ідентичності саме в юнацькому віці. Тому вчений детально описує юнацьку кризу розвитку і явище розмитості его-ідентичності у цьому віці. На вік 11 – 20 років припадає, згідно з Е. Еріксоном, п'ята стадія формування ідентичності, що є ключовою. У цей час особистість балансує між позитивним полюсом ідентифікації «Я» та негативним полюсом плутання ролей. Перед молодю людиною стоїть завдання об'єднати в єдине ціле все, що вона знає про себе, осмислити це, пов'язати з минулим та спроектувати на майбутнє. За сприятливого перебігу кризи у юнаків та дівчат формується почуття ідентичності, за несприятливого – сплутана ідентичність, пов'язана із сумнівами стосовно себе, свого місця у групі, суспільстві, з невизначеністю життєвої перспективи.

Еріксон Е. вводить термін «психологічний мораторій» для позначення кризового періоду між юністю та дорослістю, упродовж якого в особистості відбуваються складні багатовимірні процеси набуття дорослої ідентичності та нового ставлення до світу. Згідно з Е. Еріксоном, психологічний мораторій може за певних умов набувати затяжного характеру та тривати роками. Невизначена криза спричиняє стан «дифузії ідентичності», що вимагає втручання та посиленої уваги близького оточення.

Для забезпечення позитивного розв'язання кризи ідентичності важливий цілеспрямований та керований вплив на цей процес. Мова йде про організацію спеціальної роботи з молоддю з вирішення питань, пов'язаних з формуванням зрілої ідентичності, зокрема й процесом статево-рольової соціалізації.

Велика частка молоді (і практично переважна її більшість) зосереджена у ВНЗ. Тому соціально-психологічну допомогу у розрізі означеної проблематики варто надавати саме тут. Це сфера діяльності соціальних служб вищого навчального закладу, зокрема психологічної служби. Н. Євдокімова вбачає роль психологічної служби ВНЗ у «сприятті формування сучасного мислення, нових життєвих установок молоді; формування людини, здатної взяти на себе відповідальність за себе й за свою долю; навичок та вмінь у сфері поведінки на ринку праці; інноваційного стилю життя; становленню професіогенези сучасного фахівця; саморозвитку та самозростання молоді як суб'єкта життєздійснення» [1].

Реалізація завдань зі сприяння формуванню зрілої ідентичності відбувається з використанням усіх форм роботи практичного психолога. Це – психоконсультативна, психодіагностична, психокорекційна, просвітницька та психопрофілактична робота.

Психологічне консультування – це взаємодія психолога з клієнтом, у ході якої визначається проблема, шляхи її вирішення, аналізуються переконання та вчинки,

формується нові моделі поведінки. У процесі консультування психолог працює над розширенням уявлень клієнта про себе, свою конкретну життєву ситуацію, про навколишню дійсність. Саме таким чином здійснюється корекційний вплив психолога на клієнта, внаслідок чого той починає по-новому бачити й оцінювати свою ситуацію, формує альтернативні варіанти поведінки у ній. Робота проводиться з дотриманням принципу добровільності: клієнт сам звертається до психолога, оскільки суб'єктивно відчуває труднощі у своєму житті, сам хоче допомоги і шукає її, тобто він мотивований до прийняття психологічної допомоги. Проте важливо відзначити, що актуалізація запиту у клієнта часто відбувається під час проведення групових занять, лекцій, диспутів. Тривалість роботи визначається залежно від індивідуально-психологічних особливостей клієнта та від цілей консультування. Це може бути разова консультація, короткострокове та середньотривале консультування.

Психодіагностична робота передбачає застосування тестових методик на виявлення індивідуальних особливостей, установок клієнта і т. ін. Так, наприклад, для визначення ступеня андрогінності, фемінності та маскулітності особистості використовується методика Сандри Бем (Sandra L. Bem, 1974). Дотримання принципу єдності діагностики та корекції дозволяє поглибити та інтенсифікувати роботу.

Психокорекційна робота спрямована на зміну індивідуально-особистісних особливостей клієнта, що блокують його гармонійний розвиток, з допомогою спеціальних засобів психологічного впливу. Це тактовне втручання у процеси психічного і особистісного розвитку людини. Важливою ознакою психологічної корекції є її дискретність. Остання передбачає вплив психолога на відносно незалежні конкретні складові внутрішнього світу людини. Це дозволяє працювати в окремо визначеному напрямку, наприклад робота з ідентичністю.

Просвітницька робота пов'язана з роз'ясненням актуальних психологічних питань, підвищенням психологічної культури особистості. Серед завдань просвітницької роботи з молоддю:

- пропаганда та рекламування діяльності психологічної служби, висвітлення особливостей роботи та огляд можливостей, що надаються психологом;
- поширення знань із питань психології особистості, самопізнання, саморозвитку, психофізіологічних проблем статі, міжособистісних стосунків, зокрема шлюбно-сімейних;
- ознайомлення молоді із сучасними методами саморегуляції, самонавчання та самовдосконалення;
- формування цікавості до психологічних знань, потреби і звички користуватися ними в інтересах особистісного розвитку.

Лекційна форма просвітницької діяльності дозволяє охопити одночасно велику кількість слухачів. Проте практика показує, що більш ефективно матеріал засвоюється під час бесід, дискусій, диспутів, соціально-психологічних тренінгів. Застосування ЗМІ також є важливим, особливо для молоді, яка активно ними користується. Елемент просвітницької роботи завжди наявний і під час проведення психологічного консультування та корекції.

У межах просвітницької роботи реалізується і *профілактична функція*. Вона полягає у попередженні неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства; створенні психологічних умов, сприятливих для розвитку. Одним із напрямків такої роботи є профілактика девіантної поведінки молоді, що виникає, зокрема, як наслідок негативної «Я»-концепції особистості.

Практичний психолог може користуватися широким спектром методик, що дозволять вирішити поставлені завдання. Вони обираються відповідно до форм роботи, особливостей учасників та тематики заняття.

У роботі зі сприяння розвитку самосвідомості особистості добре зарекомендувала себе *фільмотерапія*.

Фільмотерапія (або синематерапія) – це практика спільного перегляду спеціально підібраних фільмів. Засновником цього методу вважають італійського онтопсихолога Антоніо Менегетті [2]. Глядачеві пропонується до перегляду певний сюжет, що передає ту або іншу життєву ситуацію, певну проблему. Глядач має співвіднести її з реальним життям, зробити висновки, запропонувати можливі варіанти розвитку подій. Фільмотерапія використовує факт «проекції» глядача – адже кожен, переглядаючи фільм, співвідносить себе із певним героєм, тому і бачення однієї і тієї ж самої події фільму є різним.

Синематерапія дозволяє використовувати вплив образів, сюжетних ліній, музики на психіку, що сприяє природним особистісним змінам. Ідентифікація з героями дозволяє поглянути на речі під іншим кутом зору, спробувати іншу модель поведінки.

Синематерапія – це інноваційний метод, що базується на традиційних терапевтичних принципах. Особливість ефекту фільмотерапії полягає у тому, що перегляд кінофільму з одного боку, дозволяє пережити досвід інших героїв, з іншого – дає можливість зберегти при цьому безпечну дистанцію (на відміну від реального життя).

Фільмотерапія складається із таких етапів:

- 1) представлення і демонстрація фільму/епізодів фільму;
- 2) обговорення важливих моментів фільму, висловлення вражень від перегляду фільму;
- 3) виконання певних завдань за тематикою фільму з використанням інтерактивних форм роботи;
- 4) інтерпретація результатів.

Досвід практичної роботи зі студентами дозволяє погодитися з фахівцями стосовно того, що фільмотерапія має цілу низку переваг: можливість пропрацювати певні життєві ситуації вибору у легкій і цікавій формі; на основі сюжетів фільмів дає приклади життєвих фактів у доступній і зрозумілій формі; вчить дивитися на життя «крізь ситуацію»; забезпечує розвиток особистості на основі якісних сюжетів фільмів.

Таким чином, використання інноваційних методів дозволяє представникам психологічної служби вирішувати завдання, що пов'язані, зокрема, з формуванням особистісної ідентичності молоді.

Список літератури

1. Євдокимова Н. А. Психологічна служба як елемент освітнього простору вишу / Н. А. Євдокимова // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць. – Т. 7. Екологічна психологія. – Київ, 2009. – Вип. 21 - С.66-72.
2. Менегетти А. Кино, театр, бессознательное : пер. с итальянского / А. Менегетти. – М. : ННБФ "Онтопсихология", 2001. – Т. 1. – 384 с.
3. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. – вид. 2-ге, виправл. та доповн./ В. В. Москаленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 688 с.
4. Основи практичної психології : підручник / В. Панюк, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ./ общ. ред. и предисл. А. В. Толстых / Э. Эриксон – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.
6. Wolz Birgit. E-Motion Picture Magic: A Movie Lover's Guide to Healing and Transformation / В. Wolz. – Centennial, Colorado: Glenbridge Publishing Ltd., 2005.

Про психологію жінки та чоловіка у спорті: з досвіду роботи науково-дослідного центру гендерних досліджень у ТНПУ ім. В. Гнатюка

*Сіткарь В. І., канд. психол. наук, доцент
кафедри практичної психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка*

Незважаючи на зміни, що сталися впродовж останніх 20-30 років, і до сьогодні існують відмінності між чоловіками та жінками, які займаються спортом, з погляду можливостей займатися, психосоціальних орієнтацій та реакцій на заняття спортом.

Під статевими відмінностями розуміють або біологічно зумовлені розбіжності між чоловіками та жінками, або соціальні й психологічні характеристики та поведінку перших і других [2, с. 308]. Поняття «статева роль» охоплює структуру відносин, поведінки, умінь і навичок, притаманну чоловікам і жінкам. У більшості раніше здійснених досліджень про різницю між спортсменами обох статей використовувався підхід, що ґрунтувався на біологічних розбіжностях між чоловіками та жінками.

Меккобі і Джеклін [2, с. 308] проаналізували понад 2000 книг і статей, аби з'ясувати, які уявлення про біологічно зумовлені статеві відмінності в соціальній поведінці, рівні інтелектуального розвитку та мотивації мають підтвердження. Вони виявили лише чотири аспекти, в яких найочевидніші статеві відмінності: здібність до математики, візуально-просторова здібність, вербальна здібність та агресивність. Подальший аналіз результатів досліджень показав, що статеві відмінності в цих ділянках дуже незначні та не є біологічно обґрунтованими. До того ж подібність набагато переважає розбіжності. За наявності очевидних відмінностей у сприйнятті та поведінці чоловіків і жінок, критичну роль відіграють ситуаційні фактори. Спортивна діяльність є саме такою, що має багато ситуаційних факторів. Власне тому нас і зацікавила проблема статі в спорті та фізичній культурі, що й зумовило вибір теми дослідження «Психологія жінки та чоловіка в спорті: гендерний аспект».

Вивчаючи цей аспект у спорті, проблемною групою студентів під керівництвом кандидата психологічних наук, доцента Сіткаря Віктора Ілліча в Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка було проведено декілька експериментальних досліджень із проблеми гендерних відмінностей у спорті серед студентів спортсменів. Матеріали отриманих результатів були представлені під час захисту дипломних та магістерських робіт у ТНПУ ім. В. Гнатюка та ознайомлено з ними тренерів із окремих видів спорту на науково-практичному регіональному семінарі. Зокрема їм було наголошено, що не знаючи гендерних особливостей мотиваційної сфери особистості спортсмена, важко цілеспрямовано готувати його до досягнення вищого результату. Тому проблема мотивації спортивної діяльності є тим резервом, завдяки якому можна зробити якісний стрибок у справі підготовки спортсменів. Тренери зазначили, що такі дослідження їм вкрай необхідні. Тому автор статті вніс до навчального посібника з «Психології фізичного виховання і спорту» (Сіткарь В.І. Психологія фізичного виховання і спорту. [Текст] : навчальний посібник / В.І. Сіткарь – 2-е вид., доп. і переробл. – Тернопіль, ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2011. – 300 с.) розділ «Психологія жінки та чоловіка в спорті». Крім того, в посібнику на основі авторського курсу та програми із психології фізичного виховання і спорту для факультетів фізичного виховання ВНЗ освіти систематизовані зміст навчального предмета та історія психології фізичного виховання і спорту; розкрито особливості навчання, виховання і формування особистості та колективу під час занять фізичною культурою та занять спортом. Охарактеризовано психологічні особливості діяльності вчителя фізичної культури; зміст психологічної підготовки спортсменів та команд; психодіагностики та відбору у спорті; види спорту та вправи змісту шкільної навчальної програми з фізичної культури, а також визначені основні

шляхи формування рухових навичок. Розкрито психологічні особливості діяльності спортсмена, психологію діяльності спортивних суддів тощо.

Для прикладу наведемо результати експериментального дослідження мотиву досягнення успіху та мотиву уникнення невдач у студентів спортсменів. У дослідженні брали участь 35 студентів факультету фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Табл.1). Серед них: 29 юнаків, що становить 82,65 % від кількості студентів і 6 дівчат – 17,35 %, та 22 учні одинадцятого спортивного класу (16 хлопців, що становить 72,64% від кількості ліцеїстів та 6 дівчат – 27,3%) «ТНВК «Школа-ліцей №13» м. Тернополя. Всього 57 обстежуваних: 45 юнаків (78,75%) та 12 дівчат (21,25% від загальної кількості обстежуваних).

Таблиця.1. Кількісні показники обстежуваних

Вид спорту	Юнаки (кількість)		Дівчата (кількість)	
	Студенти	Ліцеїсти	Студентки	Ліцеїстки
Футбол	16	-	-	-
Спорт. ігри	6	-	-	1
Л /атлетика	2	4	5	2
Боротьба	3	4	-	1(карате)
Туризм	1	-	-	-
Н /теніс	1	-	-	-
Штанга	-	-	1	-
Плавання	-	1	-	-
Веслування	-	3	-	-
Біатлон	-	4	-	1+ 1(могул)
Разом	29	16	6	6

У таблиці 2 наведено дані середніх показників у представників різних видів спорту. Відповідно порівняльний аналіз цих даних показує, що загальний середній показник у всіх студентів-спортсменів становить: за мотив досягнення успіху 4,41 бала, а за мотив уникнення невдачі 7,27 бала. Таким чином, ці показники у жінок-спортсменок є дещо вищими (на 0,25 бала та 1,06 бала) від загальних показників усієї вибірки обстежуваних спортсменів. Середні дані показників мотиву досягнення успіху в юнаків є на 0,25 бала нижчими від загального середнього показника всієї вибірки обстежуваних, а показники мотиву уникнення невдачі також є на 1,06 бала меншими від загального показника всієї вибірки обстежуваних.

Таблиця 2. Середньоарифметичні показники мотивів поведінки у студентів

№ з/п Вид спорту	Юнаки		Дівчата	
	Мотив досягнення успіху	Мотив уникнення невдачі	Мотив досягнення успіху	Мотив уникнення невдачі
Футбол	4,05	6,12	-	-
Спорт. ігри	4,66	7,66	-	-
Л / атлетика	5,5	6,0	4,2	8,0
Боротьба	4,66	4,33	-	-
Туризм	4,0	8,0	-	-
Н / теніс	2,0	6,0		
Штанга	-	-	7,0	10,0
Заг. середнє	4,16 □ =1,5	6,21 □ □ =1,57	5,6 □ □ =2,47	9,0 □ □ = 1,76

В учнів школи-ліцею (11-й спортивний клас) діапазон показників мотиву досягнення успіху коливається від 1 до 7 балів, а за мотив уникнення невдачі від 3 до 9

балів, що відповідає рівням вираження мотиву від низького до високого за мотив досягнення успіху та від низького до дуже високого за мотив уникнення невдачі. У дівчат ці показники відповідно становлять: *мотив досягнення успіху* від 1 до 7 балів, що відповідає рівням від низького до високого (показники аналогічні з показниками хлопців), а *мотив уникнення невдачі* - від 2 до 9 балів, що характеризується діапазоном від низького до дуже високого вираження мотиву. Отже, між ліцеїстами-спортсменами і ліцеїстками-спортсменками виявлено відмінність лише за мотив уникнення невдачі.

В учнів ліцею, аналізуючи середньоарифметичні показники за видами спорту, виявлено, що у представників класичної боротьби та зимових видів спорту (біатлон, лижні гонки) ці дані є дещо вищими від загального показника, відповідно на 0,4 у борців і 0,9 бала у лижників та біатлоністів за мотив досягнення успіху. У дівчат вони на 0,35 бала є нижчі від загального середнього показника всіх ліцеїстів.

За мотивом уникнення невдачі у юнаків ці показники є знову ж є вищими у спортсменів-борців відповідно на 0,64 бала та представників легкої атлетики – на 0,41 бала, тобто це представники індивідуальних видів спорту, єдиноборств. У дівчат цей показник є вищим від загального середнього показника всіх спортсменів ліцеїстів на 0,41 бала.

Висновки

Практичне значення поданих у роботі даних важко переоцінити. Знаючи загальні тенденції зміни потреб у спортсменів з того чи іншого виду спорту, значно легше підвищувати ефективність тренувального і змагального процесів. Крім того, теоретичний аналіз та результати проведеного дослідження дозволили зробити узагальнені висновки:

1. Відмінності в мотивації досягнення успіху і мотивації уникнення невдач в психології вперше ввів американський психолог А. Аткинсон. Спостерігаючи за поведінкою учасників спортивних змагань, можна наяву переконатися в дієвості цих двох типів мотивації – досягненні успіху та уникненні невдачі, на прикладах тактико-технічних дій спортсменів, які застосовують то атакуючі, то захисні прийоми боротьби із суперниками заради перемоги у змаганнях. В єдиноборствах, наприклад, прийнято класифікувати учасників змагань за стилем їх змагальної діяльності на: 1) спортсменів атакуючого стилю; 2) спортсменів захисного стилю; 3) спортсменів змішаного стилю. У футболі та хокеї, наприклад гравці поділяються на нападаючих, захисників, півзахисників, а воротар команди за суттю своєї ігрової ролі, керується мотивацією уникнення невдачі – головне не пропустити м'яч у свої ворота.

3. Результати дослідження мотивів поведінки у 57 обстежуваних: 35 студентів факультету фізичного виховання ТНПУ імені Володимира Гнатюка (29 юнаків і 6 дівчат), та 22 учні одинадцятого спортивного класу (16 хлопців та 6 дівчат) ТНВК «Школа-ліцей № 13» м. Тернополя, дозволяють стверджувати, що у студентів спортсменів діапазон показників мотиву досягнення успіху коливається від 2 до 9 балів, а за мотив уникнення невдачі - від 3 до 10 балів, що відповідає рівням вираження мотиву від низького до дуже високого в обох мотивах. У дівчат ці показники відповідно становлять: *мотив досягнення успіху* від 3 до 7 балів, що відповідає рівням від низького до дуже високого, а *мотив уникнення невдачі* - від 7 до 10 балів, що характеризується як високе та дуже високе вираження мотиву. Отже між студентами-спортсменами і студентками спортсменками виявлено відмінність лише за мотив уникнення невдачі.

4. Виявлено диференціацію показників за мотивами поведінки і у представників різних видів спорту. У юнаків загальний середній показник *мотиву досягнення успіху* є дещо меншим, ніж середні показники спортсменів, які займаються легкою атлетикою, вільною боротьбою та ігровими видами спорту. У дівчат показники за цим мотивом лише у представниці важкої атлетики є на 1,4 бала більшим, ніж загальний середній показник усіх дівчат-спортсменок. Це, мабуть, пов'язано з високим рівнем майстерності цієї спортсменки, який відповідає званню «майстер спорту».

Загальний середній показник за *мотивом уникнення невдачі* у юнаків є більшим від середнього показника у представників вільної боротьби, настільного тенісу, легкоатлетів та футболістів. Мабуть, це викликано специфікою видів спорту. Відповідно найбільший показник за цей мотив є у спортсменів-туристів та спортсменів ігрових видів спорту. У дівчат цей показник у представниці важкої атлетики теж, як і за мотивом досягнення успіху, є вищим на 1 бал від загального середнього показника всієї вибірки дівчат-спортсменок.

5. Виявлено відмінності у показниках мотивів поведінки у студентів-спортсменів та учнів ліцею (спортивний клас) за мотив досягнення успіху та мотив уникнення невдачі. У студентів вони вищі на 0,6 бала за мотив досягнення успіху та на 1,18 бала за мотив уникнення невдачі. Проте загальні середні дані у студентів-спортсменів (юнаки) за мотив досягнення успіху є на 0,34 бала нижчими від загальних середніх даних в учнів ліцею, де він становить 4,5 бала, і відповідає середньому рівню вираження вказаного вище мотиву.

У студенток-спортсменок ці показники за обидва мотиви є більшими від дівчат, які навчаються в школі-ліцеї. Мотив досягнення успіху як в одних, так й інших за ступенем вираження є середнім. Проте за мотивом уникнення невдач у студенток виявлено високе вираження мотиву, а у ліцейсток – лише середнє. Мабуть, тут позначається досвід спортсменок, який у представниць педагогічного університету є значно кращий, ніж у юних спортсменок зі школи-ліцею.

6. Аналіз стану сучасної теорії та практики спорту показує, що одними з найбільш важливих питань у їх розвитку є: подальше пізнання особливостей мотивації спортсменів у різних видах спорту, формування мотивації досягнення вищого результату в спорті, індивідуалізація підготовки спортсменів з урахуванням їхньої мотивації, гендерних особливостей. Розвиток цих напрямів у науково-практичному плані забезпечить нашому спорту значну, стійку перевагу перед основними зарубіжними суперниками.

За правильного сприйняття описаних у роботі ідей і за подальшого їх розвитку спортивна діяльність у цілому і наука про спорт зокрема зроблять якісний крок уперед. Поповнять свій банк даних також гендерна психологія та психологія фізичного виховання і спорту.

Список літератури

1. Сіткар В.І. Психологія фізичного виховання і спорту : навчальний посібник / В. І. Сіткар. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Тернопіль, ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2011. – 300 с.)
2. Вейнберг Р. С. Психологія спорту / Р. С. Вейнберг, Д. Гоулд. – К.: Олімпійська література, 2001. – 336 с.
3. Гасанова З. А. Женщины в изначально мужских видах спорта / З. А. Гасанова // Теория и практика физкультуры. – 1997. – № 7. – С. 20 – 21.
4. Гендерный анализ особенностей детей, увлекающихся восточными единоборствами // Психология XXI века: тезисы Междунар. межвузовской науч.-практ. конференции студентов и аспирантов. – СПб, 2001.
5. Ильин Е. П. Психология спорта / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с.
6. Психологічна енциклопедія /автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006.
7. Сафонов В. К. Агрессия в спорте / В. К. Сафонов.– СПб. : Изд-во СПбГУ, 2003.
8. Серова Л. К. Психология личности спортсмена : учебное пособие / Л. К. Серова. – М. : Советский спорт, 2007. – 116 с. : ил.
9. Староста В. Обосновано ли деление видов спорта на мужские и женские / В. Староста // Теория и практика физической культуры. – 1999. –№ 8. - С. 55-56.
10. Цикунова Н. С. Гендерные характеристики личности спортсменов в маскулинных и фемининных видах спорта : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – СПб., 2003.

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ГАРМОНІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ ВЗАЄМИН У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Байдюк Н. В., викладач кафедри соціальної роботи, координаторка Центру гендерної освіти ЧНУ імені Б. Хмельницького

Гармонійні гендерні відносини – це багаторівнева система гендерної взаємодії, що базується на принципах справедливості, егалітаризму, партнерства та характеризується наявністю рівних можливостей для чоловіків та жінок, узгодженням інтересів суб'єктів взаємодії, відсутністю насильства та послабленням конфліктів. Юність є найбільш сприятливим віковим періодом для побудови гармонійних гендерних взаємин, оскільки саме у молодому віці, незважаючи на збереження тиску патріархальних стереотипів та переважне відтворення традиційних гендерних ролей, простежується схильність до сприйняття та втілення у життя партнерської моделі гендерних відносин.

Гармонізація гендерних взаємин є одним з провідних завдань гендерної освіти та гендерного виховання, що зумовлює необхідність професійної підготовки фахівців із гендерної проблематики. Інституалізація гендерного компонента у вищу освіту пов'язана з розробленням та впровадженням гендерно орієнтованих курсів, спрямованих на отримання систематизованих знань та формуванням вмінь щодо їх практичного застосування.

Пропонуємо більш детально розглянути специфіку застосування інтерактивних методів навчання у процесі підготовки студентів – майбутніх фахівців соціальної сфери до побудови гармонійних гендерних взаємовідносин у середовищі молоді. Зауважимо, що саме інтерактивні педагогічні технології дозволяють оволодіти комунікативною компетентністю, формують досвід співробітництва та партнерської взаємодії, уміння встановлювати контакт, спільно й безконфліктно приймати важливі рішення. Інтерактивна взаємодія, як ніщо інше, дозволяє трансформувати застарілі гендерні стереотипи і шаблони поведінки, що виявилися неефективними у сучасних умовах.

Дослідниками встановлено, що при лекційному поданні матеріалу засвоюється не більше 20 % інформації, у той час як у дискусійному навчанні – 75 %, у діловій грі – близько 90 %, що і зумовлює актуальність використання інтерактивних технологій. В основі таких моделей – організація активної діяльності студентів з пошуку та прийняття рішень, організація і проведення внутрішньогрупового та міжгрупового обговорення проблем, що відображають реальні ситуації майбутньої професійної діяльності [4, с. 22].

До інтерактивних (англ. interaction – взаємодія) відносять такі розвивальні й навчальні технології, що побудовані на цілеспрямованій і спеціально організованій груповій і міжгруповій діяльності, «зворотному зв'язку» між усіма учасниками, індивідуальному стилі спілкування, рефлексивному аналізу, що допомагає учасникам осмислити набутий досвід, виявити нові цікаві ідеї, зробити корисні відкриття та поділитися думками.

В інтерактивному навчанні змінюється роль викладача, його активність поступається активності студентів, а завдання викладача як організатора полягає у зовнішньому управлінні ігровим процесом, створенні умов для ініціативного та творчого пошуку ефективних рішень, налагодженні зворотного зв'язку. Власний практичний досвід студента є передумовою для початку пошуку нової інформації, аналізу й отримання нових результатів, діагностика і прогнозування яких дозволяють покращити вже набутий раніше досвід.

Вирішальною умовою ефективності ігрової взаємодії є активність її учасників. Фактично кожна інтерактивна технологія передбачає фізичну, соціальну та пізнавальну активність, кожна з яких є значущою для досягнення планованих результатів відповідно

до поставлених ігрових, розвивальних та начальних цілей. Характерними рисами використання інтерактивних технологій є стиль всезагального занурення у процес прийняття рішення, постановка питань в умовах певної невизначеності, що сприяє об'єднанню спільних зусиль для прийняття рішень, розвиває креативний потенціал та дозволяє більш повно використовувати досвід [4, с. 24].

Сучасні інтерактивні технології поєднують у собі різноманітні ситуації, рольові ігри, вправи, експерименти та творчі проєктивні завдання. Саме це дозволяє студентам перейти від пасивного засвоєння знань до активної участі у процесі пізнання та ефективного застосування отриманих знань у практичній діяльності. Робота у малих групах надає можливість по-новому поглянути на добре відомі проблеми та виокремити аспекти, що з певних причин виявилися поза увагою навчального процесу. Однак, істотно ускладнюють ситуацію відсутність у викладачів навиків, пов'язаних із застосуванням інтерактивних технологій, обмеженість часовим регламентом навчальних занять, недостатня активність усіх учасників.

Окремо потрібно зупинитися на тому, що кожен учасник групової роботи має власний індивідуальний досвід гендерної взаємодії та проблемні зони у взаєминах з представниками іншої статі, що активізує групову роботу у напрямку їх розв'язання. Зауважимо, що більшість соціально-педагогічних проблем у сфері гендерних взаємин поєднують у собі як суспільне, так й індивідуальне значення. Наприклад, проблема гендерного насильства має виняткову суспільну значущість, що пов'язане з удосконаленням правової бази та профілактичної роботи на загальнодержавному рівні, у той же час, майже кожен студент чи студентка мають життєві приклади гендерного (домашнього) насильства. Говорячи про поширеність сексизму в рекламі, доцільно запропонувати студентам актуалізувати наявний досвід, охарактеризувавши власні думки та відчуття від її перегляду. Особливо актуальними для кожної молодої людини, у тому числі й для студентства, є питання розподілу сімейних та професійних ролей, що також належить до гендерної проблематики. Готовність змінити ситуацію гендерної нерівності у суспільстві починається з готовності змінити власні погляди та переконання.

Інтерактивний спосіб навчання передбачає наявність різних поглядів. У ході діалогу відбувається спільне обговорення, колективне розв'язання проблеми завдяки активності учасників та їхній інтенсивній взаємодії. Саме у процесі діалогу учасники взаємозбагачують одне одного різними підходами до тієї чи іншої проблеми, різним її баченням. Рівноправність, побудована на основах партнерських взаємовідносин, збагачує індивідуальний досвід кожного учасника [4, с. 23].

Зупинимось на застосуванні інтерактивних технологій під час вивчення курсу «Гендерні аспекти в науці та освіті», що спрямований на формування готовності майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до гармонізації гендерних відносин у сучасному соціумі, вироблення установки на гендерну толерантність, партнерство та егалітаризм як основні умови гармонізації гендерних відносин, активне впровадження у практику взаємодії статей принципів гендерної рівності.

Згідно з навчальним планом курсу вивчається в обсязі 108 годин. Для стаціонарної форми навчання на аудиторні заняття відведено 48 годин, з них: лекції – 24 години, семінарські заняття – 24 години, самостійна робота – 60 годин. Вивчення курсу триває один семестр. Робоча програма розрахована на студентів 3-го курсу денної та заочної форм навчання спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Програма побудована за вимогами кредитно-модульної (модульно-рейтингової) системи організації навчального процесу у вищих закладах освіти та складається з трьох модулів. Перший модуль носить назву «Основи теорії гендеру», мета якого полягає в ознайомленні студентів з основними поняттями та категоріями, формуванні базових знань у сфері гендерних досліджень. Другий модуль «Гендерні відносини в сучасному українському суспільстві» покликаний розкрити та актуалізувати соціально-педагогічну проблематику у сфері гендерної взаємодії: соціальне

становище чоловіків та жінок в Україні, особливості гендерних відносин у сім'ї, гендерні проблеми професійних відносин, деструктивні (дисгармонійні) явища у сфері гендерних взаємин.

Мета третього модуля, що має назву «Гендер і професійна діяльність соціального педагога/працівника» полягає у формуванні практичних навичок та досвіду побудови гармонійних гендерних взаємовідносин у молодіжному середовищі. Цей модуль ознайомлює студентів з правовими механізмами регулювання гендерних взаємин, формує навички застосування форм і методів гендерної освіти й гендерного виховання, дозволяє розкрити можливості запровадження інноваційних форм роботи з молоддю. У процесі вивчення курсу молоді фахівці досліджують гендерні відносини у молодіжному середовищі, вплив засобів масової інформації на гендерну свідомість, шляхи подолання патріархальних гендерних стереотипів, методи формування гендерної культури молоді.

Необхідні знання та навички студенти опановують шляхом проведення інтерактивних занять, міні-лекцій, використання електронних презентацій, показу відеоматеріалів, участі у соціальних проектах, а також самостійної роботи (дослідницькі міні-групи, вивчення наукової літератури). Активні навчальні лекції містять фрагменти дискусії, аналіз конкретних життєвих ситуацій, різноманітні ілюстративні матеріали, наприклад: відеоролики, фрагменти кінофільмів, зображення основних тез на фліп-чаті, комп'ютерні презентації в PowerPoint.

Кожне практичне заняття має свою структуру, обов'язково містить елементи тренінгу та моделювання ситуацій, що спрямоване на формування досвіду побудови гармонійних гендерних відносин у молодіжному середовищі. Завдання здебільшого виконуються у малих групах, що сприяє більш глибокому зануренню студентів у навчальний матеріал та виробленню навичок колективної співпраці. Крім того, передбачено проведення занять у формі наукових конференцій, де кожен студент виступає у ролі доповідача, виступ супроводжується електронною презентацією. Зміст і рівень виконання роботи обговорюються в аудиторії спільно, всією групою.

На першому занятті доцільно об'єднати студентів у міні-групи з 5-7 осіб, що будуть працювати над дослідженням окремих тем та колективно виконувати завдання. Малі групи можуть бути як постійними під час вивчення усього курсу, так і змінюватися залежно від типу виконання завдань. Виконання колективних завдань (розроблення уроків гендерної рівності, соціальних проектів) передбачає роботу студентів у складі малої групи, що сприяє процесу обміну інформацією, виявляє різні точки зору, актуалізує особистий досвід студентів, підтримує активність, дає можливість поєднати теорію та практику, сприяє взаєморозумінню, заохочує до творчості та самостійності. Робота у малих групах будується за принципами діалогічної взаємодії, співробітництва та кооперації, активно-рольової діяльності, тренінгової організації навчання.

Заняття повинні сформувати у студентів систему теоретичних знань, що передбачає точність наукових визначень, правильність їх розуміння, уміння застосовувати теоретичні знання у процесі виконання різних видів роботи та практичні уміння використовувати інтерактивні технології, що відповідають віковим особливостям молоді, організовувати ігрові методи гендерно орієнтованого навчання, використовувати тренінг з метою гармонізації гендерної взаємодії.

Доцільним є використання таких форм і методів навчальної діяльності:

- ілюстративного матеріалу (приклади сексизму в рекламі, стереотипні зображення жінок і чоловіків у друкованих засобах масової інформації, зразки вітчизняної та зарубіжної соціальної реклами тощо);

- Internet-технологій (детальне вивчення офіційних сайтів організацій і установ, що здійснюють діяльність у сфері забезпечення гендерної рівності – Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла-Страда – Україна», ПРООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні», Музей історії жіноцтва, жіночого і гендерного руху, Громадська

організація «Європейський вибір», Програма «EVAW - Права жінок і дітей в Україні» тощо);

- відеолекторіїв (перегляд та обговорення відеоматеріалів ПРООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні», соціальних відеороликів, що були створені учасниками Gender-camp 2011, художніх фільмів, що висвітлюють гендерну дискримінацію «Квітка пустелі», «Закидаючи камінням» тощо);

- розроблення міні-проектів з формування гендерної культури суспільства (вуличної акції, спрямованої на гармонізацію гендерних відносин, проведення Дня батька, план роботи Клубу жіночого лідерства, програма для роботи Школи рівних можливостей).

Використання зазначених методів роботи надасть можливість здійснити гендерний аналіз образів, що пропагуються засобами масової інформації, виробити навички критичного аналізу гендерних стереотипів та їх вплив на особливості гендерної взаємодії, ознайомити із існуючим міжнародним та вітчизняним досвідом у сфері забезпечення гендерної рівності.

У рамках кампанії «16 днів проти гендерного насильства» у листопаді 2012 року Центром гендерної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького було проведено інтерактивний захід на загальну тему «Роль фахівців соціальної сфери у гармонізації гендерних взаємин у суспільстві», участь у якому взяли 45 студентів-майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників. Захід проводився за технологією Open Space (Відкритий Простір).

Обраний метод дозволяє великій кількості людей упродовж досить короткого часу обговорити у рамках центральної теми значну кількість проблем та виробити найбільш ефективні шляхи їх розв'язання. Метод має назву «Відкритий простір», тому що теми для обговорення не нав'язуються організаторами, а пропонуються самими учасниками, які потім і працюють над ними у паралельних групах. Особливістю методу є те, що тут немає фіксованих груп, учасники можуть під час обговорення переходити із однієї тематичної групи до іншої. Результати роботи груп мають бути задокументовані у вигляді протоколів та роздані усім учасникам Open Space. Робота за даною методикою допомагає створити творчу атмосферу та дозволяє виявити питання, що з певних причин виявилися поза увагою під час вивчення курсу «Гендерні аспекти у науці та освіті», але становлять інтерес для студентів. Саме у цьому і полягає одна з основних переваг Відкритого Простору – можливість для кожного учасника торкнутися тих тем, що не з'являються в офіційних навчальних програмах.

Метод Open Space дозволяє залучити до спільної діяльності студентів з різним рівнем знань, з різними поглядами та різними життєвими позиціями щодо гендерної проблематики. Технологія Відкритого Простору найкраще спрацьовує у ситуаціях дискусії, оскільки вимагає пошуку компромісного рішення. Open Space є досить простим у проведенні, але разом з тим застосування цього методу вимагає від організаторів певного рівня майстерності у використанні інтерактивних технологій.

Технологія Відкритого Простору побудована на чотирьох основних принципах, одному законі та одному попередженні. Охарактеризуємо основні принципи цієї технології.

1. Прийшли саме ті, хто повинен був прийти. Open Space передбачає залучення до обговорення будь-якої проблеми всіх зацікавлених осіб. У цьому аспекті майбутні фахівці соціальної сфери є найбільш зацікавленими щодо попередження та подолання проблем насильства у суспільстві. Крім того, попередньо вивчивши навчальний курс «Гендерні аспекти у науці та освіті», учасники заходу виступають своєрідними експертами у галузі гендерної проблематики, отримані знання та навички дозволяють фахово підходити до вирішення проблем, що були запропоновані для обговорення. Питання, як правило, пропонуються найбільш ініціативними учасниками, які готові до їх вирішення. Особлива умова – атмосфера безперервної кави-паузи, що сприяє невимушеному спілкуванню та розкриттю творчого потенціалу учасників.

2. **Те, що відбувається, – це те, що ми творимо самі.** У Відкритому Просторі весь обсяг креативної роботи виконують самі учасники. Лише від них залежить, які питання будуть запропоновані для обговорення, як, на якому рівні й у якому напрямку проходитиме процес пошуку підходів до їх вирішення і якими практичними результатами закінчиться зустріч. Роль ведучих (модераторів) полягає лише в організації умов для ефективної роботи учасників.

3. **Починається тоді, коли має починатися.** У Відкритому Просторі відсутня будь-яка видима структура роботи, іноді вона навіть має хаотичний вигляд, але насправді зустрічі за допомогою цього методу досить структуровані. Їх структура існує насамперед у вигляді чіткого розкладу часу й місця зібрання тематичних груп, тривалості їх роботи, строків презентації запротоколюваних результатів. Обмеженість відведеного для цього часу робить учасників більш зібраними, відповідальними, креативними, а групи – більш саморганізованими і націленими на прийняття чітких рішень.

4. **Якщо закінчилося, тож – закінчилося. Якщо ні, то продовження буде.** Результати роботи тематичних груп або зустрічі в цілому не завжди є кінцевими. Будь-яке питання, що вимагає додаткового вивчення, може бути за бажанням учасників одразу розглянутим. Нові проблеми, що неодмінно виникають у ході апробації результатів зустрічі, можуть стати темою для наступного Open Space. Відкритий Простір відкритий для продовження.

Окрім чотирьох принципів, вагомим є **закон двох ніг**, який закріплює за кожним учасником право покинути Відкритий Простір, якщо він втратить інтерес до теми зустрічі, відчує себе непотрібним у групі чи зазнає будь-якого дискомфорту. Завдяки цьому закону учасники отримують право переходити від однієї робочої групи до іншої.

Open Space містить попередження **«Будьте готові до сюрпризів!»**. Ця технологія характеризується тим, що у ній, крім загальної теми, відсутня будь-яка заданість у змісті конкретної роботи, і тому постійно існує можливість різноманітних сюрпризів – приємних та не зовсім. Усе може відбуватися не так, як було заплановано організаторами зустрічі. Можуть виникнути і такі ідеї, що повністю суперечитимуть уявленням про предмет зустрічі. У Відкритому Просторі цілі та результати часто не збігаються між собою, але у цьому й полягає схожість із реальними життєвими ситуаціями.

Основні принципи технології Open Space визначають ролі для ведучих та учасників, функціональний зміст та послідовність проведення зустрічі. Основні завдання ведучих:

- завчасно поінформувати потенційних учасників про загальну тему та формат зустрічі;
- на початку зустрічі пояснити мету Open Space, принципи та правила роботи;
- призначити місце і час зборів тематичних груп;
- стежити за дотриманням розкладу зустрічі;
- зібрати і скопіювати протоколи роботи груп;
- надавати допомогу групам в обговоренні.

Учасники зустрічі:

- пропонують теми для обговорення (учасник, який запропонував тему, стає керівником групи з обговорення цього питання і відповідальним за ведення протоколу;)
- можуть бути «бджілками», тобто постійно працювати у одній групі;
- можуть бути «метеликами», тобто переходити під час обговорення від однієї групи до іншої.

Зустріч на загальну тему «Роль фахівців соціальної сфери у гармонізації гендерних взаємин у суспільстві» у режимі Відкритого Простору відбувалася традиційно у три етапи: початок, конвергенція та підбиття підсумків. Далі ми продемонструємо основні етапи та особливості роботи на кожному з них.

Початок

На цьому етапі студенти ознайомилися з основами технології Open Space, створили ринок пропозицій, тобто сформулювали та запропонували обговорити теми, потім розпочали роботу в паралельних групах, результати якої фіксувалися у протоколах.

На самому початку зустрічі учасники утворили коло. Ведучі назвали загальну тему зустрічі «Роль фахівців соціальної сфери у гармонізації гендерних взаємин у суспільстві», пояснили принципи та правила Open Space, можливі ролі учасників. Усе це було раніше зафіксовано на плакатах. Закон двох ніг, попередження, ролі «бджілки» та «метелика» зображені у вигляді малюнків.

Ринок пропозицій

Згодом ведучі запропонували учасникам перейти до формулювання у рамках загальної теми найбільш важливих, на їхній погляд, питань. При цьому було визначено максимально можливу кількість проблем і місць збору тематичних груп. Так, було запропоновано обговорити 8 проблем, 4 із яких – з 12.00 до 13.00, решта – з 13.00 до 14.00, що й було зафіксовано на Дошці оголошень.

Будь-хто із учасників міг написати на аркуші паперу тему, яку б він хотів обговорити у контексті загальної теми. Серед запропонованих учасниками тем: «Гендерні аспекти поширення ВІЛ/СНІДу», «Гендерні проблеми людей з особливими потребами», «Питанням професійної самореалізації жіноцтва», «Підтримка молоді сім'ї», «Психологічне насильство у дитячому середовищі: булінг, расизм», «Психологічне насильство у нерівному шлюбі», «Аутоагресія як причина суїциду», «Шляхи подолання гендерних стереотипів». Учасники, які запропонували для обговорення зазначені теми, стали керівниками паралельних груп, унаслідок чого було сформовано 8 робочих груп.

За пропозицією ведучих керівники груп обрали для себе час та місце обговорення і відповідно до цього розмістили аркуші із сформульованими проблемами на Дошці оголошень. Місця збору груп було позначені за допомогою символічних малюнків.

Упродовж такої зустрічі одночасно обговорювалися 4 теми у паралельних групах, тривалість обговорення – 1 година, або 8 тем протягом 2 годин. Така тривалість роботи є найбільш оптимальною, оскільки дозволяє учасникам зануритись у проблематику та виявити шляхи розв'язання проблем, застосовуючи наявні професійні знання. Після того, як усі теми було озвучено та розташовано на Дошці оголошень, учасники отримали можливість ознайомитися з ними та обрати саме ті, в обговоренні яких вони б хотіли взяти участь. Потім відбулося формування тематичних груп – спочатку свої групи сформували керівники, які оголосили теми на 12.00, потім – ті, що обрали час 13.00. Групи розійшлися по місцях збору та розпочали роботу.

Робота у групах

Формат робочого процесу в групах учасники обирали самостійно. Модерація також здійснювалася безпосередньо учасниками. Учасники могли працювати лише в одній із паралельних груп (виконували роль «бджілки») або ж переходили від однієї групи до іншої, якщо виявляли бажання взяти участь в обговоренні багатьох поставлених питань. Але такий вибір не поширюється на керівників груп, що несли відповідальність за кінцеві результати роботи своїх груп та їх протокольне оформлення. Тому вони могли бути лише «бджілками».

Усі ідеї та пропозиції кожна група фіксувала у протоколах, що після обговорення передавалися ведучим, після чого розпочиналася робота над темами, заявленими з 13.00 до 14.00. Ведучі робили копії підготовлених протоколів та роздавали їх усім учасникам.

Презентація результатів

Цей етап було додано до традиційної технології Open Space з метою представлення результатів роботи паралельних груп у загальному колі, що дало змогу озвучити матеріал, підготовлений учасниками, обговорити найбільш дискусійні моменти та визначити можливі теми для подальших зустрічей. Презентацію проводив керівник групи, яка здійснювала обговорення тієї чи іншої проблеми.

Конвергенція

Метою конвергенції є відбір учасниками приблизно третини найбільш ключових проблем та більш детальне опрацювання з урахуванням тих ідей, висновків та рекомендацій, які були запропоновані на першому етапі.

Вибір та ранжування

Після презентацій учасникам було надано час на вибір найбільш важливих тем. Кожен учасник отримав стикери з балами від 1 до 8 (за кількістю обговорюваних проблем).

Оцінка

Далі учасники повинні були підійти до дошки оголошень та наклеїти бали на аркуші презентацій з відповідними темами. Найбільш значуща тема оцінювалася 8 балами, найменш значуща – 1 балом.

Підрахунок

Кожен керівник групи провів підрахунок балів, поставлених його проблемі. Ведучі оголосили теми, що набрали найбільшу кількість балів. Зауважимо, що всі обговорювані теми набрали досить високу кількість балів, разом з тим, найбільш актуальними, на думку учасників, можна вважати такі проблеми: «Гендерні аспекти поширення ВІЛ/СНІДу», «Питання професійної самореалізації жіноцтва», «Психологічне насильство у нерівному шлюбі».

Підбиття підсумків

Всі учасники знову зібрались у колі та висловили власну думку про роботу за технологією Open Space. Обрана технологія дозволила студентам працювати в атмосфері творчості, вільно висловлювати власні погляди та переконання, продемонструвала актуальні питання. Вагомим здобутком є те, що під час розв'язання запропонованих питань студенти активно використовували наявні професійні знання у сфері впровадження гендерних підходів в освіту та систему соціальної допомоги. Так, основними механізмами розв'язання проблем було названо збалансовану гендерну політику у соціальній сфері, гендерну освіту та гендерне виховання.

Гендерна політика у соціальній сфері здатна послабити конфліктність, вирівняти статусні позиції статей у суспільстві, укріпити інститут сім'ї, зробити гендерні стереотипи більш нейтральними. Гендерна освіта спрямована на розкриття особистісного потенціалу, самореалізацію чоловічої/жіночої індивідуальності, розвиток партнерських взаємовідносин. Значним чином гендерна освіта полягає у роз'ясненні гендерних стереотипів, з якими зустрічається молодь, розпочинаючи доросле життя, та спільному пошуку шляхів подолання цих стереотипів. Гендерне виховання постає як процес цілеспрямованого систематичного вироблення в осіб обох статей паритетності у

відносинах, моральних норм рівності, взаємоповаги, врахування як спільного, так і відмітного, що властиве жінці й чоловікові, а також формування вільної особистості з гендерним світоглядом і навичками гендерно орієнтованої поведінки [2, с. 30].

Важливою умовою гармонізації відносин між статями є гендерно-узгоджене спілкування, що базується на таких цінностях, як любов, взаємоповага, співчуття, співпереживання, доброзичливість. У такому спілкуванні повинна переважати позиція співробітництва, що ґрунтується на позитивній оцінці партнера, на визнанні його ціннісних установок, переваг та недоліків. Спілкування, побудоване таким чином, покликане пом'якшувати суперечності та конфліктність між чоловіками та жінками, спрямоване на подолання комунікативних бар'єрів, викликаних гендерними стереотипами та різними стилями поведінки статей.

У подальшій перспективі роботи центру гендерної освіти ЧНУ імені Б. Хмельницького:

- проведення круглого столу «Організація співпраці державних і громадських структур з попередження насильства в сім'ї» за участі фахівців управління у справах сім'ї, молоді та спорту Черкаської обласної державної адміністрації, Черкаського обласного молодіжного ресурсного центру, громадських організацій;
- створення університетської Мережі чоловіків-лідерів проти насильства;
- проведення у стінах університету акції «Пройдись в її взутті» за участі викладачів та студентів університету.

Список літератури

1. Клуб устойчивого развития : в помощь лидеру / А.И.А. Величко; под. общ. ред. Г. В. Веремейчик. – Минск : Минсктиппроект, 2006. – 114 с.
2. Мельник Т. 50/50: Сучасне гендерне мислення: словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с.
3. Наказ Міністерства освіти та науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» від 10.09.2009 № 839 : офіц. текст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/16_09/nakaz_mon_839.doc
4. Панфилова А. П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. П. Панфилова. М. : Академия, 2009. – 192 с.

Механізми подолання гендерних стереотипів в процесі викладання курсу «Політичні еліти та лідерство»

Ротар Н. Ю., Цікул І. В., Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

На перетині публічного і приватного життя формується гендерна та сексуальна ідентичність, виникають стандартизовані еталони мужності та жіночності. Дискурси наукового, правового або медійного характеру завжди вказують на суспільні й політичні структури, що покладені в основу «публічного» та «приватного». Таким чином, вони є платформою для процесів стандартизації публічного і приватного життя, які потрібно символічно упорядкувати та розмежувати, що допоможе розумно привертати увагу до цих сфер і вказувати, де вони доречні, а де – ні. Проте, відповідь на запитання, чи може науковий дискурс про публічне і приватне життя пояснити нам принцип дії гегемоніальних структур влади і панування слід шукати там, де перетинаються політична наука і гендерні дослідження. Тема публічності та приватності є особливо актуальною в контексті політичної науки. Гендерні дослідження розробляють і популяризують стереотипи, пов'язані зі статевими відмінностями, вводять їх у соціальні та політичні

відносини, а також створюють дихотомії. Розглядаючи публічну і приватну сферу крізь призму гендерних досліджень, ми спробуємо розкрити основні аспекти сучасної критики цих сфер у теоретичному і політичному контексті на прикладі викладання курсу «Політичні еліти та лідерство».

Співвідношення приватності й публічності – це головна структурна особливість феміністського підходу до аналізу суспільства, в якому є багато інноваційних і вагомих аргументів. К. Патеман зауважує, що дослідження категорій публічного і приватного – «це, кінець кінцем, і є суть феміністського руху».⁴ Відоме гасло – «приватне/особисте – завжди політичне» – можна віднести як до жіночого руху, так і до теорії фемінізму. Дане гасло з соціального руху потрапило в політику, а з політики – до політичної науки.

Розмежування публічності та приватності, закладене в концепціях ліберальної теорії і в традиціях соціальних ролей, здається природним і претендує на універсальність, оскільки – це нерівні владні відносини між чоловіками та жінками. Публічний простір (політичне життя) існує завдяки «приватному», яке є передумовою до репродукції і домашнього побуту. Перше зафіксоване в теорії і на практиці під кодом «чоловічої», а друге – під кодом «жіночої» сфер діяльності. Доречно зауважити, що ці ідеї і до цього часу знаходять свій інституційний вимір у соціальній сфері: незважаючи на формальне рівноправ'я, у професійній політиці домінують чоловіки, крім того, кількість жінок на керівних посадах значно поступається «сильній» статі.

Феміністська критика публічного і приватного життя окреслює межі між цими сферами, відкидає історично сформовані гендерні ролі, називаючи цей «історичний розкол статі» натуралізованими конструктами, а за допомогою пізнавально-теоретичного аспекту гасло «приватне – справа політики» актуалізує абсолютно нові теми: з позиції суспільства і політики цікавим видається факт символічного і реального суспільного устрою, який організований «не на користь жінок». Цей устрій постійно генерує стереотипи статевих ролей, які виявляються також і в боротьбі за особисте та суспільне життя.

У контексті підходу Б. Зауер вважає ідею «публічності», яка була сформульована в 90-ті рр. ХХ ст. і до сьогодні є такою, що не втратила своєї актуальності: «Публічність неможливо концептуально представити у вигляді якого-небудь місця, на зразок парламенту, вулиці або такого інституту, як редакція газети. У такому разі «приватні місця» були б за визначенням вилучені. Публічність – це місце, де обговорюють та критикують систему влади і панування. Публічність припускає «структуру можливостей» політичних дій. Такі можливості відкриваються на робочому місці, в сім'ї, в особистому житті».⁵ Феміністська критика суспільного і приватного життя справила сильний вплив на політологію. Як тільки відбувається зсув смислового змісту і співвідношення даного антагоністичного тандему (чоловік – жінка), зміщується також і поняття політичних категорій. Д. Нолен вважає, що «предмет дослідження політології – це співіснування людей як громадян. Головне питання політології – як урегулювати це співіснування (у нормативному і загальнообов'язковому порядку) з інституційної (polity), процедурної (politics), мовної, матеріальної (policy) й емпіричної перспектив».⁶

Таке визначення предмета політології належить до суспільної, інституційної і/або державної сфери. Розуміння політики, як і сфери дослідження політології (державна з її інститутами, принцип їх дії), сформульовані досить чітко. Д. Нолен веде мову про «громадянина» – феміністичний скепсис тут абсолютно доречний, адже ідейно-історичні конструкти ідеального громадянина й справді мають на увазі саме громадянина, однак аж ніяк не «громадянку». Якщо будь-хто хоче виступити проти «істин, розділених за

⁴ Pateman C. Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy, in: Benn S./Gaus G.: Public and Private in Social Life. – London, 1983. – P. 281

⁵ Sauer B. Die Asche des Souveräns: Staat und Demokratie in der Geschlechterdebatte / B. Sauer. - Frankfurt a. Main, 2001. – P. 200

⁶ Nohlen D. (Hg.). Kleines Lexikon der Politik / D. Nohlen. – München, 2001– P. 385

статевою ознакою», перш за все необхідно звернутися до феміністського формулювання політичної категорії. Феміністська політологія розкриває вузьке та андроцентричне поняття політики, що ґрунтується на базовій дихотомії сучасної політики, тобто на розділенні особистого і суспільного життя, а подіям із «приватного» життя приписує політичне значення.

За останні десятиліття розширення категорії *політичного* у феміністській теорії виходить за рамки критики ознак патріархальних традицій у політиці. Виникає потреба не лише досліджувати гендерні відмінності чоловіків і жінок: у боротьбі за рівноправ'я статей, а також у політизації метаструктур, усередині яких формується кожна особистість. Це поєднує теоретичне обґрунтування розбіжностей між жінками і критику фемінізму з боку самих же жінок.

У процесі викладання курсу «Політичні еліти та лідерство» теоретичний виклад матеріалу ми підкріплюємо прикладами публічної презентації та самопрезентації політиків. У цьому контексті доречно зауважити, що в сучасному світі сфера особистого життя «виноситься» в площину політики (яку ми розуміємо як *публічність*), таким чином, розширюючи межі *політичного*. Відповідно, будь-який аспект особистого життя політика може перетворитися на подію політичного значення. При цьому не можна забувати, що будь-яке звернення до ідентичності – будь-то чоловік або жінка – завжди приводить до зміцнення цих категорій, підкреслюючи нерівність і (уявні) природні відмінності.

Популярна медіакультура – це важлива сфера для публічної презентації політики, свого роду сплав медійної реальності з політичною і соціальною реальністю. Більшість громадян сприймають політичних лідерів крізь призму ЗМІ, що вимагає адаптації їх політичних дій і поведінки до особливостей та закономірностей медійної системи. Преса, телебачення й Інтернет сьогодні формують соціальний простір, який люди сприймають як «політику». Отже, політичний успіх залежить не стільки від змісту політичних послів лідерів, скільки від того, як їх презентують та інтерпретують. Тут важливим є саме інсценування політики, а політична репрезентація лідера має відповідати вимогам гендерного виміру комунікативної культури, яку вважають головною характеристикою суспільства мас-медіа.

Імідж політичних акторів і їх (само-) презентація, що відповідає вимогам ЗМІ (особливо під час передвиборної кампанії), є вкрай важливими. У боротьбі за увагу безіменного та «мінливого виборця» (за допомогою політичної реклами) політики застосовують частіше емоційні, ніж когнітивні методи привернення уваги. Це особливо помітно на тлі змін у напрямку індивідуалізації, коли звільнення від традиційних соціальних зобов'язань і порушення ритму повсякденного життя супроводжуються втратою упевненості, дезорієнтацією, а також тенденцією до зникнення директивних норм, на місце яких приходять різні стилі й умови життя. Це призводить до того, що кількість постійних виборців у партій зменшується, а кількість непостійних – збільшується. Політичне суперництво стає більш відкритим, напруження боротьби на політичній арені зростає, відповідно зростає значення політичної реклами: політика перетворюється на суцільну «теле- і радіорекламу», що базується на стратегіях привабливого позиціонування політичних діячів. Наприклад, під час передвиборної боротьби «провідний кандидат символізує «честь і совість» будь-якої партії. Концентрація на одній особистості – головна відмітна риса, за допомогою якої партія зможе досягти того, щоб виборці її впізнавали». Необхідно зауважити, що переважна більшість політичних партій не дуже відрізняється змістом політичних програм: у наші дні передвиборна кампанія – це «передвиборні гонки окремих політиків». Виборці орієнтуються насамперед на особистість лідера, а не на погляди й переконання. «Професіоналізація політичної комунікації» означає, що кандидата презентують у вигляді «короткої формули», символу політичного проекту, цінності або ідеї, стилізують, надаючи йому форму «бренда». У таких умовах – на тлі персоналізованої презентації – зміст

блідне. Політик більше не передає послання, тепер він сам – послання, яке часто конкретизується через гендерне самопозиціонування.

Комунікативний перформанс політиків, їхня поведінка і те, як їх презентують у ЗМІ, стає все важливішим. Через ЗМІ ідентичність політика конструюють як «ідентичність особистості з характером», що втілює не лише певну партію або ідеологію, а й певний стиль життя. Таким чином, дані «іміджеві конструкції» апелюють до уяви, до цінностей і уявлень, які «циркулюють» в суспільстві. Все це спрямовано на бажання, мрії страхи і фантазії потенційних виборців, до яких «звертаються» не через аргументи й дискурсивні мотивації, а через образи, символи та наочні приклади.

У період сучасних політичних кампаній різні телеканали і засоби комунікації використовують для того, щоб розмістити інформацію (наприклад, історії з життя) про головних кандидатів або відомих політиків (у газетах, журналах, на ТБ і на веб-сайтах). При цьому в центрі уваги реципієнтів виявляється також і «сфера приватного» громадських діячів. Політиків презентують не як компетентних фахівців, набагато важливіше, якими вони є у «приватному» просторі. Публіці це презентують таким чином: вони дозволяють пересічним громадянам заглянути у своє життя «по той бік політики». Вони намагаються «бути ближчими» до своїх потенційних виборців, діляться з ними своїми бажаннями, проблемами, уявленнями, гендерними переживаннями, важливими подіями в їхньому житті (наприклад, весілля або народження дитини), показують своє житло, свій гардероб або домашніх тварин, розповідають про те, як вони проводять дозвілля. У цьому сенсі політики виступають у ролі «зразків для наслідування» – як площина проєкції бажань і прагнень виборців. Вони подають приклад, рекламуючи певний стиль життя, до якого люди нібито повинні прагнути. Важливим аспектом персоналізованої політики є уміння подати себе оригінально, відособлено, і, в той же час підкреслити свою «людяність», проявити емоції й «поговорити» відверто на особисті теми. ЗМІ стимулюють політиків розкрити своє особисте «Я». Таким чином, їм вдається завоювати симпатію тих потенційних виборців, які в принципі байдужі до політики в її традиційному розумінні.

У рекламі політика тісно пов'язана з моральністю, культурою та побутом. В епоху ЗМІ завданням політиків у процесі своєї самопрезентації виступає орієнтація на суспільні очікування. Реклама презентує політику і сферу особистого життя як єдине ціле. Зрештою, потенційні виборці бачать емоції, побут політиків й ідентифікують їх з собою. Разом із цим (паралельно) їм передають визначені політичні «послання». Тому, відповідно, успішна «візуалізація» політики (особливо – політична реклама) повинна або відповідати реальному життю, відчуттям, або «спокушати» людей, зануривши їх у світ мрій та бажань про краще життя. Сформувані такі емоційні уявлення краще за все через образну комунікацію, актуальним прикладом якої є інсценування особистого життя експрезидента Франції Ніколя Саркозі (зокрема, його відкриті стосунки зі співачкою Карлою Бруні).

Приклади медійної презентації і самопрезентації політиків ФРН та Австрії є найбільш наочними для демонстрації гендерних аспектів політичного лідерства. Для цього ми обрали тих політиків, за допомогою яких можна найяскравіше проілюструвати гендерні моделі і «типи» політичної (само-) презентації. Особливої уваги в цьому контексті заслуговує перша жінка на посту федерального канцлера Німеччини – Ангела Меркель. Щодо стосується Австрії, то тут ми звертаємося до аналізу медійних образів колишнього міністра фінансів Карла-Хайнца Грассера і представника Партії зелених Єви Главішніг. Насамперед нам цікаві ролі, які відводяться чоловікам і жінкам. Лісбет ван Цоонен вважає, що «культурній моделі (образу) політика як такого відповідають швидше за все уявлення про мужність, ніж про жіночність, що, звичайно, ускладнює жінкам ефективність презентації».⁷ Карен Рос і Аннабелле Среберні-Мохаммаді дійшли висновку,

⁷ Van Zoonen L. Entertaining the Citizen: When Politics and Popular Culture Converge / L. Van Zoonen. – Lanham, 2005. - 75

що така «культурна модель політичної персони в зовнішності чоловіка» і уявлення про «політику як про типово чоловічу сферу діяльності» впливають на спосіб передачі повідомлень про політику.⁸ Автори припускають, що імідж і політичні виступи, які транслюють ЗМІ, закріплюють статус кво (мужності як норми), а політиків-жінок підносять як «нове явище» або як «інших»: політика-чоловіка сприймають як політика, а політика-жінку, в першу чергу, як жінку, дружину, матір.

На політичні інсценування впливають іміджеві конструкції (зі специфічними відмінностями за статевою ознакою), а також форма, тип і спосіб презентації. Проте ця «орієнтація» на традиційні образи мужності й жіночності дозволяє політикам «обіграти» дані кліше: деякі політичні актори використовують дані кліше в певному контексті, іноді – в перетвореній і видозміненій формі, використовуючи ЗМІ як «сцену для презентації своїх іміджевих конструкцій».

Ангела Меркель — «спадкоємиця» Хельмута Коля, «мати» нації, міс Німеччина. «Східна дівчинка Хельмута Коля», «тихоня з Бонна», яку ще в дев'яностих роках вважали «сірою мишкою», несподівано для багатьох на самому початку своєї політичної кар'єри отримала парламентський мандат на прямих виборах у виборчому окрузі землі Мекленбург – Передня Померанія, де ХДС, як правило, набирає не особливо багато голосів. Цей тріумф приписують її оригінальності, самодостатності та здатності викликати у людей довіру: «Виросши у сільській місцевості, вона розуміє мову простих людей. Під час передвиборної кампанії їй вдається переконати їх, що вона розділяє їхні проблеми і турботи та розуміє, чого від неї очікують у цей нестабільний час. У гумових чоботях Меркель виглядає абсолютно природно – до того ж таке взуття доречно в сільському виборчому окрузі».⁹

Журналісти часто апелюють до того, що дитинство та юність канцлера ФРН пройшли в атмосфері сільської місцевості. Меркель поводить себе природно, зазначив у одному з інтерв'ю Хельмут Коля, коментуючи «її щирість і природну свіжість».¹⁰ Крім того, їй часто дорікали недосвідченістю, через що багато хто сприймав її несерйозно. Раніше секрет успіху Меркель – стримані вислови і скромність – призводив до того, що її компетентність постійно недооцінювали. Меркель з дитинства була обачною – риса вдачі, яку вона зберегла і до сьогодні. Вона виконує роль – як у школі, так і в колі друзів. Роль простодушної, наївної людини. Ці награні якості можна відмітити на її обличчі й сьогодні.

Меркель справляє враження простодушної і нехитрої, іноді навіть дещо нетямущої людини – коли вона по-дитячому показує своє здивування. «Істинної Ангели Меркель» ніби й не існує, – писав журналіст Петер Дауюд – вона кожного разу існує в новій ролі. Інші автори описують політичний стиль Ангели Меркель як «природничо-науковий метод вирішення проблем»: «Політика – це теоретичний, прогнозований експеримент. Логічна модель природодослідника – це експеримент. Якщо не виходить одним способом, то вийде яким-небудь іншим. Жінці-фізику нескладно передумати і піти на компроміс, коли співвідношення сил, що змінилося, можна спрогнозувати».¹¹ У спробах психологічно обґрунтувати особливості її поведінки журналісти посилаються не лише на дитинство Ангели Меркель, але і на те, що вона працювала фізиком (соціалізація).

Здебільшого про особисте життя Ангели Меркель відомо досить мало. Біографи та журналісти розповідають, що вона народилася «на заході», в Гамбурзі, але зростала на сході: у Вальдхофе біля Темпліна і в Бранденбурзі, оскільки звідти родом її батько. Після народження Меркель рано почала говорити, але ще довгий час залишалася дещо

⁸ Ross K., Sreberny-Mohammadi A. Woman in the house: media representation of British politicians // Gender, Politics and Communication [Annabelle Sreberny, Liesbet Van Zoonen]. – Creskill, 2000. – S. 93

⁹ Stock W. Angela Merkel: Eine politische Biographie / W. Stock. – Muenchen, 2005. – S. 61

¹⁰ Stock W. Angela Merkel: Eine politische Biographie / W. Stock. – Muenchen, 2005. – S. 62

¹¹ Dausend P. Angela Merkel gibt es gar nicht [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.morgenpost.de/printarchiv/politik/article255643/Angela-Merkel-gibt-es-gar-nicht.html>

незграбною і нерозторопною. До того ж їй довелося боротися зі страхом висоти: підніматись на висоту і стрибати вона взагалі не могла. Одного разу для того, щоб стрибнути в басейн із триметрової вежі на уроці фізкультури їй знадобилося сорок п'ять хвилин.¹²

Канцлера ФРН вважають непримітною, соціально-адаптованою жінкою, а крім того – хорошим оратором. Про її шкільне життя відомо лише те, що вона підробляла барменом на студентській дискотеці (готувала коктейлі), брала участь у політично-філософських гуртках і, на відміну від свого першого чоловіка Ульріха Меркель, чие прізвище вона зберегла й після розлучення, із задоволенням ходила на прогулянки.

Політична кар'єра Меркель розпочалася з того моменту, як після падіння Берлінської стіни вона вступила до «Демократичного прориву». У 1998 р. «ця розведена та бездітна протестантка зі Східної Німеччини» стає генеральним секретарем ХДС, а в 2000 р. (через те, що не була замішана в афері з пожертвуваннями ХДС) її обрали головою партії (за неї проголосувало 95,9 %).

У 1998 р. Меркель виходить заміж за берлінського професора хімії Йоахима Зауера, відзначивши цю подію у вузькому колі близьких і друзів – без розголошу в ЗМІ. Її «абсолютно непримітне особисте життя» доповнюють її компетентність і той спокій та врівноваженість, що випромінює пані Меркель. Під час публічних зустрічей своєї дружини другий чоловік Ангели Меркель спокійно і стримано грає роль «First Husband». Разом з «першою леді» він уперше брав участь у складанні політичної програми.

Ангела Меркель відома тим, що приховує від суспільної уваги своє особисте життя. На відміну від багатьох відомих політиків вона, як лев, бореться за приватне. Жоден фотограф, кореспондент не був у неї вдома: ні у Берліні, ні в Шорфхайді. Вона також проти того, щоб її фотографували в машині – це «надто особисте». Її другий чоловік (професор хімії Йоахим Зауер) для преси також табу. Розкрити приватний бік життя пані Меркель, її особисте життя як канцлера, глибше зрозуміти її внутрішній світ не вдалося навіть Евелін Роль, досвідченому біографові Меркель. Декілька висловів на адресу чоловіка канцлера, випадкові фотографії, зроблені під час відпустки, на яких вони закриваються від фотографів парасолькою. Чоловік пані Меркель, як і раніше, залишається справою «особистою». Існує лише декілька інтерв'ю, в яких «спливають факти з її особистого життя та лише декілька фотографій, які доступні громадськості. В цьому відношенні глава ХДС відрізняється від багатьох політиків, уникаючи медійного інсценування приватного. На питання газети «Bild», чи задоволена вона тим, як тримається в її присутності її чоловік як «First Husband», Меркель відповіла, що передусім вона пишається його досягненнями в галузі науки. У цьому ж інтерв'ю канцлер підкреслила, що задоволена тим, що їй вдається вдало суміщати політику і «звичайне життя». Наприклад, сніданок, який вона готує своєму чоловікові «як правило, один і той самий». Адже у неї не так уже й багато часу на це. Проте вона завжди може розраховувати на розуміння свого чоловіка.¹³ На вихідні вона любить виїжджати з чоловіком на природу, а кращий спосіб релаксації для неї – це піші прогулянки і робота в саду. Дізнатися про її життя більше – складно: «Якщо я і оберігаю моє особисте життя, це не означає, що я хочу щось приховати від людей, просто я залишаю собі трішки простору для спонтанності та свободи».

Чим менше сама Ангела Меркель розповідає про своє особисте життя, тим більше суспільство звертає увагу на інші речі: на її манеру триматися на людях, стиль одягу – намагаючись перенести ці аспекти в площину політики та її компетентності. Жодна інша жінка-політик не користується такою увагою до своєї зовнішності. Ні зачіска, ні взуття, ні одяг або косметика, ніщо не залишається без коментарів. На початку її політичної кар'єри увага преси була прикута не стільки до кола обов'язків Меркель,

¹² Roll E. Die Erste - Angela Merkels Weg zur Macht / E. Roll. – Reinbek, 2006. – 21

¹³ Bundeskanzlerin.de

скільки до її зовнішнього вигляду й одягу, про який відгукувалися далеко не втішно Журналісти часто говорили про відсутність у Ангели Меркель навіть щонайменшого уявлення про моду – цей ярлик, який навряд чи коли-небудь навішували на політика-чоловіка, допоміг цій жінці-політику знайти нові шляхи іронічної самопрезентації. Меркель уже давно грає із цією темою, яка стала для неї свого роду фірмовим знаком.

З часом Меркель знайшла свій власний стиль, почала носити «спортивні костюми або брюки з блейзерами». Таким чином, її стиль підкреслює її «природність» і не викликає ніяких здивувань. Зачіска Ангели Меркель довго була для ЗМІ «темою номер один». Доречно зауважити, що зачіску Хельмута Коля ніхто ніколи не обговорював. А у випадку з Меркель – навпаки, це тема мало не національного масштабу. У всіх газетах, на всіх вечірках невпинно жартують про перукаря Ангели Меркель. Іноді доходить до серйозних дебатів про те, чия це зачіска – принца Залізне серце або Жанни д'Арк. У 2000 році сатиричний журнал «Titanic» розмістив у край невдалу фотографію Меркель на обкладинці журналу з написом «А чи має право щось подібне стати канцлером»? Меркель напевно і до цього дня «не вважають блискучою фігурою на політичній сцені, хоча вона і носить строкатий одяг і користується косметикою».

Меркель іде на поступки віянням моди і нормам краси лише в крайньому разі. Насамперед вона хоче виділитися своїми досягненнями, і, крім того, не готова ризикувати своєю оригінальністю. В інтерв'ю журналу «SPIEGEL» Меркель висловила думку, що у результаті завжди важливіше, наскільки людина компетентна: «Виборці уприймають рішення не на користь того, хто красивіший, а привабливіший, як особистість».¹⁴

Приклад того, як презентують сферу приватного життя Ангели Меркель у ЗМІ, ілюструє відмінності в тому, як описують політиків чоловіків і жінок. Характеристика успішних переговорів Меркель із приводу реформ у ЄС в газеті *Frankfurter Allgemeine Zeitung* – «Ангела – ангел вищого класу». Навряд чи щось подібне можна було б сказати на адресу політика-чоловіка. Хоча в рекламних проспектах традиційні гендерні ролі розмиті з 1990-х років, у сфері політики вони існують досі. Жінок усе ще оцінюють за іншими критеріями (не так, як чоловіків). Зовнішність, манера одягатися і сімейне життя все ще є «політичними компонентами».

Дихотомічні конструкції впливають на поляризацію статі. На питання, чи має значення її стать у передвиборній кампанії 2005 р., кандидат на пост канцлера Меркель хоч і відповіла, що неможливо приховати те, що вона – жінка, проте не збиралась і надалі надавати значення цьому фактові. Хоч іноді вона дійсно поводить досить емоційно: свого часу згадували випадок, коли на посаді міністра екології вона розплакалася в кабінеті міністрів в Бонні через те, що колеги ігнорували тему озонової оболонки землі. Вона прокоментувала це таким чином: «Ну і що? Може, мені варто було б закричати, як це роблять багато чоловіків в подібних ситуаціях... У результаті за допомогою цього маленького інциденту я змогла сформулювати необхідну мені більшість у кабінеті міністрів».¹⁵

Те, як ЗМІ презентують колишнього міністра фінансів Австрії Карла-Хайнца Грассера, ніяк не можна порівняти з тим, що говорять про Ангелу Меркель. Громадськість аж до найдрібніших деталей знає про його особисте життя, включаючи стосунки і одруження з Фіоною Сваровськи, спільну участь у телевізійному шоу «Сперечаємося, що ...?», погрози викрасти його дружину, те, що вони планують народити дитину, народження доньки Тари Гертруд II, проблеми з житлом. Перші фотографії Фіони з немовлям Тарою опублікував журнал «Vanity Fair Italy». Складно пригадати такого політика, чиє особисте життя привернуло б стільки уваги, як стосунки цієї пари.

---

¹⁴ Angela-Merkel.de

¹⁵ Stock W. Angela Merkel: Eine politische Biographie / W. Stock. – Muenchen, 2005. – S. 84

Таким чином, Грассер задовольняє потребу австрійців у гламурі. Спочатку Грассер звинуватив журнал News у тому, що вони незаконно опублікували фотографії, на яких він (будучи одруженим на іншій жінці) зображений з Фіоною Сваровськи у недвозначних позах у паризькому аеропорту. Але через деякий час, уже публічно описував «чудові таланти» його майбутньої дружини і заявляв, що не проміняв би «цю жінку ні на яку іншу».¹⁶

Коли німецька газета Bild опублікувала фотографії, де пара відпочиває на пляжі одного з островів Італії під час відпустки (підписавши їх «А тут міністр фінансів насолоджується своїм найбільшим скарбом»), Грассер зажадав «поважати його особисте життя», «на яке має право навіть політик». На це редакція Bild заперечила, що «пан Грассер і пані Сваровськи поведуться явно «публічно» – тому такі фотографії становлять певний інтерес для суспільства.¹⁷ Варто зауважити, що одруження на «спадкоємиці кришталю» у жовтні 2005 р. позитивно відбилося на його рейтингу.

Будучи представником нарцисського типу політиків, Грассер вирішив відкрити громадськості сферу приватного задовго до відносин із пані Сваровськи. На своєму особистому інтернет-сайті (який різко критикували через те, що він був створений за рахунок австрійського союзу промисловців і вимагав високих витрат) він розмістив свої дитячі фотографії, а також фотографії, де він займається спортом і забирається на купол віденського собору святого Стефана за допомогою альпіністського спорядження. Кар'єру Грассера (провінційний політик Австрійської партії свободи (АПС) з Каринтії, акціонер концерну Magna, що належить австро-канадцю Франку Штронаху, безпартійний, наймолодший міністр фінансів Другої Австрійської Республіки, член коаліції АНП - АПС з 2000 року) постійно супроводжувала самопрезентація в ЗМІ. З 2000 р. Грассер – президент енерго-інвестиційної компанії Meinel International Power. Перебуваючи на цій посаді, він потрапляє в скрутне становище через свою сумнівну роль у ході розслідування скандалу, пов'язаного з Wawag. Лотар Лаукс та Астрід Шютц вважають, що «самопрезентація особливо необхідна, коли суспільство дізнається про дії політика, які ніяк не відповідають його колишньому позитивному іміджу».

Член Партії зелених Єва Главішніг є зовсім іншим типом політика – за роки своєї кар'єри (юрист, член асоціації з охорони навколишнього середовища «Global 2000», член ряду політичних об'єднань у Відні, виконуюча обов'язки федерального спікера, заступниця голови клубу і Третій президент Австрійської Національної Ради) також неодноразово виставляла події зі свого особистого життя на розгляд широкої громадськості. Пані Главішніг (яка відповідає образу привабливої успішної сильної жінки, як пропагують ЗМІ, демонструє те, що можна ефективно суміщати професійний успіх, сімейне життя і виховання дитини) вже назвали «зеленою принцесою» або «політичною красунею» (у контексті її весілля з телеведучим Фолкером Пієсцем, на якому вона з'явилася у сукні з оголеним животом). Главішніг використовує «медіасцену» для того, щоб описати вишукані подробиці з свого особистого життя, які позитивно впливають на її публічний стиль. Наприклад, про свою вагітність вона повідомила, виступаючи в ток-шоу радіостанції «ОЕ3».

Главішніг свідомо і навмисно використовує ЗМІ та події особистого життя, розуміючи, що про жінок і чоловіків в політиці говорять по-різному. Вона переконалася в цьому, провівши експеримент: вона розмістила в інтернеті курйозну фотографію, підписавши її «Єва, її варто показати». Тим самим вона демонструє, що не соромиться того, що вона успішна жінка.

Аналіз медійних самопрезентацій політиків показує, що новий культ особистості в політиці «не в змозі запропонувати жінкам такі ж атрибути, як і чоловікам. У ЗМІ жінок (як таких) і політиків-жінок (зокрема) «стереотипізують» та описують за допомогою

---

¹⁶ Kurier.at

¹⁷ Vanityfair.de

традиційних ознак і атрибутів. Це може виявлятися в тому, що (якщо вони добиваються таких же результатів, як і чоловіки) акцентують увагу на їх «неповторності» та «унікальності».

Факти зі сфери особистого життя політиків і використання стереотипів дає жінкам можливість умисно та цілеспрямовано грати вигідні ролі: наприклад, роль матері створює образ гуманності й етичної поведінки, які так затребувані в політиці. Політики часто «грають» на цих стереотипах і свідомо використовують їх для створення свого «позитивного» іміджу – це можна виразно прослідкувати на прикладі політика-жінки австрійської фракції Зелених Єви Главішніг. Бездітній Ангелі Меркель також приписують материнські риси. На Інтернет-сайті її прихильців можна прочитати: «підніmemo келихи» за самого кращого федерального канцлера всіх часів, за нову матір німецької нації, «ангела-хранителя Німеччини» [...] «мама Ангела!». З іншого боку, така презентація лише укріплює і підтримує традиційну гендерну ієрархію. Підвищена увага ЗМІ до сімейного стану і сімейного життя політиків-жінок відображає все ще присутнє в суспільстві «двоєке відношення»: кажучи про компетенцію, здібності жінок, люди намагаються привести у відповідність їх професійну роль з роллю в приватному житті. Можливості застосування таких критеріїв до опису чоловіків-політиків уявити собі досить складно. Зрозуміло, що політиків-жінок характеризують, в першу чергу, з позиції їх статевої приналежності. Це розповсюджується також і на приватне. Навіть Ангелі Меркель довелося пояснювати, чому в неї немає дітей:

В результаті дослідження повідомлень про політиків-жінок в друкованих ЗМІ (яке провели в Данії) вдалося виявити цілий ряд жіночих образів-стереотипів (мати, вчителька, залізна леді, відьма, спокусниця), які, найчастіше, асоціюють з характерним зовнішнім виглядом. Ні приватне, ні публічне життя жінок не сприймають нейтрально. Таким чином, обидві сфери життя є чинниками, що «консервують» гендерну асиметрію. Політика – як драматургія реагує на це. Однак «грати» на таких стереотипах можна лише, в міру.

Нам залишається лише підсумувати, що публічність і приватність – це багатогранні феномени, які можна аналізувати з самих різних позицій. Мета даної розвідки – презентувати «суспільне» і «особисте» як символічні наріжні камені патріархального і гетеронормативного дискурсу, описати конструктивні механізми, які все ще впливають на структуру суспільства і соціальні відносини. Особистісні установки виявляються у зовнішньому вигляді і в поведінці людей, в медійних і політичних дискурсах, в наукових і теоретичних моделях. Вони змінюють (найчастіше непомітно) сприйняття як окремих суб'єктів, так і цілих інститутів. У наш час, якщо ми говоримо про політику і особу, про суспільне і приватне, про теорію і практику, потрібно враховувати реальні владні відносини, генезу категорій і виявляти витoki нерівності та дискримінації замість того, щоб займатися обговоренням поверхневих тим.

Школа підготовки молоді до шлюбу – перший заклад підготовки молоді до подружнього життя у Закарпатській області.

*Колодій С. М., провідний спеціаліст
Центру гендерної освіти при ДВНЗ
«Ужгородський національний
університет» gender_center@ukr.net*

Однією з передумов створення при Закарпатському центрі гендерної освіти Школи підготовки молоді до шлюбу стали результати соціологічного опитування проведеного

Центром серед молоді Закарпатської області. Результати дослідження показали, що для 87% опитаних у Закарпатській області молодих дівчат та хлопців готовність до шлюбу передбачала виключно бажання закоханих бути разом. Молоді люди, які взяли участь в опитуванні, переконували, що вдалий шлюб залежить тільки від глибини почуттів у парі, а не від організаційних, комунікаційних, соціальних, фінансових та інших здібностей і вмінь партнерів. Крім того на той час у Закарпатській області не функціонувало жодної світської школи підготовки до шлюбу, діяли виключно релігійні школи підготовки до вінчання та подружжя. Отримати необхідну інформацію щодо початку подружнього та сімейного життя; щодо основних аспектів збереження репродуктивного здоров'я та планування сім'ї; щодо виконання нових шлюбно-сімейних ролей та обов'язків молодим людям було по суті ніде. Ось тоді й назріла ідея створення Школи підготовки молоді до шлюбу.

У вересні 2010 році при Закарпатському центрі гендерної освіти розпочала свою роботу Школа підготовки молоді до шлюбу, метою діяльності якої є надання інформаційної, консультаційної та освітньої підтримки для дівчат та юнаків, а також молодих пар, що бажають вступити до шлюбу та утворити сім'ю. Діяльність Школи спрямована на формування усвідомленого ставлення молоді до своїх подружніх ролей; побудову партнерської моделі стосунків у сім'ї; досягнення гармонії у шлюбно-сімейних стосунках, а також запобігання насильству в сім'ї через соціально-психологічну підготовку молоді до одруження.

У процесі навчання у Школі молоді дівчата та хлопці мають можливість покращити свої знання та вміння у таких напрямках:

1. краще пізнати свого/ю партнера/партнерку та пройти навчання з визначення подружньої сумісності;
2. обговорити і обдумати основні теми, які стосуються природи і сутності подружжя, сім'ї та родинного життя;
3. побачити і визначити роль та значення сім'ї й родини у власному житті;
4. осмислити значення народження дитини для подружжя;
5. з'ясувати відповіді на найбільш хвилюючі та важливі питання щодо майбутнього спільного подружнього життя, спільного облаштування побуту, зачаття, народження та виховання дітей тощо.
6. оволодіти знаннями та навичками з досягнення гармонії у сімейних стосунках, запобігання насильства в сім'ї через:
  - психологічну підготовку пари до одруження;
  - усвідомлення парою своїх подружніх ролей, побудова партнерської моделі стосунків;
  - психологічну підготовку подружжя до пологів;
  - усвідомлення чоловіками важливості ролі батька у житті дитини;
  - допомога подружжю у подоланні труднощів пов'язаних з появою нового члена сім'ї та розстановкою нових сімейних пріоритетів;
  - розуміння того, як стосунки з дитиною можуть створити нові виміри і глибину життя для обох батьків;

Програма навчання у Школі підготовки молоді до шлюбу розрахована на 10 занять (по 2 заняття на тиждень).

Тематична програма занять Школи підготовки молоді до шлюбу

№	Тема заняття	Короткий зміст заняття
1.	Вступна зустріч. Що таке шлюб та сім'я?	<ul style="list-style-type: none"> – Представлення та огляд програми занять. Мета та завдання програми навчання. – Тенденції розвитку шлюбно-сімейних відносин в Україні та світі. – Проблемні питання молоді сім'ї. Необхідність підготовки молоді до шлюбу.

		<ul style="list-style-type: none"> – Організаційні питання.
2.	Кохання та любов як основа шлюбу та сім'ї.	<ul style="list-style-type: none"> – Поняття закоханості, кохання, любові та потягу. – Повага, довіра, любов – основа партнерських відносин у шлюбі. – Дружба у шлюбі. – Подружня сумісність. – Практичні заняття.
3.	Подружні очікування у шлюбі.	<ul style="list-style-type: none"> – Ролі жінки та чоловіка у шлюбі. – Наслідування та «спадковість» шлюбно-сімейних ролей. – Для чого потрібна сім'я? Мотивація до вступу в шлюб. – Фінанси подружжя. – Шлюбно-сімейні права та обов'язки подружжя. Права та обов'язки подружжя визначені законодавством України.
4.	Комунікація у парі: подружній діалог та конфлікти.	<ul style="list-style-type: none"> – Роль спілкування у житті подружжя почуття та сімейний діалог. – Основні засади подружнього діалогу. – Зіткнення інтересів у подружньому житті: конфлікти та способи їх уникнення і вирішення. – Практичні вправи: Вміння слухати та почути. – Вміння говорити і сказати. Вміння вибачитися і вибачати.
5.	Репродуктивне здоров'я жінки та чоловіка.	<ul style="list-style-type: none"> – Поняття репродуктивного здоров'я жінки та чоловіка. – Будова репродуктивної та статеві систем жінки та чоловіка. – Повага до тіла партнера/партнерки. – Сексуальні стосунки у парі. – Сексуальне насильство.
6.	Планування сім'ї.	<ul style="list-style-type: none"> – Поняття та методи планування сім'ї. Вибір методу. – Контрацепція та види контрацептивів. Утримання як метод контрацепції. – Аборт та його наслідки. – Штучні репродуктивні технології. – Практичні вправи.
7.	Усвідомлене батьківство.	<ul style="list-style-type: none"> – Поняття усвідомленого батьківства. – Нові ролі «батька» та «матері» у житті подружжя. – Батьківство та материнство: значення ролі батька та матері для дитини. – Підготовка пари до вагітності, виношування, народження та вигодовування дитини. – Запліднення: умови та фактори що на нього впливають.
8.	Народження дитини: вагітність, пологи, грудне вигодовування.	<ul style="list-style-type: none"> – Вагітність та перинатальний розвиток дитини. Зміни у стосунках подружжя під час вагітності. – Перинатальні обстеження. – Роль чоловіка під час вагітності, підготовка до пологів. – Сімейні пологи, участь батька та інших родичів. – Грудне вигодовування дитини. – Практичні вправи.
9.	Родинна підтримка подружжя та сім'ї.	<ul style="list-style-type: none"> – Поняття і значення сім'ї та родини. – Материнська та батьківська сім'ї, поколінні зв'язки. – Стереотипи та наслідування у поведінці дружини та чоловіка. – Родинні цінності. – Вплив батьків та рідних на життя молодої сім'ї

		(позитивний і негативний). – Практичні вправи.
10.	Чи готова/ готовий я до шлюбу?	– Планування весілля. – З'ясування проблемних питань – Підведення підсумків

Заняття у Школі проводять фахівці різних напрямків, зокрема: психологи (сімейний психолог та перинатальний психолог), медики (акушер-гінеколог, андролог, сексолог), соціологи (фахівці у сфері соціології шлюбу, сім'ї та особистого життя) та юристи (фахівці у сфері сімейного права).

Фахівцями і фахівчинями Закарпатського центру гендерної освіти та Школи підготовки молоді до шлюбу у 2011 році було видано практичний посібник «Абетка шлюбно-сімейних відносин». Цей посібник є додатковим джерелом інформації та знань для слухачів та слухачок Школи, у ньому вміщено основні відомості щодо законодавчих, медико-соціальних, психологічних, сексуальних, соціальних, фінансових та інших аспектів подружнього та сімейного життя.

У 2010 році за ініціативи Закарпатського Центру гендерної освіти вперше в Україні було проведено Міждержавну школу підготовки до шлюбу, у якій приймали участь учасники та учасниці із 17 регіонів України та Словаччини. Під час роботи цієї школи учасники та учасниці обмінялися досвідом та кращими практиками роботи з молоддю у сфері підготовки до шлюбу.

Спортивно-гендерне орієнтування – допомагає сприймати нове та вчить бачити непомітне.

*Колодій С. М., провідний спеціаліст Центру гендерної освіти при ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
gender_center@ukr.net*

Передумовою започаткування змагань із спортивного гендерного орієнтування стали результати різноманітних досліджень, антропологів, анатомологів, психологів та інших дослідників у сфері вивчення статевих диморфізмів та статевих відмінностей у поведінці жінок та чоловіків. Зокрема, Маттіас Ріп і його колеги з Ульмського університету (Німеччина) дослідили, що жінки та чоловіки використовують різні частини мозку, коли заблукавши у незнайомій місцевості, намагаються знайти правильний шлях, і знаходять його по-різному. Дослідники вивчили 24 здорових добровольців — 12 чоловіків і 12 жінок, котрі мали знайти вихід із трьох лабіринтів, зображених на екрані комп'ютера. Учені стежили за активністю їхнього мозку методом функціонального магнітного резонансу. Виявилося, що і жінки, і чоловіки при виконанні завдання орієнтування на місцевості використовували тім'яні ділянки кори головного мозку, правий бік гіпокампа й кілька інших ділянок мозку. Нейробіологи вважають, що ці ділянки допомагають аналізувати зорову інформацію про характер місцевості та про наше місцезнаходження.

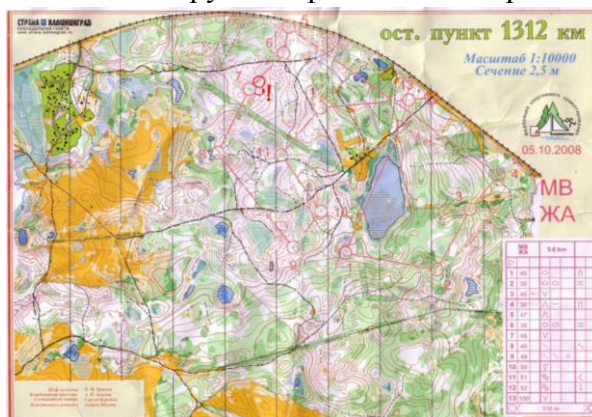
Проте, зорієнтувавшись на місцевості, жінки й чоловіки починають поводитися цілком по-різному. За словами Маттіаса Ріпа, долаючи лабіринт, жінки, переважно, покладаються на орієнтири, прикмети місцевості й використовують при цьому праву частину лобних часток мозку. Вони спираються на моторну пам'ять, намагаючись зберегти у свідомості знайомі орієнтири. А чоловіки, не хетуючи цілком орієнтирами, основну увагу приділяють геометричним параметрам, таким, як форма стіни чи рогу. При цьому в чоловіків активний лівий бік гіпокампа, який допомагає оцінювати геометрію простору й дозволяє пригадати, були ви тут чи ні.

Ці дослідження показали, що чоловіки знаходять правильний шлях у незнайомій місцевості швидше від жінок. Маттіас Ріп дуже неохоче будує гіпотези про причину таких відмінностей у поведінці статей. Учений вважає, що експериментальних даних замало для наукового обґрунтування, а виявлені розбіжності просто притаманні мозку від народження, що зовсім не означає перевагу однієї зі статей.

Інший дослідник Нейл Барджесс, нейробіолог з Лондонського університетського коледжу, вважає, що жінки гірше за чоловіків знаходять шлях у незнайомій місцевості через структурні відмінності між чоловічим і жіночим мозком. Але він не виключає також й того, що в ситуаціях орієнтування на місцевості хлопчики почуваються комфортніше, через те, що частіше за дівчаток грають у відповідні комп'ютерні ігри.

Це лише кілька досліджень у яких досить авторитетні учені наголошують на перевагах просторового орієнтування чоловіків над жінками, очевидно саме подібні дослідження й дали підстави стверджувати, про суттєві відмінності у вміннях жінок та чоловіків орієнтуватися на незнайомій місцевості.

У 2006 році фахівці та фахівчині Закарпатського центру гендерної освіти вирішили пересвідчитися у достовірності таких умовиводів. Не претендуючи на жодну наукову експериментальність та репрезентативність, співробітники та співробітниця Центру гендерної освіти, під керівництвом Маріанни Михайлівни Колодій, вирішили з'ясувати чи не можуть такі висновки вчених бути упередженими і свідчити лише про наявність чи відсутність у тої чи іншої статевої групи (жінок/чоловіків) соціальних (гендерних) навичок орієнтування. Так розпочалася історія спортивно-гендерного орієнтування.

3 травня 2006 року Закарпатський центр гендерної освіти щороку двічі на рік (травень/жовтень) проводить змагання з спортивно-гендерного орієнтування – власна авторська методика роботи з молоддю у сфері гендерної просвіти, за допомогою активного відпочинку та спорту, через формування навичок гендерної чутливості та вмінь розпізнавання гендерних стереотипів.

Методика проведення спортивно-гендерного орієнтування передбачає поєднання спортивного орієнтування та гендерного підходу. Спортивне орієнтування – вид спорту, суть якого полягає в орієнтуванні на місцевості за допомогою карти і компаса та найшвидшого знаходження заданих контрольних пунктів. Сьогодні, згідно з класифікацією Міжнародної федерації спортивного орієнтування (IOF) існує кілька різних форм цього

виду спорту:

- 1) класичне орієнтування,
- 2) орієнтування на лижах,
- 3) орієнтування на гірських велосипедах,
- 4) орієнтування для інвалідів.

Спортивне орієнтування зародилося в Скандинавії, як елемент підготовки військових, в кінці XIX століття, але як спорт оформилося в Норвегії, де 31 жовтня 1897 року клубом Tjalve були проведені перші змагання із спортивного орієнтування. «Батьком» спортивного орієнтування вважається Ернст Кіландер, котрий розробив правила цього виду спорту. У 1963 р. поблизу Невицького замку в Закарпатті були проведені I Всесоюзні змагання зі спортивного орієнтування у Радянському Союзі.

Спортивне-гендерне орієнтування – складний багатокомпонентний метод роботи в сфері гендерної просвіти та вид змагань, в якому для досягнення високого результату необхідно в рівній мірі володіти всіма компонентами: фізичною, технічною, тактичною, психологічною та інтегральною підготовкою. Спортивне-гендерне орієнтування – це вид змагань, в якому учасники та учасниці за допомогою карти і компаса повинні якнайшвидше подолати маршрут, знайти всі контрольні пункти за маршрутом та вирішити задані завдання на кожному пункті.

Карта маршруту містить детальну інформацію про місцевість, наприклад, форми рельєфу, рослинність, перешкоди тощо.

Контрольний пункт – це позначене на карті місце, яке потрібно знайти під час проходження маршруту. Міжнародний символ контрольного пункту (знак) – це трикутна помаранчево-біла призма з розміром сторони 30x30 см, яку влаштовують на точному орієнтирі (горб, яма, галявина, інше), що є на карті, і обладнують засобом для відмітки (олівець, компостер або електронні засоби відмітки). На старті учасники та учасниці отримують карту з нанесеними на неї контрольними пунктами, їх кількість, послідовність проходження та завдання на кожному контрольному пункті визначають судді. Завдання, які доводиться розв'язувати на контрольних пунктах можуть бути найрізноманітніші, але зазвичай такими, які ґрунтуються на усталених гендерних стереотипах чи передбачають використання суто «жіночих» чи «чоловічих» знань та вмій, наприклад, пригадати рецепт манної каші, вміння підібрати викрутку, сповити дитину тощо.

Учасники та учасниці орієнтування повинні робити відмітки на спеціальній картці на кожному контрольному пункті, як доказ того, що всі контрольні пункти пройдені у вірній послідовності, а всі завдання виконані. Пристрій для відмітки на контрольному пункті може бути кольоровим олівцем, компостером, наліпкою тощо.

Команда, пара чи особа-переможець на дистанції визначаються за кращим часом проходження маршруту та правильністю виконання завдань на контрольних пунктах.

У спортивно-гендерному орієнтуванні учасники та учасниці, як правило, об'єднуються у команди (пари) за статтю – жіночі, чоловічі та змішані.

З 2006 року Закарпатським центром гендерної освіти було проведено вже більше 25 змагань з спортивно-гендерного орієнтування у яких прийняли участь понад 1200 осіб різних вікових груп від 11 до 75 років. Ще й по сьогодні цікавим залишається той факт, що кожного разу переможцем змагань ставала статево змішана команда (жінки і чоловіки) чи пара (жінка і чоловік). Жодного разу за всю семирічну історію проведення змагань з спортивно-гендерного орієнтування переможцями не ставали одностатеві команди чи пари (лише жіночі чи чоловічі), одиночних перемог також не було.

Як показав досвід проведення змагань з спортивно-гендерного орієнтування вміння орієнтуватися на місцевості значною мірою залежить від попередньо отриманих знань та вмій такого орієнтування і немає чітких біологічних статевих відмінностей. Тобто такі вміння є скоріше набутими у процесі життєдіяльності – гендерними, а тому можуть проявлятися у різних груп жінок та чоловіків по-різному. Важливо зауважити, що особи (і жінки, і чоловіки), які брали участь в орієнтуванні у складі змішаних команд наголошували, що проходити маршрут їм було легше, бо вони використовували відмінні знання та вміння. Наприклад, жінки переважно орієнтувалися за видами рослинності (дерева, кущі, квіти, лікарські рослини) – вони добре знали і розрізняли їх. Чоловіки, навпаки більше орієнтувалися на технічні позначки та карті та покази компаса. Очевидно,

що такі гендерні відмінності у сприйняття предметів орієнтування на незнайомій місцевості відображають гендерні відмінності у вихованні та освіті дівчаток і хлопчиків у сім'ї, школі й суспільстві загалом.

Крім того на деяких контрольних пунктах команди отримували гендерно відмінні завдання, наприклад визначити за зображенням предмету його назву. Зображення автомобільного карданного валу найчастіше вірно позначали чоловіки у чоловічих та змішаних командах, а зображення щипців для закручування в'їв – жінки у жіночих та змішаних командах. Зважаючи на особливості орієнтування на незнайомій місцевості та завдання, які визначали судді на кожному з контрольних пунктів, очевидно, що для вдалого проходження маршруту командам однаковою мірою були необхідні суто «жіночі» та суто «чоловічі» знання та вміння. Якщо перенести результати спортивно-гендерного орієнтування у повсякденне життя жінок та чоловіків, то зрозуміло що гендерні відмінності у побутових та соціальних навичках статей можуть суттєво заважати у житті і створювати дискомфорт браку знань та вмінь у жінок, або у чоловіків.

У 2009 році у Закарпатській області були проведені перші Всеукраїнські змагання з спортивно-гендерного орієнтування», у яких приймали участь учасники та учасниці із 12 регіонів України. Під час цих змагань було запропоновано рекомендувати найрізноманітнішим навчально-виховним та освітнім закладам спортивно-гендерне орієнтування як – метод просвітницької роботи з молоддю з формування гендерної чутливості та подолання гендерних стереотипів.

ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ МОДУС

*Швачко С.О. д. філол. наук, професор,
кафедра теорії та практики перекладу
Сумський державний університет*

У сучасній гендерології інтенсивно осмислюються основні категорії зазначеної науки, розпізнаються дистинктивні риси міжгендерного спілкування [5, 9, 10, 11, 12]. Гендер як компонент комунікативної та індивідуальної свідомості вивчається у стереотипах вербальної та невербальної поведінки. Наукові студії по-різному аналізують питання відносин чоловіків і жінок. Існує три напрямки гендерних досліджень – лінгвістичний, комунікативний та культурологічний. Результати комплексного вивчення проблеми свідчать про позитивне зрушення у питанні ставлення соціуму до жінки. Але при цьому відголоски традиційного осмислення гендера відлунюються у сентенціях типу "У гендерному аспекті чоловіки є тією статтю, що вважаються нормою, тим самим лінгвістична поведінка жінок трактується як відхилення від норми й інтерпретується в термінах стереотипів і сексизму" [2,273]. Згідно з теорією фалоцентризму поняття "чоловік" співзвучно поняттю "людина". При цьому існують теорії про чоловічий стиль та жіночу лексикографію [2, 273].

Гендерні питання вивчаються у роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів [1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12]. Екскурс в історію гендерних досліджень свідчить про наявність низки проблем, які чекають свого осмислення. Гендерна поведінка, за твердженнями вчених, детермінується такими факторами, як: стать, вік, освіта, виховання, соціальний статус, професія. У вивченні гендерного питання велика роль належить синкретичному підходу до проблеми. Принципи кооперації та домінування є методологічною вихідною базою досліджень.

Актуальність теми зумовлена тенденцією сьогочасної лінгвістики до вивчення гендерної парадигми, а також недостатнім фокусуванням уваги на концепті соціального

паритету та його омовлення. Об'єкт дослідження – аспекти гендерних відносин, предмет – їх концептуалізація та категоризація.

Вивчення характеру поведінки жінок і чоловіків потребує зусиль учених суміжних наук з огляду на те, що це питання має вирішуватися не тільки з позицій пріоритету, домінантності, але й з позицій дієвості принципів кооперації та паритету, які поряд з вище зазначеними принципами притаманні інтеракції людей кожного соціуму. Особливої уваги заслуговують у цьому руслі питання вербальної категоризації дійсності, статусу гендерного компонента в семантиці слів та фразеологічних сполучень, утворення гендерних інновацій та їх перекладацькі аспекти [5, 6, 7].

Аналіз паремій з лексемою *man* свідчить про різне семантичне наповнення зазначеного елемента. У фразеологічному контексті *man* вказує на особу чоловічого роду. Наприклад: *man before the mast* "рядовий матрос", *man in blue* "поліцай", *man of letters* "письменник". Звернення до фразеологічного оточення з лексемою *man* допомагає вичленити у зазначеного слова загально- родове значення, що корелює з позначенням людей обох статей – чоловіків і жінок. Пор.: англ. *many men, many minds* "скільки голів, стільки розуму", *all men are mortal* "усі смертні", *men of all conditions* "усі люди", *man can die but once* "двом смертям не бути, а однієї не минувати", *man in the moon* "людина, яка нічого не знає про життя", *man in the street* "звичайна людина, обиватель", *man of all work* "на всі руки майстер", *man of money* "проста людина", *man with the bark on* "необтесана людина".

Біполярність є ілюзорною для слова *woman*. Нейтралізація роду прослідковується у паремії *woman's blow never gave a black eye* "милі посваряться – краще помиряться", у якій *woman's blow* обіймає обидва компонента. Гіпербалізація "*he+she*" є показовою для слова *man*. Модифікуючись, наприклад, паремія *a drowning man will catch at a straw* корелює також з образом жінки і тим самим вказує на семантичне біполярне навантаження слова *man*. Наприклад: *She was drowning; Theobald might be only a straw, but she couldn't catch at him, and catch at him she accordingly did* (S.Butter). Останнім часом компонент *woman* все частіше актуалізується в лексикографічній практиці з огляду на дію екстралінгвальних факторів. Але семантизація загальнородового не є показовою для цього слова.

Man, крім того, позначає артефакти, а десемантизуючись далі, наближається до вигуків. Пор.: *the outer man* "костюм", *the lower man* "ноги", *man of war* "корабель", *iron man* "долар", *yellow man* "носовичок", *men alive!* "боже!". Семантичні зсуви препарують полісемію слова *man*, цей процес породжує феномен омонімії: *man*₁ "чоловік", *man*₂ "людина", *man*₃ "річ, що належить людині" та *man*₄ "вигук".

Слово *woman*, що корелює з лексемою *man*, у своїй еволюції також позначене серією зсувів. Вихідне значення цього слова має місце у пареміях *fancy woman* "коханка", *necessary woman* "прислуга". Фразеологізми *old woman* "стара баба", *to play the woman* "бути бабою" пейоративно позначають чоловіків. Пор.: *He believed that Bayness whom he knew – a bit of an old woman – was the young man's uncle by marriage* (Galsworthy). Десемантизація слова *woman* відчувається також у паремії *the old woman is picking her geese* "іде дощ". Слова *man* і *woman* можуть уживатися в ідентичних структурах на позначення відповідних референтів. Пор.:

<i>a woman of figure</i>	<i>a man of figure</i>
<i>a woman of honour</i>	<i>a man of honour</i>
<i>a woman of letter</i>	<i>a man of letter</i>
<i>a woman of quality</i>	<i>a man of quality</i>
<i>a woman of fashion</i>	<i>a man of fashion</i>

Подібна структурна та семантична схожість притаманна не усім словосполученням. Наприклад, *a woman of the world* позначає "заміжню жінку", а *a man of the world* - "людину з досвідом".

Слово *man* зустрічається у цілому корпусі словосполучень з анафоричним компонентом *every* :

<i>Every man has a fool in his sleeve</i>	Нема чоловіка без вади
<i>Every man has his hobby horse</i>	У кожного своя примха
<i>Every man has his price</i>	Кожного можна купити
<i>Every man has his weak side</i>	У кожного свої слабкості

Лексема *man* в англійських прислів'ях може замінюватися субститутами типу *one, you, he*. Як вторинні номінативи, ці одиниці не корелюють з гендерними турботами, вони актуалізують сему "кожна людина". Синонімічність слів *man – you, he – you, man – one* об'єктивується також в нижче поданих прислів'ях:

<i>Man can lead a horse to the water, but he cannot make him drink</i>	<i>You can take a horse to the water but you cannot make him drink</i>
<i>A man in a thousand</i>	<i>One in a thousand.</i>

Морфема *-man* у сучасній англійській мові набуває статусу квазі-суфікса, про що свідчить її реалізація в одиницях типу *salesman, postman, tradesman, sportsman, Mrs.Chairman, Mr. Snowman*. Останнім часом компонент *woman* частіше актуалізується у лексикографічній практиці з огляду на активність феміністського руху. Пор.: *Mrs.Chairwoman, saleswoman, woman-doctor, womankind, womanlike, womanlabour, policewoman*.

Тенденція до номінації загальнонародового значення притаманна займенникам *he, who, that*, тобто концепт жінки включається в концепт людини. Також пор.: *Everybody comes to him, who waits* "Хто чекає, той перемагає".

Або:

He that goes a-borrowing, goes a-sorrowing.

He that has a great nose thinks everybody is speaking of it.

He that once deceives is ever suspected.

He that talks much errs much.

He that would eat the fruit must climb the tree.

He who does not work neither shall he eat.

Ці паремії не вказують на гендерні розбіжності, вони вербалізують спільні для жінок та чоловіків сентенції та настанови. Лексеми *he, who, that* у зазначеному контексті реалізують семи (*he+she*). Ця лінгвістична традиція притаманна також українській мові. Пор.: чоловік "особа чоловічої статі", "людина" [5, 142-143].

Гендер, як складний, дискурсивний, соціокультурний, етнонаціональний та психологічний феномен, специфічно представлений у мовних картинах маскулітного та ремінного. Так заниженою конотацією позначені наступні висловлювання про жінок типу:

- *Жінка із нічого зробить салат, зачіску і... драму;*
- *У її голосі дзвеніли гроші;*
- *Найкраща усмішка жінка дарує дзеркалу;*
- *Собака розумніша жінки, бо не лає на хазяїна;*
- *У лютому місяці жінка говорить менше усього.*

Гендерна ідентичність є сукупністю соціокультурних норм та стереотипів поведінки, відтворених у дискурсі. „Текст перекладу з феміністських позицій є засобом оприсутнення жінки в літературній традиції та омовлення соціально значущих проблем” [6 :170]. Відмінність гендерних картин зумовлено врахуванням у перекладі гендерної специфіки оригіналу, збереженням вихідного співвідношення фемінних та маскулітних характеристик. Гендерні стереотипи поведінки є соціально-детермінованими, що засвідчується у вербальній та невербальній поведінці людей. Учені виокремлюють категорію мовчання. „Феномен мовчання як конструкт виповідання жіночого досвіду складає не лише основу особливого художнього образу, а й може виступати структуротворчим мотивом тексту” [6,160]. Недоказане, меланхолічне, а інколи –

оптимістичне, звучить у мініатюрах типу *очима ти сказав мені: люблю; гукала тиша рупором вокзальним; неказане лишилось неказанним; але про це не треба говорити; Чи ж неповторне можна повторити* [6,170]. Мініатюра *осінній день березами почавсь* нагадує мелодійне висловлювання рос. *отговорила роца золотая*.

Перспективними та актуальними залишаються питання вербалізації загальнолюдських цінностей, паритетних міжгендерних відносин, що корелюють з дієвістю принципів кооперації, ввічливості та поваги. Паремії, афоризми знаменитих людей свідчать про те, що принципи поваги та шани специфічно представлені в діаді чоловік – жінка [8]. Пейоративне значення багатьох висловлювань стосовно жінки має давню традицію і експлікується соціальними факторами.

У парадигмі гендерних теорій особлива увага фокусується на інтеграції біологічного, психологічного та соціального факторів. Мовленнєва поведінка зазначеної діади досліджується в контексті соціальних ролей, гендерних стереотипів, ієрархії концептуальних цінностей та мовних засобів їх позначення. Мовні концепти розпізнаються за різними критеріями, що експлікує появу мета-знаків на позначення таких картин світу, як матеріальний :: духовний, емпіричний :: теоретичний, реальний :: міфологічний, просторовий :: часовий, реальний :: міфологічний, природний :: модельний, чоловічий :: жіночий. Вербальні метазнаки на позначення цих універсальних дихотомій набули статус домінуючих термінів у дослідженнях сучасних лінгвістів. Соціолінгвістичні аспекти гендерної проблеми вирішуються в руслі синергетичного підходу до комплексу інтегрованих між собою проблем людської мовленнєвої креативності. Ідеї гендерної поведінки полонили лінгвістичну думку, референтами якої є чоловіки та жінки. Аналіз емпіричного матеріалу свідчить про те, що чоловіки і жінки актуалізують не тільки гендерні пейоративні та меліоративні відносини, але й також вербалізують загальнолюдські цінності, притаманні конкретному соціуму. Вивчення останніх сприятиме подальшому осмисленню мовних картин світу, які виникли у процесі когніції оточуючої дійсності.

Проблемними у гендерології є положення стосовно прерогативи біологічного фактору, його переваги над іншими факторами. Гендерні стосунки та стереотипи поведінки задаються не тільки природою, але й соціально-культурними причинами, які засвідчуються в процесі спілкування (вербального та невербального). Перевага чоловіків, на нашу думку, есплікується не їх фізичною силою, а мовчазною угодою людей з певними ціннісними системами в конкретному соціумі.

Гендерні аспекти породжуються інтегративною дією соціальних факторів, які вербалізуються притаманними кожній мові засобами номінації. Вибір останніх ситуативно детермінований та об'єктивується дієвістю адаптивних і креативних потенцій мовної системи. Корпус мовних одиниць є спільним для усіх носіїв мови, а їх селекція залежить від віку, освіти, соціального, психологічного та лінгвістичного статусу носіїв мови. Гендерні аспекти комунікативної поведінки інтегровані у комплекс діючих факторів спілкування, в якому віддзеркалюються загальнолюдські когнітивні концепти та варіативні гендерні нашарування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: Когнітивно-гендерні аспекти – Донецьк: ДонНУ, 2002 – 362 с.
2. Борисенко Н.Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04./ – К., 2003 – 231 с.
3. Введение в гендерные исследования// Под.ред. И.В.Костиковой – М.: Изд-во Московского гос. ун-та, 2000 – 224с.
4. Емірсуїнова Г.І. Відбиття статусу жінки в англійській мові // Вісник Харківського нац. ун-ту ім.В.Н.Каразіна, № 537, 2001. – с.142-147.
5. Мартынюк А.П. Методологические основы сопоставительного анализа

этнокультурных концептов "фемининность" и "маскулинность" // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – Суми, СумДУ, 2003.–№ 4'(50).– С.135-144.

6. Сизова О.Ф. Особливості відтворення в перекладі гендерної ідентичності суб'єкта жіночого поетичного дискурсу (на матеріалі англійських перекладів з української) // Дис... канд. філол. наук/ -Київ, 2007. - 242 с.

7. Солощук Л.В. Невербальные коммуникативные компоненты в системе межкультурной коммуникации.// Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – Суми, СумДУ, 2004. -№4'(83). – С.170-176.

8. Швачко С.О. Соціолінгвістичні аспекти гендерної проблеми. // Вісник Харківського нац.ун-ту ім.В.Н.Карабіна. – Х.:Константа, 2003. - №609. - С.89-93.

9. Халеєва И.И. Гендер как интрига познания // Гендер как интрига познания. – Моск.гос.лингв.ун-т. Лаборатория гендерных иссл., 2000. – С.9-18.

10. Lakoff R. Language and Women's Place. Language in Society,1973. - #2(1). – P.45-79.

11. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. – Chicago University, 1990.- 614.

ГЕНДЕРНИЙ ФАКТОР У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

*Медвідь О. М., канд. філол.н., доцент,
Прокопенко А., аспірантка кафедри
перекладу, Сумський державний
університет*

У домені сучасних лінгвістичних досліджень активно вивчається політичний дискурс. Основною задачею цих студій є розкриття механізмів складних кореляцій “мова – влада” (в особі політичних діячів). У вивченні взаємозв'язку мовлення та політики превалює прагмалінгвістичний підхід, за допомогою якого вивчаються особливості вербальної поведінки політичного діяча. Критерієм оцінки прагмалінгвістичного аспекту мовленнєвої діяльності є вдалість вибору відправником тексту лінгвістичних одиниць. Вибір необхідної для адресанта одиниці мовлення визначається ситуацією спілкування, цілями та мотивами, які є екстралінгвістичними факторами обґрунтування цього вибору. Розширення міжкультурних відносин призводить до превалювання політичного спілкування на тлі кроскультурної комунікації. На політичну арену виходять нові люди, для яких політичне мислення та його вербалізація виступають новим мовленнєвим досвідом. Інший, новий зміст набуло мовлення політичних діячів. У зв'язку з цим необхідно враховувати лінгвістичні та психологічні особливості міжкультурного політичного спілкування. Наразі **актуальним** у даному дослідженні є вивчення вербальних характеристик політичних діячів з акцентом на гендерну приналежність.

Предметом вивчення виступають особливості вербальної поведінки жінок- та чоловіків-політиків. **Об'єктом** даного дослідження є мовленнєва поведінка політичних діячів, жінок та чоловіків, що є репрезентованою у текстах англійського політичного інтерв'ю. **Матеріал** дослідження складають тексти політичного інтерв'ю та виступи політиків, зафіксовані в американських та англійських засобах масової комунікації.

Метою статті є аналіз лексико-стилістичних засобів організації англійської політичної комунікації. У зв'язку з даною метою поставлені наступні **завдання**: проаналізувати основні теоретико-методологічні та концептуальні основи вивчення гендерної лінгвістики; на матеріалі текстів політичного інтерв'ю виявити гендерні маркери мовлення політичних діячів.

Політичний дискурс базується на ситуації, що визначається специфічними політичними діями, за допомогою яких політичні діячі регулюють виробництво функціонування суспільства в цілому та розповсюджують суспільно-політичні ідеї за допомогою мови з метою боротьби за владу. Основний компонент системи політичної

комунікації – це політик (відправник тексту). Головною задачею політика у комунікаційному акті є вплив на одержувача інформації з метою повернення його на свій бік, нав'язування своїх політичних поглядів та переконань [4: 214].

При здійсненні політичної комунікації необхідно звернути неабияку увагу на вплив фактору гендеру на мовлення спічмейкера разом з вивченням загальних проблем жіночої та чоловічої вербальної поведінки. Вивченням питання впливу гендеру на мовлення людини займається гендерна лінгвістика, яка трактується як наука, що вивчає залежність функціонування мови від гендерних розбіжностей, які виявляються у процесі вербальної комунікації й зумовлені статтю індивіда. Гендер як елемент сучасної наукової моделі людини відображує соціальні, культурні й психологічні аспекти статі, тобто є комплексом соціально-культурних явищ, що співвідносяться зі статтю індивіда і відображуються у мовленні [1]. Гендер трактується як один з базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організує соціальну систему.

Стрижневу роль у презентації гендерної соціокультурної інформації у процесі гендерної соціалізації індивіда відіграють різнорівневі гендерно марковані одиниці, тобто одиниці, що фіксують статеву належність референта. Гендерно марковані одиниці, позначаючи референтів чоловічої й жіночої статі, актуалізують у дискурсі весь асоціативний потенціал, що відбиває історично сформований соціокультурний зміст когнітивних категорій маскулінності і фемінінності, тобто уявлення про сукупність типових і/чи бажаних анатомо-біологічних, емоційних, психічних, соціокультурних і поведінково-психологічних характеристик, асоційованих з належністю індивіда до чоловічої чи жіночої статі в певній лінгвокультурі [3: 111].

Мовленнєві маркери текстової форми політичної комунікації репрезентують маскулінні/фемінінні характеристики автора інтерв'ю й можуть використовуватися як засіб оптимізації соціально-політичного діалогу, коли в залежності від конкретних умов ситуації спілкування автор навмисно підсилює або мінімізує існуючі статовомовленнєві відмінності. Жіноче та чоловіче мовлення має свої особливості, відмінні та подібні риси. Мова не тільки виражає культурні погляди на гендер, але і утворює гендерну ідентичність особистості. Наша манера спілкування визначає нас як жінку, або як чоловіка. Загалом, ми самі створюємо свій гендер через розмову. Саме тому ми повинні брати до уваги певні відмінності, що виникають у процесі спілкування чоловіка і жінки. Культура спілкування існує тоді, коли мовці бачать зв'язок між цілями спілкування, методами їх досягнення та шляхами інтерпретації спілкування [2: 168]. В західних культурах для типово чоловічої поведінки характерними вважаються такі риси, як активність, рішучість, прагнення до змагання та досягнень, для жіночої – пасивність, нерішучість, комфортність, залежність, відсутність логічного мислення та прагнення до досягнень. Але все це стереотипи, тому іноді не відповідають дійсності. Жіночу мовну поведінку характеризують також як ввічливу й гіперкоректну, як більш “гуманну”. На думку дослідників [3: 113] це проявляється в тому, що жінки частіше використовують емфазу, частіше чоловіків ухиляються від прямої відповіді на запитання, жінки схильні до вживання престижних, стилістичних підвищених форм, книжкової лексики, ввічливих форм, аніж чоловіки. Мова чоловіків “компактніша”. Чоловіки в ситуації змішаної комунікації розмовляють більше, ніж жінки, перебивають жінок, задають напрямок розмови. Статистично значимими для чоловічої писемної мови стали співвідношення вживань “іменників до дієслів” (на користь іменників) і “прислівників до прикметників” (прикметники зустрічаються частіше прислівників).

Гендерні маркери мовлення політичних діячів об'єктивуються у стилістичних, лексичних, синтаксичних, культурно-соціальних характеристиках елементів текстової комунікації. Таким чином, на прикладі інтерв'ю політичних діячів США [5; 6; 7; 8] було виявлено, що фемінінні маркери мовлення проявляються у вживанні жінками-політиками таких засобів організації комунікації, як порівняльні звороти, цитування, усталені звороти,

риторичні речення, повтори, перифрази, паралелізми, модальні конструкції, вигуки. Це свідчить про яскравість, емоційність, сугестивність промови і призводить до реалізації комунікативно-прагматичної інтенції адресанта (політика-жінки) через високий рівень впливу на масову аудиторію. Маскулінні маркери мовлення – це термінологічна та професійна лексика, абстрактні іменники, прецизійна лексика, негативні або афермативні речення, що свідчить про те, як політики-чоловіки досягають не меншого рівня впливу на електорат, але завдяки іншим мовленнєвим засобам організації комунікації.

Висновки. У результаті дослідження вербальної поведінки політичних діячів було з'ясовано, що вона має гендерну маркованість, яка виражається у приналежності до категорій фемінінності та маскулінності. Гендерні маркери мовлення політичних діячів складають як типологічні фонетичні та лексико-стилістичні аспекти, так і специфічні, конкретно мовленнєві, культурно-обумовлені фонетичні та лексико-стилістичні аспекти, які позначені інтонацією та іншими невербальними засобами впливу на аудиторію. У мовленні політиків присутні специфічні індивідуальні (для жінок та чоловіків) лексико-стилістичні маркери. До лексико-стилістичних маркерів належать метафори, алюзії, цитування, термінологія, іронія, повтори, паралелізм, інверсія та інші, до фонетичних – інтонація. Особливості мовлення жінок-політиків, як і чоловіків, виявляються у стратегії ведення розмови, її тематичній спрямованості та способі організації висловлювання. Відмінності в поведінці, характерах чоловіків і жінок, їх нерівне становище в суспільстві мають не природжений характер, а, будучи сконструйовані суспільством, вони постійно відтворюються за допомогою його символів і норм. Таким чином, вербальна поведінка жінок- та чоловіків-політиків має диферентні характеристики, але ця різниця у їх мовленні має ймовірний характер, демонструючи різноманітність властивостей маскулінності й фемінінності, їх залежність від системи гендерних і культурних норм, а також велику кількість індивідуальних характеристик, які не збігаються з нормативною моделлю та труднощами систематизації фактуального матеріалу.

Роль гендерного фактору в мовленнєвій комунікації та мовленнєвому впливі на суспільство є вельми актуальним у багатьох доменах сучасної науки. Це пояснюється високим розвитком політичних, міжкультурних та економічних відносин у сучасному світі та прагненням сучасного суспільства до вдосконалення та розвитку ефективної людської діяльності у всіх сферах буття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисенко Н.Д. Лексичні засоби загальної оцінки у мовленні персонажів сучасної британської драми (гендерний аспект) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – №16. – С.1-3.
2. Гоца Н.М. Гендер у перекладі: історичний розвиток, основні аспекти та особливості вивчення // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – №45. – С. 168-171.
3. Мельник Ю.П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – №45. – С. 110-114.
4. Самарина И.В. Прагмалингвистическое исследование речевой деятельности политиков по коммуникативным стратегиям “Создания круга своих и круга чужих” // Вестник СамГУ. – 2006. – №8(48). – С.213-219.
5. BBC1 Panorama interview with the Princess of Wales, Broadcast in November 1995. Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/politics97/diana/panorama.html>
6. The Secretary of State talks about the crises we face, and what we need to do. Interview by By William Beaman and Conrad Kiechel. Режим доступу: <http://www.rd.com/your-america-inspiring-people-and-stories/interview-with-condoleezza-rice/article28523-2.html>
7. ABC News, this week George Stephanopoulos interview with president Barack Obama. Sept. 20, 2009. Режим доступу: <http://abcnews.go.com/ThisWeek/Politics/transcript-president-barack-obama/Story?id=8618937&page=3>

8. ABC's George Stephanopoulos Goes Behind the Scenes with Vice President Joe Biden in Iraq. Interview. July 5, 2009. Режим доступу: <http://abcnews.go.com/ThisWeek/Politics/Story?id=8002421&page=1>

Застосування програм зі збереження здоров'я у формуванні гендерно-відповідальної поведінки у молоді

Савельєва Ю.М. аспірант Сумського державного університету, фахівець Центру підтримки сім'ї

Для отримання бажаних соціальних змін та рівності все більшого значення набувають гендерні перспективи у кожній зі сфер людського буття, не є виключенням і сфера здоров'я. Гендерна перспектива забезпечує основу для розуміння причин – чому жінки та чоловіки роблять те, що роблять, і які наслідки це несе для їхнього здоров'я. На перший погляд може здаватись, нібито жінки та чоловіки самі обирають, що їм робити, але насправді їх вибір дуже обмежений. Визначені соціумом гендерні ролі та вимоги є рушійною силою поза «очевидним» вільним вибором. Врахування гендерних перспектив в полісах з охорони здоров'я та програмах потребує уваги не тільки з точки зору потреб, які біологічно відрізняються у жінок та чоловіків, а також беручи до уваги широкий соціально-економічний та культурний контекст, що формує можливості та поведінку різних груп жінок та чоловіків (Sida, 1997).

Фахівці у сфері гендеру переконані, що без гендерно-обгрунтованого розуміння способу життя жінок та чоловіків (а саме того, наскільки вони дотримуються здорового способу життя), підхід до охорони здоров'я буде фрагментарним, матиме вузький фокус сприйняття жінок лише як осіб, які народжують дітей, а чоловіків, як таких, що мають бути мускулистими та сильними. На сьогодні і жінки і чоловіки не завжди отримують достатньо інституційної та соціальної підтримки, потрібної для того, щоб суміщати продуктивну та репродуктивну ролі адекватно.

Одним з напрямків масової роботи зі студентством у ВНЗ в умовах ініціативи «Заклад, дружній до сім'ї» можуть виступати програми, спрямовані на збереження здоров'я. Серед них розрізняють активні форми - оздоровчо-рекреативні (масові) заходи і пасивні - споживання інформації про здоров'я.

Варто зауважити, що загальний рівень фізичної оздоровчої активності жінок у світі нижчий порівняно з чоловіками. Це пояснюється соціокультурними традиціями в організації фізичного виховання. Фізичні навантаження та конкуренція більшою мірою відповідають типовій соціально сформованій тілесності чоловіка. Чим нижче рівень соціального розвитку країни, тим дистанція між рівнем фізичної активності в групах жінок і чоловіків є більш значною. В той же час дослідження фізичної активності жінок та чоловіків, що проводились у ЄС та США, засвідчили: відмінності у фізичній активності двох статей є, але не дуже значні. За висновками експертів ООН, підвищення рівня фізичної активності всіх статевовікових груп населення виступає стратегічним завданням пропаганди та охорони здоров'я, оскільки фізична активність є одним з найефективніших засобів боротьби з поширенням неінфекційних хвороб (серцево-судинної системи, обміну речовин, зокрема ожиріння, новоутворень).

Існують певні соціально сформовані відмінності й у мотивах фізичної активності чоловіків і жінок. Так, за результатами міжнародного опитування ISSP (2007 рік), чоловіки дещо більше отримують задоволення від фізичної активності, їх також більше

цікавить можливість позмагатись у спорті з іншими чоловіками. Жінки як мотив своєї участі у заняттях фізкультурою нерідко відзначають «можливість покращення зовнішності». Не зважаючи на ці відмінності, жінок і чоловіків об'єднує розуміння цінності фізичної активності для збереження здоров'я, виховання дітей та спілкування з людьми.

Гендерний підхід дослідження фізичної активності чоловіків і жінок, проміж іншим, дозволяє окреслити шляхи подолання існуючої нерівності. У цьому полягають підвалини ефективної політики збереження здоров'я жінок та чоловіків та посилення пропаганди здорового способу життя в Україні.

Прикладами оздоровчо-рекреативних заходів у ВНЗ (з досвіду Сумського державного університету) виступають різного рівня спортивно-масові заходи з нагоди календарних свят, спартакіади, Кубки ректора, спортивні багатоборства. Змагання зазвичай проводяться між студентами, студентками та викладачами/співробітниками, між сімейними командами. Не менш важливою складовою збереження здоров'я у ВНЗ, дружньому до сім'ї, є наявність клубів та занять з різних видів фізичної активності, долучитись до яких можуть студенти та співробітників (у тому числі – члени їхніх родин). Все це дозволяє створити умови, за яких відповідальне ставлення до власного здоров'я позитивно позначається на його стані.

Не меншу цінність у збереженні здоров'я відіграє поінформованість людини про засади здорового способу життя. Так, починаючи з молодшого віку дітей вчать «мити руки перед їжею», дотримуватись режиму дня, утримуватись від шкідливих звичок. З урахуванням віку цільової аудиторії університетів нагальною стає потреба обізнаності щодо репродуктивного здоров'я. Серед молоді такі програми зазвичай є популярними. І цьому є пояснення: згідно даних соціологічних досліджень сексуальна активність в Україні омолоджується. Статеві контакти з 15 до 18 років мають уже 62,3% респондентів. При цьому 86% вважають за доцільне приділяти увагу здоровому способу життя, а 71% бажають отримати про це інформацію. В той же час має місце недостатній рівень усвідомлення особистої відповідальності за своє здоров'я серед молоді.

Основним політичним і стратегічним інструментом для розв'язання проблем репродуктивного здоров'я населення України на сьогодні є Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 року №1849. Серед завдань Державної програми - створення умов безпечного материнства, формування репродуктивного здоров'я дітей, підлітків та молоді, удосконалення системи планування сім'ї, збереження репродуктивного здоров'я населення.

Окремо хотілось би зупинитися на загальних проблемах жіночого та чоловічого репродуктивного здоров'я, актуальних як для України, так і для переважної більшості країн світу.

Загальні проблеми жіночого репродуктивного здоров'я

Не дивлячись на існування багатьох документів міжнародного рівня, що проголошують право жінок на охорону здоров'я, ситуація з жіночим здоров'ям є причиною для серйозного занепокоєння. Дефіцит поживних речовин та анемія - загальні причини захворюваності серед жінок. В 1992 році Всесвітня організація охорони здоров'я оприлюднила доповідь, згідно якої 50% вагітних жінок у світі страждають на анемію, і ця тенденція зберігається до сьогодні.

В Бейджінській платформі дій 1995 року, зокрема, зазначається необхідність «...розширення доступу жінок протягом усього життя до відповідного якісного сервісу з охорони здоров'я, інформації та споріднених сфер послуг», та лунає заклик «започаткувати чутливі до гендерних особливостей ініціативи, спрямовані на протидію

захворюванням, що передаються статевим шляхом, ВІЛ/СНІДу та проблемам статевого та репродуктивного здоров'я».

Контролювати особисте життя жінки, а саме її здатність до біологічної репродукції, віками та тисячоліттями намагались цілі громади, оточення жінок та їхні сім'ї. Аргументуючи виключно благими намірами захисту здоров'я жінок, багато «охочих» та «небайдужих» і нині дозволяють собі забороняти жінкам втручатись в процес планування репродуктивного циклу життя. При цьому відповідальності за репродуктивне здоров'я цілої нації перекладається часто лише на жінок.

Тож, в умовах ситуації, що склалась, актуальним є забезпечення доступу жінок до медичних послуг, наявність сексуальної просвіти та вчасного інформування про безпечну репродуктивну поведінку усєї молоді, незалежно від статі.

Загальні проблеми чоловічого репродуктивного здоров'я

Сучасний ритм життя та вимоги до чоловіків неминуче позначились і на їхньому здоров'ї. Вони мають багато працювати, аби забезпечувати родину, та часто перебувають у стресі через страх не виправдати очікувань. Чоловіки, до того ж, достатньо багато палять, зловживають алкоголем, вдвічі рідше звертаються до лікарів, а суспільство не приділяє належної уваги прищеплювання хлопчикам навичок здорового способу життя.

Біологічні особливості чоловічого організму полягають у його меншій захищеності порівняно з жіночим (організм жінки характеризується більшою витривалістю, гнучкістю та стійкістю до стресу), гормональними особливостями, шкідливими звичками та більшою схильністю до ризикованої поведінки. Чоловіки частіше задіяні у професійних сферах, що мають підвищений ризик для здоров'я і життя, та широко представлені в екстремальних видах спорту.

Важлива роль в чоловічому образі життя надається його сексуальній активності. У суспільній свідомості, і особливо у самосвідомості чоловіків, мужність і сексуальність - це майже синоніми. При цьому репродуктивний потенціал сучасного чоловіка суттєво страждає від високого рівня поширеності інфекцій, що передаються статевим шляхом, а чоловіче безпліддя зустрічається не рідше, ніж жіноче.

Таким чином, стан здоров'я як жінок, так і чоловіків мають бути в пріоритетах суспільної уваги, якщо від них очікують ефективного виконання продуктивної та репродуктивної ролі.

Визнання обов'язків та відповідальності чоловіків і жінок за своє здоров'я стає особливо важливим в контексті нерівних взаємовідносин між чоловіками та жінками. Чоловік має нести рівну відповідальність і щодо домашніх справ та догляду за дітьми, і щодо контролю за народжуваністю та безпечного сексу (особливо в умовах зростання ВІЛ/СНІДу).

Навіщо потрібні інформаційно-просвітницькі кампанії у сфері репродуктивного здоров'я та планування сім'ї? Це створює умови для:

- Підвищення доступу до інформації щодо попередження захворювань, що передаються статевим шляхом
- Підвищення якості статевої освіти підлітків та молоді
- Зниження рівня небажаної вагітності та її переривань
- Підвищення рівня застосування методів сучасної контрацепції
- Зниження рівня материнської та дитинчої смертності
- Підвищення толерантності медіа та населення до людей, які живуть з ВІЛ/СНІД.

Важливо у просвітницькому курсі з репродуктивного здоров'я для молоді говорити про наявність та необхідність дотримання репродуктивних прав людини. В матеріалах Пекінської конференції зазначається, що «репродуктивні права... ґрунтуються на визнанні

права всіх подружніх пар і окремих осіб вільно приймати відповідальне рішення щодо кількості своїх дітей, інтервалів між їхнім народженням і часу їхнього народження, а також володіти необхідною для цього інформацією, засобами і правом на досягнення максимально високого рівня сексуального і репродуктивного здоров'я. Це також включає їхнє право приймати рішення відносно відтворення нащадків без будь-якої дискримінації, примусу, насильства, про що йдеться в документах з прав людини». Аналогічне визначення містить Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Викладення теми репродуктивних прав людини

Репродуктивний процес передбачає участь обох партнерів. В той же час участь чоловіка в цьому достатньо обмежена у часі, через те, що вагітність, як біологічний стан, притаманна лише жінці. Через фізіологічний факт вагітності та народження дитини проходить лише жінка. А якщо через цей досвід проходить лише вона, то саме їй належить право приймати рішення – проходити через це, чи ні. Це є правом жінки на репродуктивний вибір. І поки це право не буде визнано, доти й не буде рівноправного ставлення до жінок. В репродуктивному процесі обидва партнери мають керуватись власним репродуктивним вибором, бо мова йде про прийняття життєво важливих рішень. Партнери мають визнати, що свої сексуальні стосунки необхідно контролювати.

Штучне переривання вагітності в Україні, на жаль, виступає достатньо поширеним методом регулювання народжуваності, тож питання зменшення числа абортів є для нас досить гострим. Дані соціологічних досліджень в Україні невтішні - серед жінок, які починають статеве життя у віці 13-14 років, перша вагітність закінчувалася абортom у 70,9% респонденток, після 18 років – у 24,5 %. Не можна не погодитись з тим, що аборт має вкрай згубні наслідки для фізичного і психологічного здоров'я всіх задіяних в його скоєнні осіб - жінки, чоловіка, лікаря. Але дуже важливо у який саме спосіб має проваджуватись політика запобігання абортom. Захисники прав жінок стверджують, що це має відбуватись не через заборону останніх, а через розширення сексуальної освіти та просвітництва, популяризацію безпечних контрацептивних засобів та ідеї розумного планування сім'ї. Контрацепція в наших реаліях дуже часто є лише жіночою відповідальністю, і жінки надалі ризикують від ненадійної контрацепції та абортів.

У контекст репродуктивного здоров'я та планування сім'ї логічно вплетена тема гендерно-симетричного відповідального батьківства. Дуже важливо наголосити на сенсі цієї відповідальності всупереч існуючим стереотипам, як-то: «Відповідальна мати – це мати, яка жертвує роботою і кар'єрою заради сім'ї», а «Відповідальний батько – той, хто забезпечує сім'ю».

Групи підтримки грудного вигодовування як одна зі складових програми зі збереження здоров'я

Грудне вигодовування, окрім того, що відіграє важливу роль у збереженні здоров'я малюків, захищає самих матерів, стримуючи можливість останніх завагітніти, запобігаючи післяпологовим кровотечам, та знижуючи ризик виникнення раку груді і яєчників. Саме тому активісти Всесвітнього руху на підтримку грудного вигодовування (WABA) розглядають його як частину жіночого права на репродуктивне здоров'я. Через це важливо визнати, що інші члени сім'ї (особливо чоловік), найближче оточення жінок та система охорони здоров'я, несуть відповідальність за створення умов, в яких жінка може безпечно та задовільним чином годувати груддю.

Не дивлячись на суттєві переваги, віковична практика грудного вигодовування знаходиться під загрозою. Компанії виробники штучного дитячого харчування з їх агресивними маркетинговими стратегіями переконують матерів у так званих перевагах покращених штучних сумішей. Все більше матерів суміщають материнську роль з

професійною (навчанням у ВНЗ) та все частіше вони вважають для себе зручним годувати малюків з пляшечки, використовуючи штучну суміш.

Матеріали Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку (ICPD), Каїр, Єгипет, 1994 рік, в Програмі дій на підтримку прав матерів та дітей містять кілька посилань на грудне вигодовування. Зокрема, зазначається про таке: «Програми з планування сім'ї та репродуктивного здоров'я мають робити наголос на освіті з грудного вигодовування та його підтримці, що може одночасно сприяти збільшенню інтервалів між вагітностями, покращенню здоров'я матерів та дітей. Грудне вигодовування має пропагуватись, бути захищеним та підтриманим задля того, щоб немовлята та діти раннього віку отримували найкраще харчування та специфічний захист проти ряду захворювань. Засобами правової, економічної, практичної та моральної підтримки матерям повинна надаватись можливість годувати малюків виключно груддю до 4-6-и місяців, та продовжувати грудне вигодовування з відповідним та адекватним введенням прикорму до досягнення дітьми 2-х років та більше».

Успішність програм просування грудного вигодовування залежить, у тому числі, від забезпечення гендерної справедливості. Зумовлена патріархатом дискримінація жінок – вдома, на робочому місці, у суспільстві (включаючи корпоративне просування заміників грудного молока), має бути визнана та переслідуватись.

Захист материнства у жінок, які продовжують після народження дитини вчитись або працювати, передбачає створення зручностей, які б дозволяли зберегти грудне вигодовування. Задля цього можуть використовуватись програми поінформування про переваги та менеджмент вигодовування груддю, забезпечення відповідних консультаційних послуг, надання перерв для годування, виділення приміщень (куточків) для годування дитини або зціджування грудного молока. Прикладів успішного поєднання грудного вигодовування з активною професійною роллю жінок у світі стає дедалі більше. І навіть такі переважно «чоловічі» місця, як Пентагон у США та Європарламент мають у своїй інфраструктурі кімнати для грудного вигодовування. Віднедавна погодувати малюка груддю у зручних та затишних умовах можна і в Сумському державному університеті.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Орієнтувальні та робочі картки для набуття студентами досвіду розроблення проектів за тематикою гендерної відповідальності

(доц. Купенко О.В., Сумський державний університет)

Картки складено на підставі проектних заявок «Студентський лелека», «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах», розроблених у 2010-2012 рр. співробітниками кафедри філософії, політології та інноваційних соціальних технологій Сумського державного університету, експертами Сумської обласної громадської організації «Центр громадських ініціатив “Інтелект Сумщини”». Також використані матеріали соціологічного дослідження, проведеного «Центром соціально-гуманітарних аспектів регіональних досліджень» СумДУ у вересні-жовтні 2011 року у ВНЗ міст Сум і Черкас (в опитуванні взяли участь 300 осіб).

Орієнтувальна картка 1 – Виявлення і формулювання суперечності

ПРОДУКТ ДІЯЛЬНОСТІ – основна суперечність, на вирішення якої спрямовано проект.

Характерний показник продукту: 1) чітке, зрозуміле формулювання, що має доказову базу; 2) автор проекту готовий працювати на його реалізацію.

ЗАСІБ ДІЯЛЬНОСТІ – факторний аналіз за А.І. Петрушиком [Человек: Философские аспекты сознания и деятельности [Текст] / под ред. Д.И. Широконова, А.И. Петрушика. – Мн. : Наука и техника, 1989. – 208 с.].

ПРИКЛАД

Соціальний об'єкт – здобуття професійної освіти і професійна діяльність молоді мами.

Формулювання суперечності

Крок 1. Констатація наявного стану речей з урахуванням об'єктивних, суб'єктивних, особистісних, людських факторів

1. Об'єктивний фактор – фактор навколишнього середовища, що вийшов з-під контролю як індивідуального, так і надіндивідуального суб'єктів, що за власними законами розвивається і впливає на суб'єктів.

1.1. Природний приріст населення протягом останніх 20-и рр. на Сумщині є одним з найгірших в Україні: (-8,4) проти загального українського (-4,4) у 2010 р.

1.2. В Україні за даними Інституту демографії і соціальних досліджень народжують порівняно з європейськими країнами рано – в 22-24 роки. Однак медики вважають таку репродуктивну активність дещо запізнілою. На їх погляд краще народжувати у віці 20 років, коли наслідки шкідливих звичок батьків для здоров'я ще невеликі, щоб суттєво позначитись на здоров'ї дитини. Особливу тривогу при цьому викликає тенденція до поширення масштабів куріння у середовищі молодих жінок – 52% проти 48% «чоловічих».

1.3. Факт народження дитини під час навчання у ВНЗ нерідко перешкоджає подальшому ефективному навчанню, особливо це стосується матері-студентки.

1.4. Широкою є практика коли, народження дитини гальмує кар'єрний ріст жінки.

1.5. На державному рівні відсутня спеціальна політика підтримки матерів і тат, які мають поєднувати свої професійні, або пов'язані з навчанням, обов'язки з сімейними.

1.6. Фінансовий стан сімей найчастіше називається молоддю серед причин зволікання з

народженням дітей.	
2. <u>Суб'єктивний фактор</u> – активність надіндивідуального суб'єкта, покликана свідомо впливати на можливі стихійні зміни від проявів об'єктивного фактора.	
2.1. У 2010 році кілька десятків українських підприємств взяли участь у Першому національному конкурсі «Рівні можливості: Кращий роботодавець 2010».	
2.2. В Україні існує певна державна система підтримки материнства, надається тривала відпустка по догляду за дитиною до 3-х років з мінімальним фінансовим забезпеченням.	
3. <u>Особистісний чинник</u> – це індивідуальні прояви соціального суб'єкта.	
3.1. За даними соціологічного опитування більше 70 процентів студентів п'ятого курсу є одруженими.	
3.2. У студентському середовищі простежується більша налаштованість жінок на певні «жертви» після появи дитини і відповідні очікування з боку чоловіків-студентів. Студентам було запропоновано питання «Хто з подружжя повинен поступитися (перевестися на заочне відділення, взяти академічну відпустку) у разі появи дитини?». Кожен четвертий з опитаних студентів вважають, що ніхто не повинен поступатися навчанням, потрібно поєднати його з сімейними справами. 26,1% висловилися, що саме жінка повинна піти на поступки. І лише 12% опитаних вважають, що чоловіки. Варіант «обидва батьки» зазначили 15% студентів. 19% опитаних притримується позиції, що не потрібно народжувати, доки не отримав освіти і на закінчив навчатися.	
3.3. За результатами опитування студентських сімей в СумДУ встановлено, що кожна третя студентська сім'я вже має дітей (за деякими коментарями під час опитування саме потенційне народження дитини прискорило оформлення шлюбу). У 42% опитаних немає дітей, ще 28% планує народження дитини.	
4. <u>Людський чинник</u> – це ціннісне відношення до кожної людини.	
4.1. В ході соціологічного опитування молодим людям в Сумах та Черкасах було запропоновано відповісти на питання «Чи виправданим є аборт для студентів?». Варіанту «студент\студентка не має можливості повноцінно виховати дитину» перевагу надали майже 8% студентів. Варіант «виправдано у випадку, якщо дитина не є бажаною» зазначили 10,69 %. І все таки більшість опитаних (майже 80%) вважають, що аборт не має виправдання, навіть коли мова йде про студентів. При цьому 48,97% опитаних зазначили, що аборт не може бути виправданим, оскільки у будь-якій ситуації потрібно нести відповідальність за свої вчинки, а 30,34% вважають, що у студента\студентки завжди є можливість перевестися на заочну форму навчання, влаштуватися на роботу і т.д. а, значить, студент (студентка) може повноцінно виховати дитину.	
4.2. На кожному етапі свого розвитку дитина потребує уваги і турботи не лише мами, але й татуса.	
Крок 2. Формулювання переліку суперечностей.	
А. 1.1, 1.2, 3.1 ← 3.3.	Б. 4.2, 2.2 ← 2.2.
В. 1.6 ← 1.3, 1.4.	Г. 3.2 ← 4.2.
Крок 3. Вибір суперечності, на вирішення якої я готовий спрямувати свої зусилля.	
Суперечність «В» вбачаємо такою, що її розв'язання сприятиме певному покращенню ситуації і з іншими суперечностями. Обираємо як центральну саме її. Виходячи з цього актуальність розроблюваного проекту можна сформулювати, наприклад, таким чином.	
4.3. Демографічна ситуація на Сумщині вимагає покращення (протягом останніх 20-и рр. на Сумщині приріст населення склав (-8,4) проти загального українського (-4,4) у 2010 р.). Потрібне відпрацювання спеціальних механізмів, які б сприяли позитивному приросту населення. Медики рекомендують, що найсприятливіший для народження здорової дитини в наш час є вік 20 років. У цьому віці більшість молоді отримує	

професійну освіту та взагалі має оптимістичні плани щодо поєднання навчання і сімейних обов'язків (лише 19% опитаних притримується позиції, що не потрібно народжувати, доки не отримав освіту і на закінчив навчатися). Однак на практиці лише третина студентських сімей має дітей, все-таки більшість молоді зволікає з цим питанням. Проте на недоцільність відкладання народження дитини вказують не лише медичні показники, говорять не лише медики, але й факт, що отримавши освіту молоді люди матимуть нове кар'єрне завдання – працевлаштування й доведення своєї конкурентоздатності на ринку праці. Суперечність полягає в тому, що сприятливого для народження здорової дитини часу для подружжя може так і не настати.

_____ Шаблон картки виконання 1 – Виявлення і формулювання суперечності

Обраний соціальний об'єкт: _____

ЗАВДАННЯ. Сформулюйте щодо обраного соціального об'єкта суперечність, на вирішення якої ви готові спрямовувати свою подальшу діяльність протягом семестру.

Формулювання суперечності

Крок 1. Констатація наявного стану речей з урахуванням об'єктивних, суб'єктивних, особистісних, людських факторів	
1. Об'єктивний чинник	_____
	_____
	_____
2. Суб'єктивний чинник	_____
	_____
	_____
3. Особистісний чинник	_____
	_____
	_____
4. Людський чинник	_____
	_____
	_____
Крок 2. Формулювання переліку суперечностей.	
	_____
	_____
	_____
Крок 3. Вибір суперечності, на вирішення якої я готовий спрямувати свої зусилля.	
	_____
	_____

Орієнтувальна картка 2 – Ідеальний кінцевий результат

ПРОДУКТ ДІЯЛЬНОСТІ – ідеальний кінцевий результат.

Характерні показники продукту: 1) може зменшити суперечність; 2) є ідеальним (ми не замислюємося над тим, чи можна досягти цього результату, чи ні; не замислюємося й над тим, як саме його досягатимемо).

ЗАСІБ ДІЯЛЬНОСТІ – чарівна паличка. “Уявіть собі, що у Вас в руках чарівна паличка. Яким буде ідеальний результат (розв’язання даної задачі), якщо скористатися чарівною паличкою?” [Альтшуллер Г.С. Алгоритм изобретения. – М.: Московский рабочий, 1973. – С. 130-132].

ПРИКЛАД

Суперечність: з одного боку, маємо потребу людини в продовженні роду, з іншого – потребу навчатися, стати конкурентоздатним фахівцем, забезпечити дітей всім необхідним.

Ідеальний кінцевий результат – ВНЗ, сприятливий для навчання студенток-мам.

Шаблон картки виконання 2 – Ідеальний кінцевий результат

Соціальний об’єкт:

_____

ЗАВДАННЯ

Перечитайте сформульовану вами суперечність стосовно обраного соціального об’єкта. Уявіть собі, що у вас у руках чарівна паличка. Створіть за допомогою палички (опишіть) ідеальний кінцевий результат проектної діяльності

Суперечність

_____

Ідеальний кінцевий результат _____

_____

Орієнтувальна картка 3 – SWOT-аналіз

ПРОДУКТИ ДІЯЛЬНОСТІ – уточнений кінцевий результат.

Характерний показник продукту – реалістичність, спрямованість на ідеальний кінцевий результат.

ЗАСІБ ДІЯЛЬНОСТІ – SWOT-аналіз.

ПРИКЛАД

Ідеальний кінцевий результат – ВНЗ, сприятливий для навчання студенток-мам.

Цільова аудиторія – студенти СумДУ, які мають дітей.

Матриця SWOT

S (сильні внутрішні сторони)	O (зовнішні можливості)
<p>S1 – наявність на базі університету невеликого приміщення, що може бути використано для роботи з батьками та дітьми;</p> <p>S2 – власний досвід учасників команди проекту щодо раннього розвитку дітей та вирішення питання пошуку компромісу між сімейними обов'язками та обов'язками навчання (роботи);</p> <p>S3 – досвід проведення заходів для молодих батьків;</p> <p>S4 – наявність студентів-волонтерів;</p> <p>S5 – широкий спектр робіт, що виконується фахівцями та підрозділами університету;</p> <p>S6 – наявність психологічної служби.</p>	<p>O1 – наявність в університетах Європи досвіду створення різних форматів середовища, дружнього до сім'ї, наприклад, в Університеті Оснабрюк (Німеччина);</p> <p>O2 – наявність зовнішнього досвіду ініціатив «Робоче місце, дружне до родини» (Family-friendly Initiative), «Баланс між роботою та життям» (Work/Life balance);</p> <p>O3 – можливість створення спеціалізованої кімнати для тимчасового перебування дітей;</p> <p>O4 – наявність місцевих виробників, готових підтримати подарунками заходи для дітей.</p>
W (слабкі внутрішні сторони)	T (зовнішні загрози)
<p>W1 – відсутність сталих джерел фінансування;</p> <p>W2 – відсутність спеціалізованих меблів, обладнання, методичних матеріалів для роботи з дітьми.</p>	<p>T1 – наявність в українському суспільстві стереотипу, що виховання дітей – це жіноча справа; самоусунення батьків від процесів догляду за дитиною та її виховання;</p> <p>T2 – недостатній педагогічний досвід молодих батьків;</p> <p>T3 – впровадження нових регуляторних вимог.</p>

SWOT-аналіз

W1 ← S4, S5, O4	T1 ← S2, S3, O1	T3 ← O1, O2
W2 ← S2, S3, S5, O1, O2, O4	T2 ← S6, O3	

Уточнений кінцевий результат: в університеті має бути створено кімната для тимчасового перебування дітей, а вдома татусі мають активізувати свої зусилля для допомоги жінці у догляді за дитиною, створення тим самим молодій мамі умов для навчання.

_____ Шаблон картки виконання 3 – SWOT-аналіз

Ідеальний кінцевий результат _____

Цільова аудиторія _____

ЗАВДАННЯ. Для ідеального образу бажаного майбутнього, сформульованого на попередньому етапі діяльності, побудуйте матрицю SWOT.

Strength – сильні внутрішні сторони	Opportunity – зовнішні можливості
--	--

_____	_____
_____	_____
_____	_____
Weakness – слабкі сторони	Threat – загрози
_____	_____
_____	_____
_____	_____

ЗАВДАННЯ. Здійснить SWOT-аналіз

_____
_____
_____

Уточнений кінцевий результат: _____

_____

_____

Орієнтувальна картка 4 – Мета проекту

ПРОДУКТ ДІЯЛЬНОСТІ – мета проекту.

Засіб діяльності – критерії SMART: **S**pecific – конкретність; **M**easurable – вимірюваність; **A**rea-specific – територіальна визначеність; **R**ealistic – реалістичність; **T**ime-bound – визначеність у часі.

ПРИКЛАД

Уточнений кінцевий результат: в університеті має бути створено кімната для тимчасового перебування дітей, а вдома татусі мають активізувати свої зусилля для допомоги жінці у догляді за дитиною, створення тим самим молодій мамі умов для навчання.

Цільова аудиторія – студенти СумДУ, які мають дітей.

Використання критеріїв SMART і отримання продукту діяльності

конкретність	Вимірюваність	окресленість	реалістичність	визначеність у часі
розробити та випробувати модель започаткування гендерно-чутливого середовища для студентства вищого навчального закладу, що сприятиме раціональному поєднанню навчання, самореалізації, сімейного життя	охоплення заходами проекту близько 50 сімей студентів	студенти та студентки СумДУ, які мають дітей	через відкриття на базі університету кімнати тимчасового перебування дітей, проведення заходів типу «мамо, тато, я»	12 місяців <i>тривалість проекту може бути іншою відповідно до змісту діяльності, яка буде запланована</i>

Мета – за 5 місяців розробити модель започаткування гендерно-чутливого середовища для студентства вищого навчального закладу, що сприятиме раціональному поєднанню навчання, самореалізації, сімейного життя. Покласти в основу цієї моделі роботу кімнати тимчасового перебування дітей, а також заходи типу «папа, мама, я». Випробувати модель, залучивши до роботи близько 50 студентських сімей.

_____ Шаблон картки виконання **4 – Мета проекту**

Уточнений кінцевий результат _____

Цільова аудиторія _____

Використання критеріїв SMART для формулювання цілей проекту

конкретність	вимірюваність	окресленість	реалістичність	визначеність у часі
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____

За відображеним у таблиці сформулюйте мету проекту _____

_____

_____ Орієнтувальна картка **5 – Продукти проекту**

ПРОДУКТ ДІЯЛЬНОСТІ – продукти проекту.

Характеристики продукту: 1) відображають те, що буде отримане “на виході” з проекту; 2) вимірювані; відчутні; такі, що можуть бути перевірені.

Засіб діяльності – визначення для всіх зацікавлених сторін (виконавців, інвесторів, споживачів, залежних сторін, груп підтримки, інших сторонніх сил) показників успішного перебігу та завершеності проекту. Ідея такого засобу виникла при розгляді понять “зміст продукту”, “зміст проекту”, “зацікавлені особи проекту” [7, с. 18-19, 28].

ПРИКЛАД

Мета – за 5 місяців розробити модель започаткування гендерно-чутливого середовища для студентства вищого навчального закладу, що сприятиме раціональному поєднанню навчання, самореалізації, сімейного життя. Покласти в основу цієї моделі роботу кімнати тимчасового перебування дітей, а також заходи типу «папа, мама, я». Випробувати модель, залучивши до роботи близько 50 студентських сімей.

Аналіз показників успішності проекту для різних зацікавлених сторін

Зацікавлені сторони проекту	Показники успішного перебігу реалізації та завершеності проекту
виконавці – наша команда проекту	- виявлення гендерних розбіжностей у процесі знаходження компромісу між виконанням сімейних обов'язків та здобуттям професійної освіти студентами ВНЗ, які створили сім'ю
споживачі – студентки, які створили сім'ю	- можливість, приходячи в університет, залишити на певний час дитину під наглядом фахівця; - отримання досвіду конструктивного подолання проблем у сімейних стосунках, успішних практик виховання дитини;
споживачі – діти	цікаво та з користю проведений час у колі родини
залежні сторони – волонтери	вивчення успішних практик усвідомленого батьківства, поєднання сімейних обов'язків та можливості здобувати професійну освіту
сторонні сили – викладачі інших ВНЗ	узагальнення напрацювань проекту з перспективою їх подальшого поширення в серії методичних видань

Формулювання продуктів проекту:

Продукт 1. Висновки щодо гендерних розбіжностей у процесі знаходження компромісу між виконанням сімейних обов'язків та здобуттям професійної освіти студентами ВНЗ, які створили сім'ю.

Продукт 2. Організація роботи кімнати тимчасового перебування дітей під доглядом кваліфікованого фахівця.

Продукт 3. Участь не менше 50 сімей у тренінгах з конструктивного подолання сімейних проблем і виховання дітей.

Продукт 4. Участь не менше 50 сімей у святах типу «мама, тато, я», покликаних надати дитині відчуття родини.

Продукт 5. Методичне видання для викладачів, психологів, соціальних педагогів ВНЗ України щодо започаткування робіт із створення в навчальному закладі гендерно-чутливого середовища.

Шаблон картки виконання 5 – Продукти проекту

Мета проекту

Аналіз показників успішності проекту для різних зацікавлених сторін

Зацікавлені сторони проекту	Показники успішного перебігу реалізації та завершеності проекту
виконавці	_____
споживачі	_____

залежні сторони	_____
сторонні сили	_____

Формулювання продуктів проекту _____

_____

Шаблон картки виконання – 6 Декомпозиція проекту

Продукти проекту	Продукт 1.			Продукт 2.			Продукт 3.			Продукт 4.			Продукт 5.		
Крок 1 – завдання проекту	Завдання 1.			Завдання 2.			Завдання 3.			Завдання 4.			Завдання 5.		
Крок 2.1 – пакети робіт 1 рівня	Пакет робіт 1.1.	Пакет робіт 1.2.	Пакет робіт 1.3.	Пакет робіт 2.1.	Пакет робіт 2.2.	Пакет робіт 2.3.	Пакет робіт 2.4.	Пакет робіт 3.1.	Пакет робіт 3.2.	Пакет робіт 3.3.	Пакет робіт 4.1.	Пакет робіт 4.2.	Пакет робіт 5.1.	Пакет робіт 5.2.	Пакет робіт 5.3.

_____ **Орієнтувальна картка – 6 Декомпозиція проекту**

ПРОДУКТ ДІЯЛЬНОСТІ – елементарні роботи проекту.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОДУКТУ: РОБОТА МАЄ ОДИН ЧІТКО ВИЗНАЧЕНИЙ РЕЗУЛЬТАТ; НА РОБОТУ МОЖЕ БУТИ ПРИЗНАЧЕНИЙ ОДИН ВІДПОВІДАЛЬНИЙ; МОЖНА ЧІТКО ВИЗНАЧИТИ ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ, МАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ, ЧАС ДЛЯ ВИКОНАННЯ РОБОТИ [ГРАШИНА М. ОСНОВИ УПРАВЛЕННЯ ПРОЕКТАМИ [ТЕКСТ] / М. ГРАШИНА, В. ДУНКАН. – СПБ. : ПИТЕР, 2006. – 208 С., С. 83].

Засіб діяльності – декомпозиція за продуктами проекту.

Алгоритм

Крок 1 – формулювання на підставі визначених продуктів завдань проекту.

Крок N.1 – “розділяй і володій” – розбивання завдань проекту на пакети робіт 1 рівня.

Крок N.2 – застосування до всіх пакетів робіт критеріїв, визначених у “**Характеристиках продукту**”.

Крок N.3 – прийняття рішення щодо необхідності

Послідовність кроків N.1 – N.4 повторюється до тих пір, коли всі завдання будуть розбиті на елементарні роботи.

подальшого розбивання пакетів робіт / виокремлення елементарних робіт.

Крок N+1 – складання списку всіх елементарних робіт за всіма завданнями проекту.

ПРИКЛАД

Крок 1 – завдання проекту	Об'єкт декомпозиція – продукти проекту
Завдання 1. Провести соціологічне дослідження та виявити гендерні розбіжності у процесі знаходження компромісу між виконанням сімейних обов'язків та здобуттям професійної освіти студентами ВНЗ, які	Продукт 1. Висновки щодо гендерних розбіжностей у процесі знаходження компромісу між виконанням сімейних обов'язків та здобуттям професійної освіти студентами ВНЗ, які створили
Завдання 2. Організувати роботу кімнати тимчасового перебування дітей під доглядом кваліфікованого фахівця.	Продукт 2. Організація роботи кімнати тимчасового перебування дітей під доглядом кваліфікованого фахівця.
Завдання 3. Організувати тренінги з конструктивного подолання сімейних проблем і виховання дітей. Залучити до участі у тренінгах представників не менше 50 студентських сімей.	Продукт 3. Участь не менше 50 сімей у тренінгах з конструктивного подолання сімейних проблем і виховання дітей.
Завдання 4. Організувати свята типу «мама, тато, я». Залучити до участі у тренінгах не менше 50 студентських сімей.	Продукт 4. Участь не менше 50 сімей у святах типу «мама, тато, я», покликаних надати дитині відчуття родини.
Завдання 5. Підготувати та видати методичне видання щодо започаткування робіт із створення в навчальному закладі гендерно-чутливого середовища.	Продукт 5. Методичне видання для викладачів, психологів, соціальних педагогів ВНЗ України щодо започаткування робіт із створення в навчальному закладі гендерно-чутливого середовища.

<p>Крок 2.1 – пакети робіт 1 рівня</p>	<p>1.1. Підготовка методики та опитувального листа для проведення соціологічного дослідження. 1.2. Проведення інструктажу з інтерв'юерами. 1.3. Проведення опитування. 1.4. Оброблення зібраних соціологічних даних. 1.5. Аналіз результатів.</p>	<p>2.1. Здійснення ремонтних робіт. 2.2. Обладнання спеціалізованими меблями та пристроями для дітей. 2.3. Забезпечення кімнати іграшками, матеріалами для організації дитячої творчої діяльності, методичними матеріалами. 2.4. Складання графіку роботи кімнати, консультацій фахівців, дитячих розвиваючих занять. 2.5. Розміщення на інформаційних дошках та на офіційному сайті університету інформації про початок роботи кімнати.</p>	<p>3.1. Підготовка, залучення учасників, проведення тренінгу "Рівні можливості - рівна відповідальність", отримання зворотного зв'язку від учасників, аналіз результатів. 3.2. Підготовка, залучення учасників, проведення тренінгу "До дня батька", отримання зворотного зв'язку від учасників, аналіз результатів. 3.3. Підготовка, залучення учасників, проведення тренінгу "До дня матері", отримання зворотного зв'язку від учасників, аналіз результатів.</p>	<p>4.1. Підготовка, залучення учасників, проведення дитячого свята "Мама, тато, я – спортивна сім'я". 4.2. Підготовка, залучення учасників, проведення свята та виставки дитячих творчих робіт "Мій улюблений тато". 4.3. Підготовка, залучення учасників, проведення сімейних творчих майстерень з виготовлення новорічних іграшок. Проведення спільного новорічного свята.</p>	<p>5.1. Узагальнення видів діяльності, реалізованих у проекті в вигляді комплексної методики започаткування у вищому навчальному закладі гендерно-чутливого середовища. 5.2. Друк методичної збірки. 5.3. Розповсюдження збірки серед зацікавлених осіб. 5.4. Розміщення збірки для вільного доступу в Інтернет.</p>
---	---	--	---	--	---

Подальші кроки – на підставі пакетів робіт 1.1 – 5.4 розроблення елементарних робіт, складання календарного графіку реалізації проекту.

Програма спецкурсу «Гендер і здоров'я»
(доц.. Іванова Т.В., Сумський державний університет)

Course title:	Gender and Health
Instructor:	Tetyana Ivanova
Institution:	Sumy State University
Country:	Ukraine
Type:	Optional
Level of Students:	BA

I. Introduction

a. Locating the content the course within the discipline

Course "Gender and Health" focuses on the analysis of gender aspects of health, to study the influence of gender attitudes on the level of male and female illness. It is a multidisciplinary course. The course uses information from various disciplines - general and medical psychology, anthropology, sociology, psychiatry, social medicine, demography. It should be noted that the facts and ideas from other disciplines critically evaluated. The interpretation of the facts is made in a gender component.

b. Locating the content the course within the curriculum

The course is considered as optional for BA students of the all faculties. The course is studied in the sixth semester - it is intended for students of a third year.

c. Student's assumed knowledge basis for course participation

Base knowledge of humanitarian and social disciplines is desirable. An ability of carrying out of the elementary sociological researches, processing and the analysis of the received information, carrying out substantial and the content-analysis of texts is important. Critical thinking and skills to argue own points of view are supportive.

II. Aims of the course

The goal of the course is to introduce students to concepts of gender relations which are imbedded and manifested in various aspects maintenance of individual and social health and gender attitudes, which are factors of illnesses.

III. Learning outcomes

- To identify gender attitudes and stereotypes as important factors influencing the level of health and illness
- To discuss the influence of lifestyle on the level of health using a gender perspective
- Analyze the influence of socio-economic situation on the level of female and male health.
- Critically assess the traditional explanation of the differences in the levels of male and female health

IV. Structure of the course

The course consists of 14 lectures and 7 seminars and it is structured in five main blocks. The first unit is introductory. Students receive general information about gender and gender socialization. In the second unit health analyze as a social category. The influence of lifestyle on the level of health. It also examines the gender aspects of health and the health care system. The third unit examines in detail the male and female social roles and their impact on the level and structure of morbidity and mortality in women and men. The fourth unit is devoted to gender aspects of mental health. The fifth unit addresses social and cultural factors of sexual and reproductive health.

First Unit

1. Gender and sex
2. Gender socialization

Second Unit

3. Health as a social category
4. Case study 1. Gender health – world and regional differences
5. Gender and health care.

Third Unit

6. Health and women role
7. Health and man role
8. Gender and health-related behavior
9. Case study 2. Gender differences in mortality and morbidity.

Fourth Unit

10. Mental health
11. Mental health of women and men
12. Violence
13. Depression and suicide

Fifth Unit

14. Sexual and reproductive health

V. Teaching methodology

The course includes two main methods - lectures and seminars. In the lectures the following techniques – conventional lecture, interactive lecture, student teachers, guest speaker, mini-lecture, half-minute paper. In the seminars the following techniques – individual student presentations, small group work, group student presentation, group project presentation, case-study, role-play, questionnaires, debates, discussions. Methods out of class – essay, fieldwork, report of research.

VI. Course content and assigned readings

1. Gender and sex

Objective: To introduce students to the concept of gender. Remove the barriers of traditional perception of female and male behavior. Sex and sexual differences. Definition of gender. Social construction of gender. Influence of biological differences on gender

Assessment: half-minute paper: write two lists – biological characteristics of women and men and social characteristics of women and men.

Reading

Mandatory

Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Pp. 32-55

Берн Ш. Гендерная психология. СПб., 2002. Pp. 26-27, 31—34, 40-45

Recommended

Введение в гендерные исследования. Ч. 1: Учебное пособие/ Под ред. И.А.Жеребкиной. СПб., 2001. Pp. 155-166

Mary Holmes. Gender and everyday life. Pp. 15-32

2. Gender socialization

Objective: Understanding the concept of gender socialization and its social causes. Forming skills of analysis - how specific social influences to create the female and male behavior. Socialization and gender socialization. Gender socialization and power . Gender socialization in different cultures. Gender stereotypes. Mechanisms of gender socialization. Agents of socialization (family, school, TV, toys etc.)

Reading

Mandatory

Введение в гендерные исследования / Под общ. Ред. Костиковой. М., 2005. Pp. 114-126

Берн Ш. Гендерная психология. СПб., 2002. Pp. 52-70

Recommended

Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Pp. 70-87

Введение в гендерные исследования. Ч. 1: Учебное пособие / Под ред. И.А.Жеребкиной. СПб., 2001. Pp.166-171

3. Health as a social category

Objective: To generate in students an understanding that health and illness depend not only on biological but also from social factors. To activate critical thinking, showing that the understanding of health and disease is often caused by social and cultural factors. Definition of health. Health – medical, social and cultural aspects. Understanding health in the psychology and sociology. Social position and health. Social status and health – gender aspects.

Reading

Mandatory

Conway, M. Margaret. Women and public policy, 2007. Pp. 46-51

Решетников А.В. Медико-социологические представления о моделях болезни и здоровья// Социология медицины. – 2003. Pp. 34-44

Психология здоровья: Уч. для вузов. /Под ред. Никифорова Г.С. - СПб.:Питер, 2006. Pp. 41-61

Recommended

Васильева О. С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр “Академия”, 2001. Pp. 152-162

4. Case study 1. Gender health – world and regional differences

Objective: To inform students about the different structure of morbidity of men and women. To promote critical evaluation of information causes of female and male illnesses. Gender, health and stereotypes. Women do not always live longer – analysis cases. Health of women and men in Ukraine. Health of women and men in Sumy region.

Assessment: half-minute paper – “This fact (from the lecture) I would have explained in another way”

Reading

Mandatory

Nadine France. Gender and health. World Health Organization, 1998. Pp. 12-29

Гендерный портрет украинского общества. Сумы, 2009. Pp. 22-33

Recommended

Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Pp. 56-61

5. Gender and health care.

Objective: Show that the modern health care is not focused on gender differences. As a norm of health care system uses the masculine characteristics. Gender differences in health-promotion activity. Gender differences in health treatment. Gender differences in the symptoms of disease. Gender stereotypes and health-protected behavior.

Reading

Mandatory

Здоровье и здравоохранение в гендерном измерении / Под общ. ред. М.Н.Римашевской. М., 2007. Pp. 55-67

Conway, M. Margaret. Women and public policy, 2007. Pp. 52-67

Recommended

Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Pp. 66-70

6. Health and women role

Objective: Show that adherence to gender stereotypes often has a negative impact on women’s health. Generate the ability to analyze - ways in which social factors affect women’s health. Role standards for women. Stress and women roles. Role conflicts and health. Women roles and frustration.

Reading

Mandatory

Берн Ш. Гендерная психология. СПб., 2002. Pp. 123-160

Women and health : today's evidence tomorrow's agenda. World Health Organization 2009. Pp. 6-13

Recommended

Conway, M. Margaret. Women and public policy, 2007. Pp. 46-51

7. Health and man role.

Objective: Show that the health problems in men are often the result of the implementation of gender attitudes. Generate the ability to analyze - ways in which social factors affect men's health. Role standards for man. Stress and man roles. Model of the man role conflict. Social achievements, social status and level of health.

Assessment: Essay – “Comparative analysis of social factors that cause disease in women and men” (Home work)

Reading

Mandatory

Берн Ш. Гендерная психология. СПб., 2002. Pp. 163-189

Егорова Л.С., Степанова С.М. Гендерный подход в менеджменте. Иваново, 2002. Pp. 11-18

Recommended

Здоровье и здравоохранение в гендерном измерении / Под общ. ред. М.Н. Римашевской. М., 2007. Pp. 151-160

8. Gender and health-related behavior

Objective: Show students that gender stereotypes affect the characteristics of the of women and men illness. To do this, consider the following logical chain: Gender Stereotypes - Parenting - Personal behavior - Life style - The level of health - Gender Stereotypes. Behavioral factors of the health. Health and lifestyle. Gender differences in lifestyle. Diet. Obesity and body image. Exercise and activity. Smoking. Alcohol.

Reading

Mandatory

Бурмыкина О.Н. Гендерные различия в практиках здоровья: подходы к объяснению и эмпирический анализ // Журнал исследований социальной политики, 2006, т. IX, №2, pp. 101-119

Бендас Т.В. Гендерная психология. СПб., 2005. Pp 69-71, 85-89.

Здоровье и здравоохранение в гендерном измерении / Под общ. ред. М.Н.Римашевской. М., 2007. Pp. 25-29, 135-142

Recommended

Иванова Л.Ю. Самоохранительное поведение и его гендерные особенности// Россия реформирующаяся. Ежегодник – 2005. Институт социологии РАН, 2006. Pp. 110-133

Браун Дж. В., Русинова Н.Л., Панова Л.В. Гендерные неравенства в здоровье.

<http://2008.isras.ru/files/File/Socis/2007-06/Braun.pdf>

9. Case study 2. Gender differences in mortality and morbidity.

Objective: Teaching students skills in gender analysis of information about the structure and characteristics of morbidity and mortality in women and men. Biology and Social factors of mortality and morbidity. Use of health service. Heart disease. Skin cancer. Self-reported illness. Gender patterns of morbidity.

Reading

Mandatory

Гендерный портрет украинского общества. Сумы, 2009. Pp. 34-42

Бендас Т.В. Гендерная психология. СПб., 2005. Pp. 87-102

Recommended

Стародубов В.И., Иванова А.Е. Анализ изменений и прогноз смертности населения в связи с мерами демографической политики. <http://vestnik.mednet.ru/content/view/101/30/>

Сафарова Г. Демографические аспекты старения населения России.

http://www.perspektivy.info/rus/demo/demogr_aspekti_stareniya.htm

10. Mental health

Objective: Critical analysis of the concept of "mental health". The increase in the semantic space this definition. Definition of mental health. Social, cultural and psychological aspects of mental health. Criteria of the mental health. Classification of the mental disorders.

Reading

Mandatory

Психология здоровья: Уч. для вузов. /Под ред. Никифорова Г.С. -СПб.:Питер,2006. Рр. 126-142

Васильева О. С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр “Академия”, 2001. Рр. 143-152

Recommended

Мацумото Д. Психология и культура СПб.:Питер,2002. Рр. 206-221

11. Mental health of women and men

Objective: Show that mental health disorders in women and men may have different causes. Draw students' attention that in modern psychiatry women labeled as mentally ill more often than man. Biology and mental health. Society and mental health. Work and mental health differences. Gender and emotions.

Assessment: half-minute paper – Write an example to illustrate some position from lecture.

Reading

Mandatory

Anne Rogers and David Pilgrim Sociology of the mental health and illness. 2005. Рр. 62-74

Бойко О.В. Гендерные аспекты психического здоровья. Ж. Вопросы психологии. 2005; № 1. Рр. 111—115.

Recommended

Палуди М. Секреты женщин в психологии. СПб., 2003. Рр. 141-153

12. Violence

Objective: To inform students about the forms of violence. Expand understanding of the violence, which may have not only physical or sexual forms but also be psychological or economic. Make students more sensitive to the situations of violence. Violence and mental health. Violence forms. Genders norms and violence. Family and violence. Violence and children.

Reading

Mandatory

Палуди М. Секреты женщин в психологии. СПб., 2003. Рр. 309-350

Recommended

Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия. М., 2006. Рр. 661-709

13. Depression and suicide

Objective: Analysis of the biological, social and psychological factors that lead to depression and suicide among women and men. Sex, gender and depression. Factors of depression. Age, gender and depression. Suicide and suicidal behavior. Gender differences in suicide.

Reading

Mandatory

Комер и др. Патопсихология поведения. СПб., 2007. Рр. 205-239, 247-270

Recommended

Глейтман Г. и др. Основы психологии. СПб, 2001. Рр.889-904

14. Sexual and reproductive health

Objective: Review sexual health in a broad socio-cultural context. To analyze the factors that contribute to reproductive health. Sexual health – biological, social and cultural understanding.

Reproductive health: biological and social aspects. Pregnancy and childbirth. HIV, AIDS and health of women and men.

Assessment: half-minute paper – “In planning discussions about sexual health, I would have included the following questions...”

Reading

Mandatory

Психология здоровья: Уч. для вузов. /Под ред. Никифорова Г.С. - СПб.:Питер,2006. Pp. 292-336

Recommended

Палуди М. Секреты женщин в психологии. СПб., 2003. Pp. 189-207

Глейтман Г. и др. Основы психологии. СПб, 2001. Pp.476-489

Conway, M.Margaret. Women and public policy, 2004. Pp. 69-88

Seminars

1. Gender stereotypes

Objective: understanding and analysis gender stereotypes. The ability to separate out gender stereotypes in social interaction.

Question for discussion

- Differences between “gender” and “sex” (using results of half-minute paper (1 lecture) write two lists – biological characteristics of women and men and social characteristics of women and men)
- Tradition roles “Women” and “Men”
- Social assessment of male and female characteristics

Methods: group discussion, work in small group, group student presentation, questionnaires.

Task for home work: Preparing and conducting research among the students (three research groups). Research problems - “Students and alcohol”, “Smoking among students”, “How students spend their free time?”.

Reading

Mandatory

Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Pp. 32-55

Recommended

Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия. М., 2006. Pp. 126-142

2. Gender, lifestyle and health

Objective: to find the relationship between lifestyle, gender attitudes and level of health.

Question for discussion

- How does lifestyle influence on the health?
- What are the differences in lifestyle of women and men?
- Does gender lifestyle influence to the level of health?

Methods: presentation of the sociological research “Students and alcohol”, “Smoking among students”, “How students spend their free time?”, press-conference, debates.

Reading

Mandatory

Психология здоровья: Уч. для вузов. /Под ред.Никифорова Г.С. -СПб.:Питер,2006. Pp. 242-262

Recommended

Глейтман Г. и др. Основы психологии. СПб, 2001. Pp.986-1005

Mary Holmes. Gender and everyday life. Pp. 15-33

3. Body, women and health

Objective: Identify the influence of mass media to support gender stereotypes.

Question for discussion:

- Female body in advertising and real life
- The influence of body image in advertising on the physical and mental health of women

- Bulimia and anorexia as a mental disorder

Methods: discussion the articles 1) Л. Казакова «Женщина в зеркале масс-медиа» and 2) И.В. Грошев «Рекламные технологии гендера»; analysis the female images in modern Ukrainian magazines («Лиза», «Отдохни», «Ева», «Натали», «Мир семьи»).

Reading

Mandatory

Л. Казакова «Женщина в зеркале масс-медиа» in

http://www.takaya.by/texts/essay/beauty_ideals/

И.В. Грошев «Рекламные технологии гендера» // Общественные науки и современность. М., 2000, №4. Рр.172-187

Палуди М. Секреты женщин в психологии. СПб., 2003. Рр. 161-170

Recommended

Гидденс Э. Социология.- Киев, 1999. Рр. 150-161

4. Male role and health

Objective: To analyze the influence of gender stereotypes on men's health, ability to analyze texts and arguments to present information on gender issues.

Question for discussion:

- Men's health as a social problem
- Male role stress
- Masculine ideology and men's health

Methods: discussion of the article И. Кон «Гегемонная маскулинность как фактор мужского (не)здоровья» (<http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2010/06/22/0000338665/01-Kon.pdf>).

Discussion in the small groups and prepare the group papers – “How does the gender attitudes influence on the male health?” Presentation of the papers.

Reading

Mandatory

И. Кон «Гегемонная маскулинность как фактор мужского (не)здоровья. In:

<http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2010/06/22/0000338665/01-Kon.pdf>

Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия. М., 2006. Рр. 154-159

Recommended

Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Рр. 136-147

5. Women, men and violence

Objective: Analysis of the causes, forms, and types of violence.

Question for discussion:

- Roots of violence – biology or society
- Power and violence
- Types and forms of violence
- Violence - Facts and Figures

Methods: Individual student presentations, discussion.

Reading

Mandatory

Пособие по предотвращению семейного насилия // Сост. Пустовалова С.И., Сумы, 2008.

Рр. 19-54

Recommended

Иванова Т.В. Влияние насилия на формирование личности. Сумы, 2009. Рр. 3-23

Task for home work - essay – “How to prevent family violence?”

6. Gender, mental norms and mental health

Objective: Skills in gender analysis of various forms of mental disorders.

Questions for discussion:

- Social and cultural norms and mental health
- Women's mental health, men's mental health – what are the differences?

- Depression and suicide – gender differences
- Female and male emotions

Methods: Case study, psychological testing of the some individual characteristics (level of anxiety, depression). Discussion.

Reading

Mandatory

Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Pp. 152-167, 227-231

Recommended

Gender and psychology / Edited by K. Trew and J. Kremer, 1998. Pp. 83-91

7. HIV, AIDS and health of women and men

Objective: To analyze the problem of HIV/ AIDS, to get the skills of public and well-reasoned presentation of the problem.

Questions for discussion:

- HIV and AIDS in Ukraine and the world
- Risk factors for HIV and AIDS
- Differences between women and men in the implication of HIV/ AIDS

Reading

Mandatory

Психология здоровья: Уч. для вузов. /Под ред. Никифорова Г.С. -СПб.:Питер,2006. Pp. 321-332

Recommended

Выбери жизнь. Методическое пособие по профилактике ВИЧ / СПИДа среди молодежи // Кисель А.О. Минск, 2007. Pp. 6-48

Medical anthropology in ecological perspectives // Ann McElroy, Patricia K. Townsend, 2003. Pp. 408-414

Method: role-play, debates.

VII. Assessment

The course includes 14 lectures and 7 seminars. It will run for 11 weeks (four hours a week). Students are expected to be present at all lectures and seminars.

The course includes two main methods of assessment - lectures and seminars. In the lectures the following techniques – conventional lecture, interactive lecture, student teachers, guest speaker, mini-lecture, half-minute paper. In the seminars the following techniques – individual student presentations, small group work, group student presentation, group project presentation, case-study, role-play, questionnaires, debates, discussions. Methods out of class – essay, fieldwork, report of research.

Please note - the final score to a great extent depends on the current activity of the student and work throughout the course. The final score, which students receive after studying the course, includes the following parts:

- Activity at lectures (student teachers, half-minute papers) – 15%
- Activity at seminars (individual student presentations, small group work, group student presentation, case-study, role-play, questionnaires, debates, discussions) – 25%
- Fieldwork and report of research, group project presentation – 20% (Research topics are discussed and approved at the first seminar classes)
- Essays – 15% (Students can propose their own topics essay. The main condition of essays - the connection with the courses being studied, the presence of his own point of view and focus on discussion of practical problems)
- Final question-answer exam – 25%

VIII. Reading List

Mandatory

1. Бендас Т.В. Гендерная психология. СПб., 2005. Pp 69-71, 85-102

2. Берн Ш. Гендерная психология. СПб., 2002. Рр. 26-27, 31—34, 40-45, 52-70, 123-160, 163-189
3. Бойко О.В. Гендерные аспекты психического здоровья. Ж. Вопросы психологии. 2005; № 1. Рр. 111—115.
4. Бурмыкина О.Н. Гендерные различия в практиках здоровья: подходы к объяснению и эмпирический анализ // Журнал исследований социальной политики, 2006, т. IX, №2, рр. 101-119
5. Васильева О. С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр “Академия”, 2001. Рр. 143-152
6. Введение в гендерные исследования / Под общ. Ред. Костиковой. М., 2005. Рр. 114-126
7. Гендерный портрет украинского общества. Сумы, 2009. Рр. 22-42
8. Грошев И.В. “Рекламные технологии гендера” // Общественные науки и современность. М., 2000, №4. Рр.172-187
9. Егорова Л.С., Степанова С.М. Гендерный подход в менеджменте. Иваново, 2002. Рр. 11-18
10. Здоровье и здравоохранение в гендерном измерении / Под общ. ред. М.Н.Римашевской. - М., 2007. Рр. 25-29, 55-67, 135-142.
11. Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Рр. 32-55.
12. Казакова Л. «Женщина в зеркале масс-медиа». - Электронный ресурс.- Режим доступа: http://www.takaya.by/texts/essay/beauty_ideals/
13. Комер и др. Патопсихология поведения. СПб., 2007. Рр. 205-239, 247-270
14. Кон И. «Гегемонная маскулинность как фактор мужского (не)здоровья. - Электронный ресурс. - Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2010/06/22/0000338665/01-Kon.pdf>
15. Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия. М., 2006. Рр. 154-159
16. Палуди М. Секреты женщин в психологии. СПб., 2003. Рр. 161-170, 309-350
17. Пособие по предотвращению семейного насилия // Сост. Пустовалова С.И., Сумы, 2008. Рр. 19-54
18. Психология здоровья: Уч. для вузов. /Под ред. Никифорова Г.С. -СПб.:Питер,2006. Рр. 41-61, 126-142, 242-262, 292-336, 321-332
19. Решетников А.В. Медико-социологические представления о моделях болезни и здоровья// Социология медицины. – 2003. Рр. 34-44
20. Nadine France. Gender and health. World Health Organization, 1998. Рр. 12-29
21. Women and health : today’s evidence tomorrow’s agenda. World Health Organization 2009. Рр. 6-13
22. Conway, M. Margaret. Women and public policy, 2007. Рр. 52-67
23. Anne Rogers and David Pilgrim Sociology of the mental health and illness. 2005. Рр. 62-74

Recommended

1. Браун Дж. В., Русинова Н.Л., Панова Л.В. Гендерные неравенства в здоровье. - Электронный ресурс.- Режим доступа: <http://2008.isras.ru/files/File/Socis/2007-06/Braun.pdf>
2. Васильева О. С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр “Академия”, 2001. Рр. 153-162
3. Введение в гендерные исследования. Ч. 1: Учебное пособие/ Под ред. И.А.Жеребкиной. СПб., 2001. Рр. 155-171
4. Выбери жизнь. Методическое пособие по профилактике ВИЧ / СПИДа среди молодежи // Кисель А.О. Минск, 2007. Рр. 6-48
5. Гидденс Э. Социология. Киев, 1999. Рр. 150-161

6. Глейтман Г. и др. Основы психологии. СПб, 2001. Рр. 476-489, 889-904, 986-1005
7. Здоровье и здравоохранение в гендерном измерении / Под общ. ред. М.Н. Римашевской. М., 2007. Рр. 151-160
8. Ильин Е.П. Пол и гендер. СПб., 2010. Рр. 56-61, 66-87, 136-147
9. Иванова Л.Ю. Самосохранительное поведение и его гендерные особенности// Россия реформирующаяся. Ежегодник – 2005. Институт социологии РАН, 2006. Рр. 110-133
10. Иванова Т.В. Влияние насилия на формирование личности. Сумы, 2009. Рр. 3-23
11. Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия. М., 2006. Рр. 126-142, 661-709
12. Мацумото Д. Психология и культура СПб.:Питер,2002. Рр. 206-221
13. Палуди М. Секреты женщин в психологии. СПб., 2003. Рр. 141-153, 189-207
14. Сафарова Г. Демографические аспекты старения населения России. - Электронный ресурс.- Режим доступа: http://www.perspektivy.info/rus/demo/demogr_aspekti_stareniya.htm
15. Стародубов В.И., Иванова А.Е. Анализ изменений и прогноз смертности населения в связи с мерами демографической политики. - Электронный ресурс.- Режим доступа: <http://vestnik.mednet.ru/content/view/101/30/>
16. Mary Holmes. Gender and everyday life. Рр. 15-32
17. Conway, M. Margaret. Women and public policy, 2007. Рр. 46-51, 69-88
18. Gender and psychology / Edited by K. Trew and J. Kremer, 1998. Рр. 83-91
19. Medical anthropology in ecological perspectives // Ann McElroy, Patricia K. Townsend, 2003. Рр. 408-414

Додаток 3.

Технологія комунікативних дебатів

(Любовий В.А., асистент кафедри загальної і соціальної педагогіки та психології
Глухівського НПУ ім. О. Довженка)

Основні етапи та структура дебатної гри в Британському форматі парламентських дебатів (БФПД).

Учасники гри та забезпечення.

Участь у грі беруть чотири команди по дві особи:

Перша команда – Перший Уряд (прем'єр-міністр та член Першого Уряду);

Друга команда – Перша Опозиція (лідер Першої Опозиції та член Першої Опозиції);

Третя команда – Другий Уряд (прем'єр-міністр Другого Уряду та член Другого Уряду);

Четверта команда – Друга Опозиція (лідер Другої Опозиції та член Другої Опозиції);

Гру оцінюють судді: до 3-х осіб.

Ведучий-модератор гри: веде захід та проводить роз'яснювальні дії щодо ходу гри, реагує на репліки та забезпечує дотримання правил гри, дисципліну по ходу молодіжного інтелектуального змагання.

Тайм-кіпер – помічник ведучого, що стежить за дотриманням часу на промови від команд-учасниць гри.

Зміст гри. Кожна гра починається з жеребкування, яке визначає місію, що буде виконувати та чи інша команда (належність до Уряду або до Опозиції). Також жеребкуванням визначається тема для обговорення (гри). Тема гри – *резольюція*. Команди не можуть спростовувати або підтримувати тему (резольюцію гри), Перший Уряд вносять свою інтерпретацію резолюції, таким чином виявляючи власне ставлення до теми (громадянська позиція).

Кожна промова (від команди – 1 людина, другий учасник може лише доповнювати сказане першим) триває 7 хвилин (під час першої і останньої хвилини інші команди не можуть задавати питання та проголошувати репліку (пункти інформації)). Для подання пункту інформації до промовця потрібно підняти руку (а іншу – покласти на потилицю,

так, як це робили в Британському парламенті, згідно традиції). Промовець може відхилити пункт інформації, але це не дозволяє йому набирати додаткові бали та вести дискусію (дебати) з приводу інтерпретації.

Кожна промова починається словами «*Ця палата вважає...*» як це робиться в Англії, оскільки ми граємо за правилами Британського формату парламентських дебатів.

Лінії гри. Починає Перший Уряд, який висуває свою інтерпретацію до резолюції. Вона може бути як стверджувального так і заперечного характеру. Перша опозиція (лідер) критикує позицію Першого Уряду навіть в тому разі, коли внутрішньо підтримує її. Але робить це за правилами, головне з яких: *критикувати позицію, а не людину, яка її проголосила.* Другий Уряд доповнює позицію Першого Уряду, вносячи нові лінії аргументації (розширюючи інтерпретацію теми) та відбиває аргументи з боку опозиції. Друга Опозиція відбиває аргументи Другого Уряду, підтримує позицію Першої Опозиції та вносить власні контраргументи. Член Другого Уряду та член Другої Опозиції (обов'язкова умова та завдання) проводить аналітичний огляд гри – тобто підводить підсумок дебатного протистояння.

Аргументаційна лінія (промова, кейс) має складатись:

1. **твердження** – певна теза, пропозиція, умовивід тощо, який формулює інтерпретацію до резолюції (теми гри).
2. **пояснення** – логічне обґрунтування та уточнення позиції, вираженої у твердженні.
3. **приклад та докази**, які роблять твердження яскравим та зрозумілим (бажано – з власного досвіду або відомого широкій публіці).
4. **висновок** – підсумок сказаного та акцентування на необхідності підтримувати таку позицію (підхід) до теми.

Структура гри (один з можливих варіантів ігрового сценарію).

1. Вступ ведучого – до 2 хвилини.
2. Жеребкування – 5 хвилин.
3. Підготовка команд (в окремих закритих кімнатах) – 15 хвилин.
4. Гра (8x7) – 56 хвилин.
5. Робота суддів (визначення результатів) в окремій кімнаті – 10 хвилин.
6. Підведення підсумків (результати) – 5 хвилин.
7. Завершення – 2 хвилин.

Разом: 95 хвилин (1 година 35 хвилин).

Дебати – штучний конфлікт, який добровільно викликається задля розвитку навичок структурного та системного мислення (часто – критичність як елемент формування комунікаційного конфлікту), вміння публічно виступати, долаючи психологічний бар'єр психологічного пасування перед публікою.

Застосування дебатів у процесі навчання має велике значення в різних сферах:

1. *розвиваюче значення* (розвиток логічного мислення, пам'яті, сміливості перед публікою);
2. *дидактичне значення* (набуття різноманітних знань в процесі дебатів);
3. *виховне значення* (формується самостійність оцінок, виробництво індивідуально-командної позиції, висока комунікативна культура, здатність йти на компроміс);
4. *соціалізує значення* (долучення до норм і принципів громадянського суспільства, культури прав людини, гендерної рівності, що передбачає набуття вмінь вести полеміку, конкурувати на рівні позицій, ідей, думок, конструктивно критикувати, відстоювати свої інтереси та інтереси мікрогрупи на основі володіння правовою базою і вміння на практиці застосовувати свої знання, що формувались протягом процесу набуття життєвого досвіду);

Программа занятий НСО «РОДОВІД»

(Смирнова Т.В. канд.. искусствоведения, руководитель ГРЦ Севастопольского национального технического университета)

Программа Родовод (с 2005 г., г.Киев) - открытый образовательно-исследовательский многоязычный проект для построения, объединения, изучения и просмотра данных о родословных разных людей, граждан глобального общества всей нашей планеты в разные исторические эпохи, в котором каждый может изменить или дополнить данные о той или иной семье, человеке, в т.ч. построить своё собственное родовое дерево.

Для педагога нет большей радости, чем видеть, с каким увлечением трудятся студенты над изучением своих династий, учась попутно азам организации научного поиска, важнейшим навыкам сбора и обработки данных, выработке качества письменной речи, ведь для каждого подобный труд как **основа созидания будущего семейного счастья, как письмо в будущее, обращенное к собственному потомству, благодаря которому не прервется незримая нить великой памяти человечества. Предлагаем примерную программу для занятий по основам родоведения.**

Программа занятий НСО «РОДОВІД»

1. Введение. Ориентация Украины как открытого общества на поликультурный диалог с иными мировоззренческими и идеологическими системами. Необходимость в этой связи разработки современной концепции философии образования на основе объединения отечественного и мирового педагогического опыта. Диалог культур как ведущая парадигма философии образования XXI века, направленная на формирование духовно – интеллектуальных основ творческого мышления. Основные характеристики данной парадигмы: открытость общества, развитие и воспитание творческой личности как субъекта культуры. Актуальные проблемы гендерных исследований. **2 часа.**
2. Родоведение как педагогическая система национального воспитания студентов средствами украинской культуры на основе научно – исследовательской деятельности.
  - Генеалогия как базовая наука родоведческих исследований, ее философско – педагогическая функция (П.Флоренский)
  - Научный аппарат гендерных исследований. Понятия «Род», «Поколение» и пр. Разработка основных понятий В.Далем, В.Топоровым, М.Мелетинским, Б.Рыбаковым и др.
  - Методические аспекты исследования родового древа. **2 часа.**
3. Основные направления родоведческих исследований:
  - Теория имени (ономастика) и этнические традиции именованя людей.
  - Род как центр хранения традиций народного искусства во многообразии его форм и сакральных значений (мелкая пластика из камня, глины, теста, керамика, резьба, ткачество, вышивка, народное строительство и др.). Специфичность традиционных средств обработки природного материала и сакральный смысл формы изделий.
  - Семейная обрядовость как отражение тенденций развития мировой культуры. Свадебные обряды и их значение в культуре этноса. **6 часов.**
4. Примеры родоведческих исследований студентов.
  - Видеоурок. **2 часа.**
5. Заключение. Родоведческие исследования – как своеобразная диалогическая форма приобретения знаний и формирования духовности, духовный диалог поколений.

Бібліографічний список:

1. Смірнова Т.В. Національно – педагогічні аспекти курсу «Українська та зарубіжна культура»(з досвіду організації родознавчих досліджень студентів) // Діалог культур: Україна в звичаях і традиціях: Родознавство. Вип.1 Науково – методичний збірник. / Автор наук.проекту С.О.Черепанова. Інститут педагогіки і психології проф.освіти АПН України. Дрогобич. КОЛО. 2003. – С. 134 – 185.
2. Смирнова Т.В. О предмете исследования в лингвистической гендерологии Гендер: реалії та перспективи в укр.суспільстві: Наук. зб. МОіН України,Київ, 2003.- С.112 – 118.
3. Гендерные аспекты этнической культуры в Украине /науч.ред.Т.В.Смирнова // Материалы Всеукр. научн. студ. конференции, СевНТУ, 2004.- С.67 – 79
4. Смирнова Т.В. Ресурс народної педагогіки у вихованні гендерної рівності Нові технології навчання. Наук.зб. Наук.-метод. Центр вищ.освіти Вип. 37 К., 2004, С. 214-221.
5. Смирнова Т.В.Котик О.В.Специфика использования гендерного фактора в языке рекламы Вестник СевГТУ: Сб.науч.тр. Филология. – Севастополь, 2004. – Вып. 51
6. Смирнова Т.В. Гендер у сучасному мистецтві «Мова і культура», Інститут філології КНУ ім.Т.Шевченко, с.67-88.
7. Научно-методические материалы по основным направлениям гендерных исследований, Управление по делам семьи и молодежи Сев.Гор.госадминистрации, Гендерный ресурсный центр, 2004.- 98 с.
8. Материалы III Гендерного форума – 24 февраля 2012г., г.Севастополь: Отдел по делам семьи, молодежи и спорта СевГГА, Гендерный ресурсный центр СевГГА, 2012, 186 с.
9. Материалы IV Гендерного форума – 12 апреля 2013 г., г.Севастополь: Отдел по делам семьи, молодежи и спорта СевГГА, Гендерный ресурсный центр СевГГА, 2013, 133 с.

Зміст

Вступ	4
Частина 1. Гендерно відповідальна поведінка та можливості її формування у ВНЗ	
Світайло Н. Д. Гендерно-відповідальна поведінка: підходи до визначення та аналізу ...	7
Купенко О. В. Формування відповідальної поведінки з урахуванням динаміки ціннісних установок	12
Світайло Н. Д. Шляхи та умови формування гендерно відповідальної поведінки	16
Частина 2. Гендерні центри та осередки ВНЗ України	20
Частина 3. Досвід вищих навчальних закладів у формуванні гендерно відповідальної поведінки	
Кікінежди О. М. Діяльність Центру гендерних студій як приклад інноваційних соціально-педагогічних технологій (з досвіду Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання молоді НАПН України - ТНПУ ім. В.Гнатюка)	38
Говорун Т. В. Гендерний ракурс проблеми економічної культури студентської молоді ..	47
Фесенко Г. Г., Фесенко Т. Г. Формування гендерної компетентності студентства: проектно-орієнтовані стратегії Харківського національного університету міського господарства імені О.М.Бекетова	53
Голованова Т. П. Технології соціально-педагогічної роботи з формування гендерно-чутливого середовища вищого навчального закладу	56
Кравець В. П. Сексуальна підготовка молоді до шлюбу та сім'ї: гендерний вимір	61
Ісаєва Т. А. На шляху до гендерночутливого освітнього простору: діяльність Всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти у ВНЗ	67
Концепція гендерночутливого вищого навчального закладу (Перша редакція)	69
Іванова Т. В. Методологічні та методичні засади формування концепції гендерно орієнтованої освіти	73
Ворчакова І. Є. З досвіду роботи дебатно-дискусійного клубу «Гендерна перспектива» МНУ ім. В.О. Сухомлинського	76
Любимий В. А. Гендерні можливості розвитку суспільства крізь призму пошуку ефективних форм молодіжної активності (технологія комунікативних дебатів)	78
Костенко А. М. Діяльність Центру підтримки сім'ї Сумського державного університету в напрямку формування гендерно відповідальної поведінки	85
Єрко Г. Гендерна соціалізація студентської молоді (на прикладі Луцького педагогічного коледжу)	90

Остапчук О. Л., Котова-Олійник С. В., Тарасенко Н. Л. Діяльність Центру гендерної освіти Житомирського державного університету ім. Ів. Франка з формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки	95
Смірнова Т.В. Гендерні аспекти художньої культури як основи гендерної освіти та виховання	101
Стребкова Ю. В. Інформаційні технології для гендерної освіти	104
Омельченко С. О. Діяльність ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» у контексті впровадження ідей гендерної рівності	109
Коніщева Н. Й. Гендерний центр Донбаського державного педагогічного університету: досвід першої річниці діяльності	111
Дьоміна Ю. В. На шляху до впровадження ідей гендерної рівності. Організація позааудиторної волонтерської діяльності студентів – один із пріоритетних напрямів роботи Центру гендерної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»	114
Бойко І. І. Гендерні стереотипи вчителів як фактор соціалізації учнів загальноосвітньої школи	118
Ісаєва Т. А. Музей жіночої та гендерної історії як центр гендерної просвіти та інформування	123
Луценко О. А. Досвід роботи Лабораторії гендерних досліджень Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.....	125
Яценко Л. В. Ціннісні пріоритети старшокласників щодо майбутньої сім'ї: гендерний аспект	131
Шульга І. Гендерні наголоси у здоров'язбережувальній діяльності майбутнього педагога початкової школи	135
Жук О. М. Формування гендерно-чутливого середовища в умовах технічного ВНЗ	140
Колісник Л. О. Роль психологічної служби ВНЗ у формуванні гендерно-чутливого середовища	144
Сіткар В. І. Про психологію жінки та чоловіка в спорті: з досвіду роботи НДЦ гендерних досліджень ТНПУ ім. В.Гнатюка	147
Байдюк Н. В. Застосування інтерактивних технологій у процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до гармонізації гендерних взаємин у молодіжному середовищі.....	151
Ротар Н. Ю., Цікул І. В. Механізми подолання гендерних стереотипів у процесі викладання курсу «Політичні еліти та лідерство»	158

Колодій С. М. Школа підготовки молоді до шлюбу – перший заклад підготовки молоді до подружнього життя у Закарпатській області	166
Колодій С. М. Спортивно-гендерне орієнтування – допомагає сприймати нове та вчить бачити непомітне.....	169
Швачко С.О. Гендерні проблеми: лінгвістичний модус.....	172
Медвідь О. М., Прокопенко А. Гендерний фактор у політичному дискурсі.....	176
Савельєва Ю.М. Застосування програм зі збереження здоров'я у формуванні гендерно-відповідальної поведінки у молоді	179
Додатки	184
Зміст	208